Derleyen

Michael Löwy

Devrimler

Fransızcadan Çeviren: U. Uraz Aydın

TARİH

Der.: **MICHAEL LÖWY**

Karl Marx, Che Guevara, Liberation Theology, Walter Benjamin ve Franz Kafka gibi pek çok çalışmanın altına imza atan Marksist sosyolog ve filozof Michael Löwy 1938'de Brezilya'da doğdu. Fransız Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde (CNRS) toplumsal bilimler araştırmalarında yöneticilik yapan Löwy, Paris VIII Üniversitesi'nin yanı sıra, Los Angeles'taki California Üniversitesi ile Michigan, Stanford ve Pittsburg Üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak dersler verdi. 1985'lere kadar genel çalışma alanı sosyolojik ve tarihsel açıdan Marksist düşünce olan Löwy'nin 1985'ten sonraki ilgi alanı genellikle romantik antikapitalizm hareketler yahut Avrupalı Yahudilerin kültürel varoluşları gibi temalar olmuş; din ve siyaset arasındaki ilişkileri irdelemiştir. Çalışma alanı ziyadesiyle geniş olan Löwy'nin esas ilgisi Marksist düşüncenin tarihsel ve siyasal serüvenidir...

Türkçe yayımlanan eserleri:

Les Marxistes et la question nationale 1848-1917 içinde (Georges Haupt, Claude Weill ile 1979; *Marksistler ve Ulusal Sorun*, Çev. Kemal Ülker, Versus Yay., 2017); *Marxism in Latin America from 1909 to the Present* (1980; *Latin Amerika Marksizmi*, Çev. İrfan Cüre, Belge Yay., 1998); *The Politics of Combined and Uneven Development The Theory of Permanent Revolution* (1981; *Sürekli Devrim Teorisi: Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti*, Çev. Aslı Önal, Ayrıntı Yay., 2016); *Marxismus und Religio* (1990; *Marksizm ve Din*, Çev. İrfan Cüre, Belge Yay., 1996), *On Changing the World* (1993; *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2000); *La Pensée de Che Guevara* (1997; *Che Guevara'nın Düşüncesi*, Çev. Aynur *İlyasoğlu*, Yazın Yay., 2004); Contre Althusser, Pour Marx (Ernest Mandel, Daniel Bensaid ile 1999;) *Althusser'e Karşı Marks için*, Çev. Osman S. Binatlı, Yazın Yay., 2010); *L'Etoile du Matine Surréalisme et marxisme* (2000; *Sabah Yıldızı: Gerçeküstücülük ve Marksizm*, Çev. Aslıhan Aydın, U. Uraz Aydın, Versus Yay., 2009); *Walter Benjamin: avertissement d'incendie-Une lector des théses "sur le concept d'histoire"* (2001; *Walter Benjamin: Yangın Alarmı-Tarih Kavramı Üzerine Tezlerin Bir Okuması*, Çev. U. Uraz Aydın, Versus Yay., 2007); *Franz Kafka* (2004; *Kafka*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., 2018); *Révolte et mélancolie*, (Robert Sayre ile 2005; *İsyan ve Melankoli*, Çev. Işık Ergüden, Alfa Yay., 2016); *Les 100 mots du marxisme*, (Gérard Duménil ve Emmanuel Renault ile 2009; *Marksizmin 100 Kavramı*, Çev. Gözde Orhan, Yordam Yay., 2012); *Lire Marx* (Gérard Duménil ve Emmanuel Renault ile 2009; *Marx'ı Okumak*, Çev. Işık Ergüden, Versus Yay., 2011); *Écosocialisme* (2011; *Ekososyalizm*, Çev. Hande Turan Abadan, Epos Yay., 2015); *La cage d'acier* (2013; *Demir Kafes*, Çev. Nihan Çetinkaya, Ayrıntı Yay., 2018).

Çeşitli makalelerinden derlenmiş olan (*Ulusal Sorun, Enternasyonalizm ve Küreselleşme*, Yayıma Hazırlayan: Masis Kürkçügil, Çev. Kolektif, Ya**zın Yay., 2005) kitabının yanı sıra Theodor Adorno, Arno Münster ile (***Ernst Bloch'la Söyleşiler***, Çev. Hakkı Hünler, U. Uraz Aydın, Habitus Yay., 2015) kitabının da yazarlarındandır.**

Ayrıntı: 1354
***Tarih Dizisi:* 29**

Devrimler
Der.: Michael Löwy

Kitabın Özgün Adı
Révolutions

Fransızcadan Çeviren
U. Uraz Aydın

Yayıma Hazırlayan
Masis Kürkçügil

Kapak Fotoğrafı
Potemkin zırhlısında bir grup isyancı, Odesa, 15 Haziran 1905.

Kapak Tasarım
İnci Batuk

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Ali Laçin – Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu – İstanbul – Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 33160

Birinci Basım: *Kasım 2019*

Baskı Adedi *1000*

ISBN 978-605-314-412-0
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No:3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

 twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Devrimler

Der.: Michael Löwy

Tarih Dizisi

Savaş Alanı Olarak Tarih
XX. Yüzyılın Zorbalıklarını
Yorumlamak
Enzo Traverso

İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik
Kaynaklardan
Friedrich Engels

Cihan Harbine Doğru Türkiye
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik
Kaynaklardan
Parvus Efendi

Bir Yeniçerinin Hatıraları
Konstantin Mihailoviç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist
Hareketler
George Haupt & Paul Dumont

Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve
İslam II
F. W. Hasluck

Arabistan'dan Öteye
Warwick Ball

Bizans Dünyası Cilt 1
Cécile Morrisson

Coğrafya Her Şeyden Önce
Savaş Yapmaya Yarar
Yves Lacoste

Halk İstiyor
Gilbert Achcar

Zapata ve Meksika Devrimi
John Womack

Modern Dünyanın Doğuşu
Sir Christopher Alan Bayly

Tek Dünyaya Doğru
Warwick Ball

Ermeni Halkının Tarihi
Der: Gérard Dédéyan

Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı:
Modernleşme, Merkezileşme
Özge Özkoç

Özel Görevler
İstenmedik Bir Tanığın, Bir Sovyet
İstihbarat Şefinin Anıları
Pavel Sudoplatov

Komün
Tarih ve Anılar
Louise Michel

Yahudi Modernitesinin Sonu
Muhafazakâr Bir Dönüm Noktasının
Tarihi
Enzo Traverso

Müslüman Kardeşler
Muhalefetten İktidara
Alison Pargeter

Romanın Sultanları
Türklerin Dünyaya Yayılışı
Warwick Ball

Rus Devrimi
Bolşevik Zaferinin Kökenleri,
Aşamaları ve Anlamı
Marcel Liebman

Kürtler
Milliyetçilik ve Politika
Falih A. Cabbar & Hoşam Davud

İspanya'da Devrim ve İç Savaş
Emile Temime , Pierre Broué

Bizans Dünyası:
Bizans İmparatorluğu (641-1204)
Jean-Claude Cheynet

Kafkasya
Bir Tarih
James Forsyth

İçindekiler

Uyarı

Bilebildiğimiz kadarıyla ilk defa bu kitapta, Paris Komününden günümüze başlıca devrimci hareketler hakkında böylesine geniş bir fotoğraf arşivi derleniyor. Etimolojik açıdan devrim bir ters yüz oluş anlamına gelir: Toplumsal hiyerarşileri ters yüz eder, daha doğrusu ters dönmüş bir dünyayı düzeltir... Tutarlılık kaygısıyla "klasik" devrimleri tercih ettik, toprağı ve zenginlikleri dağıtmayı, sınıfları ilga etmeyi ve iktidarı emekçilere vermeyi hedefleyen eşitlikçi toplumsal devrimleri: Paris Komünü, 1910-1920 Meksika devrimi, iki Rus devrimi (1905 ve 1917), 1919 Alman ve Macar devrimleri, İspanya devrimi ve iç savaşı (1936-1937), Çin devrimi ve Küba devrimi.

Dolayısıyla, daha önemsiz olmamakla birlikte farklı bir doğaya sahip olan başka devrimci hareketleri dışarıda bırakmak durumunda kaldık: Demokratik, antibürokratik ve antitotaliter devrimler (örneğin 1956 Macar devrimi) ve sömürge karşıtı devrimler ile ulusal kurtuluş mücadeleleri (mesela Hindiçin devrimi, Cezayir devrimi). Sözünü ettiğimiz bu devrimlerde de toplumsal bir boyutun varlığı su götürmez olduğundan bu ayrımlar mutlak değildir fakat, son tahlilde farklı olgular söz konusudur.

Son bölümde ise, kelimenin gerçek anlamındaki devrimlerden ayırt edilmesi gereken son otuz yılın bir dizi devrimci olayı gözden geçiriliyor: Mayıs 68, Portekiz Karanfil devrimi (1974-1975), Nikaragua devrimi (1978-1979), Berlin duvarının yıkılışı (1989), Chiapas'taki Zapatist ayaklanma (1994-1995).

Fotoğraflanmış Devrim
Michael Löwy

İki barikat dar bir sokağı kapatmış durumda. Savaşçılar görünmez hâlde. Eli kulağında bir saldırıyı beklemekteler. Fotoğrafçının en yakınında bulunan ve kaldırım taşları ile bir at arabasının tekerleriyle inşa edilmiş bariyerin üzerinden bir mızrak yükseliyor sanki, (kızıl?) bir bayrağın sapıdır belki de. Sokak bomboş. Bekleyişin kaygılı sessizliği gözle görülüyor neredeyse.

Bu barikat, 1848 Haziranının Victor Hugo tarafından *Sefiller*'de tasvir edilen Saint-Maur sokağındakini andırmaktan uzak değil: "Bu duvar kaldırım taşlarıyla yapılmıştı. Düz, muntazam, soğuk, dikey, gönyeyle düzleştirilmiş, çırpı ipiyle çekilmiş, çekülle hizalanmış. [...] Sokak ufka kadar boşalmıştı. Tüm pencereler ve kapılar kapalı. [...] Hiç kimse görünmüyor, hiçbir şey duyulmuyordu; ne bir çığlık, ne bir gürültü, ne bir nefes. Bir lahit".[1]

Ertesi gün, aynı barikat: Muharebeden sonraki sahne. Sokak insanla dolu: Askerler, muhafızlar, seyirciler. Saldırıya uğramış fakat hâlâ yerli yerinde duran barikatların arasında dolanılıyor. İsyancılar eksik: Ölmüş mü, kaçmış mı yoksa yakalanmışlar mı? Tek bildiğimiz mağlup oldukları.

25 ve 26 Haziran 1848'de, hakkında pek bir bilgiye sahip olmadığımız Thibaut adındaki biri tarafından bir pencereden çekilmiş bu iki dagereotip bir devrimin ilk fotografik imajlarından.

Aynı dönemden Hippolyte Bayard tarafından çekilmiş bir üçüncü klişe mevcut: Royale sokağının harap olmuş barikatı. Melankolik bir imge bu: İsyancıların ütopik hayalinden geriye kalan sadece yıkıntılar, sağa sola dağılmış taş öbekleri. Sokak tümüyle boşalmış görünüyor,

---

1. Victor Hugo, *Les Misérables*, Paris, Flammarion, 1979, Cilt 3, s. 200-201. Barikatın bir devrimci mit olarak inşasında Hugo'nun büyük katkısı vardır. Şüphesiz, *Sefiller* anlatısında 1832 barikatlarıdır merkezi bir konuma sahip olan fakat Haziran 1848 isyancılarının inşa ettiklerine de göndermede bulunur, özellikle de Faubourg Saint-Antoine'nin girişindekine. Onu hem bir canavar hem de bir çeşit kutsal anıt olarak tasvir eder: "Devasa ve canlıydı; ve bir elektrikli hayvanın sırtından çıkar gibi kıvılcımlar çakıyordu her yerinden. Devrimin ruhu, Tanrınınkine benzeyen bu halkın sesinin gürlediği o tepeyi bulutuyla kaplıyordu; Bu muazzam büyüklükteki moloz yığınından tuhaf bir hayret yayılıyordu". (*Les Misérables*, Cilt 3, s. 199)

birkaç at ve el arabasının varlığı kaldırımların tekrar döşeneceğini gösterir gibi. Muharebe sona ermiş. Paris'te düzen hüküm sürüyor.

Royale sokağında barikat yıkıntıları, 1848.

Bu ilk devrimci barikat fotoğraflarıyla, bu fevkalade fakat donuk, gizemli ve uzak görüntülerle, neredeyse yüzyıl sonrasının, 1936 Haziran Barselona'sınınkiler arasındaki kontrast devasa. Kaldırım taşları yerlerini kum torbalarına bırakmış. Fotoğrafçı artık balkonda değil isyancıların dibinde, hatta bazen aralarında. Daha da önemlisi savaşçıların yüzleri görünüyor, tebessümleri, acemice tüfek tutan elleri veya havaya kaldırılmış yumrukları. Oysa, tüm değişimlere rağmen barikat hâlâ orada, halk ayaklanmasının, devrim teşebbüsünün eşanlamlısı olarak. Büyük anarşist sendika CNT'nin marşının şu çağrıyla başlıyor olması bir tesadüf değil: *"A las barricadas! A las barricadas!"* [Haydi barikata!].

Yeni bir dekor değişimi: Mayıs 68'teyiz. Kaldırım taşları yeniden sökülüyor ve neredeyse hepsi genç olan asiler, neşeli bir dayanışma içerisinde bir barikat inşa ediyorlar. Fakat bu kez Barselona'daki 1936'nın ve 19. yüzyılın Paris'inin aksine tüfek yok. Düşman öldürülmüyor, onunla dalga geçiliyor, alay ediliyor, bazen bir taş atarak hafif yaralar bırakılıyor. Çok fazla gürültü ve duman var ancak barikatın ele geçirilmesi

asilerin düzen güçleri tarafından kurşuna dizilerek idam edilmesiyle sonuçlanmıyor: Muharebe, az sonra başka bir yerde toplanacak olan gençlerin dağıtılmasıyla sona eriyor.

1848 Haziranının barikatlarına, devrimlerin fotografik tarihinin bu ilk barikatlarına biraz geri dönelim. Tarihsel bir dönemeç teşkil ediyorlar: "Sermaye ile emeğin iç savaşının başlangıcı" der Marx. Ve devrim sözcüğünün yeni bir anlamını devreye sokarlar: Sadece devlet biçiminin değişimi değil, artık burjuva düzenini yıkma teşebbüsüdür söz konusu olan.[2]

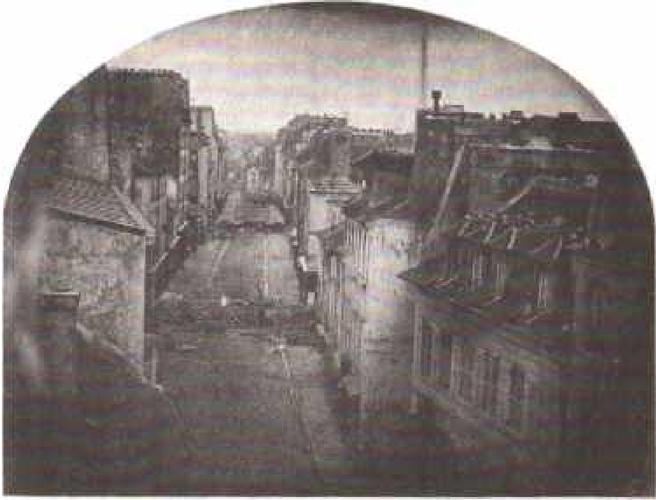
Barikatın siyasal-askeri etkililiği ne ölçüdeydi peki? Muhtemelen 19. yüzyıl devrimcileri içinde bu konuda hakkında en fazla kafa yormuş kişi olan Auguste Blanqui'ye göre ayaklanmanın zafere ulaşması için vazgeçilmez önemdedir barikat, Haziran 1848 yenilgisinden gerekli dersleri çıkarmak kaydıyla. *Silahlı Ayaklanma Kılavuzu*'nda (1869) ayrıntılı biçimde ifade ettiği gibi barikatlar arasında bir ağ oluşturmak zorunludur. Ayrıca bu barikatları yerinden oynatılamayacak biçimde inşa etmek gerekir, yani sur başına 9186 kaldırım taşından daha azını kullanmamak elzem[3]. Friedrich Engels'e gelince, o da şüpheci. Meşhur 1895 metninde, öncelikle barikatın maddi olmaktan ziyade moral bir etkisi olduğu fikri üzerinde durur: Hükümet birliklerinin moralini sarsmayı hedefler barikatlar. Ona göre tüfek ve ağır silahlardaki teknik gelişmelerin yanı sıra düz ve geniş yeni modern caddeler (Haussmann!), barikat kullanımını elverişsiz kılan unsurlar.[4]

Bu teknik ve taktik değerlendirmeler, devrimci krizlerin tam göbeğinde barikatların tekrar ortaya çıkmasını engellemedi. Batı Avrupa'da –aynı zamanda Latin Amerika ve Rusya'da da, fakat kesinlikle Asya'da değil– barikat devrim kavramının neredeyse özüne içkindir: 19. yüzyılın başlarından Mayıs 68'e ve ötesine, ayaklanma eyleminin somuta bürünmüş sembolü olarak ortaya çıkar. Yıkıcılığın taşlaşmış hâli olarak, içinden dimdik fırlayan bayraklar ve tüfeklerle, düzen güçlerinin topları ve makinalı tüfekleriyle eşitsiz bir çarpışma içinde kentin ortasında öylece dikilir.

Olayların alışıldık dizilişinin nedenselliğinden kurtulan sihirli bir an, unutulmaz bir parıltı olarak devrim, bir kavram meselesi hâline gelmezden önce bir imge meselesidir. İmgelerle ve 19. yüzyılın sonundan itibaren fotografik imgelerle (de) ayakta kalır ve yaygınlaşır.[5]

---

2. Karl Marx, *Les Luttes de classes en France, 1848-1850*, Paris Editions Sociales, 1948, s. 59 ve 63. [Fransa'da Sınıf Savaşları]
3. Auguste Blanqui, *Instruction pour une prise d'armes*, Paris, Edition de la Tête des feuilles, 1972, s. 51.
4. Friedrich Engels, "Introduction" (1895), K. Marx, *Les luttes de classes en France, a.g.e.*, s. 33-34. [Fransa'da Sınıf Savaşları'na Giriş]
5. Bkz. Daniel Bensaïd, *Le Pari mélancolique*, Paris, Fayard, 1997, s. 281-283.

Saint-Maur sokağında saldırıdan önce barikatlar, 25 Haziran 1848.

Saint-Maur sokağında saldırıdan sonra barikatlar, 26 Haziran 1848.

Tabii ki fotoğraflar tarihyazımının yerini tutamaz ancak hiçbir metnin iletemeyeceği şeyleri kavrama gücüne sahiptirler: Kimi suratlar, kimi bedensel jestler, kimi durumlar, kimi hareketler. Her bir devrimin özgün ve tekil ruhunu oluşturan şeyi, somut biçimde gösterebilir fotoğraf. Kimi eleştirmenler hadiselere dair fotoğrafların bilişsel değerini reddeder. Örneğin büyük sinema teorisyeni Siegfried Kracauer fotoğrafın geçmişi değil, yalnızca "bir anın uzamsal yapılandırılışını" bilmeyi sağladığını düşünüyordu. 1927 tarihli bir denemede resimli dergileri "bilgiye karşı bir protesto aracı" olarak teşhir etmeye kadar gidiyordu![6] Bu kanı, yarım yüzyıl sonra *Fotoğraf Üzerine* kitabında Susan Sontag tarafından da paylaşılır: Krupp fabrikalarının bir fotoğrafının bu kapitalist kuruluş hakkında hiçbir bilgiyi açığa çıkarmadığını ifade eden Brecht'i alıntılayarak yalnızca anlatım modunun anlamayı sağladığını iddia eder. Ona göre fotoğraf "nihayetinde, etik veya siyasal düzlemde hiçbir bilgi taşıyamaz."[7]

Bu bakış açısı bana fazlasıyla tartışmalı geliyor. Fotoğrafın tarihsel anlatının yerini alamayacağı doğrudur fakat bu onun, gerçekliğin çoğu kez tarihçilerin elinden kaçan yönlerini görünür kılmayı başarabilen, yeri doldurulmaz bir bilgilenme aracı olmasını engellemez. Krupp fabrikalarının fotoğrafları hiçbir şey kazandırmayabilir bize fakat Sayın Krupp'un başka sanayici ve bankacılarla birlikte Hitler'i selamlarkenki fotoğrafı Alman kapitalizmiyle Nazizm arasındaki suç ortaklığına dair harikulade bir belge teşkil eder.

Fotografik belgenin özgün katkısı antropolog ve tarihçi Marc Augé tarafından bir hayli incelikle ifade edilmiştir: "Basın veya ajans fotoğrafları [...] Tarih'i şimdiki zamana getiriyorlar, ona yoğunluğunu, olumsallığını, öngörülmezliğini geri veriyorlar. Birey, hadise, anekdot her yeri kaplıyor fotoğrafta ama bu Tarih'in de kendine bir şeyler bulamadığı anlamına gelmiyor: tarihçinin görevlerinden biri, eğer bir dönemi anlamak istiyorsa, tam da onun şimdiki zamanını tahayyül etmek, içinde barındırdığı mümkünleri açığa çıkartmak, geriye dönük bakışın yanılsamalarından kurtulmaktır."[8]

---

6. Siegfried Kracauer, *Die Photographie*, 1927, Schriften, Francfort, Suhrkamp Verlag, 1990, Cilt 5.2, s. 92-93. Türkçesi: "Fotoğraf" [1927], *Kitle Süsü*, Çev. Orhan Koçak, İstanbul, Metis, 2011. Bu deneme hakkında Enzo Traverso'nun son derece dikkatli eleştirel yorumlarına bkz. *Siegfried Kracauer. Itinéraire d'un intellectuel nomade*, Paris, La découverte, 1994, s. 92-96.
7. Susan Sontag, *Sur la photographie*, Paris, Christian Bourgois, 1993, s. 38. [*Fotoğraf Üzerine*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008]
8. Marc Augé, *Paris, année 30 (Roger-Viollet)*, Paris, Hazan, 1996, s. 10. Ayrıca bkz. s. 11: "Enstantane fotoğrafın gücü aynı zamanda tarihçilerin göstermediği sahneleri bakışlarımıza sunmasında yatar [...]: Yalnızca gerçekleşmekte olan Tarih'in bir aktörünün neşesinin, korkusunun, tereddüdünün okunabildiği tutumlarını ve geçici ifadelerini değil, belki daha da fazla Tarih'in onlar aracılığıyla yapıldığı insanların eylemlerini, hareketleri, atılımları veya şaşkınlıklarını gösterir [...].

Fotoğrafın devrimci olayların bilinmesindeki önemini vurgulamak bunların tümüyle nesnel belgeler olduğu anlamına gelmez. Bu imgelerin her biri hem nesneldir -gerçeğin bir imgesi olarak- hem de derin bir biçimde özneldir çünkü şöyle ya da böyle onu çekenin izini taşır. 1925'te fotoğrafın tümüyle nesnel olduğuna inanmak için Macar fotoğrafçı, ressam ve kuramcı Laszlo Moholy-Nagy'nin -pozitivizmle bezeli- naifliğine sahip olmak gerekiyordu: "Fotoğraf makinesi nesnel bir bakışa sahip olmaya başlamamızı sağlayacak en kesin araçtır. Herkes öznel bir pozisyon olmadan önce optik bakış açısıyla neyin gerçek olduğunu, kendi kendini açıkladığını, nesnel olduğunu görmek durumunda kalacaktır[9]". Bu yaklaşım fotoğrafçının kişiliğinden, kültüründen veya siyasal görüşlerinden ileri gelen öznel yükü tümüyle dışarıda bırakıyor. Nikaragua devrimi hakkındaki fotoğraflarıyla ilgili Cordelia Dilg'in yazdığı gibi: "Hiçbir fotoğraf bir niyet olmadan yaratılmaz. Çekeceğim nesneyi ben seçerim, çekeceğim ana ben karar veririm, estetik biçimi ben belirlerim ve fotoğrafı bir açıklama metniyle tamamlarım.[10]"

Bu eserdeki belgelerin seçimi de, bu türdeki tüm seçmelerde olduğu gibi, kimi zaman keyfidir. Fakat çeşitliliği ve zenginliği ile her bir devrime dair çoğul bir imge veriyor, hem evrenselliği hem de tarihsel, kültürel, ulusal özgünlüğü içinde. Devrim bir soyutlama, fikir, kavram, "yapı" olarak değil katlanılmaz hâle gelmiş bir düzene isyan eden canlı insanların, kadınların ve erkeklerin eylemi olarak ortaya çıkıyor.

Bu belge yığını içinde gerçek sanat eserleriyle basit enstantaneler, profesyonellerin çalışmalarıyla amatörlerinkileri buluyoruz. Birkaç ünlü fotoğrafçının eserini ayrıcalıklı kılmak istemedik: En şaşırtıcı, en güzel veya en "tarihsel" olanları çoğu kez anonim fotoğrafçıların eserleri değil mi? Çok sayıda kaynağa başvurduk: Basın ajanslarına tabii ki, ama aynı zamanda müzelere, arşivlere, özel koleksiyonlara -yalnızca Paris'te değil, Budapeşte ve Meksiko City'de, Amsterdam ve Berlin'de, Prag'a ve Münih'e de uğrayarak. İki yoğun araştırma yılının ürünü olan bu belgeler bütünü devrimci zaman ve uzamda bir seyahat, bitmiş olmaktan uzak bir tarihe dalış sağlıyor.[11]

Metinlerden daha da çok-anlamlıdır fotoğraflar: Farklı biçimlerde yorumlanabilirler ve manasını değiştirmek, hatta tam zıddına çevirmek için bir başlık yeterlidir[12]. Bulduğumuz klişeler çoğu kez kötü bir açıkla-

---

9. Aktaran Susan Sontag, *a.g.e.*, s. 235.
10. Cordelia Dilg, *Nicaragua, Bilder der Revolution*, Köln, Pahl-Rugenstein, 1987, s. 2. Hiç de anlamsız olmayan şu noktayı da belirtir: "Bu açıklama metinleri fotoğrafın anlamını değiştirebilir dolayısıyla bilginin bir parçasıdır."
11. Biz diye konuşuyor olmam sadece bir ifade biçimi, yoksa bu çalışma belge uzmanımız Helena Staub tarafından gerçekleştirildi.
12. İyi bilinen ve çok eskilere uzanmayan bir örnek Somoza diktatörlüğünün kurbanla-

mayla verilmiştir: Araştırmanın önemli bir kısmı onlara doğru bir başlık vermeye adandı. Haklı olarak Walter Benjamin fotoğraf açıklamalarının önemini vurguluyor ve Heartfield'in montajlarınınkileri metnin "eleştirel kıvılcımları imgeler yığınına yaklaştıran bir fitil" olarak kullanımının bir örneği olarak görüyordu".[13]

Fotoğrafın doğuşunda, 19. yüzyılda, hâkim sınıfların en muhafazakâr kesimleri bu yeni icat karşısında dehşete düşmüştü. Şoven eğilimli bir Alman gazete olan *Leipziger Stadtanzeiger* Fransa'dan gelen bu şeytanî sanatı teşhir ediyordu: "Aynadaki geçici imgeleri sabitliyor olduğunu iddia etmek, Alman biliminin çalışmalarının sağlam biçimde kanıtladığı gibi yalnızca imkânsız olmakla kalmıyor, fakat tasarının kendisi küfre girmektedir. İnsan Tanrı'nın suretinde yaratıldı ve bu imge insan eliyle yaratılmış hiçbir makine tarafından sabitlenemez".[14]

Barikatın öte yanında da kuşkuyla yaklaşılıyor, ancak başka nedenlerle. 1920'li yıllara kadar işçi, sosyalist veya devrimci çevrelerde fotoğraf çekme pratiği son derece sınırlıydı: Paris Komününün, iki Rus devriminin veya 1918-1919 Alman devriminin görüntülerinin çoğu, genellikle burjuva basını için çalışan profesyonel fotoğrafçılar tarafından çekilmiştir. Fotoğrafı çekilen isyancıların yüzünde kimi kez gözlemlenebilecek olan kuşku buradan gelir. Üstelik ayaklanmanın yenilmesi durumunda bu belgesel malzeme kolaylıkla devrimcileri teşhis için baskıcı güçlerin işine yarayabilir. Bu konuda Roland Barthes fotoğrafın "ölümcül gücü"nden söz eder ve 1871'e dair bir örnek verir: "Bazı komünarlar barikatlarda poz verme konusundaki memnuniyetlerini pahalıya ödediler: Yenilince, Thiers'in polisleri tarafından teşhis edildiler ve çoğu kurşuna dizildi."[15]

Bu profesyonel fotoğrafçılardan kimileri devrimci davaya sempati duymuş olsa da çalışmaları dış zorunluluklara tabiydi. Örneğin 1919'da Münih'te devrimciler tarafından 10 rehinenin idamına dair onlarca fotoğraf bulunurken aynı yıl Ocak ile Mart ayları arasında Berlin'de devrimin bastırılması sırasında öldürülen bin beş yüz kişiye dair yalnızca iki fotoğraf mevcut.[16]

---

rından oluşan bir ceset yığının defini fotoğrafının *Le Figaro* gazetesinin çabalarıyla Sandinistler tarafından katledilmiş Miskitos yerlilerinin görüntüsüne dönüşmüş olması.

13. Walter Benjamin, *Pariser Brief (2). Malerei und Photographie*, 1936, Gesammelte Schriften, Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1980, s. 505.

14. Aktaran Walter Benjamin, *Petite Histoire de la photographie* (1931), *Poésie et Révolution*, Paris, Denoël, 1971, s. 16. [*Fotoğrafın Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2012]

15. Roland Barthes, *La Chambre claire. Note sur la photographie*, Paris, Cahier du cinéma-Gallimard-Seuil, 1980, s. 25. [*Camera Lucida. Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, Çev. Reha Akçakaya, Altıkırkbeş Basın Yayın, İstanbul, 2014]

16. Bkz. Dietehart Krebs, "Einleitung" ve"Revolution und Fotografie", in Thomas Friedrich, Tatjana Schmolling *et al.*, *Revolution und Fotografie*. Berlin 1918/1919, Berlin, Verlag Dirk Nishen, 1989, s. 9-24.

Zaman ilerledikçe fotoğraf yalnızca devrimci olayların –mecburen deformasyona uğratan– bir aynası olmakla kalmayıp bir tarihsel aktör, bir mücadele aracı hâlini alacak. Çatışmalarda veya iç savaşlarda her kesim fotoğrafı bir propaganda aracı, bir aidiyet sembolü, bir kimlik işareti olarak kullanacak. Ve elbette önceki devrimlerin fotoğrafları her yeni devrim için ilham kaynağı olacak.[17]

Kimi fotoğraflar devrimlerin yöneticilerini, *liderlerini*, "önde gelenleri-ni" gösterir. Bu amblematik karakterler neredeyse her daim mağluplardan oluşur: Auguste Blanqui, Emiliano Zapata, Rosa Luxemburg, Lev Troçki, Ernesto Che Guevara, Carlos Fonseca. Walter Benjamin gelecek kuşaklar için birer ilham kaynağı olarak Tarih'in mağluplarının, kurbanlarının, şehit edilmiş ataların mesihçi gücünü vurgulamakta haksız değildi. Fakat imgelerin çoğu anonim kitlelerle, tanınmayan insanlarla doludur: İsyan hâlindeki halk. Bunlar Paris'li zanaatkârlar, Rus denizciler, Alman veya Macar işçiler, İspanyol milisler, Çinli köylüler, Meksikalı yerliler. Eğer Troçki'nin *Rus Devriminin Tarihi*'nde (1931) altını çizdiği gibi "devrimin en tartışmasız çizgisi, kitlelerin tarihsel olaylara doğrudan müdahalesi"[18] ise bu çizgi fotoğrafların hassas kâğıtlarına da zorunlu olarak basılacaktı. Objektifin hareket, eylem hâlinde kavradığı, dışlanmışların, ezilenlerin, "alt sınıfların" kendi tarihlerinin aktörleri, kendi kurtuluşlarının öznelerine dönüşümüdür. Fotoğraflar uzun tahakküm zincirinin kesintiye uğradığı ayrıcalıklı tarihsel anı beyaz üzerine siyah renkle kaydeder. Bu devrimci patlamaların kesintili dizilişi ezilenlerin geleneğini teşkil eder, Daguerre'in icadından çok daha gerilere uzanan bir gelenek.

Devrimlerin fotoğrafları –özellikle de kesintiye uğramış veya mağlubiyetle sonuçlanmış ise- kuvvetli bir ütopik yüke sahiptir. Onları her daim güncel, her daim yıkıcı kılan sihirli yahut peygamberimsî bir niteliği gözlemcinin dikkatli bakışına sunar[19]. Bizlere hem geçmişten hem de mümkün bir gelecekten bahsederler.

---

17. Leon Trotski, *Histoire de la révolution russe*, Paris, Seuil, 1950, s. 13. [*Rus Devriminin Tarihi*, Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2017]

18. Walter Benjamin bu niteliği şöyle tarif ediyor: "En kesin teknik, ürünlerine, bizler için hiçbir çizilmiş resmin artık sahip olamayacağı bir sihirlilik değeri kazandırabilir. [...] Çoktan miadını doldurmuş olan bu dakikanın özgün varoluşunda bugün hâlâ gelecek yuvalanıyor ve öylesine belirgin ki makable şamil bir bakışla onu tekrar bulabiliriz". Bkz. W. Benjamin, *a.g.e.*, s. 19.

19. Fotoğraf bir devrimde belirleyici bir etken hâline gelebilir mi? Nikaragua devriminden esinlenen bir Amerikan filmi, Roger Spotiswoode'un *Under Fire* (1983) adlı filmi kurgu biçimi altında bu fikri öneriyor. Ayaklanmanın başlıca yöneticisi orduyla çatışma sırasında ölüyor (tıpkı Sandinist Cephe'nin kurucusu Carlos Fonseca gibi). Diktatörlük kazanıyor ve isyanın yenildiğini ilan ediyor. Ölen liderin bedenini kurtarmayı başaran yoldaşları ise dostları olan bir fotoğrafçıdan bir manevrada bulunmasını istiyorlar: Liderin oturmuş ve gazete okurkenki hâlinin fotoğrafını çekiyor ve hâlâ hayatta olduğu izlenimini yaratıyor. Basında yayımlanan fotoğraf asileri ve halkı galeyana getiriyor ve böylece zorbalık rejimi yıkılıyor. Senaryo hayali fakat inandırıcı olmaktan uzak değil.

Paris Komünü
1871
Gilbert Achcar

1871 Paris Komünü yarım kalmış devrimlerin herhâlde en prestijlisi ve en efsanevi olanıdır. Aynı zamanda kızıl bayrağın dalgalandığı büyük devrimci evreler içinde fotoğrafa alınmış olanların ilkidir. Komün hakikaten de enstantane denilen fotoğrafın icadıyla aynı dönemi paylaşmıştır. Enstantane fotoğraf bir durumun veya olayın genel atmosferini kavramayı sağlayacak kadar kısa bir pozlama zamanına ihtiyaç duyuyordu –elbette, o olayın katılımcılarının belirli bir müddet poz vermesi sağlanabildiği takdirde. Fakat bizzat anlık klişeler alabilmek için hem gerekli süre fazla uzun hem de çekim materyali fazla ağır ve teferruatlıydı.

Bu teknik sınırlılıkların, Komünün imgeler aracılığıyla temsili üzerinde iki sonucu oldu: Bir yanıyla Komüne adanmış ve görsel içeren çok sayıdaki eserin ikonografisinde grafik sanatlar fotoğrafa kıyasla ağırlıkta olmuştur. Öte yandan fotoğraflara bir de kimi zaman kaba fotomontajlar eklenmiş. Böylece emekleme aşamasındaki fotoğraf sanatının sınırlılıkları yapay yollarla hafifletilmeye çalışılmış. Dolayısıyla tarihsel hafızanın görselleştirilmesinin iki büyük çağının bitiştiği noktada bu iki temsil tekniğinin bileşimi bir biçimiyle Komün tarihçilerini tutkuyla karşı karşıya getiren tartışmaya da en makul yanıtı barındırır: Komün 1789'da Paris'te açılışı yapılan devrimci çevrimin kuğu şarkısı mı yoksa 20. yüzyılın devrimlerinin habercisi bir hadise miydi? Yanıt, gayet açık biçimde Komünün, kendi ikonografisinin suretinde her iki çağa da dayandığıdır.

Her şey, 18 Mart 1871 gününün ilk saatlerinde Adolphe Thiers hükümetinin Paris'in kuzey ve doğu ilçelerinde ve bilhassa Montmartre tepesinde Ulusal Muhafız alayı tarafından yerleştirilmiş topları ele geçirmeye çalışmasıyla başlar. Kentin kuzey ve doğu sınırlarında konuşlanmış olan Prusya işgal ordusuna karşı Paris'i savunmaya yönelik bu toplar Ulusal Muhafız alayı tarafından büyük oranda para toplana-

rak alınmıştır. 26 Şubat'ta işgalciyle hükümet arasında varılan ve yeni seçilmiş Millet Meclisi'nin monarşist çoğunluğu tarafından 1 Mart'ta onaylanan barışın aşağılayıcı koşullarıyla hâli hazırda örselenmiş olan Paris halkı -ki çoğunlukla ve radikal biçimde cumhuriyetçiydi- bir dizi iktisadi ve baskıcı zorbalıkla karşı karşıya kalmıştı. Meclisin 10 Mart'ta Versay'a [*Versailles*] yerleşme kararını almasıyla, bunlara bir de şehrin "başkent olmaktan çıkarılması" eklendi.

Böylece 18 Mart'ta Paris ayaklanır. Bir merkezi komite tarafından yönetilen ve seçilme ile geri çağrılma ilkeleriyle uyumlu biçimde federasyon şeklinde örgütlenmiş olan Ulusal Muhafız alayı hükümet ordusunun bu harekâtını yenilgiye uğratmak için seferber olur, tıpkı içinden çıktığı ve halk tabakalarının oturduğu kenar mahalleler gibi. Montmartre'ta ulusal muhafızlar ile askerler fotoğrafçının merceğinin karşısında silahları havada kardeşleşirler, bu isyan coşkusu anını göstermek istercesine. İki general öfkeli halk tarafından kurşuna dizilir. Biri Montmartre taarruzundaki tugaylardan birinin başındayken gösterdiği sertlik ile öne çıkan Lecomte, diğeri ise 1848 Haziran'ında Parisli işçileri kana boğmasıyla tanınan Thomas. Thiers o gece Paris'i terk etme emrini verir. Devlet Versay'a taşınır, peşinden gelen Batı Paris'in varlıklı sınıflarının önemli bir kısmıyla birlikte.

O 18 Mart günü Paris barikatları anlam değiştirir: Artık Prusya ordusuna karşı değil, Fransız gericiliğine karşı harekete geçilir, kaldırım taşlarından müteşekkil yığınlar etrafında. Artık tehdit altındaki vatan adına değil, kurtarılması gereken Cumhuriyet, hatta "evrensel Cumhuriyet" ve özellikle de Komün adınadır mücadele. "Yaşasın Komün" sesleri yankılanır dört bir yanda, Parislilerin birleşme narasıdır bu. O Parisliler ki her zamankinden çok özerkliklerini elde etmeye kararlıdırlar, federal bir cumhuriyet çerçevesinde tüm Fransız yerel birimlerin kendi özerkliklerini kurması pahasına bile olsa.

Ne kadar da gururlu ve güven dolular barikatlarının üzerinde. Farklı pozlarla, "hazır ol"da veya "rahat"ta, ayakta yahut çömelmiş hâlde, kılıçlar kâh yere kâh göğe doğrultulmuş, borularını veya davullarını sergiliyor ulusal muhafızlar, kızıl bayrak dalgalanırken. Eğreti barikatları ve nazik yahut saf ifadeleriyle hiçbir korkutucu yönleri yok. Fırsat buldukça gelip geçenler de erkek veya kadın, çekime katılıyor, ayaklanmanın bu ilk anlarında oluşan kermes havasını vurgulamak istercesine. Saint-Sébastien sokağındaki barikatın önünde bir muhafızın elinden tuttuğu ufaklık tam da bu masumane havayı yansıtmıyor mu? Bu görüntüler Komünün ne olduğunu gayet güzel biçimde gösteriyor: Bolca heyecan, çok az disiplin, iyi niyet, tartışılır bir etkililik, bir "halk ordusu" değil silahlanmış bir halk.

Plebyen Paris'in üzerine dikili barikat fotoğrafları arasında hiçbiri Belleville bulvarıyla Ménilmontant sokağının köşesindeki kadar (gayrı-ihtiyari) teatral ve sembolik değil. Üzerinde bir dükkânın tabelası yükseliyor: "Emekçilere". Gerçekten de Ulusal Muhafız Merkezi Komitesinin önderliği altında ayaklanmış olan emekçilerin Paris'idir –işçilerin, memurların, zanaatkarların ve diğer küçük burjuvaların. Muhafız alayının çoğunluğu işçilerden oluşur ve beşte ikisinden fazlası, Karl Marx adındaki bir Alman sürgünün Londra'dan yönettiği Uluslararası Emekçiler Birliği'ne bağlıdır.

Peki bu yeni doğmuş Komünar Paris "Maison Marx"tan mı giydiriliyordu, tıpkı bir diğer fotoğrafın ima ettiği gibi (ki onu çekenin bu simgesel etkiyi yaratmak dışında bir amacı olup olmadığı sorgulanabilir, o fotoğrafın görünürde başka bir gerekçesi olamayacağından)? Esasında Parisli "enternasyonalist"ler "Marksist" olmaktan bir hayli uzaklar. Genellikle Proudhon'un veya Bakunin'in teorilerine yakın anarşist ideallere bağlılar. Merkezi Komiteden bir azınlık Blanqui'ye yakınken geri kalan üyeler az ya da çok radikal cumhuriyetçilerden oluşuyor ve birçoğu jakobenizme nostalji duyuyor.

18 Mart akşamı Ulusal Muhafız, Paris'in hükümet tarafından boşaltılmış tüm idari ve askeri binalarını birer birer ele geçirir. Bastille'in biraz ötesinde Basfroi sokağında bulunan ve aralarında toplarla güçlendirilmiş Charonne sokağındakinin de bulunduğu barikatlarla korunan Merkezi Komite o gece Hôtel de Ville'ye, Paris iktidarının geleneksel mekânına yerleşmeye karar verir, yeni bir yönetim seçilene kadar. Böylece bu kez de Hôtel de Ville meydanı, onlarca topun yerleştirildiği, yüzü batıya dönük Victoria caddesindeki gibi barikatlarla çevrili bir sura dönüşür.

Zafer hızlı ve şaşırtıcı biçimde elde edilir. Hatta beklenmedik biçimde denebilir. Paris isyanının askeri birliklerine bulaşmasından korkan Thiers risk almak istemiyordu. Onları Versay'a geri çekip, asi kentin yeniden fethini hazırlayabilecek biçimde Paris'i kendi ordusuyla Prusya ordusu arasında bir mengeneye almayı tercih ediyordu. Plebin devrime olan o kahrolası eğilimini kalıcı biçimde ezebilmek için başkenti terbiye etmeyi arzuluyordu. Bu konuda Thiers tam bir uzmandı: Temmuz monarşisi sırasında içişleri bakanı olarak, Nisan 1834'te kendilerini her türden örgütlenme hakkından mahrum bırakma kararı karşısında ayaklanan Paris işçilerini ve cumhuriyetçi halkını ezmek için ordunun müdahale etmesini sağlamıştı. Onun emir vermesiyle, Cezayir'in geleceğin eli kanlı fatihi General Bugeaud 14 Nisan günü Transnonain sokağında göstericileri katledecektir; bu kanlı gün Daumier tarafından en ünlü taşbaskı eserlerinden birinde resmedilecektir.

Kökeni itibariyle bir ek milis olan Ulusal Muhafız bir günde Paris'in idari ve askeri tüm devlet aygıtlarının sorumluluğunu üstlenme göre-

vinde bulur kendini. Thiers bilinçli olarak bu aygıtların her birini geri çekmiş ve Parislilerin diz çökmesine katkıda bulunacak bir etken olarak anarşiye güvenmektedir. Merkezi Komitenin iktidarı seçilmiş bir komüne devretme konusundaki aceleciliğini, asilerin yücelttiği demokratik ilkelere olduğu kadar bu sorumluluğun haşmetine de atfetmek gerekir.

Ulusal Muhafız Federasyonu ve Uluslararası Emekçiler Birliği'nin uğruna mücadele ettikleri hedefleri hatırlattıkları kısa bir seçim kampanyası haftasının ardından Komün seçimleri 26 Mart'ta gerçekleşir.

Merkezi Komite: "Ne talep ediyorduk? Tek mümkün ve tartışılmaz hükümet biçimi olarak Cumhuriyet'in muhafazası. Paris için ortak hukuk, yani seçilmiş bir komünal konsey. Polis Müdürlüğü'nün lağvedilmesi (...). Düzenli ordunun lağvedilmesi ve siz, Ulusal Muhafız için Paris'te düzeni sağlama görevini tek başınıza yürütme hakkı. Tüm yöneticilerini seçme hakkı."

UEB'nin Paris seksiyonlarının Federal Konseyi: "Ne talep ettik? Emekçinin emeğinin tüm değerini elde etmesi için kredinin, mübadelenin, ortaklıkların düzenlenmesi; bütünlüklü, ücretsiz ve laik eğitim; toplanma ve örgütlenme hakkı, mutlak basın özgürlüğü, yurttaş özgürlüğü; polis, askeri güç, hijyen, istatistik vb hizmetlerin beledi düzeyde örgütlenmesi."

"Komünal devrimin" programı böyleydi işte.

26 Mart seçimleriyle aralarından birinin taşrada tutuklu bulunan Blanqui'ye ayrıldığı 80 sandalye belirlendi. Seçilen yeni Meclisi kendilerine göre fazla devrimci bulan 19 ılımlı cumhuriyetçi kısa zamanda istifa eder ve 16 Nisan'da tamamlayıcı seçimler düzenlenir. Nihayetinde Komünde 79 vekil yer alır, bunlardan 21'i işçi, 16'sı memur, 9'u zanaatkar ve 25'i fikri veya liberal meslek erbabı. Ulusal Muhafız Merkezi Komitesine olan "enternasyonalist" katılıma özdeş bir oranla seçilmişlerin 34'ü UEB'yle bağlantılıdır. Bu da Paris'in isyancı halkının siyasal sempatilerinin dağılımındaki sürekliliği göstermektedir. Geri kalanı ise, yani çoğunluk blankistlerden, neo-jakoben cumhuriyetçilerden ve ılımlı sosyalistlerden oluşur.

Komün ilk günlerden itibaren ortaya çıkar ve giderek artacak bariz bir kakofoniyle icraata başlar. Esas olarak üyelerinin kendileri için belirledikleri ikili programı, bol miktarda doğaçlama, tereddüt, kimi sapmalar ve büyük bir fedakârlıkla uygular. Düzenli ordunun (sembolik) lağvı, borçlar ve kiralar hakkında moratoryum, kilise ile devletin birbirinden ayrılması, memur ücretlerinde üst sınır belirlenmesi, boş konutlara el konulması, para cezalarının, maaş kesintilerinin ve fırınlarda gece mesaisinin yasaklanması, Mont-de-piété'ye teminat karşılığı bırakılmış küçük borçların silinmesi vb. Komünün idari ve toplumsal çalışmaları, içinde gerçekleştirildiği koşullar ve sahip olduğu personelin

çoğunluğunun düşük kalifikasyonu göz önünde bulundurulduğunda takdire şayandır.

Koçbaşını savaş sanatının kriterlerine pek de uygun olmayan bir milisin oluşturduğu siyasal ve toplumsal bir devrim olarak Komün her şeyden önce teşkil ettiği örneğin devrimci bulaşıcılığına ve Thiers ile monarşist millet meclisinin uygulamalarına karşı her türden cumhuriyetçide uyanan öfkeye güvenir. Taşra kentlerine elçiler gönderir ve hatta "köylerdeki emekçilere" seslenen bildirileri iletmek için balon uçurur. Bildiri şu üçlü hedefin ilanıyla biter: "Toprak köylüye, alet işçiye, herkes için iş".

Komünarların umudu boşuna değildir. Paris'teki 18 Mart'ın atılımıyla birlikte komünalist hareketler ve inisiyatifler art arda Lyon, Marsilya, Saint-Etienne, Toulouse, Narbonne, Le Creusot ve Limoge'da ilan edilir. Ne var ki hepsi, ağırlığı değişebilen mağlubiyetlerle sonuçlanır. Nisan'ın ilk günlerinden itibaren Fransa'nın geri kalanında Versay'ın hâkim olduğu belli olur. Komünarların büyük çoğunluğu açısından teslimiyet kabul edilemez olarak değerlendirildiğinden yalıtılmış Paris'in sıkı durup, Versaylılarla kaçınılmaz olduğu bilinen bir çarpışmaya hazırlanmaktan başka seçeneği yoktu.

Çatışma karşı durulamaz biçimde Versay gericiliğinin üstünlük zeminine, sömürgelere yönelik ve Prusyalı düşmana karşı seferberlikler sırasında deneyim kazanmış ordusuyla birlikte avantaja sahip olduğu bir zemine doğru kayıyordu. Aynı zamanda Prusya karşısındaki o acı yenilgisinin günahlarını üstlenecek bir kurban arıyordu Komünde. Versay'ın hazırlıkları yolunda giderken Paris savunması Komünün ardı ardına belirleyeceği (Cluseret, Rossel ve Delescluze gibi) savaş delegelerinin üstesinden gelemeyeceği dingin bir anarşiye gömülür. Bu savaş delegelerinin meslekten asker olan ilk ikisi Ulusal Muhafızdaki mutlak disiplin yokluğuna dayanamayıp art arda istifa eder. Bu disiplinsizlik muhafız alayındaki her adamın şeflerini seçebileceği için kendini şef görmesi ve ilaveten hangi makamın emri altında olduğunu bilememesinden kaynaklanır: Komün veya savaş delegesi mi, yürütme komisyonu yahut askeri komisyon mu ya da Ulusal Muhafız Federasyonu'nun hâlâ muhafaza edilen Merkezi Komitesi mi? Bölge konseylerinden hiç söz etmiyoruz bile... Bu sırada Komün, Paris etrafındaki mengeneyi sıkan Versay ordusu karşısında yenilgiden yenilgiye koşuyordu.

Paris'in içindeyse ulusal muhafızlar hem mola hem poz veriyor. Köselerle sakallıların, siyah sakallarla beyazların, askeri tavırlarla tatilci duruşlarının iç içe geçtiği, birkaç da yemekhane görevlisinin yer aldığı bu mola hâlindeki topluluğun fotoğrafı son derece anlamlıdır. Umarsızca yere uzanmış olan ön plandaki muhafızlar acaba, neredeyse

vaktinden yüzyıl önce, kaldırım taşlarının üzerini kapladığı plajı mı düşünüyorlar?

Bir de fotoğrafçı için tek başına poz verenler mevcut, kimi zaman görsel yanılsama yaratan bir dekorun önünde: subay, yemekhaneci, deniz kuvvetleri komutanı ve anonim Parisli kadın, hani Versay gericiliğinin nihai haftanın yangınlarını çıkartmış olmakla suçlayarak "petrolcü" diye nitelendireceklerinden biri. Bir de mükemmel bir paralellikle kollarını kararlı biçimde bağlamış olan Tranquil var. Başında "turko" fesi ve ürkütücü bakışlarıyla Tranquil, 6 Nisan'da Komün 19 ila 40 yaş arası tüm erkeklerin Ulusal Muhafız'a alınması kararını bildirdiğinden beri kaçakları aramakla yükümlü Güvenlik Komitesi'nin üyesi. Denizci şapkası ve "sakin güç" edasıyla yurttaş Hortense David var bir de, eğer Komün, kadınları da muhafıza katacak kadar ileri bir anlayışa sahip olsaydı olayların seyrinin belki değişebileceğini düşündürtenlerden... Komün savaşçıları arasında çok azı, sınırlı sayıda olan kadın savaşçılar kadar kendilerini kavgada göstermiştir, en ünlüleri gözü pek Louise Michel olmak üzere.

Kendi dönemlerinin önyargılarıyla hâlâ yüklü olan erkekler tarafından siyasal sorumluları seçme ve bu sorumluluklara seçilme hakkından mahrum bırakılmış olmalarına rağmen Komün kadınları yalnızca fazlasıyla geleneksel olan yemekhane görevlerinde değil, kendi özgün örgütlenmeleri ve komitelerinde de dikkate değer bir rol oynayacaktır. Bunların en ünlüleri Paris'in Savunusu ve Yaralılara Yardım için Kadın Birliği ve Montmartre Kadın Yurttaşlar Güvenlik Komitesi. Öte yandan Louise Michel'in XVIII. bölgede Saint-Bernard kilisesinde tartışmalarını yönettiği Devrim Kulübü gibi kimi karma örgüt ve kulüplerde de faaliyet göstereceklerdir.

Vendôme meydanında bulunuyor Ulusal Muhafız genel kurmayının oteli. Önünde meydanın üst rütbelisi Simon Mayer'in caka sattığını görüyoruz. Meydana erişim sağlayan iki yol da kapalı: Kuzeyde, Paix sokağında, muhafızlarınınki gibi nazik tipte bir barikat bulunuyor; güneyde, Versaycıların akın edebileceği Castiglione sokağında ise çok daha heybetli bir sur dikilmiş durumda. Vendôme meydanının ve I. bölgenin batı tarafı da etkileyici istihkâmlarla donatılmış; bunlar arasında Royale sokağınınki ve hepsinden daha yavuz olan Concorde meydanındaki, Paris'in Komününün merkezinin bulunduğu Hôtel de Ville'ye dosdoğru götüren ana arter olan Rivoli sokağı ile Saint-Florentin sokağının köşesindeki barikat bulunuyor.

Bununla birlikte Vendôme meydanının esas çekici noktası tam göbeğinde yer alan ve I. Napolyon'un onuruna dikilmiş sütundur. Karl Marx'ın ifadesiyle "İmparatorluğun antitezi" olan Komün, başkalarının yanı sıra eğitim ve güzel sanatlar alanlarındaki en aktif üyelerinden biri

olan ressam Gustave Courbet'nin teşvikiyle 12 Nisan günü bu sütunun yıkılmasına karar verdi. Komün tarafından sütun şöyle değerlendirilmişti: "Bir barbarlık anıtı, bir kaba kuvvet ve sahte şan simgesi, militarizmin ifadesi, uluslararası hukukun reddiyesi, galip gelenlerden mağluplara daimî bir küfür, Fransız Cumhuriyeti'nin üç büyük ilkesinden biri olan kardeşliğe bitmek bilmeyen bir saldırı". Bir yıkım için tam teşekküllü bir program...

Kararı uygulamakla görevli "Pozitivist Kulüp" üyesi mühendis sütunun devrilmesine girişmek için 5 Mayıs'ı, Bonaparte'ın ölüm yıldönümünü seçmişti. O anı beklerken, mahkûm olmuş bu sütunun altında, onu indirmeye yarayacak iskele kurulmadan önce ve kurulduktan sonra hem fotoğrafçı hem de Tarih için poz veriliyor. Ulusal Muhafızların ve birkaç sivilin birlikte poz verdiğini görüyoruz. Yüz ifadeleri daha ciddi, bu yalnızca olayın öneminden değil, aynı zamanda artık Mayıs ayına gelindiği ve Komün destanının nasıl sona ereceği kavrandığından. Fotoğraflarda gördüğümüz, sütunun altındaki siviller Komündeki Parislilerin toplumsal çeşitliliğini görmemizi sağlıyor: İşçi kasketlerinden silindir, melon ve yumuşak olanlarına, her toplumsal kategoriye ait şapkalar görüyoruz.

Sütunun devrilişi 16 Mayıs'a ertelenir. Bu zaman aralığında Komün bir başka yıkımı gerçekleştirir: Thiers'in Saint-Georges meydanındaki özel ikametgahınınkini. Bu adeta sembolik bir intikam hareketidir ve Versay'ın sertliği ile ellerine düşen komünarları kurşuna dizen bölüklerinin gaddarlığı karşısında Parislilerin kudretsiz öfkesini gösteriyor. Bu arada Milli Meclis'in kendi yürütmesinin başındaki kişinin bu yıkım eyleminden kaynaklanan kayıplarını fazlasıyla telafi ettiğini de belirtmek lazım.

Ve 16 Mayıs gelir, Paris Komününün kısa tarihinin en çok fotoğrafı çekilmiş hadisesinin günüdür bu. O gün çekilmiş bir dizi klişe Vendôme sütununun yıkılışının tüm aşamalarını gösterir. Bir kez yıkıldı mı, zeminin üzerine geçilip kızıl bayrak sergileniyor. Yerde yatan ve parçalanmadan muhafaza edilmiş I. Napolyon'un heykeli gelecek için poz veren yeni grup fotoğrafları için vesile oluşturuyor. Takip eden günlerde sütunun artıkları toparlandıktan sonra Paris'in dört bir yanından zorbalık karşısındaki bu simgesel meydan okumayı hayranlıkla izlemeye gelir insanlar; Versaylıların hücumundan önce son ve zayıf bir tatmin. İmparator yerde yatıyordu... "Efendiyi yeniden kaidesinin üzerine oturtmak için otuz bin cesetlik bir iskele gerekti" (Lissagaray).

Versay bölükleri Issy ve Vanves kalelerini, 8 ve 13 Mayıs'ta ele geçirip bir ateş sağanağı altında yıktıktan sonra, Paris'e yönelik hücumun eli kulağında olduğu biliniyor. 21 Mayıs Pazar günü, saat 15'te Paris'in güney batısından başlayacak. Pazartesi 22 Mayıs'tan Pazar 28 Mayıs

saat 11'e, "kanlı hafta" olacaktır. Versaylılar kentin içinde batıdan doğuya, yöntemli ve caniyane biçimde ilerliyor; top atışları yollarını açıyor, onlarca, yüzlerce binlerce Parisli, erkek, kadın, çocuk, yaşlı demeden, savaşçı olsa da olmasa da (ki bunlar Lissagaray'a göre dörtte üçünü oluşturuyor) süngüyle, tüfekle ve taramalıyla katlediliyor. 24 Mayıs günü I. bölgenin esas savunma düzeneği düşüyor: Paris'i kuzeyden güneye, Seine nehrinin her iki yakasından da kateden bir savunma hattının kilit noktası bu. Ve o günün akşamında Hôtel de Ville'den geçen bir hata kadar geri çekilmek durumunda kalıyorlar ki aynı gün burası da düşüyor. Sonraki dört gün boyunca Versay bölüklerinin ilerleyişi Paris'in doğusunun son ayakta kalan bölgesinin, Belleville barikatlarının üzerine bir mengene bir kapanır. Belleville 28 Mayıs'ta, gün ortasında düşer.

Versay silindiri karşısındaki geri çekilmeleri sırasında Paris'in savunucuları zenginlik ve iktidar mekânlarını ateşe veriyor –lüks mahalleler, Maliye Bakanlığı, Adalet Sarayı, Emniyet Müdürlüğü vs– bunlara saldırganların bombalarının sebep olduğu yangınlar da devasa bir ateşte ekleniyor. Paris yanıyor. Öfkeli komünarlar Nisan'dan beri Komünün elinde olan onlarca rehine öldürüyor. Çatışmalarda saldırganlar tarafında birkaç yüz kayıp verilir: Toplamda ölü sayısı Versay tarafında bine yakınken Parislilerde 20 bin civarında –bunların en az 17 bini bir yargılama tiyatrosunun ardından "kanlı hafta" sırasında idam edilir, askeri "adalet"in verdiği sayıları veri alırsak, ki bunlara çatışma sırasında öldürülen 3 bin kişiyi de eklemek gerekir.

Bu kıyametimsi haftanın şiddetinden geriye, tanıklık babında, olaylardan sonra çekilmiş ve Paris'in harabeye dönmüş sokakları, mahalleleri ve binalarını gösteren fotoğraflar kalmış durumda. Muhtemelen savaş tarafından yıkıma uğratılmış bir kentin ilk fotoğraflarıdır bunlar ve daha o zamandan 20. yüzyılın tanık olacağı yıkımlara ne çok benzemektedir. Eğer bir ıssızlık estetiği olsaydı Royale sokağının darmaduman olmuş hâlinin fotoğrafı bu konuda en yüksek ödüle layık olurdu: Harika bir kadrajla, solda bir top arabası, ortada bir sokak lambası ve yıkıntıların arasında garip biçimde ayakta kalmış bir gazete bayii; sağda yanmış bir ağaç ve birkaç kepenk ve tahta. Bir levhanın görünen kısmında "LIQUE" yazısı okunuyor: Acaba Royale sokağının adı Komün döneminde değiştirilerek République [Cumhuriyet] mi konmuştu?

Ölüm izleri taşıyan yegâne fotoğraflar, dönemin teknik kısıtlılıkları da göz önünde bulundurulduğunda, hastanede veya tabutlardaki ceset görüntüleri. Morgda yan yana dizilmiş bu bedenler, devrimci hareketin bir fotoğraflı şehitler defterinin açılışını yapar, ki bunun 20. yüzyılda en fazla dolaşıma girecek imajı Che Guevara'nın cesedinin Bolivya'da çekilmiş fotoğrafı olacaktır. Burada çok sayıda şehit söz konusu ve ürkütücü bir perspektifle dizilmişler. Çoğu anonim. Derme

çatma tabutlarla gömülme "ayrıcalığı"na sahip olanların üzerinde numaralandırılmış etiketler bulunuyor. Diğerleri, yani kurbanların büyük çoğunluğu, kimileri hâlâ canlıyken, toplu mezarlara atıldı.

"Bu ölüler ordusunun defini tüm güçleri aşacağından onu eritmeye çalıştılar. Sığınaklar cesetlerle doluydu; içine yanıcı maddeler atılarak ölü yakma fırınlarına dönüştürüldü; geriye bir bulamaç kaldı. Buttes-Chaumont'da üzerine petrol dökülü devasa bir odun yığını ateşe verildi ve günler boyunca tiksinç kokusuyla kalın bir duman ağaçlıkların üzerini kapladı" (Lissagaray).

En az kırk bin kişi, erkek, kadın ve çocuk tutuklanacak, üçte biri Paris bölgesinin cezaevlerinde ve kalelerinde tutulacak, bir fotomontajda gördüğümüz üzere Versay'daki (Louise Michel'in de kalmış bulunduğu) Chantiers hapishanesindeki kadınlar gibi. Geriye kalan üçte ikilik kesim Atlantik kıyısındaki eski gemilere, kalelere ve adalara gönderildi. "Transfer demiryollarıyla gerçekleşiyor ve çoğu kez dehşetengiz koşullarda. Tutuklular malzeme veya hayvan vagonlarına otuzar, kırkar kişilik gruplar hâlinde bindiriliyor, on kişi için bir su bidonu ve herkes için iki öğün ekmek verilerek kapılar titizce kilitleniyor. Yolculuk yirmi dört ila kırk sekiz saat arası sürüyor ve açlık, susuzluk, hava eksikliği, uyumak için uzanmanın imkânsızlığı kimilerini çığırından çıkarıyor ve bazen ölümcül sonuçları olacak kavgaları kışkırtmalarına sebep oluyor" (Serman).

Tutsaklar, yine aynı biçimde götürülecekleri Versay'da veya Paris'te yargılanmak için korkunç koşullarda kendi sıralarında beklemek zorundalar. Bir başka fotomontaj, çarmıha gerilmiş İsa'nın altında oturan Versay'daki Savaş Konseyi'ni gösteriyor. Davalar 1874'e kadar sürecek. Savaş konseyleri 13.450 mahkûmiyete karar veriyor. Bunların 3.313'ü gıyabi mahkûmiyetler, 270'i idamı, 410'u zorunlu çalışmayı, 3.989'u sınır dışı edilip güçlendirilmiş bir mekâna kapatılmayı ve 3.507'si sadece sınır dışı edilmeyi kapsayan mahkûmiyetler. Yeni Kaledonya'ya yolculuk sırasında hayatını kaybetmeyenler oraya gemi ambarında, kafes veya bölme içinde ayaklarında zincirlerle geçirilen beş aydan uzun süren bir yolculuk sonunda varacaklar.

Paris Komününün 20. yüzyılın devrimlerinin habercisi olduğu hiç şüphesiz tartışmalıdır, fakat tartışmasız olan, Adolphe Thiers tarafından Komünün bastırılışı, bu trajik yüzyılın tanık olacağı en büyük gaddarlıkların bir önbelirtisi oluşudur.

Kronoloji

1870

2 Eylül: III. Napolyon'un Sedan'da teslim oluşu.

4 Eylül: Cumhuriyet'in ilanı. Ulusal Savunma Hükümeti.

1871

8 Şubat: Ulusal Meclis seçimleri

17 Şubat: Hükümetin başına Thiers seçilir.

1 Mart: Ulusal Meclis tarafından barışın tasdik edilmesi.

10 Mart: Meclis Versay'a yerleşmeye karar verir.

18 Mart: Ulusal Muhafız alayı toplarını teslim etmeyi reddediyor. Paris ayaklanıyor. Hükümet Versay'a yerleşmek üzere Paris'i terk ediyor.

19 Mart: Ulusal Muhafızın Merkezi Komitesi Paris Komününün seçimleri için çağrı yapıyor.

26 Mart: Komün seçimleri.

29 Mart: Komün düzenli ordunun ilgasına karar veriyor.

6 Nisan: Mac-Mahon'un komutası altında Versay ordusunun kuruluşu.

16 Nisan: Komünün ek seçimleri.

30 Nisan: Komünün Savaş Temsilcisi Cluseret'nin istifası. Yerini Rossel alır.

8 Mayıs: Versaycılar tarafından Issy kalesinin ele geçirilişi.

9 Mayıs: Rossel'in istifası. Yerini Delescluze alır.

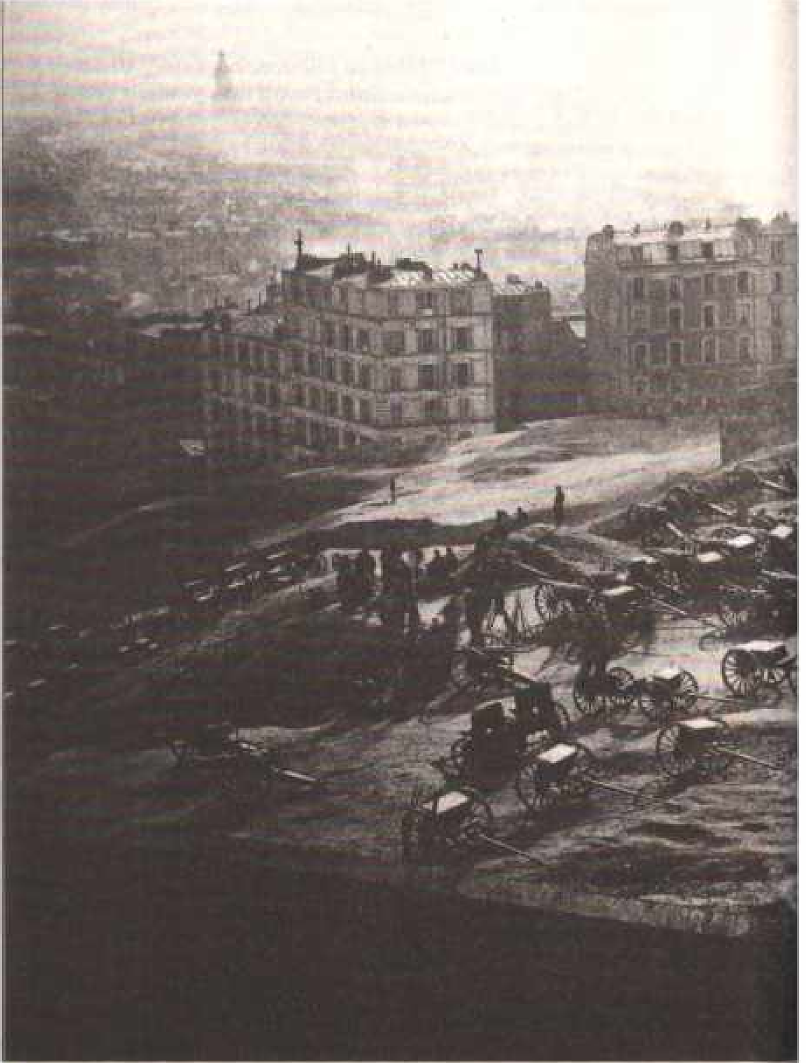
12 Mayıs: Paris'te Thiers'in evinin yıkılışı.

13 Mayıs: Versaycılar tarafından Vanves kalesinin ele geçirilişi.

16 Mayıs: Vendome sütununun devrilişi.

21 Mayıs: Paris'e karşı Versaycıların taarruzunun başlangıcı.

22-28 Mayıs: "Kanlı Hafta". Paris ateşe veriliyor: Parislilerden 20 bin ölü, 17 bini idam edilerek; 13.450'si hüküm giyecek olan 40 bin tutuklama.

Montmartre tepesi top alanı, 18 Mart 1871. Para toplanarak satın alınmış bu toplara Thiers'in el koyma teşebbüsü ayaklanmaya yol açar. Hükümet bölüklerini yöneten General Lecomte ve General Thomas kurşuna dizilir.

Ulusal Muhafız Alayı Komünün başında harekete geçirici unsurdur.
Montmartre tepesinde bir konaklama.

Bir tepede topçu bataryası.

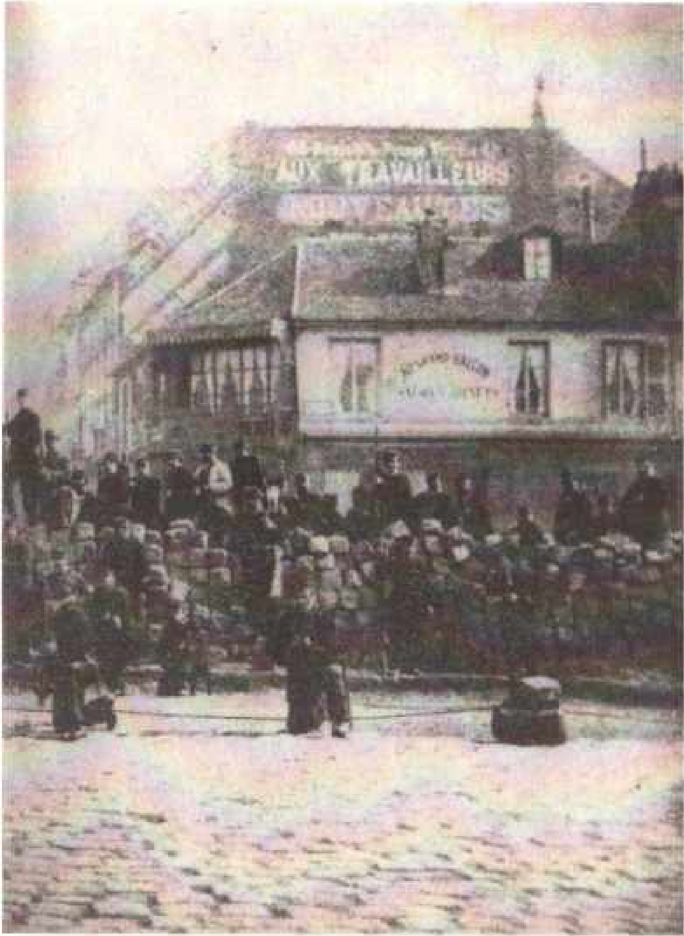
Saint-Sébastien sokağında barikatlar, 18 Mart 1871. Faubourg du Temple'dan Faubourg Saint-Antoine'a halk mahalleleri, başından sonuna kadar olayların kalbidir [Bu semtler artık kentin içine dahil olmuşsa da zamanında *faubourg* sözcüğünün ifade ettiği üzere bunlar kent merkezinin dışında bulunuyordu -ç.n.]. İlk günlerde Ulusal Muhafız Merkez Komitesi Basfroi sokağına yerleşir ve Hotel de Ville Versaycılar tarafından ele geçirildikten sonra saldırıdan kaçabilenler XI. Bölgenin belediyesine yerleşecektir.)

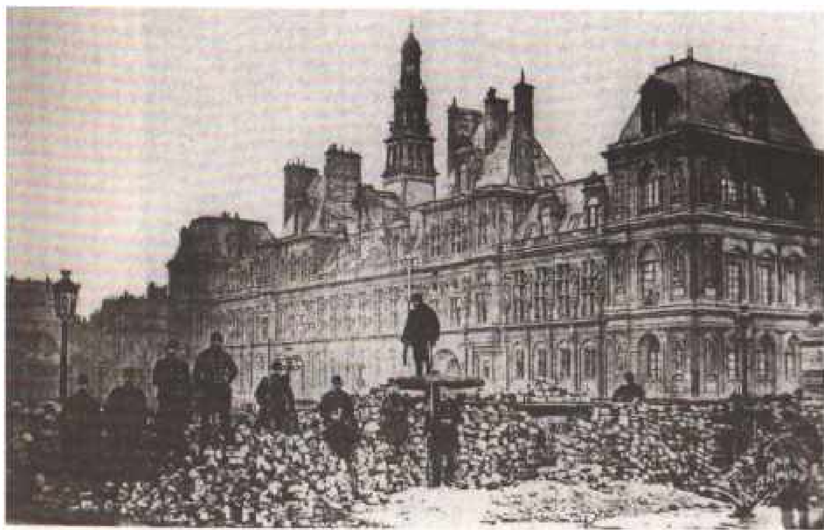

Ayaklanan Paris'te barikatlar, 18 Mart 1871. Montmartre'da Abesses sokağı. (üst)
Ménilmontant bulvarının ve sokağının köşesi. (alt)

Bir önceki fotoğraftan detay.

Hotel de Ville meydanında barikatlar, 18 Mart 1871.

Bir barikatın üzerine tekerlekli toplar (belki Saint-André-des-Arts meydanında).

Bernaert, Komün donanmasının komutanı.

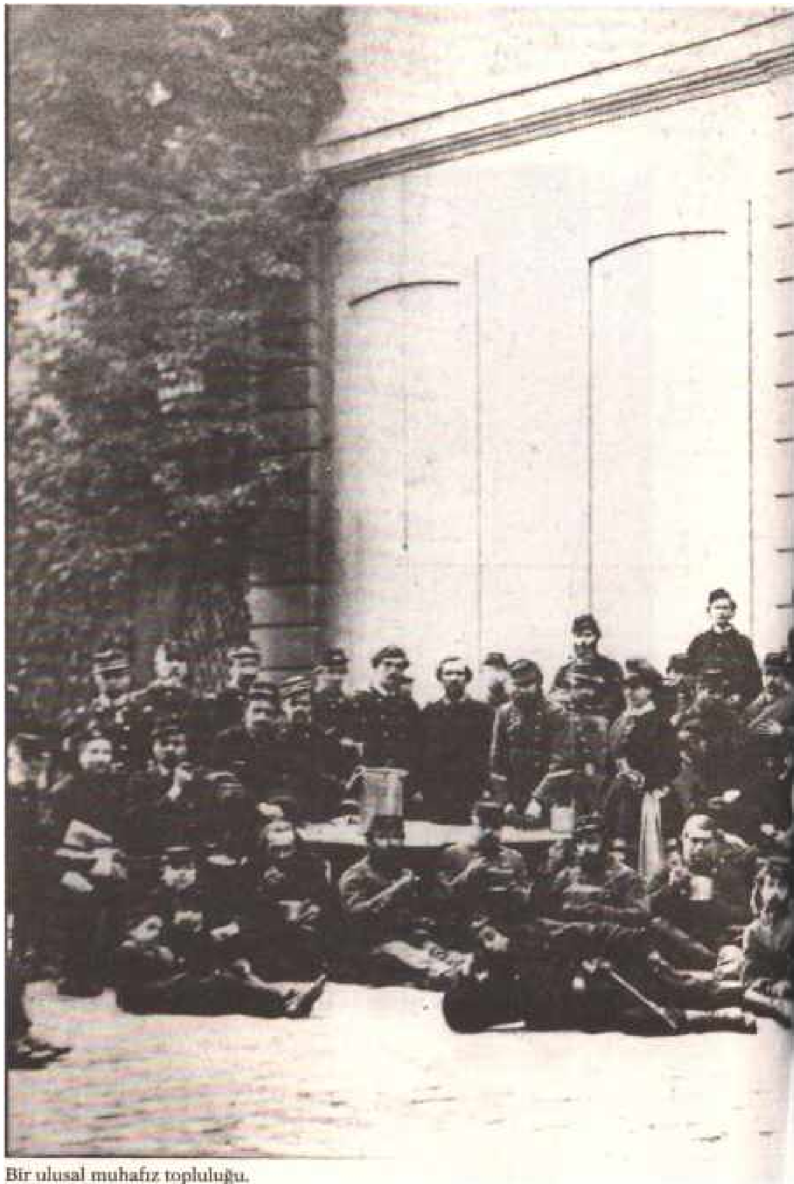
Bir Komünar kadın.

Hortense David adında bir Komünar.

Güvenlik Komitesinden Tranquil.

Bir ulusal muhafız topluluğu.

Vendome sütununu yıkmak için hazırlıklar, 16 Mayıs 1871.

Vendome meydanının komutanı Simon Meyer fotoğrafının geleceğe aktarılması için poz veriyor.

Yıkılmayı bekleyen Vendome sütununun altında bir grup ulusal muhafız.

Devrilmiş Vendome sütunu.

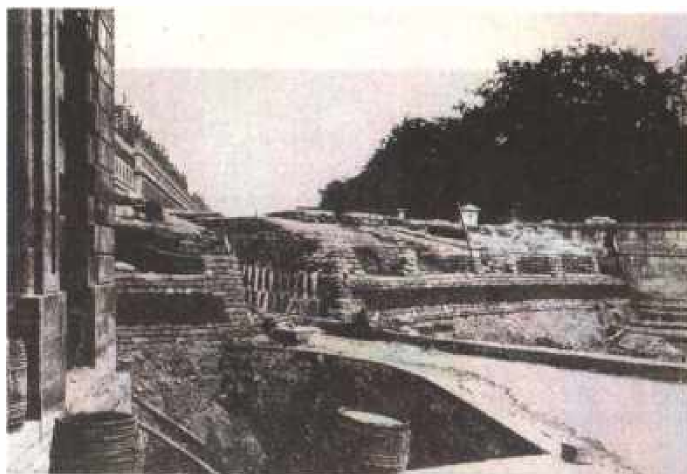

Napolyon heykelinin ve Vendome sütununun kalıntıları etrafında poz veriliyor.

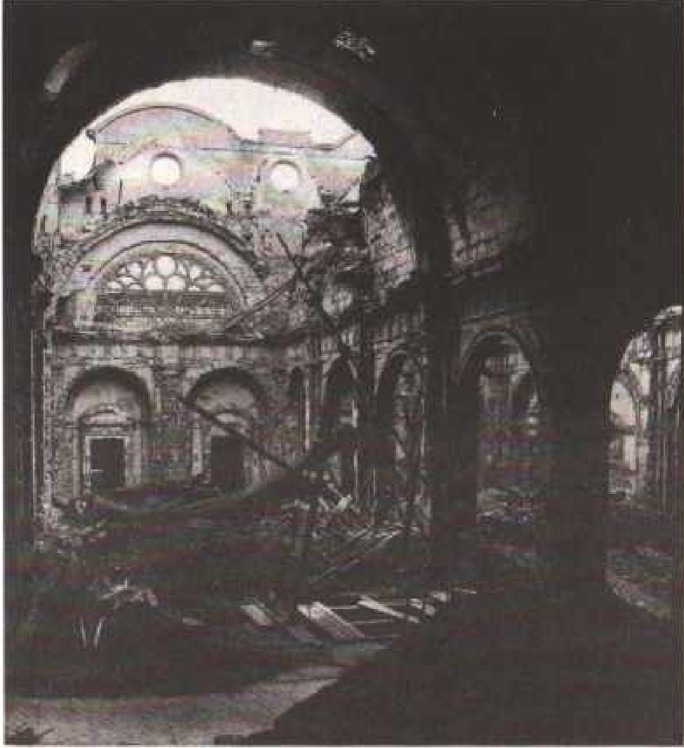

Versaycılara karşı Paris savunması. Castiglione sokağında barikatlar.
Castiglione sokağı ile Rivoli sokağının kesişimi. (sağ üst)
Saint-Florentin sokağı ile Concorde meydanının kesişiminde gelişkin bir barikat. (sağ alt.)

Komünün harabeleri
Adalet Sarayının holü.
Bu saldırıların karşılığında, Komün Thiers'in Saint-Georges meydanındaki evinin yıkılması emrini verir.

Komünün harabeleri: Royale sokağı.

Yukarıdan aşağıya: Rivoli ile Pont-Neuf sokaklarının kesişimi, Rivoli sokağının daha batı kısmı, Lille sokağı.

Versailles'da Chantier hapishanesi, 15 Ağustos 1871.

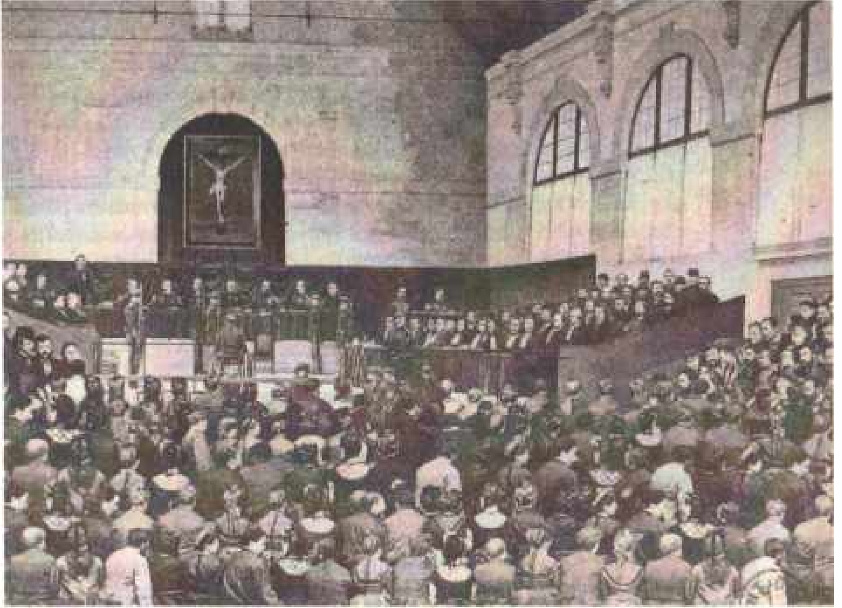

Tutsak kadınlar arasında, ortada ayakta duran Louise Michel Yeni Kaledonya'ya sürgün edilecektir.

Kurşuna dizilmiş komünarların tabutları. (üst)
Bir hastanedeki kurşuna dizilmişler odasının bir köşesi, 17 Mayıs 1871.

Bir askeri mahkeme, 8 Eylül 1871. Vendome sütununun devrilmesi olayının sanıkları arasında Gustave Courbet bulunur.

Rus Devrimi 1905

Gilbert Achcar

Egemen sınıfların askeri yenilgileri doğal olarak ezilen sınıfların ayaklanmalarını kolaylaştırır. Bu kuralı tasdik edecek biçimde 1905 Rus devrimi de bir yenilginin ürünü olmuştur. Rus imparatorluğunun feci bir sefaletin ağırlığı altında ezilen kentlerinin ve köylerinin hoşnutsuzluğunu körükleyen hakikaten de 1904'te başlayan Rus-Japon savaşında çarlık ordusunun ve donanmasının başarısızlıklarıdır. 1904 senesinde toplumsal isyan gürlemektedir, tıpkı şimşeğin çakmasını önceleyen gök gürültüsü gibi: Yıldırım ise düşmekte gecikmeyecektir.

Uzun ve korkunç bir kuşatmanın ardından 20 Aralık'ta Port-Arthur'de Rus güçlerinin teslim oluşu ülkede güçlü bir heyecan dalgası yaratır. Bu gerilimli havada, Saint-Petersburg'un en önemli işletmelerinden biri olan Putilov mekanik yapım fabrikasının yönetimi, işçilerin taleplerine karşı, hareketin öncüleri olmakla suçlanan dört kişiyi işten çıkarmaktan daha iyi bir yanıt bulamaz. Sıtkı sıyrılan Putilov fabrikalarının işçileri 3 Ocak'ta iş bırakır ve başkentteki emekçilerin tümünü kendilerini takip etmeye çağırır.

Bir haftadan kısa süre içinde grev genelleşir. Grevin 9 Ocak Pazar günü, şehrin tüm noktalarından ve onu kuşatan işçi mahallerinden yola çıkarak Kışlık Saray'a yönelecek devasa bir işçi alayına dönüşmesi tasarlanır. Burada, bu geniş hareketin önderi, –başlangıçta polis tarafından kurulmuş olan Saint-Petersburg Fabrika ve İmalathane İşçileri Birliği'nin yöneticisi– karizmatik Papaz Gapon, Çar II. Nikolay'a hem yakarış hem gözdağı içeren ve yüz elli binden fazla işçi imzası taşıyan bir dilekçe verecektir. Kamusal özgürlükler, köylülere karşılıksız toprak dağıtımı, sekiz saatlik işgünü, zorunlu eğitim ve genel oyla seçilmiş kurucu meclis: Bir dizi patlayıcı talep içeren dilekçe "bir babaya" yazılmışçasına çara yöneltilmiştir, kabul edeceğine dair çılgın bir umutla. Yoksa, diye biter dilekçe, "burada, bu meydanda, sarayının önünde ölmeye kararlıyız" ...

Yaşanan da bu olur. Barışçıl göstericiler, ki hatta kimileri çarın portrelerini ve ikonalarını taşımaktadır, yüzlerce işçinin ölmesine sebep olan

caniyane bir yaylım ateşiyle karşılanır. Rus kışının beyazlığıyla kontrast hâlinde, işçilerin kanı bu 9 Ocak 1905 pazarını bir "Kanlı Pazar"a dönüştürür. Kalabalığın, silahlarını doğrultmuş birliklerin oluşturduğu sıranın karşısında kuvvetli bir kasırgaya kapılmış gibi sürüklendiğini gördüğümüz fotoğraf bu felaket günün bir tanığının anlatısını mükemmel biçimde canlandırıyor.

"Tıpkı sert bir rüzgâr karşısında olacağı gibi, her bir ateş salvosuyla geri itilen –ve aralarından bazıları çiğnenen, havasız kalan, ezilen– bu devasa kalabalık, arkadan gelen ve hep gelmeye devam eden yeni kitleler tarafından itilerek cesetlerin, can çekişenlerin, yaralıların üzerinde yeniden oluşuyordu... Ve yeni salvolar, zaman zaman, bu canlı kitleyi bir ölüm ürpertisiyle sarsıyordu... Bu uzun sürdü: Bitişik sokakların nihayet boşalmasıyla kalabalığın kaçabileceği ana kadar". (Voline)

Gece yarısı, trenler cesetleri, kurban sayısını belirleme imkânı kalmadan toplu mezarlara gömülecekleri şehir dışına götürecektir. Genel grev birkaç gün daha Saint-Petersburg'da devam edecek ve takip eden haftalarda Rus imparatorluğunun birçok kentine ve bölgesine yayılacaktır. Başkentte grev sona erdiğinde, Georges Nossar adındaki –namı diğer Khrustalev– bir zabıt kâtibi tarafından toplanan fonları grevcilerin ve "Kanlı Pazar" kurbanlarının ailelerine dağıtmakla görevli işçilerin aklına, başkent fabrikaları tarafından işçi temsilcileri *sovyet*i (Rusça konsey) adını alacak olan bir temsilciler komitesi seçtirme fikri gelir. Hükümetin baskısı karşısında sovyet birkaç gün sonra faaliyetlerini durdurmak zorunda kalır.

Ocak ve şubattaki grev dalgasını, baharda bir başka dalga takip edecektir. Bu kez de Moskova bölgesinde bulunan, "Rus Manchester" adıyla anılan Ivanovo-Voznesensk'in 12 Mayıs'tan beri grevde olan tekstil işçileri üç gün sonra bir işçi temsilcileri sovyeti kurar. Tarihçilerin hatalı biçimde birincisi olarak değerlendireceği bir sovyettir bu. Bununla birlikte, tartışmasız olarak, Tarih'in ilk fotoğrafı çekilmiş sovyeti olacaktır. Ne güzel bir görüntü, şu fonda bahar yapraklarının açtığı ağaçların bulunduğu ve işçilerin görünebilmek için sıkıştığı fotoğraf. En öndekiler yere uzanmış, başkaları çömelmiş veya dizlerinin üzerine çökmüş, en arkadakiler de ayakta. Fotoğrafçı Ivanovo-Voznesensk sovyetinin 151 üyesinin ancak üçte ikisini kadraja alabilmiş: Fotoğrafın sol ucunda grup görüntüsünün kesilmiş olma şeklinden delegelerin bir kısmının çerçeve dışında kaldığını tahmin ediyoruz. Grupta birkaç kadının varlığı –oransal olarak tekstil sanayiindeki kadın işçilere göre çok daha sınırlı, şüphesiz– Paris Komününe göre bir ilerleme kaydedildiğine tanıklık ediyor.

Ivanovo-Voznesensk sovyetinin kurulduğu sırada Port-Arthur'un imdadına koşan Baltık denizindeki Rus filosu, Tsushima adalarının

açığında, Kore körfezinde harap edilir; Rus-Japon savaşına son veren ezici bir yenilgidir bu. Devrimci mayalanmanın bir sonraki bölümü doğal olarak donanmayı, daha doğrusu ondan geriye kalanı vurur. Putilov fabrikalarına 1905 devriminin bir başka efsanevi ismi eklenecektir: Karadeniz'deki Rus donanmasının en modern zırhlısı olan *Potemkin*'inki. Önemi, isyanın silahlı güçlere yayıldığını göstermek olan olayın kendisinden ziyade yirmi yıl sonra Sergey Einsenstein'ın yöneteceği muhteşem filmdir, *Potemkin Zırhlısı* hadisesini modern zamanların devrimci mitleri arasında sokacak olan. Film, bu olayı ölümsüzleştiren kimi imajlardan esinlenme imkânını bulmuştur.

Birbirinden ayrı iki grup fotoğrafı için bir köprüde bir araya gelen şu subaylar ile tayfalarını karşı karşıya getiren kontrast ne kadar da etkileyici: Bir tarafta geminin papazının da katıldığı subayların kibirli pozu, diğerinde tavırları mütevazı kökenlerini ortaya koyan bahriyeliler. İki fotoğrafın ortasında aristokrasinin şefinin, halkın babasının yani çarın rolüne soyunmuş amiral: Dönemin Rus toplumunun çarpıcı bir özeti bu ve o dönemde yapılmış bir tespiti gayet iyi yansıtıyor:

"Basit bahriyelilerle donanma subaylarının her türden davetsiz misafire kapalı aristokratik tabakası arasındaki karşıtlık, piyade askerleriyle kısmen halkın içinden çıkmış subaylar arasındakinden daha derindir". (Troçki)

Potemkin ayaklanması, Odesa açıklarında 14 Haziran'da, Tsushima yenilgisinden tam bir ay sonra çıkar. Subayların kendilerine dayattığı bozulmuş eti yemeği reddeden bahriyeliler, (aralarından birinin kendi sözcülerini öldürdüğü) komutanlarının sertliğinden bezerek itaatsizlik hâlinden ayaklanmaya geçer. İsyancılar bazı subayları ve onları destekleyen papazı denize atar ve kızıl bayrağı göndere çeker. Bir fotoğrafta zırhlının toplarının altında gördüğümüz bu isyancı bahriyeliler, sosyalist denizci Matyuşenko'nun yönteceği bir komite seçer. Ertesi sabah, *Potemkin* Odesa'ya yanaşır: Günlerden beri kent ve liman grevlere ve ayaklanmalara teslim olmuştur; bunlar, isyandan bir gün önce ilan edilen bir genel greve yol açmıştır. Bahriyelilerin bir kısmı gemiyi terk eder ve katledilmiş yoldaşlarının bedenini de indirir. Bir fotoğraf Matyuşenko'yu karada yoldaşlarından biriyle gösterir, ikisinin de yüz ifadesi hayli ciddidir.

Limandaki kalabalık sürekli çoğalmaktadır ta ki ambarların yağmalanması ve büyük bir yangının eşlik ettiği şiddetli bir isyan patlayana kadar. Çarın talimatı üzerine şehrin valisi sıkıyönetim ilan eder ve 15 Haziran'ı 16'sına bağlayan gecede orduyu müdahale ettirir. Ayaklanma feci bir şekilde bastırılır, ölü sayısının 2000, yaralıların ise 3000 civarında olduğu tahmin edildiğinden bu "Kanlı Pazar"ınkinden de daha caniyanedir. Yalıtılmış hâlde, isyanın Karadeniz donanmasının geri kalanına

yayılmasının imkânsızlığı içinde Potemkin'in denizcileri limandan ayrılır. Günler boyunca denizde oradan oraya sürüklendikten sonra erzakları biten isyancılar 25 Haziran'da Köstence limanında, serbest bırakılmaları sözüne karşı Romanyalı yetkililere teslim olur. Burada yeniden Matyuşenko'yu karada görürüz, hüzünle meydan okumanın iç içe geçtiği bir tavır içinde. Etrafındaki Romanyalı subayların ve askerlerin bu devrimci "önderi" nasıl bir merakla incelediklerini tahmin edebiliyoruz.

Odesa'daki kanlı baskın bir süreliğine kentteki hareketliliğe son verir, fakat toplumsal galeyan yaz başında köylerde artmaya başlar. Çarın 6 Ağustos bildirgesini yayınlaması bu hareketliliğe son vermek içindir. Bildirge işçilerin aleyhine aristokrasi ve burjuvazinin yanı sıra iktidarın kendisine tamamen kazandığını düşündüğü köylülüğü de ayrıcalıklı kılacak biçimde vergiye bağlı, dolaylı ve zümre esasına göre yapılan seçimlerle oluşacak yeni bir Devlet Duması'nın Ocak 1906'da kurulacağını ilan etmektedir. Bir bankın üzerinde oturan vekilinin karşısında hazır olda duran, çıplak ayaklı köylü delegesinin tavrı kırsal örf ve adette serfliğin süreğenliğini gayet iyi gösteriyor. Matyuşenko'nun duruşuyla nasıl da tezat oluşturuyor!

Fakat olaylar kentlerde yeniden ve daha güçlü biçimde alevlenmekte gecikmez ve sonbaharda, kelimenin dar anlamıyla 1905 "devrimi" olarak anılacak hadise patlak verir. Kıvılcım bu kez Moskova'da çakar, daha doğrusu dizgicilerin 19 Eylül'de greve girdiği bir matbaada. Hareket kısa zamanda şehrin tüm tipografi işçilerine, ardından da başka sektörlere, kızıl bayraklarla ve yürüyüşlerle yayılmakta gecikmez, ta ki Kazaklar müdahale edene kadar. Ekim başında, hareket Moskova'dan Saint-Petersburg'a sıçrar: Önce dizgicilere, ardından demiryolu işçilerine. Fakat grevler hâlâ düzensiz ve aralıklıdır; Saint-Petersburg'daki bir işletmenin kapılarının önünde küçük gruplar hâlinde toplanmış işçilerin fotoğrafından yorumlayabileceğimiz gibi hareket yola koyulmakta zorlanır. Putilov fabrikalarının işçileri yeniden mücadelenin ön saflarına geçer. Bu arada demiryolları grevi bir müdahale söylentisi üzerine tekrar alevlenerek gitgide ülkenin tüm demiryolu ağına yayılır.

Demiryolu işçilerinin örneğiyle cesaret kazanarak, birçok şehrin işçileri de greve girer. 10 Ekim'den itibaren hareket Rusya çapında yayılan, kızıl bayraklarla donatılmış siyasal karakterdeki bir genel grev biçimini alır. Hareketin merkezi talebi aracısız genel oyla bir kurucu meclisin seçilmesidir fakat monarşinin devrilmesini talep etmekten de çekinmezler. 13 Ekim'de Saint-Petersburg işçi delegeleri sovyeti yeniden kurulur ve günbegün Rus kentlerinin ve sanayi merkezlerinin çoğunda sovyetler oluşturulur.

Olayların aldığı seyir karşısında çar kendini bir miktar taviz vermek zorunda görür. 17 Ekim akşamı yayınlanacak yeni bir bildirge kaleme

alır. Burada temel özgürlüklerin tesisi konusunda söz verir ve genel oyla yapılacak seçim ile hükümetin uhdesinde bulunan yasama erki üzerinde meclis denetimi perspektiflerini parlatır. Ertesi gün başkentin sakinleri bir zafer elde etmiş olmanın neşesi ile şaşkınlık arasında gidip gelerek, açık siyasal toplantıların öncelikli mekânı hâlini alan İmparatorluk Üniversitesi'ne kitlesel biçimde dökülür.

"Rıhtımın üzerinde saymakla bitmeyecek kalabalığın sabırsızlıkla aktığı devasa bir huni oluşmuştu. Herkes hatiplerin söz alacağı balkona yanaşma gayretindeydi. Bu balkon, pencereler ve üniversitenin okları kızıl bayraklarla donatılmıştı. [...] Öğrencilerin mavi kasketleri ve kızıl bayraklar yüz bin kişilik bu kitlenin üzerinde açık renkli lekeler oluşturuyordu. Mutlak bir sessizlik hüküm sürüyor, herkes konuşmacıları dinlemek istiyordu. [...] Her biri söylevini, kalabalığı saat dörtte Nevskiy bulvarı üzerinde, Kazan katedralinin karşısında buluşmaya ve oradan hapishanelerin önüne gidip orada af talep etmeye çağırarak bitiriyordu". (Troçki)

Bazı fotoğrafçılar bu 18 Ekim gününe tanık olur, hem üniversite önündeki buluşmaya hem de Nevskiy bulvarındaki insan akınına.

Ekim 1905 günlerinin bir diğer çarpıcı anı Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin Bolşevik fraksiyonunun hâkim olduğu Moskova'da yaşanır (Saint-Petersburg'da ise Menşevik fraksiyon daha etkilidir): Bu, 18 Ekim'de, hapishaneden çıktıktan sadece birkaç gün sonra katledilen Bolşevik militan Bauman'ın gösterişli cenaze törenidir. 20 Ekim'de on binlerce işçiden oluşan uzun bir alay Moskova caddelerinden geçer. Önlerinde kızıl kadifeden iki bez, ilki altın renkli harflerle *Komünist Parti Manifestosu*'nun proleterlerin birliğine çağrı yapan son cümlesini taşıyor, diğeri ise partinin ismini. Bauman'ın tabutu militanların omuzlarında götürülüyor, etrafında zincir hâlinde yürüyen güvenlik komitesinin üyeleri. Bolşevikler cenaze günü polisin sokaklardan çekilmesini talep etmişti.

Birkaç gün sonra eylemlilik hâli yorulma işaretleri verir ve grev sona erer. Çarcı gericilik ekim hareketine karşı koymak için seferber olur. Alışılageldiği gibi, toplumun ayaktakımına başvurur. Bunlar, özellikleri –bilhassa çara komplo kurmakla suçlanıp şeytanlaştırılan Yahudilere karşı– pogromlar düzenlemek olan suç çeteleri hâlinde örgütleniyordu. Sırf ekim ayı boyunca, yerel yetkililerin ve kendilerini "vatansever" olarak adlandıran çarlığın koşulsuz savunucularının kışkırtmasıyla yüzlerce korkunç antisemit pogrom düzenlenir. Yüzlerce, belki de binlerce insan katledilir ve daha binlercesi sakat bırakılır. Pogromların en vahşi olanı 18 Ekim'den 21'ine kadar Odesa şehrini kana bulayandır, 500'ün üzerinde insan öldürülür.

Kimi fotoğraflar bu katliamların yere dizilmiş kurbanlarının dehşet verici görüntüsünü kaydetmiştir; 1871 Paris'inin "kanlı haftasını" hatırlatıyorlar. Yahudilerin dışında "vatanseverler" çara muhalefet eden her türden kesimden çok sayıda insanı katleder, özellikle de yürüyüşlere saldırarak. Bakü'de muhalefeti desteklemekle suçlanan, Ortodoks olmayan Ermenilere saldırırlar ve kenti bir muharebe alanına çevirerek altmış kişiyi öldürürler.

26 Ekim'de, Saint-Petersburg yakınlarındaki Kronstadt deniz üssünde bir isyan başgösterir; iki gün sonra ezilecektir. Çarlık iktidarı önce Polonya topraklarında ardından da köylü ayaklanmalarının yaşandığı başka bölgelerde sıkıyönetim ilan eder. Bastırma harekâtı Baltık bölgesinde özellikle sert yaşanır; ayaklanan köylülerce soylulara ait mülklerin ateşe verilmesine yanıt olarak bir dizi köy çarcı birlikler tarafından boylu boyunca yakılır. Hareketi bastırmaya yönelik karşı-saldırı tüm gücüyle sürmektedir.

Başkentin işçi sovyeti bu bağlam içinde, 1 Kasım'da, idama mahkûm edilen asi denizcilerle ve Polonya'yla dayanışmak amacıyla yeniden bir genel grev çağrısı yapar. Bahriyelilerin kaderine dair hükümet tarafından güvence verilmesinin ardından grev 7 Kasım'da durdurulur. Dört gün sonra Sivastopol'da Karadeniz donanmasında yeni bir isyan başgösterir. Şehir birkaç zamandır işçiler ile bahriyeliler arasındaki temasların artmasıyla birlikte hareketlilik içine girmiştir. Bu hareketi bastırma girişimi sonuca ulaşmaz ve 11 Kasım'da bir ayaklanmaya yol açar. Artık bütün kent grev nedeniyle felç olmuştur ve bu da işçiler, bahriyeliler ve askerler arasındaki bağlantıları kolaylaştırır. Denizci, işçi ve asker temsilcileri sovyeti kurulurken kızıl bayraklar ayaklanmaya katılan birkaç donanma gemisinin üzerinde dalgalanmaya başlar. Bunların arasında *Potemkin* –ki artık adı Amirallik dairesi tarafından *Panteleïmon* olarak değiştirilmiştir– ve *Otchakov* kruvazörü de bulunur.

Sivastopol'un limanına demir atmış bir hapishane-gemide tutulan Eski *Potemkin*'in mahkûmları, donanmanın denizcilerinin tezahüratları altında 14 Kasım'da kurtarılır. Fakat ertesi gün, kendini toparlamış olan iktidar karşı-saldırıya geçer. Kentte sıkıyönetim ilan edilir ve sokaklar çarlığa sadık birliklerce işgale uğrar. İsyancıların gemilerine teslim olma çağrısı yapılır ardından da kıyıda bulunan topçu taburunun ve amiralliğin denetimindeki gemilerin yoğun bombardımanına uğrarlar. Karşılık verecek durumda olmayan *Potemkin* beyaz bayrak çekerken *Otchakov* direnmeye çalışır. Bir ateş fırtınasıyla karşı karşıya kalır. Kıyıda bir araya gelerek bahriyelilerin hayatının bağışlanması için dua eden, kimileri diz çökmüş ailelerin yürek burkan görüntüsü saldırının şiddetini layığıyla yansıtır. Her ne kadar kruvazör hızla teslim olmak durumunda kalsa da, kıyıya vurana kadar bombalanmaya devam edecektir. Bombalara

ve tüfek atışlarına karşın hayatta kalmayı başaran asiler tutuklanır. Bazıları sonrasında vurulacaktır.

Bunun ardından ülkenin çeşitli bölgelerinde sıkıyönetim ilan edilir. Güveni yerine gelen hükümet 26 Kasım'da Saint-Petersburg sovyetinin başkanı Nossar-Khrustalev'i tutuklattırır. Yerini üç üyeden oluşan bir geçici büro alır. Bu büronun öne çıkan ismi Lev Davidoviç Bronstein isminde bir gençtir, namı diğer Troçki. Kendisinden büyük ve üstadı olan Rus kökenli Alman sosyal-demokrat Alexandre Helphand –namı diğer Parvus– ile ikili hâlinde hareket etmektedir. Parvus'tan esinlenen bir mali bildirgeyle, Köylüler Birliği ve sosyalist partilerin desteğiyle sovyet, iktidara baskı yapmak üzere vergi ve para temelli bir misilleme uygulama çağrısında bulunur. Hükümet hemen ertesi gün, 3 Aralık'ta tepkisi gösterir ve bir toplantı sırasında sovyetin 267 üyesini tutuklattırır. Tutuklanmaktan kurtulabilenler Parvus'un yönetimi altında birleşir ve genel grev çağrısında bulunur.

Aynı anda Moskova garnizonu kaynamaktadır ve buradaki sovyet de isyancı bir genel greve çağrı yapar. Grev hızla yayılır ve asker delegeleri kent sovyetine katılır. Moskova derme çatma barikatlarla kaplanır. Kullanılan materyali hariç tutacak olursak –burada her türden nesne, Komünde çok sayıda kaldırım taşı– bu barikatlar Paris'teki Mart 1871'inkilere çok benzer, özellikle de kızıl bayrağı dalgalandıran isyancıların gururlu duruşları itibariyle.

Paris'te olduğu gibi, ama çok daha küçük ölçekte, ayaklanma feci biçimde bastırılır: Başkentten ve Varşova'dan desteğe gelmiş bölüklerce kuşatılan kent sistematik biçimde bombalanır, sokaklar makineli tüfeklerle taranır, "vatansever milisler" ise katliama katkıda bulunur. Presnia işçi mahallesi ayaklanmanın son direniş noktası olur. Şiddetli bombardımanların ardından 17 Aralık'ta istila edilir. 18'inde her şey bitmiştir, sovyet grevi bitirme kararı alır ve bölükler barikatları söküp sokakları temizlemeye başlar. Bu sokaklarda devriyelerin geçit yapması çarlık düzeninin yeniden tesisine tanıklık eder.

" 'İsyanı mat etmek' için gönderilen ve ilk marifetlerini yol üzerinde gerçekleştiren bölüğün askerlerine şu emir verilmişti: 'Tutuklama yapmayın. Hiçbir müsamaha göstermeyin!' Hiçbir yerde herhangi bir direnişle karşılaşmamışlardı. Onlara tek bir el ateş edilmemişti. Buna rağmen demiryolu üzerinde aşağı yukarı yüz elli kişi öldürürler. Herhangi bir dava görülmeden kurşuna diziyorlardı. Yaralıları ambülans vagonlarının dışına sürükleyip hayatlarına son veriyorlardı. Cesetler defnedilmeden orada bırakılıyordu". (Troçki)

Bir fotoğraf, korulukta işbaşında bir idam mangasını gösteriyor. Fotoğrafçılar, yerin kaplanmış olduğu cesetler arasında yakınlarını

arayan aileleri veya doğaçlama bir morgun önünde ağlayan kadınları göstererek katliamın vahşetine dair bir tanıklık ulaştırmak istemişler.

Moskova ayaklanmasının bastırılışı, isyancılardan ve halktan toplamda bine yakın ölüme ve binlerce kişinin yaralanmasına sebep olur. Buradaki olayların Baltık bölgesinde ve Kafkasya'nın kimi sanayi bölgelerinde yine aynı şiddette yankıları olacaktır. Bir fotoğraf, Kazakların eşliğinde Kafkasya kral naibini, bölüklerin başkaldıran işçilere karşı taarruzundan geriye kalan harabeleri ziyaret ederken gösteriyor.

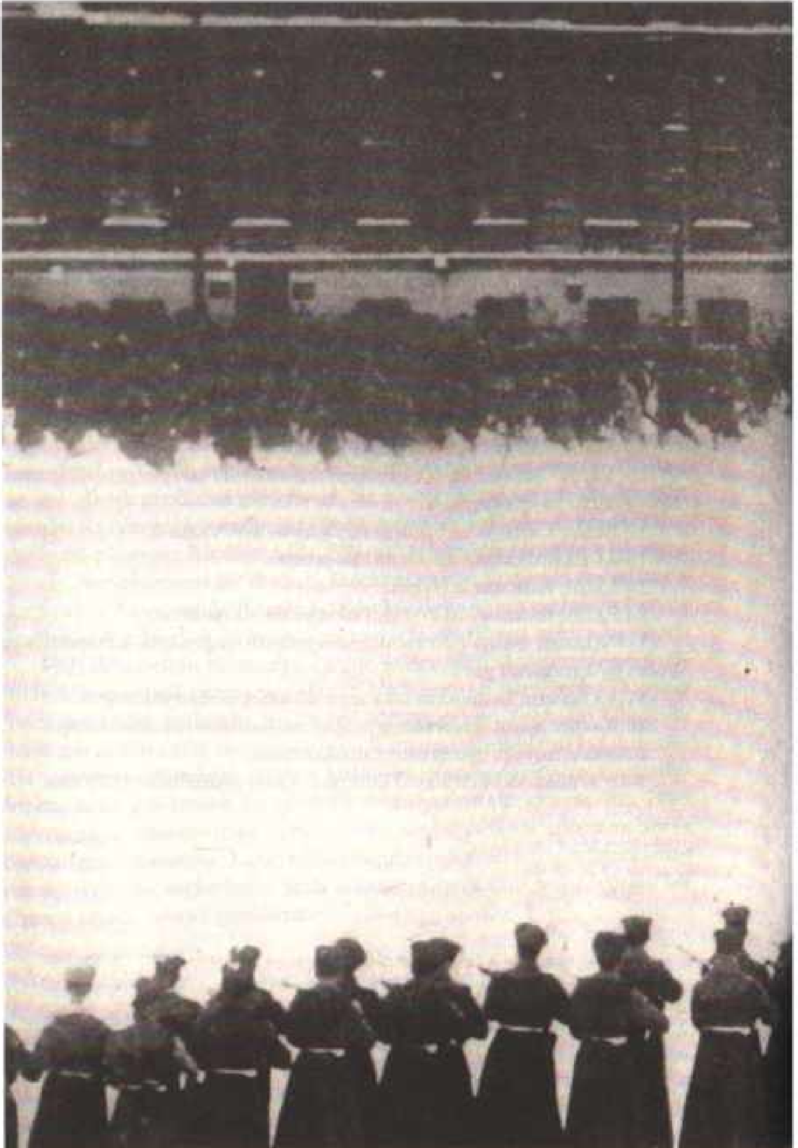
1905 devrimi büyük oranda o seneyle birlikte, aralıkta sona erer. Saint-Petersburg sovyetinin yargılanacak olan elli bir üyesinden –aralarında Troçki ve Parvus'un da bulunduğu– on beşi Sibirya'da ömür boyu sürgün cezasına çarptırılacaktır. Yakınlarının ve muhafızların eşlik ettiği, sürgün yolundaki bu tutsak topluluğu içinde siyah takım elbise ve beyaz kasketli bir adam görürüz, Parvus. Yanında daha yaşlı, beyaz sakalı ve siyah şapkasıyla Rus Marksizminin eski tüfeklerinden sosyalist Lev Deutsch bulunur. Onları önce cepheden, sonra arkadan ve son olarak profilden görüyoruz; bu sırada Ortodoks bir dindar gibi simsiyah giyinmiş bir kadın, yüzünü fotoğrafçıya dönüp, muzip bir ifadeyle dil çıkarıyor. Bir diğerinde, Sibirya'da bir siyasi sürgün topluluğu içinde, Napolyonvari bir duruşla Troçki görünür. Sonunda buradan da kaçacaktır, hayatındaki ikinci kaçışıdır bu; daha sonra peşinden Parvus ve Deutsch gelecektir, ki bu sonuncusu için dördüncü sefer olacaktır!

1905 devriminin Sibirya'ya sürgün edilen tüm aktörlerinin ve özellikle de isyancı askerlerin, ayaklanan köylülerin ve "teröristler"in siyasi önderler kadar katlanılır bir kaderi olmayacaktır. Sakhalin adasında sürü hayvanları gibi zincirlenmiş şu her yaştaki mahkûm bu durumu iyi yansıtıyor. Bununla birlikte bitkin bir ifade görmüyoruz suratlarında, daha çok büyük bir haysiyet sergiliyorlar yüzlerinde. Bu, 1905 devriminin, başarısızlığa uğramış olsa da bilinçlerde silinmez bir iz bıraktığının işaretidir: Lanet okunan çarlık rejimine karşı mücadelenin meşruiyeti. Bu nedenledir, daha sonra geriye dönüp bakıldığında bir "genel prova" olarak görülüşü.

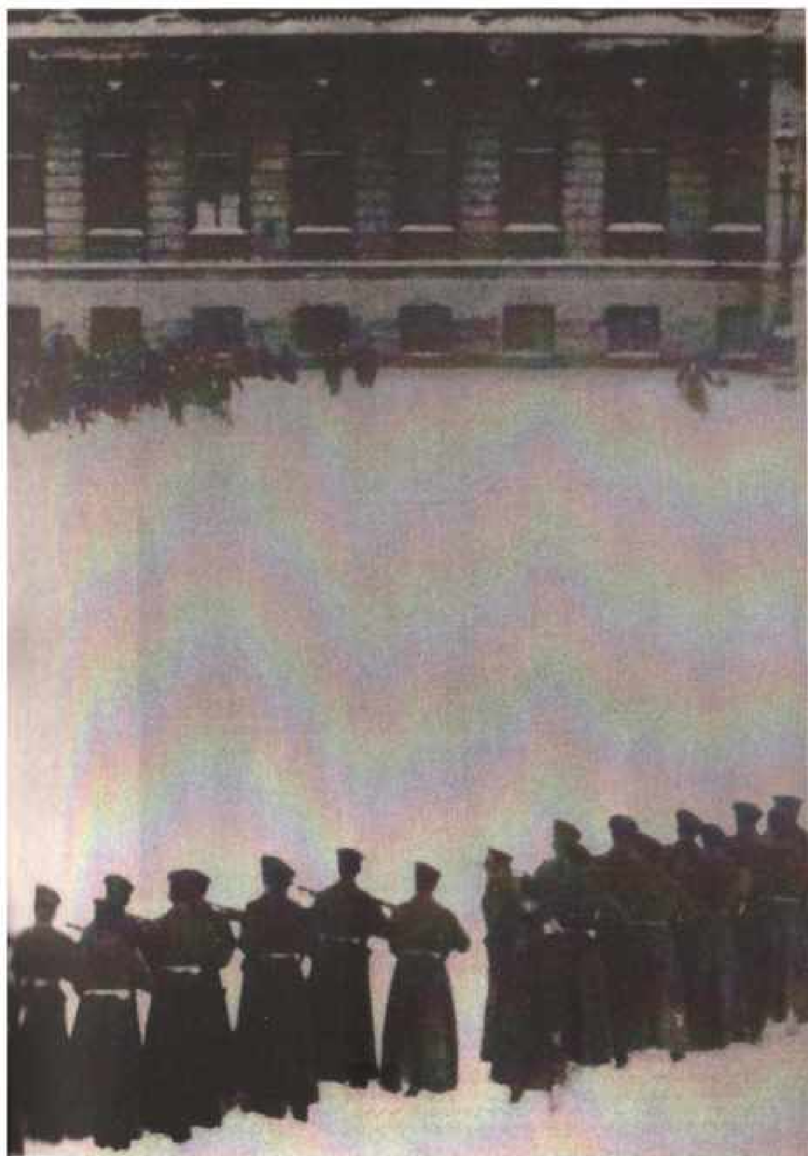
Kronoloji

(Buradaki tarihler, o zamanlar Rusya'da kullanılmakta olan ve Gregoryen takvimine göre 13 gün geriden gelen eski Jülyen takvimine göre verilmiştir)

1904
20 Aralık: Rus güçlerinin Port-Arthur'de teslim oluşu.
1905
3 Ocak: Putilov fabrikalarında grev, ardından da Saint-Petersburg'da genel grev.
9 Ocak: Saint-Petersburg'da "Kanlı Pazar".
15 Mayıs: Tsushima'da Rusya'nın mağlubiyeti.
14-15 Haziran: *Potemkin* zırhlısında ayaklanma.
15-16 Haziran: Odesa isyanının kanlı bastırılışı: 2000 ölü.
6 Ağustos: 1906 için yeni bir Duma için çağrı yapan çarın bildirgesi.
19 Eylül: Moskova tipografi işçilerinin grevi.
10 Ekim: Rusya çapında genel grev.
13 Ekim: Saint-Petersburg işçi temsilcileri sovyetinin oluşumu. Sovyetlerin yaygınlaşması.
17 Ekim: Çarın yeni bildirgesi. Demokratik vaatler.
18-21 Ekim: Odesa antisemit pogromu.
26 Ekim: Kronstadt isyanı.
28 Ekim: İsyanın bastırılışı. Polonya'da sıkıyönetim.
1-7 Kasım: Saint-Petersburg sovyetinin çağrısıyla Kronstadt ve Polonya için genel grev.
11-15 Kasım: Donanma isyanı ve Sivastopol'da ayaklanma.
26 Kasım: Saint-Petersburg sovyet başkanının tutuklanması.
3 Aralık: Sovyet üyelerinin tutuklanması.
7-18 Aralık: Moskova ayaklanması. Kanlı müdahale: 1000 ölü.

Saint-Petersburg'da 9 Ocak 1905'de devrimin başlangıcı sayılan yürüyüş sırasında ordu göstericilere ateş eder, yüzlerce ölü ve yaralı vardır. Bugün "Kanlı Pazar" olarak hafızalarda kalacaktır. (çift sayfa)

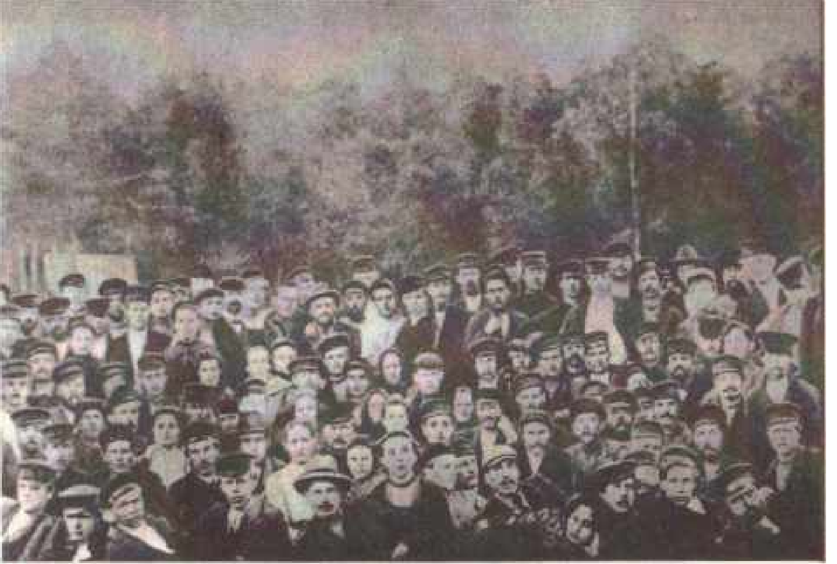
Putilov silah fabrikasında grev, Saint-Petersburg. Ocak 1905.

Olaylar başlamazdan önce Saint-Petersburg'da bir grup işçi, Ocak 1905.

Ekim 1905'te bir yürüyüş. Pankartların üzerinde "Kahrolsun monarşi!" ve "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" sloganları yazıyor.

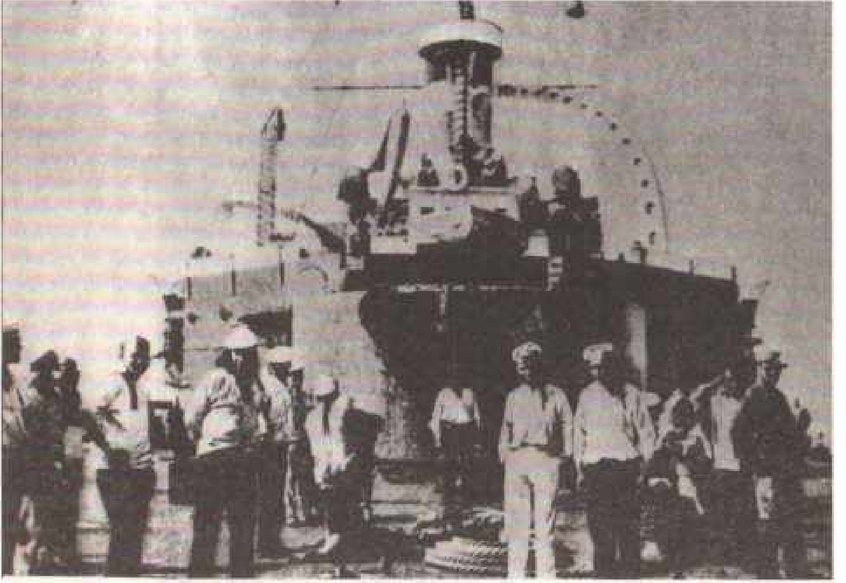

Ivanovo-Voznesensk tekstil işçileri sovyeti, Mayıs 1905 (üzerinde oynanmış fotoğraf).

İsyan öncesi *Potemkin* zırhlısının subayları, Haziran 1905.

İsyan öncesi *Potemkin* zırhlısının bahriyelileri, Haziran 1905.

Potemkin zırhlısında bir grup isyancı, Odesa, 15 Haziran 1905.

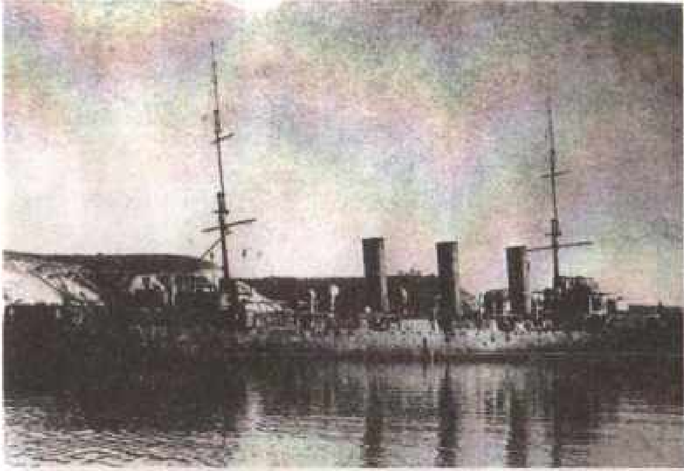
Ekim 1905'te Moskova'da sokak savaşları.

Zırhlının üzerinde isyanın önderi denizci Matyuşenko ve yoldaşları, Odesa önünde, 15 Haziran 1905.

Mürettebatı Kasım 1905'te Sivastopol önünde isyan eden *Otchakov* zırhlısı. (üst)

Otchakov zırhlısının bombalanması sırasında Sivastopol halkı dua ediyor, Kasım 1905. İsyancılar ancak zırhlı yanmaya başladıktan sonra teslim olacaktır. (alt)

Çıplak ayaklı bir köylü delege vekiline yakınıyor, 1905.

Kazak birliği eşliğinde Kafkasya kral naibi Worentzof-Dachkof işçiler ve ordu arasındaki çatışmaların ardından Balakhmy sanayi kentinin harabelerini ziyaret ediyor.

Halk polisle çatışmalar sırasında hayatını kaybedenlerin cesetlerine bakıyor. (üst)

Yekaterinoslav antisemit pogromlarının kurbanları (11 Ekim 1905). (alt)

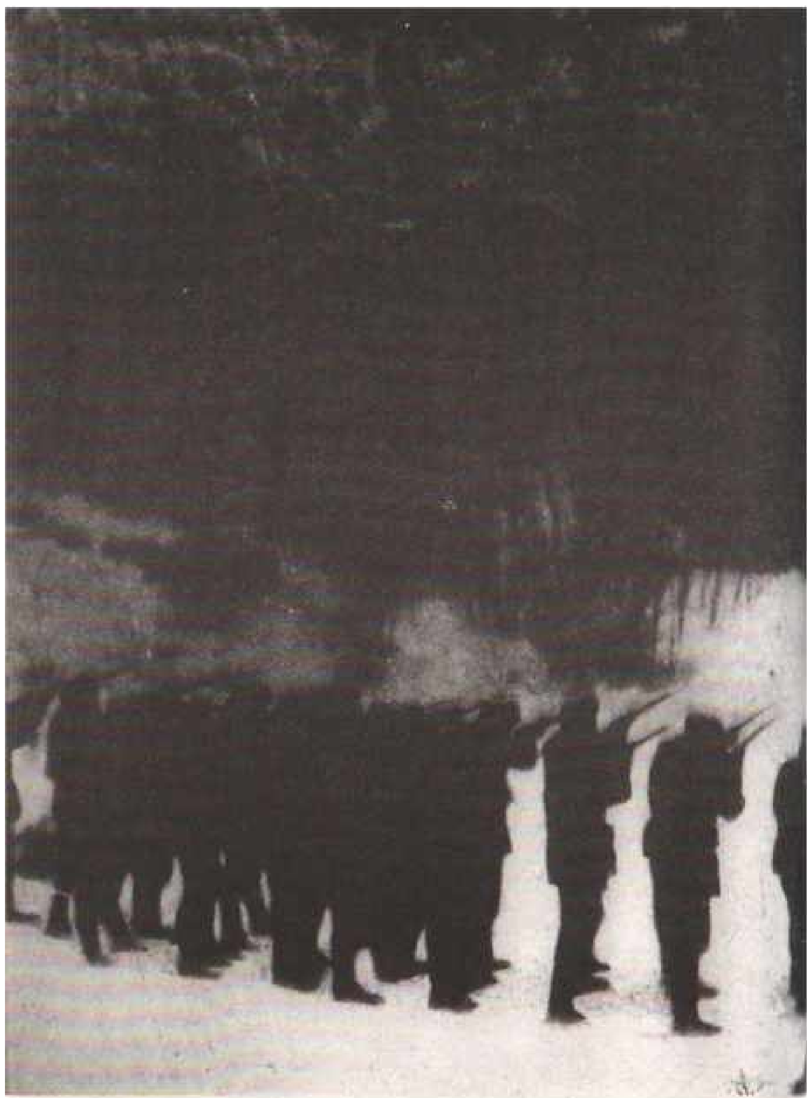

Odesa antisemit pogromlarının kurbanları (18-21 Ekim 1905).

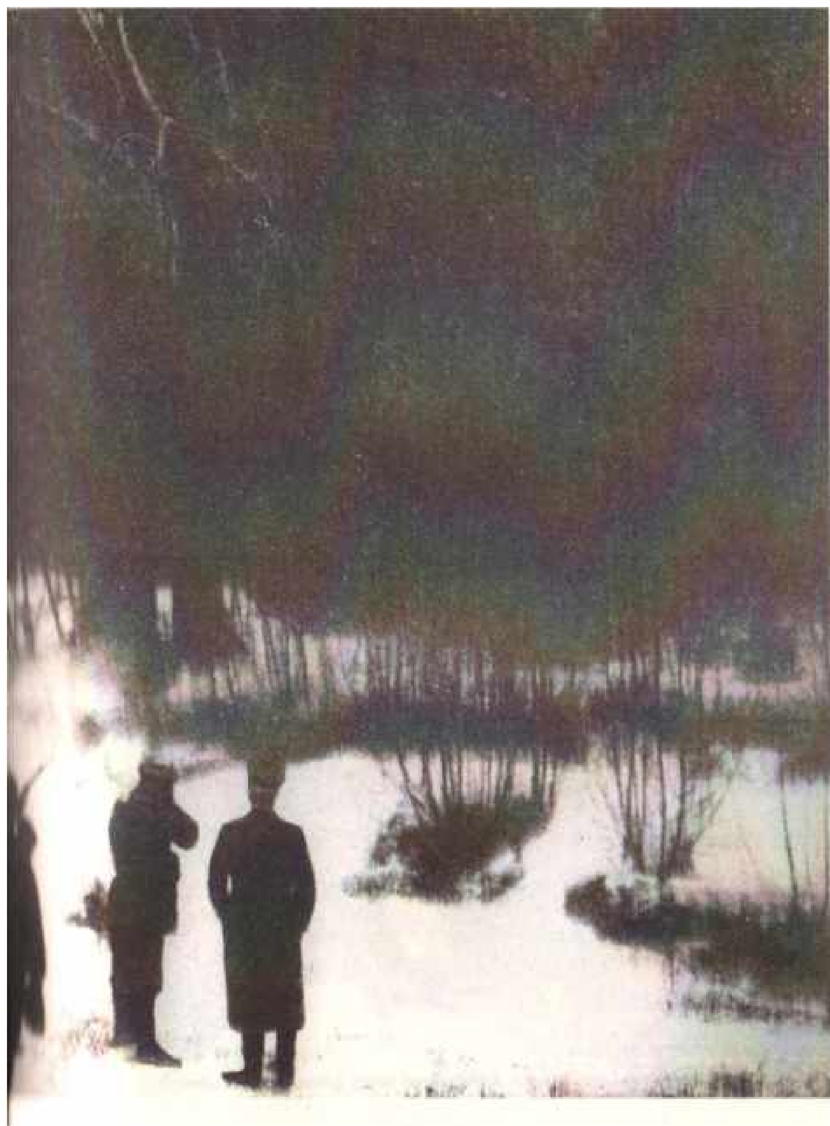

İşçilerle ordu arasındaki çatışmaların ardından kadınlar doğaçlama bir morgun önünde ağlıyor.

Bir koruluktaki idam mangası, Kasım 1905.

Sibirya sürgününe mahkûm edilenlerin yola çıkışı.

Ortada, siyah giyinmiş beyaz kasketli kişi, Alman sosyal-demokrat Parvus.

1905 ayaklanmalarını takip eden bastırma harekâtı sırasında bir grup tutsak. Aralarında Lev Troçki'yi görüyoruz (soldan birinci).

Sahalin adasındaki mahkûmlar.

1917 Rus Devrimi
Rebecca Houzel & Enzo Traverso

Sovyet Rusya, imgeyi temsil sisteminin merkezine yerleştirerek ve sosyalist düzenin temel dayanaklarından biri yaparak onun değerini yükseltti. Heykel, ikonografi, resimler, sembolü ve miti öncelikli kıldı. Seksen yıllık bir mesafeden baktığımızda 1917 devrimi kayda değer bir haleyle yüklü olmaya devam ediyor, her ne kadar kamuoyunun egemen akımlarında onun değeri köklü bir tersyüz oluş yaşadıysa da: Ekim, evrensel çaptaki -tıpkı 1789 gibi- bir özgürlükçü dalgayı müjdeleyen işaretten modern totalitarizmlerin doğum tarihine dönüştü. Şubat'taki çarlık rejiminin çöküşünden, sekiz ay sonraki Kışlık Saray'ın ele geçirilişine, o can alıcı 1917 yılının imgelerine geri dönüp bakmanın hayırlı bir etkisi olabilir. Zamanın tohumlarını gözden geçirmek, kendini yapmakta olan Tarih'in görüntülerini incelemek, hadiseyi, önce methiyeci ardından şeytanlaştırıcı geriye dönük bakışların o kalın tabakasından arındırıp tekrar değerlendirmeye yardımcı olur.

Bu bellek savaşlarından, en azından çok yakın bir döneme kadar, kaçabilmiş olan bir tek Çar II. Nikolay'dır. Önemini azımsadığı Şubat ayaklanması sırasında şehirde yoktur. Olayların dinamiğinin bilincinde değildir ve sonuçta tahttan feragat etmek durumunda kalır. Kendisinin sorumlu olduğu kanlı müdahaleden sonra bu ani ve şaşırtıcı bir çöküştür. Ailesiyle çevrili göründüğü -eşi Aleksandra ve beş çocuğuyla-, 1917 başlarından ünlü bir fotoğraf Eski Rejimin simgesi hâline gelmiştir. Bu suratlardan tuhaf bir sükûnet, tasasızlık, neredeyse güven duygusu yayılıyor. Çar'ın yüzünü karartan hiçbir tedirginlik izi, birkaç ay sonra onu ve ailesini yok edecek alt üst oluşları tahmin etmeyi sağlayacak hiçbir belirti yok. Bir diğer fotoğrafta onu üniformasıyla imparatorluk trenine doğru ilerlerken görüyoruz. Yakında, tam da bu mekânda, tahttan el çekeceğini bilmiyor. Onu tek başına görüyoruz, kırların ortasında durmuş bir trenin yanında. Bir uşak bekliyor onu ve cam kapının ardından ona bakıyor: Artık yalnızca kendisini temsil ediyor. Temmuz 1918'deki idamı artık geri dönüşü olmayan bir noktaya işaret eder. Bununla birlikte sürgündeki bir aristokrat azınlığı hariç tutulursa,

XVI. Louis'nin giyotine gönderilmesinin ardından Avrupa'yı saran telaşa benzer bir etki yaratmaz. Mirasını idealleştirip anısını onurlandırmak için ne bir Edmund Burke ne bir Joseph de Maistre çıkacaktır. Belki de bu yüzdendir o eski fotoğraflarda hiçbir zaman trajik bir ışık altında değil de sadece bir müze parçası olarak görünüşü.

Bu birkaç fotoğraf klişesi dışında Çar neredeyse hiçbir devrim görüntüsünde bulunmuyor. 1917 fotoğrafları öncelikle her devrim gibi ihtişamlı ve trajik bir ayaklanmanın imgeleri: Kar kaplı sokaklarda boylu boyunca uzanmış, sonra gömülmüş ve yası tutulmuş, ardından da kahramanlaştırılmış şubat günlerinin kurbanları; ayaklanmanın etkisiyle bir darbede yıkılan çarlığın kalıntılarının Fontanka kanalında batışı; temmuz ayında bastırılmış bir yürüyüşün ardından cesetlerle kaplı gösterişli Nevskiy bulvarı; kolektif tahayyülde devrimci sürecin bütününün yoğunlaştığı Kışlık Saray'ın zaptı; eski iktidarın kalesini yaylım ateşine tutmaya –gecikmeli olarak– gelen *Aurora* kruvazörü. Daha dikkatli ve ilgili bir bakışa, 20. yüzyıla dair hafızamızı şekillendirmiş olan bu klişeler devrimin toplumsal, siyasal ve hatta coğrafi bağlamının sertliğini görünür kılıyor: Soğuk, sefalet, savaş, baskı. Öncelikle soğuk, çünkü iklimin bu diyarlarda kendine has bir önemi var: Rusya'nın gündelik hayatının ritmini belirler, üzerlerine ağır paltolar geçirmiş, başlarını kürklü kalpaklarla örtmüş, aylarca kara gömülen ayaklarına kalın botlar giymiş olan asker ve işçi kalabalıklarını sarmalar. Petrograd isyanına tanık olan John Reed, şehrin 18 Kasım'da karın gelişini nasıl kutladığını anlatır: "Sabah, uyandığımızda, pencere kenarları beyazla örtülüydü ve kar taneleri girdap şeklinde o denli yoğun düşüyordu ki üç metre ötesi görülmüyordu. Çamur ortadan kalmıştı; göz açıp kapayıncaya kadar kasvetli şehir beyazlığıyla göz kamaştırıcı hâle gelmişti. [...] Devrime rağmen ve tüm Rusya'nın baş döndürücü biçimde meçhul ve ürkünç bir geleceğe akın etmesine karşın, karın gelişi şehri sevinçle doldurdu".

Ekim ve kasım, yağmurun dondurucu biçimde ve durmaksızın yağabildiği, çamurun yoğun ve yapışkan olduğu, gökyüzünün inatçı bir griye büründüğü zor aylardır. 1917'nin şubat ayı hareket etmeyi yavaşlatan ancak kente sonbaharın kasvetinden veya nemli ve çamurlu bir kıştan farklı, özgün bir ışıltı veren kalın bir kar tabakası altında geçer. Böylece fotoğraflar Rus bilincinde Batı Avrupa'nınkinden farklı bir zamansallığı, akan zamanın farklı bir algısını şekillendiren iklim koşullarının gücünü gösteriyor.

Soğuk ve sefalet. 1917 yılının başında, ülke ekonomik darlığa düşüyor: Gıda karnesi uygulaması devreye sokuluyor, özellikle de şubattan sonra yoksullara dağıtılmak üzere büyük çuvallarla Tavriçeskiy Sarayı'nın önüne bırakıldığını gördüğümüz un için. Her gün erzak edinmek için bekleyen insanlardan müteşekkil bitmek bilmez kuy-

nuklar oluşuyor. Ülke bitkin ve kendisinin olmayan bir savaşa dalmış durumda. Bu unutulmaz senenin tarihinde savaşın varlığı çok yönlü yaşanıyor. Cephede düşen askerlerine ağlayan tüm ülkenin yaşantısını etkiliyor. Öte yandan Rus devrim sürecine damgasını vuran krizlerin merkezinde, taraftarları ve hasımları arasındaki tartışmaların odağında bulunuyor, savaş.

II. Nikolay'ın tahttan çekilmesine yol açan şubat günlerinin ardından Kerenskiy hükümeti ordudaki düzensizlikle karşı karşıya kalıyor. Askerler hızla ilhaksız bir barış fikrine bağlanıyor. Mart ve nisan aylarında kardeşleşme hareketleri gelişiyor, Rus topçu taburunun subayları tarafından havan veya tüfek atışlarıyla dağıtılıyorlar. Mayıs ortasında ikinci orduda 80 bine yakın asker kaçağı sayılıyor. Bir askerin bir asker kaçağına kabzasını kaldırdığını gösteren ve ordunun propaganda hizmetleri tarafından dolaşıma sokulan fotoğraf birliklerin içindeki çatışmaların muazzam önemine tanıklık ediyor.

Haziran ayında Kerenskiy'in politikasına ve nizamını yitirmiş orduyu tekrar ele alma iradesine karşı çıkan askerlerin basıncıyla bir yürüyüş düzenleniyor. Temmuzda Alman karşı-saldırısının haberiyle Petrograd garnizonunun askerleri ayaklanmayı hazırlamaya karar veriyorlar. 3 ve 4 Temmuz'da işçileri, askerleri ve Kronstadt'lı denizcileri bir araya getiren büyük yürüyüşler yapılıyor, biri Duma'nın merkezi olan Tavriçeskiy Sarayı'na varıyor, diğeri sovyetin önüne. Bu krizin ardından hükümet bir kez daha Kerenskiy tarafından kuruluyor. Bir fotoğraf onun Petrograd'a muzafferane dönüşünü gösteriyor. Arabası yavaşça ilerliyor, Bolşeviklerin tehdidi altındaki vatanın kurtarıcısını selamlamaya gelmiş devasa bir kalabalığın ortasında. Yoğun, düzensiz, tümüyle silahsız ve şubattan beri sokakların efendisi hâline gelmiş olan işçiler ve askerlerden çok daha şık bir kitle bu. Daha çok burjuva görünümlü, yaz kıyafetleri giymiş, bir gezintiye çıkmışçasına güneşten korunmak için hasır şapka takmış kalabalığın içinde, oraya buraya dağılmış biçimde üniformalı subaylar görüyoruz. Bu fotoğraf, toplumun üst tabakalarının tekrar kurumlara güven duyduğu ve kahramanlarını kutladığı geçici bir parantezin havasını yansıtıyor... devrimci kasırga tarafından nihai olarak süpürülmeden önce.

Orduyu, özellikle de Kışlık Saray'ın önünde poz verdiğini gördüğümüz şok müfrezelerinin oluşturulmasıyla tekrar ele alma gayretindeki geçici hükümet ile giderek yayılan asker komiteleri arasında çatışmalar çoğalıyor. İlk başta bunlar kadın taburları olarak tasarlanmışken, esasında birimlerinin birçoğu dizginsiz bir vatanseverlikle yanıp tutuşan erkeklerden oluşuyordu. Bir fotoğraf, Kışlık Saray'ın zaptından bir gün önce, Kerenskiy hükümetinin son savunmasını ölümsüzleştiriyor. Ağır eril üniformalarının içinde kadınlar neredeyse tanınamayacak durumda;

kamera karşısında hareketsiz duruyorlar, yalnızca suratları cinsiyetlerini açık ediyor. Sahnenin önü, artık var olmayan bir iktidarın savunusu için çağrıldıklarında madalyalarını sergilemekten vazgeçmeyen subaylarca işgal edilmiş durumda. Bu küçük subay topluluğu ile kadın müfrezesi arasında, ordunun büyük kısmı buharlaşmış gibi sanki. Fakat 1917'nin tartışmasız başlıca askeri siması, temmuz ayında başkomutanlığa terfi edecek olan Kornilov. Bir fotoğraf onu bölüklerinin yanında, sefer sırasında gösteriyor. Savaşçı bir eda, direk gibi dimdik, süslemesiz, yalın bir üniforma içinde, bir asiler çetesi hâlini almış olan orduyu tekrar birleştirmeye çalışıyor. Konumunun verdiği güç ile darbeye teşebbüs ediyor fakat başarısız oluyor ve bu, siyasal durumda bir altüst oluşa yol açıyor: Onu desteklemiş olan "Kadet" bakanlar istifa ediyor ve sovyetin çoğunluğu ile darbeye direnmiş olan Bolşevikler aniden etki alanlarını genişletecek durumda geliyor.

Ordunun düzensizliğinin zirveye ulaşması ve Bolşevik fikirlerin yayıldığı çevreler olan askerler ile köylüler arasındaki bağların daha güçlü ve daha tutarlı biçimde kurulması bu krizin sonrasında cereyan eder. Devrimin farklı aktörleri arasındaki kardeşleşme imgeleri 1917 yılının olaylarının dinamiğini resmeder. Ordu toplumla kaynaşır, bu kez de toplum silahlanır. Kent fotoğrafları kütlesel bir silah mevcudiyetini açığa çıkarıyor. Şubat ve ekim arasında askerler ve silahlı işçiler kentsel manzarayı yeniden şekillendirir. 1905 sırasında ortaya çıkan ve Mart 1917'de tekrar oluşturulan kızıl muhafızlar Petrograd ve Moskova sokaklarında yürür. Tüm çabalarına rağmen Kerenskiy'in geçici hükümeti onları silahsızlandırmayı başaramaz; hareketleri ve talimleri başkentin gündelik hayatının bir parçası hâlini almıştır artık. Kimi görüntüler kızıl muhafızların, önemlerinin bilincinde olarak objektif önünde poz vermekten duydukları hazzı açığa vurur. Üzerinde çalışılmış fotoğraflar bunlar: Ciddi halleriyle bir aracın üzerinde belirlenmiş biçimde yer alırlar. Siluetleri pek işlevsel olmamakla birlikte fazlasıyla etkileyici bir koreografi ortaya çıkarır, konvoy şehrin sokaklarını kateder: Devrim sahneye koyulur. Bir gevşeme anında habersizce fotoğraflanmış başkaları tüfeklerinin yanında sohbet etmekteyken daha gösterişsiz, daha güler yüzlü ve rahat görünür. Kızıl muhafızlar, bizzat Çariçe tarafından desteklenen eski bir rahibe manastırı ve genç kız okulu olan, sonrasında devrimciler tarafından işgal edilen heybetli Smolnıy Enstitüsü'nü de koruyor. Fotoğrafçı onları ağır mitralyözlerin arkasında konumlanmışken yakalıyor. Özenli biçimde, kurmay heyeti kamera önünde poz veriyor, bir sınıf fotoğrafındaki gibi.

Yürüyüşler de silahlı gerçekleşiyor. Tüfekler sokaklara akın eden kalabalıkların önüne uzatıyor burunlarını. Her devrimdeki gibi kitleler, insan dalgası, olayların merkezinde ve uzamı işgal ediyor. Yürüyor, ta-

leplerini haykırarak; şubattaki gibi Tavriçeskiy Sarayı'na akıyor; meclis hâlinde toplandıktan sonra, gürültülü gidiş gelişleriyle kent hayatına ritmini veren tramvaylara tutunarak alışılageldik biçimde Petrograd sokaklarını doldurmaya devam ediyor. Kalabalık kimi zaman duruk –erkekler kasketlerinin altında donmuş gibiler–, kimi zaman hareketli –bildiri veya gazete edinmek için eller uzanıyor– fakat hiçbir zaman kayıtsız görünmüyor. Suratlar çoğunlukla ciddi. Çok sayıda tarihçinin ve yazarın anlatısına bakarsak, Çarlığın düşüşü ülkede bir sevinç ve umut patlaması yaratıyor. Bununla birlikte kutlama imgeleri son derece nadir: Fotoğrafçının önünde yürüyüş hâlindekiler yaşamakta oldukları tarihsel anın bilincinde görünüyorlar, bu da duruşlarına belirli bir ağırbaşlılık kazandırıyor. Devrim bir bayram havasında yaşanmıyor. Hiçbir klişede bir neşe coşkunluğu anı yakalanmış değil: Petrograd'dayız, bir tropikal devrimin tam zıddı. Batı'da basın tarafından hızla yayılan kimi fotoğraflar Şubat devriminin (Ekim'de tekrar edilmeye mahkûm olduğu düşünülen) taşkınlıklarını açığa çıkarıyor: Asilerin kimi aristokrat evlerini alt üst ettiği ve o zaman çarlık rejiminin amblemlerinden ayrıştırılamaz gördükleri mobilya ve tabloları yakıp yıktığı görüntüler. Oysa bu taşkınlıklar son derece marjinal kalıyor; ancak iç savaşın başlamasına denk gelecek olan devrimci terörü haber vermekten çok durumun kaotik niteliğini, kitlelerin önderlikler tarafından denetlenmesi zor spontane atılımlarını gösteriyorlar.

Petrograd'daki kitle meclislerine dair fotoğraflar bu olağanüstü yıl boyunca sivil toplumdaki kaynaşmaya tanıklık ediyor. Duma'daki asker sovyetini, cepheden gelen asker heyetini karşılayan köylüler kongresini veya büyük Yekaterina salonundaki asker ve denizci mitingini yansıtan fotoğraflar bunlar. Ezici bir siyasal ve toplumsal boyunduruktan birdenbire kurtulup kendilerini Tarih'in öznesi olarak keşfeden işçiler ve köylüler tarafından eylemin ateşi içinde demokrasinin öğrenilişini gösteriyorlar. Elektrikli bir atmosfer içinde konuşmacıların ardı ardına kürsü aldığı bu meclislerde son derece özgün bir "demokrasi" söz konusu. Belagatin galip geldiği ve demagojinin de kimi zaman eksik olmadığı toplantılarda karar alımları çoğu kez bir plebisit niteliği kazanıyor fakat öylesine karşı konulmaz güçler de kendini gösteriyor ki orada bulunan kalabalık hiçbir zaman pasif bir nesne hâlini almıyor. Ardına kadar dolu salonlarda hatipler alkışlanıyor çünkü kitlenin duymak istediğini ifade etmek için gerekli kelimeleri bulmasını biliyorlar ve böylece onunla tam bir geçişme hâlinde oluyorlar. Özyaşamöyküsünde Troçki Modern Sirk'te yaptığı mitinglere dair heyecan verici bir tasvir bırakmıştır: "Dinleyicilerim işçiler, askerler, emektar analar, sokaktan gelmiş gençler, ezilenler, başkentin ayaktakımıydı. Yere iğne atsan düşmeyecek salonda insanlar üst üste yığılmıştı. Küçük çocuklar babaların omzunda oturuyordu.

Bebekler annelerinin memesini emiyordu. Kimse tütün içmiyordu. Üst katlar ağırlıktan dolayı çökme tehlikesi altındaydı. Kürsüye ulaşmak için vücutlardan oluşan dar bir hendekten geçmek zorundaydım ve kimi zaman insanların kollarında taşınıyordum. Nefes ve bekleyişle yüklü havada birden çığlıklar patlıyor, Modern Sirk'te duyulacak türden haykırışlar. Etrafımda, üzerimde, sıkılmış dirsekler, göğüsler, kafalar... İnsan bedenlerinden oluşmuş sıcak bir mağaranın dibinden konuşuyor gibiydim. [...] Bu insan yığının elektrikli gerilimi içinde hiçbir bıkkınlık sürüp gidemezdi. Kalabalık bilmek, anlamak, kendi yolunu bulmak istiyordu. Kimi anlarda bu tek bir varlığa dönüşmüş çokluğun o insanı saran sorusu dudaklarına kadar hissediliyordu. O zaman önceden tasarlanmış argümanlar, hazırlanmış kelimeler duygudaşlığın buyurgan basıncı altında pes ediyor, geri çekiliyor ve hatip için beklenmedik fakat kitle için gerekli başka kelimeler, başka kuvvetli argümanlar gölgeden çıkıyordu. İşte o zaman hatibin kendisi de sanki hemen yanı başında konuşan birini duyduğu, düşüncesini takip edemediği izlenimine kapılıyordu ve tek kaygısı suretinin, bir uyurgezer misali, konuşmacı sesinin etkisiyle amfi tiyatrodan düşmemesi oluyordu".

Fakat Troçki'nin Modern Sirk'teki mitingleri kitlenin çeşitli görünümlerinden yalnızca birini temsil ediyordu. Moskova'da, geleceğin Kızıl Meydanı'nda, Kremlin'in önünde 1 Mayıs 1917'den bir fotoğraf. Askeri bölüklerden, atlı askerlerden, işçilerden oluşan devrimci kalabalık bir çeşit zamansal yakınlaştırma etkisiyle tanıdık bir sima kazanıyor, reel sosyalizmin geleneksel koreografisinin simasını. Yalnızca tankların, bir aparatçik kürsüsünün ve binalara asılı büyük Lenin ve Stalin portrelerinin yokluğu tüm bunların ancak gelecekte yaşanacağını hatırlatıyor bize. Çarlık da şanını aynı yerde kutlamıştı. Devrim buna el koyuyor, anlamını değiştiriyor fakat meydanı kateden kortejlerin geometrisi apansız geleceğin imgesini sunduğu gibi, aynı zamanda 1917 senesini, kendi iradesine karşı Braudel'ci bir uzun erime kaçınılmaz olarak yerleştiren bir tarihsel mirasın gücünü açığa vuruyor. Bu, 1917'nin özgürleştirici atılımı ile Stalin'in totalitarizmi arasında bir sürekliliği düşündürten tek fotoğraf.

Fotoğraflar hiç kuşkusuz mit yaratmaya katkıda bulunur ancak bu mitlerin kulislerini de açığa vurabilirler. Örneğin yürüyüşleri, kendiliğinden eylemleri, eylem hâlindeki kitleleri ve gördüğümüz gibi bizzat kendini sahneye koyuşuyla, devrimin parıltılı dekorunun ardında ayağa kalkan ve yaşadığı koşulları teşhir eden bir topluma rağmen, süregiden, değişmeyen bir sefaletin daha yavan ve kasvetli gerçekliğinin bulunduğunu bizlere hatırlatıyor fotoğraflar. Klişelerden birinde penceresiz bir halk yemekhanesinde, devasa bir kazanın yanında çorba dağıtan (haşlanmış karabuğdaydan oluşan *kacha*) bir aşçı görüyoruz. Kimileri

yüzünü objektife dönmüş; bitkin ve aç berduşlara benziyorlar; ayda birkaç ruble kazanan işçiler onlar. Bu kasvetli kapalı mekân ile dışarıda oluşan elektrikli atmosfer arasındaki karşıtlık hayli çarpıcı. Dekorun ardını bu denli acımasızca "aydınlatmak" için, her şeyin belirlendiği düşünülen sokakları terk edip makinesini buraya yerleştirmeyi tercih eden tanınmamış bir fotoğrafçının eleştirel duyarlılığı gerekiyordu.

Dışarıda, yegâne konuşmacılar sürgünden veya Sibirya tehcirinden dönen devrimci önderler değildi. Halk meclisleri sırasında söz alanların çoğu kez örgütçüler, işçi, asker ve köylü delegeleri, kitlelerin içinden çıkmış liderlerdi. Tarihçi Isaac Deutscher bu konuşmaları Tarih'in mağlup edilmişlerinin uyanışının kanıtı olarak değerlendirmişti. Eğitimsiz ve kaba olabilirlerdi fakat kendilerinin dinlenmesini istiyorlardı. "Devrim, der Deutscher, garibanların ve ezilenlerin nihayet söyleyecek sözü olduğu, kısa fakat anlamla yüklü o andır ve bu an yüzyılllarca sürmüş ezilmişliği telafi eder".

Kentin çeşitli yerlerinde toplanan bu meclislerde kalabalık hayli gürültülü; fotoğraflarda çoğunlukla eril bir kitle görüyoruz, her ne kadar kadınlar tüm 1917 senesi boyunca önemli bir rol oynamış olsa da. Devrimin ilk anlamlı tarihi olan 23 Şubat belleklere "kadın işçiler günü" olarak kazındı. Sokağa dökülen kadınlara, bir grev sonrasında işten çıkarılmış Putilov fabrikasının işçileri de katılıyor. Kortej peşinden çok sayıda memuru da sürüklüyor; işçiler mahallelerinden çıkıp şehir merkezinde taleplerini savunuyor: ekmek, iş, barış ve çarlığın sonu. Vıborg'un mahallelerinden, Vasilievski adasından ve Petrogradski'den işçileri merkeze sürükleyip Nevskiy bulvarına döken ertesi günkü yürüyüşte de kadınlar belirleyici bir rol oynuyor. Sonraki günlerde işçi mahalleleri başkentin sokaklarına akmaya devam ediyor ta ki, pazar günü, eylemler bastırılana kadar. O gün sayıları 150'ye yükselen kurbanlar anılıp gömülüyor. Tören 23 Mart 1917'de Mars meydanında, cenaze marşı eşliğinde yapılıyor. Markoviç o günü şöyle anlatıyor: "Düzenli ve ağır adımlarla yavaşça ilerliyor kortej. En başta milisler, ardından işçilerin omuzlarında kızıl bayrağa sarılmış tabutlar. Sonra derli toplu ve muntazam biçimde işçi örgütleri, erkek ve kadın öğrenciler, aileler, dostlar ve yabancılardan oluşan kalabalık geliyor; dinî fakat rahipsiz, uzun ve sakin bir sıra hâlinde, neredeyse uygun adım yürüyorlar. Ortodoks Rusya'nın ilk sivil cenazesi bu. Devrimci cenaze marşı, herkesin kelimelerini yoğun fakat gözyaşı bulunmayan bir duygulanımla içinden tekrar ettiği müzikal cümlelerini yayıyor". Kızıl Muhafız'ın milisleri, beceremeseler de savaşçı bir hava takınmaya çalışıyor. Düzenli sıralar hâlinde ilerliyorlar fakat çabalarına rağmen disiplinli, örgütlü ve bir hiyerarşiye tabi ordu görünümünü veremiyorlar. Besbelli, bu onlar için daha birkaç hafta öncesinde bile öngörülemeyen, yeni bir faaliyet.

Tüfekleri birer sırık gibi ince ve uzun görünüyor yahut belki de sadece aşina olunmayan, tırmık gibi ellerine alıp taşıdıkları nesneler bunlar.

Kalabalık devrimin simalarıyla karşılaşıyor. Şubat Devrimi'nin ardından sürgünden dönen Lenin'in etrafında toplanıyor. Dönüşünde, onu "yıpranmış bir takım elbise ve fazla uzun bir pantolon" giymiş olarak tasvir eden John Reed'in oluşturduğu portreden farklı olarak, kendisini karşılamaya gelmiş olanların ortasında özenli takım elbisesi ve elinde şemsiyesiyle gayet şık görünüyor Lenin. Yıllarca süren sürgünün ardından kıyafeti ayaklanmış Saint-Petersburg'un sokaklarından ziyade Zürih'inkilere daha uygun görünüyor. Sonrasında onu daha çok geleneksel bir Rus ceketiyle ve kafasında bir kalpak yahut işçi kasketiyle göreceğiz. Kitle mitingleri için yapılmış tahta kürsülerin üzerinde beliren silueti şehrin dekorundan ayrışıyor. Kürsüde ne mikrofon ne hoparlör var. Tüm bakışlar uzakta hareket eden bu simaya yöneliyor. Sessiz filmlerin fotogramları geliyor aklımıza; kelimeleri meydanda toplanmış insanların büyük çoğunluğuna ulaşamıyor. Sovyet tarihinin sahneye konuluşunda Lenin'in imgesi, tıpkı devrimci terörü örgütleme görevinin teslim edildiği ve dehşet verici Çeka'nın kuruluşundan sorumlu olan Polonyalı militan Dzerjinski'ninki gibi kutsanacaktır; buna karşılık Troçki'ninki Stalinist dönem içinde hafızalardan ve yeniden oluşturulan fotoğraflardan silinecektir.

Rus Devrimi'nin 20. yüzyılın belleğine sonsuza dek kazınmış olan sembol-imgesi 25 Ekim'in (7 Kasım'ın) şafağında Kışlık Saray'ı basmaya giden silahlı siluetler kitlesini gösteriyor. Büyük kapıdan yükselen duman bir top atışının gerçekleştiğini anlatıyor fakat hücum edenler koşarak ilerliyor, ellerinde silah, dağınık biçimde; yere düşmüş hiçbir beden yok. On yıllar boyunca bu fotoğraf milyonlarca erkek ve kadın için gökyüzünün gerekli ve mümkün fethi fikrini, Ernst Bloch'un "somut ütopya" dediği şeyi canlandıracaktır. Troçki'nin *Rus Devriminin Tarihi*'nde alaya aldığı İtalyan yazar Curzio Malaparte başta olmak üzere, başkaları için bu klişe Ekim darbesinin kanıtını oluşturur; bir ayaklanma değil bir darbe tekniğinin takdire şayan biçimde yürürlüğe konmasıdır, Ekim. Bir başka fotoğrafta, dikkatlice çalışılmış bir savaş sahnesine uygun biçimde konumlanmış kızıl muhafız topluluğu saraya ateş eder gibi yapıyor. Bununla birlikte tüm anlatılar 25 Ekim'in 1917 yılının en sakin günleri arasında olduğunun altını çizer. Burada ellerinde silahlarıyla gördüğümüz dönemin aktörleri için, o sene içinde birçok kez gerçekleşen dönüm noktalarından biriydi söz konusu günde meydana gelenler. Mit daha sonra yerleşecektir, kimileri tarafından kahramanlaştırılan, diğerlerince damgalanan bu simaların üzerine. Mühim bir an söz konusu; Tarih'in arşivlerine o güne dair bir tanıklık bırakmak için poz veren kızıl muhafızlar bunun bilincindeler fakat hiç kimse altı ay

veya iki yıl sonra neler olacağını öngörebilecek durumda değil. 1917'nin uzun dalgası on yıllar boyunca yayılacak fakat onu başlatan toplumsal patlama hızla boğulacaktır. Bu imgeler estetik uzantılarını Eisenstein'ın filmlerinde bulacak ve solukları John Reed'in, Troçki'nin, Sukhanov'un nice sayfasını esinleyecektir. Ruslar ise her sene, Moskova'da, Kızıl Meydan'daki törenlerde onun anıtsal ve nahoş parodisini yaşayacaktır.

Kronoloji

(Burada tarihler o dönemde Rusya'da kabul edilmiş olan Gregoryen takvimden 13 gün geride olan eski Jülyen takvimine göre verilmiştir.)

1917

27 Şubat: Çarlığın yıkılışı. Saint-Petersburg'ta (Petrograd) ayaklanma. İlk işçi ve asker sovyetlerinin kuruluşu.

2 Mart: II. Nikolay'ın tahtan çekilmesinin ardından bir liberal olan Prens Lvov'un yönetimi altında ilk geçici hükümetin kuruluşu.

24 Mart: ABD'nin savaşa girişi.

3 Nisan: İsviçre'de sürgünde olan Lenin'in dönüşü. Geçici hükümete radikal bir muhalefet öneren Nisan Tezleri'nin yayımlanışı.

24-27 Nisan: 7'nci konferansları sırasında Boşlevikler Nisan Tezleri'ni kabul eder.

4 Mayıs: ABD'de sürgünde bulunan Troçki'nin dönüşü.

3-21 Haziran: Sosyalist Devrimciler'in Bolşeviklere üstün geldiği I. Tüm Rusya Sovyetler Kongresi.

3-4 Temmuz: Bolşevikler tarafından yönetilen ve geçici hükümetin bastırdığı isyan. 27 Temmuz'da Sosyalist Devrimci Kerenskiy hükümetin başına geçer. Lenin Finlandiya'yı sığınır.

Eylül: General Kornilov tarafından yönetilen karşı-devrimci girişim başarısız olur. Sovyetler Petrograd'ın savunmasını örgütler.

12-14 Eylül: Lenin ayaklanma için Bolşevik Parti'de kampanya yürütür. Zinoviev ve Kamenev karşı çıkar.

10 Ekim: Bolşevik Parti Merkezi Komitesi ayaklanma kararını benimser.

25 Ekim: Kızıl muhafızlar tarafından Kışlık Saray zaptedilir. Geçici hükümet düşer. Kerenskiy kaçar.

26 Ekim: II. Tüm Rusya Sovyetler Kongresi ayaklanmayı olumlar ve iktidarı Lenin'in başkanlığını yaptığı Halk Komiserleri Konseyi'ne devreder.

2 Kasım: Rus devleti içindeki tüm halklar için kendi geleceğini belirleme hakkının ilanı.

25 Kasım: Kurucu Meclis seçimleri. Bolşevikler 36 milyon seçmen içinde 9 milyon oy alır.

2 Aralık: Almanya ve Rusya arasında ateşkes. Brest-Litovsk görüşmelerinin başlangıcı.

1918

6 Ocak: Kurucu Meclisin feshi.

Ayda birkaç ruble kazanan adamlar, bir *traktir*'de tabaklarındaki *kacha*'yı yiyor.

Bir Rus askeri tüfeğinin kabzasıyla bir asker kaçağını tehdit ediyor.

1917 Rus devrimi sırasında Moskova'da bir barikat.

Petrograd sokaklarında kalabalığın askerlerle kardeşleşmesi. (üst)

Moskova'da barikatlar. (alt)

Nisan krizi sırasında askerler kızıl bayraklarla Petrograd sokaklarından geçiyor.

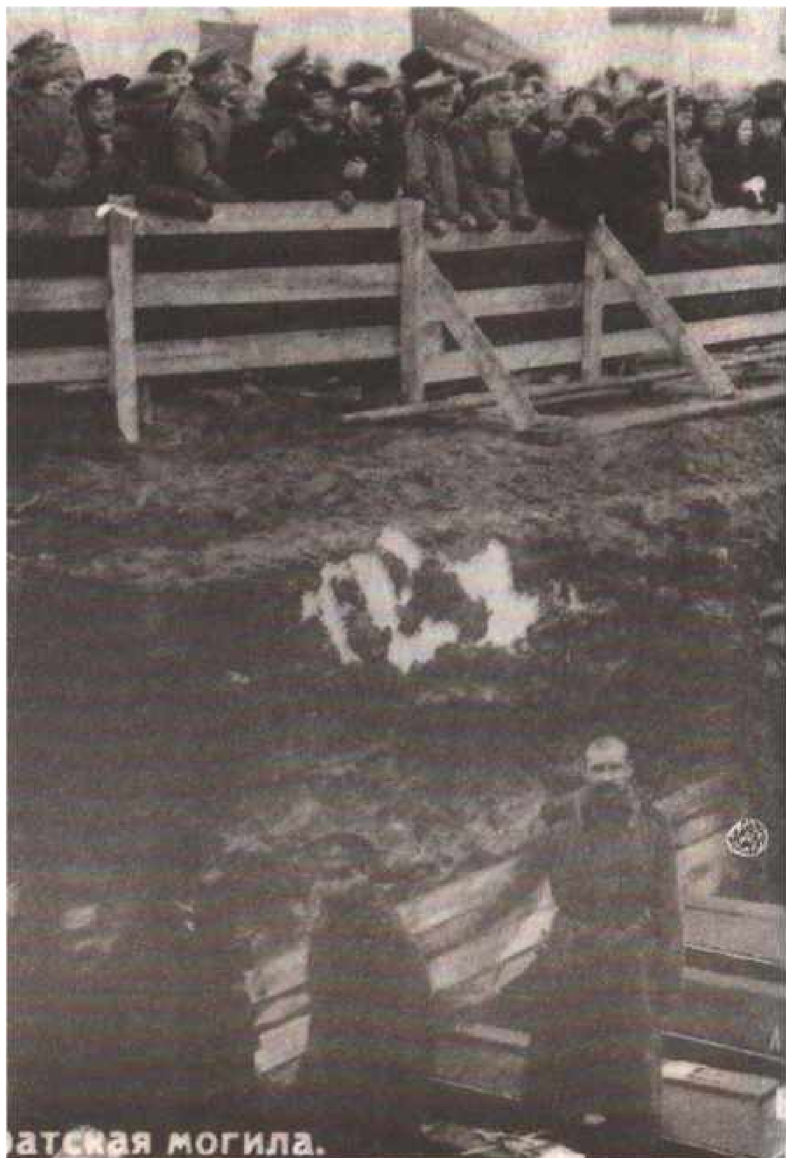
Şubat devrimi sırasında Petrograd. Bir pencereden ateş açılmış.

Petrograd'da bir barikatın yanında askerler.

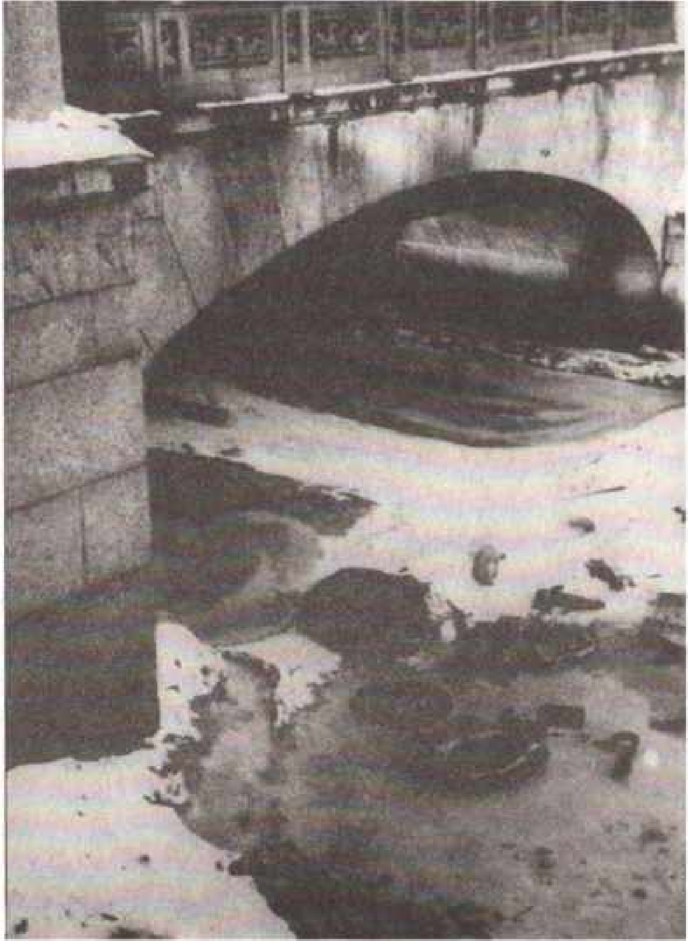

Petrograd'da askerler Duma'nın okuma odasını işgal etmiş, Nisan 1917.

Şubat devriminin kurbanlarının Petrograd'da Mars Meydanı'nda defini, 23 Mart 1917.

дныя похороны жертвъ павшихъ за

Yerinden sökülen resmi portreler ve imparatorluk kartalları Fontaka kanalına atılmış, Petrograd, Şubat 1917.

Moskova'da Şubat devriminin kurbanlarının defini, Mart 1917. (üst)

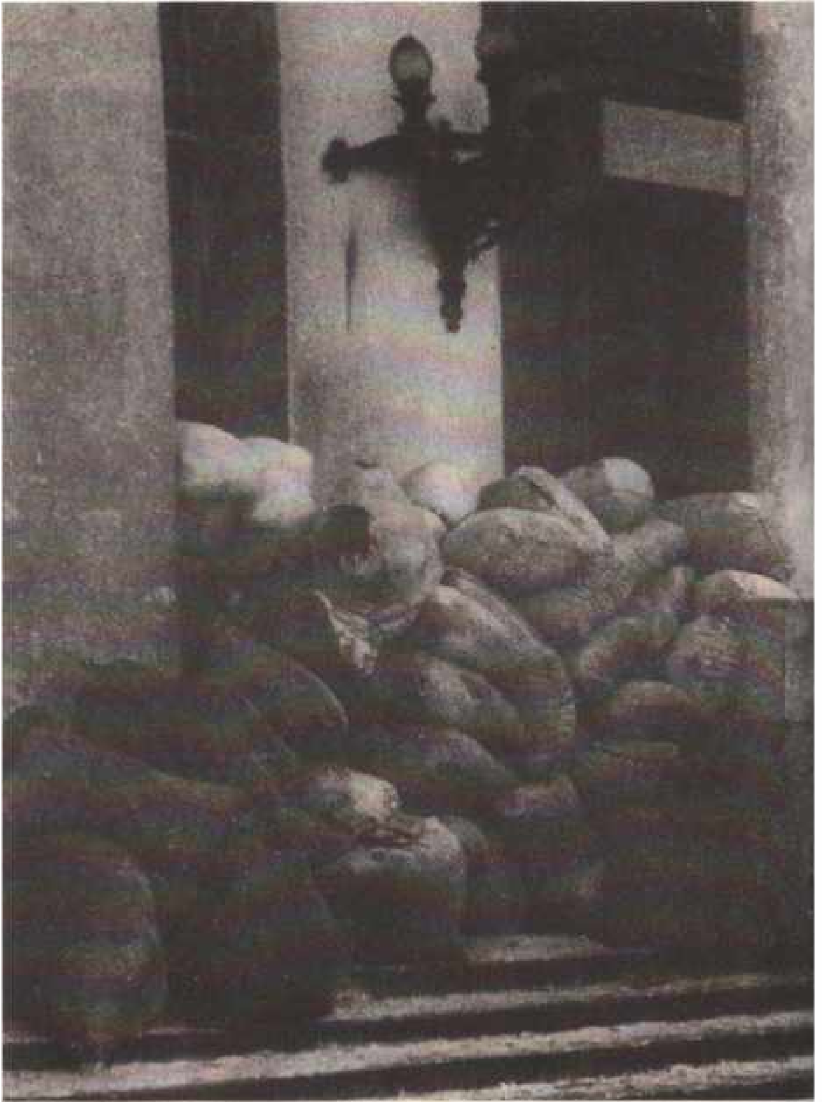
Askerler Kışlık Saray'ın önünde Şubat devriminin kurbanlarını gömmek için mezar kazıyor, Mart 1917. (alt.)

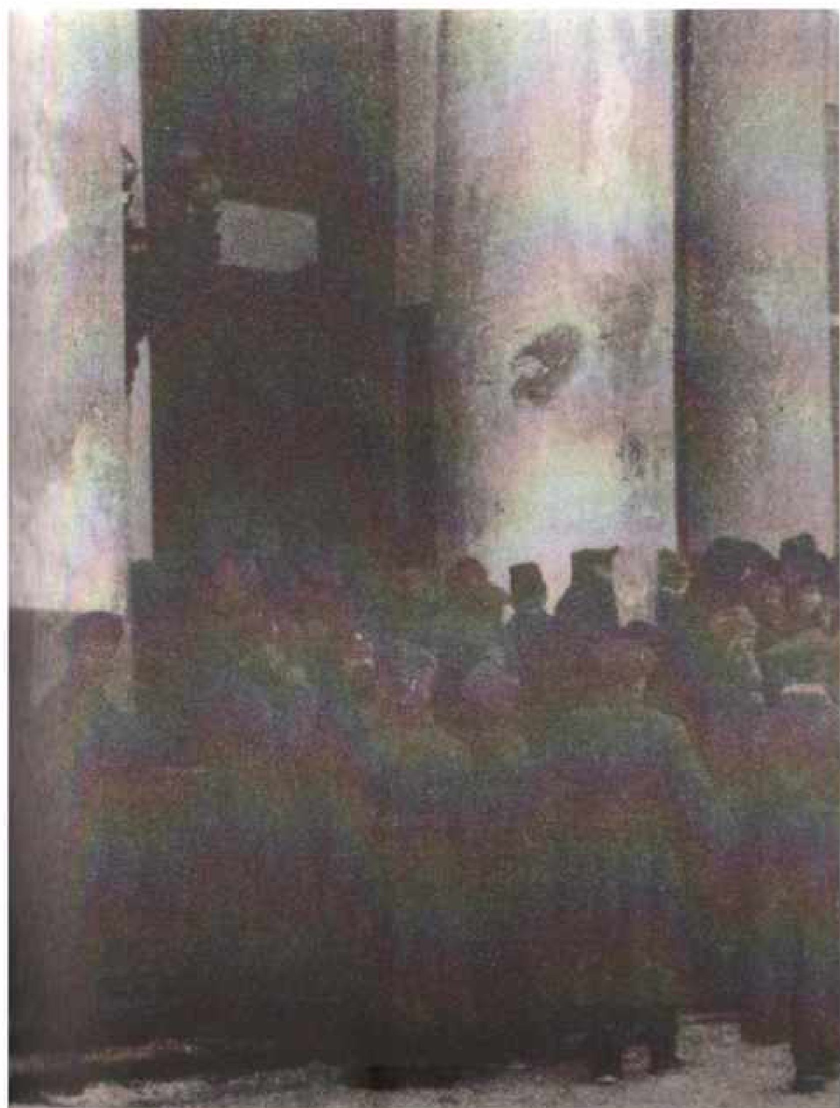
Kızıl Muhafız Alayı Şubat devriminin kurbanlarının cenazesinde geçit halinde, Petrograd, 23 Mart 1917.

Şubat devrimi sırasında Petrograd sokakları.

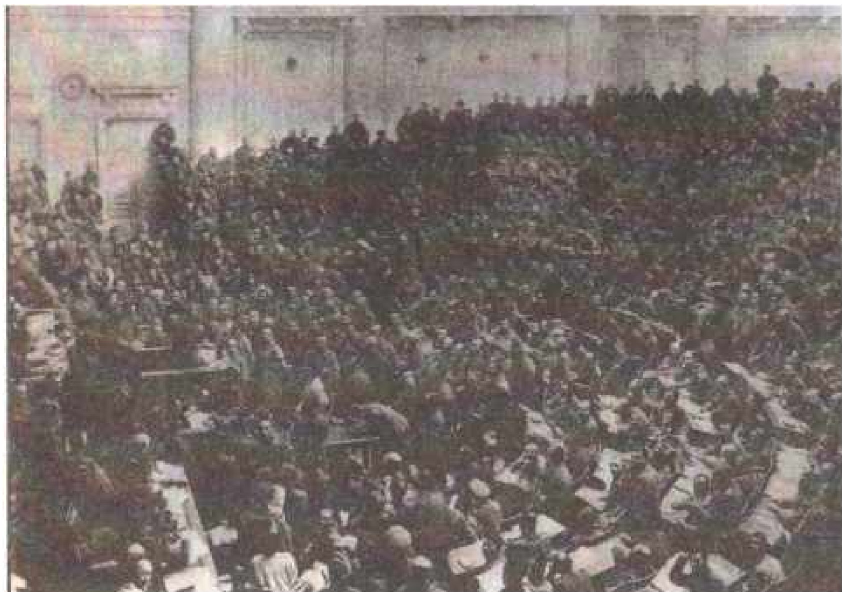
Tavriçeskiy Sarayı'nın önünde yoksullara un çuvalları dağıtılıyor, Petrograd, Mart 1917.

Asker temsilcileri cepheden köylü temsilcilerini Halk Evi'ndeki kongrede selamlamaya gelmiş.

Duma salonunda Petrograd sovyetinin toplantısı, Mart 1917.

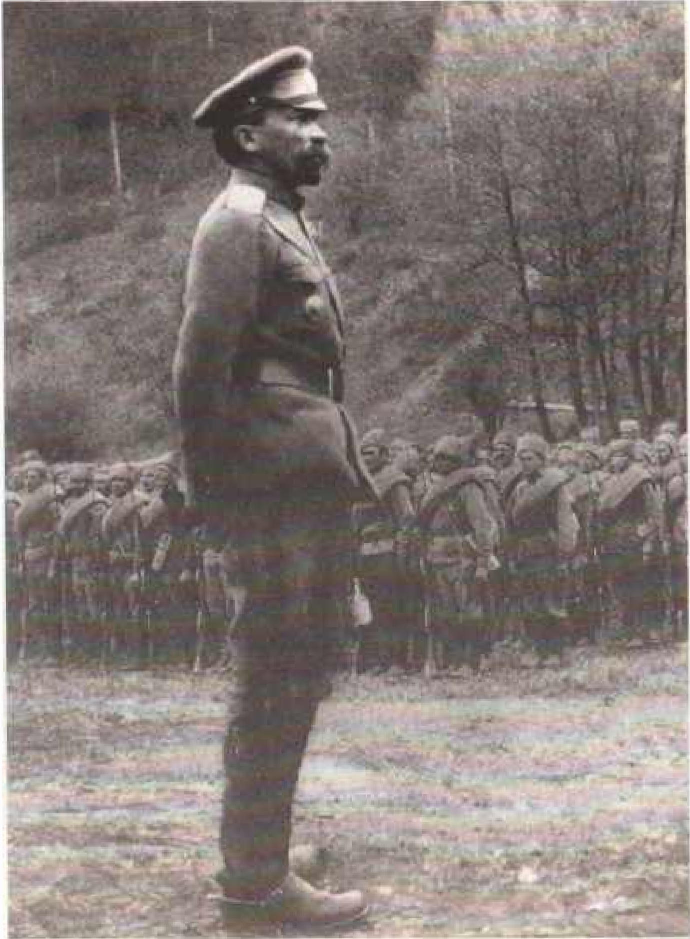
Petrograd sokaklarında kadın yürüyüşü, Nisan 1917.

Temmuz başındaki taarruzun başarısının ardından Kerenskiy Petrograd'a gelişinde kitlelerce selamlanıyor.

Cephede, geçici hükümet yemin ediyor.

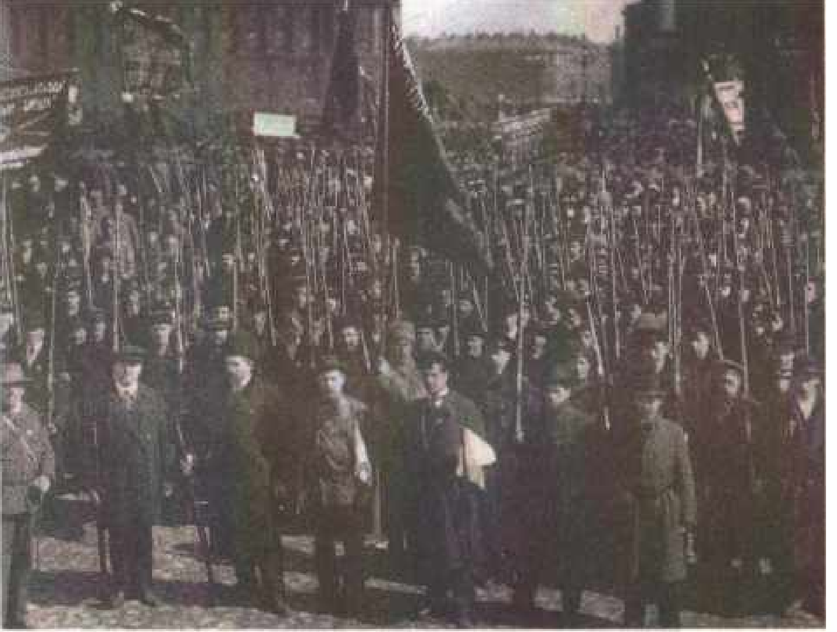
Beyaz orduların yüksek komutanı General Kornilov.

Bir Bolşevik ajitatör General Kornilov'un ordusundan bir asker ile tartışma halinde.

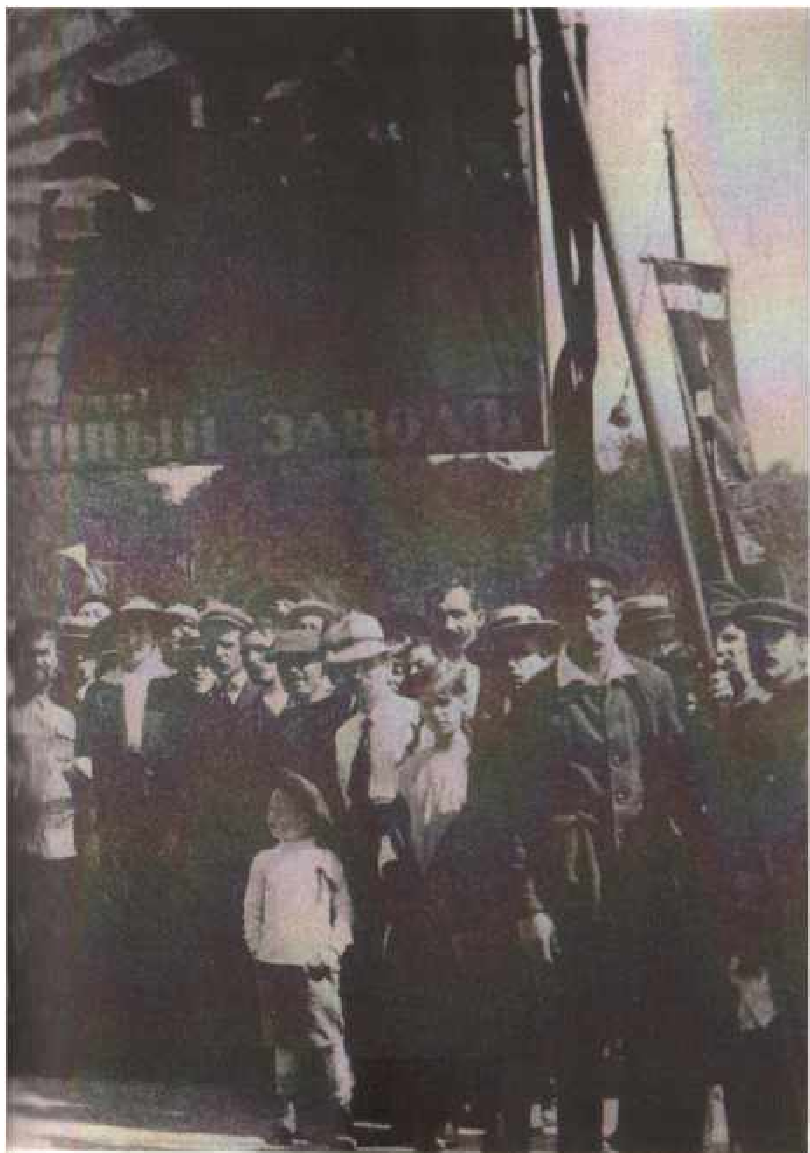
Petrograd'da, devrim sırasında şüpheli sivillerin üzeri aranıyor, Mart 1917.

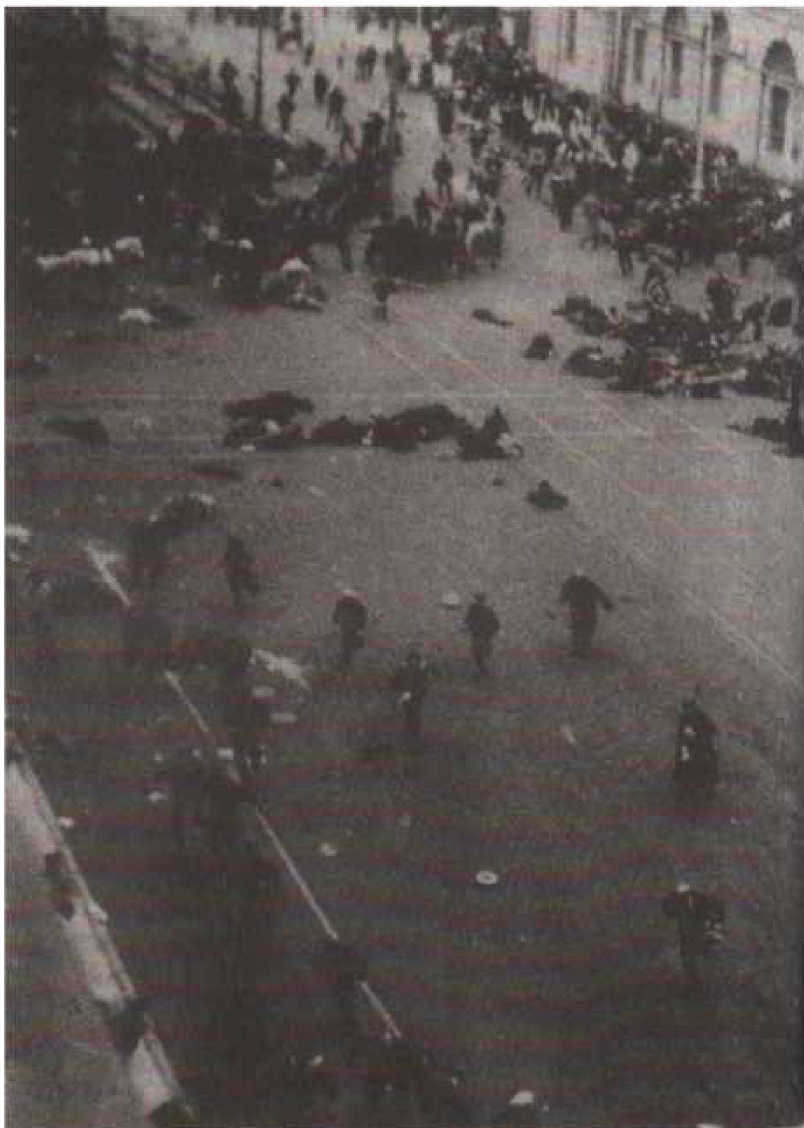

Şubat devrimi sırasında ulusal milis ve Bolşevik işçiler cephaneliği soyarak silahlanır. Hükümetin tekrarlanan çağrılarına rağmen silahları geri vermeyi reddederler, Mart 1917.

Petrograd silah fabrikası işçilerinin yürüyüşü, Temmuz 1917.

Petrograd'da Nevskiy bulvarında bir yürüyüş top atışlarıyla dağıtılıyor, Temmuz 1917.

Sürgün döneminden sonra Lenin 23 Ekim'de Petrograd'a dönüyor (burada Stockholm uğrağında).

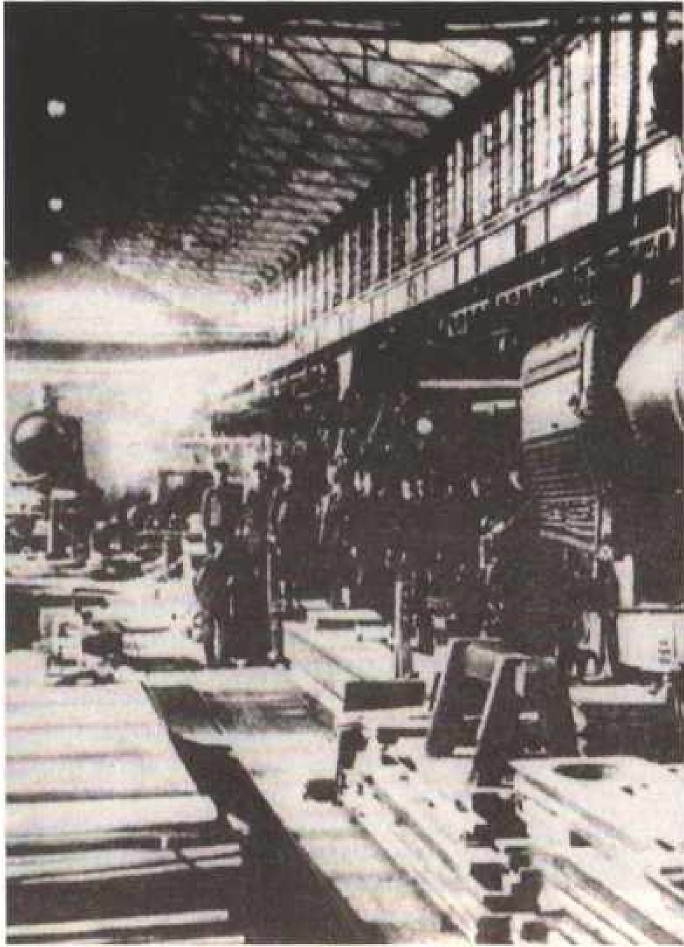

Lenin Petrograd kitlesine sesleniyor.

Çar II. Nikolay, karargâhı olan imparatorluk treninin önünde; teslimiyetini bu trende imzalar.

Petrograd'da Putilov fabrikasının atölyeleri, Kasım 1917.

Çar çalışma sırasında.

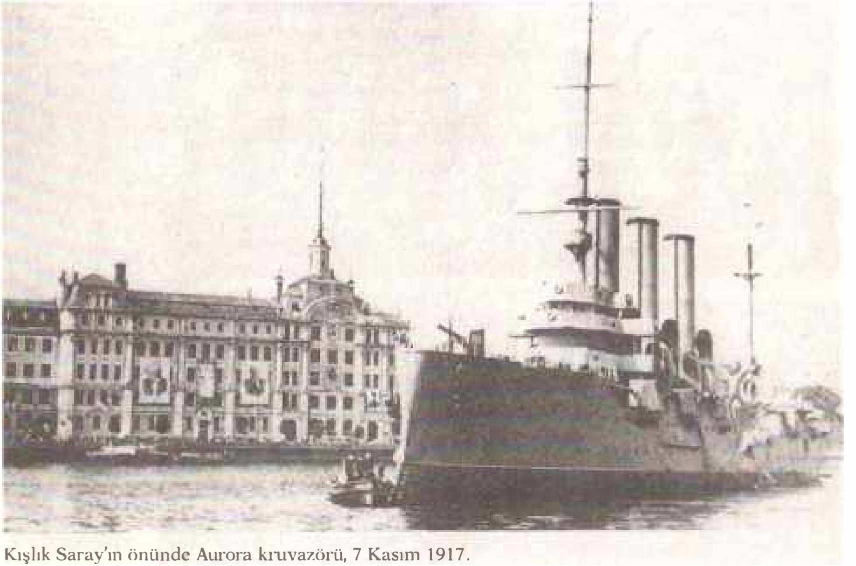

Petrograd'da Kışlık Saray'a taarruz, Ekim 1917.

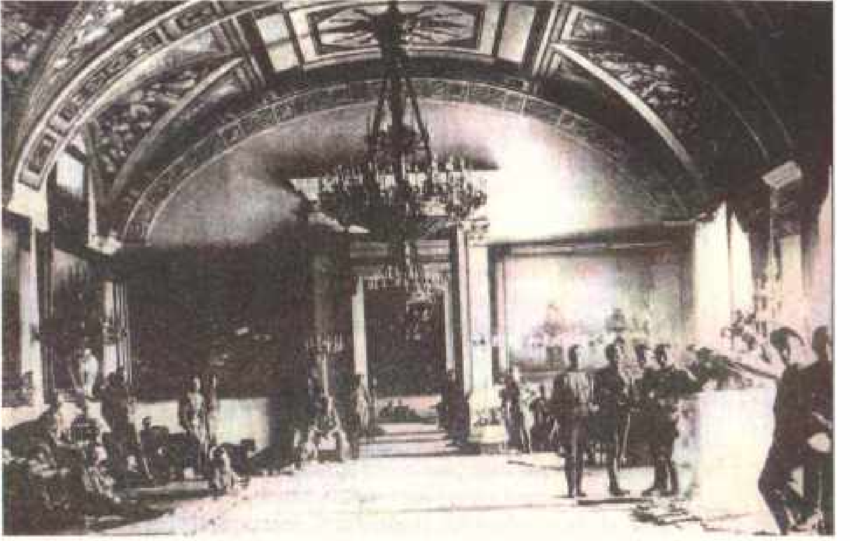

Kışlık Saray'ın ele geçirilişi, 7 Kasım 1917. (üst)
Bir kadın müfrezesi, Kışlık Saray'ın son savunucusu, Ekim 1917. (alt)

Kışlık Saray'ın önünde Aurora kruvazörü, 7 Kasım 1917.

Kışlık Saray'ın bir salonunda askerler, Kasım 1917.

1919 Macar Devrimi

Michael Löwy

Bir çeşit iskelenin üzerinde bir adam kitleye sesleniyor. Jozsef Pogany bu, bir sosyal-demokrat, ordulardan sorumlu halk komiseri olarak emekçileri Kızıl Ordu'ya katılmaya çağırıyor. Mayıs 1919'dayız, İtilaf devletleri tarafından desteklenen Çekoslovak birlikleri Budapeşte civarına gelmiş durumda ve genç Macar Konseyler Cumhuriyeti tehdit altında. Sahnenin teatral bir havası var: Bir yanda dekor işlevi gören ve on asır önce ülkenin Magyarlar tarafından fethinin anısına 1896'da inşa edilmiş olan Milenyum binasının (biraz abartılı olmakla birlikte) ihtişamı, öte yanda hatiple (oyunda hangi rolü oynayacağını bilmiyor gibi görünen) birkaç yöneticinin bulunduğu tahtadan ve perdeli iskele. İşçilerin, askerlerin, denizcilerin ve melon şapkalı, beyaz yakalı beyefendilerin birbirine karıştığı –fakat kadının bulunmadığı– kitle dikkatle dinliyor. Kızıl olduğunu tahmin ettiğimiz bir pankart dinleyicilerin ortasında duruyor. Söylev etkisiz kalmıyor: Gönüllüler sayesinde, Kızıl Ordu birkaç haftalığına işgalcileri geriletmeyi başaracaktır.

Görüyoruz bu gönüllüleri –kızıl muhafızları, işçi-muhafızları ve diğer silahlı sivilleri– başka fotoğraflarda, hınca hınç dolu küçük kamyonlarda başkentin sokaklarını katediyorlar veya onları komuta ediyor gibi görünen kasketli bir genç işçinin arkasında tüfeklerini gururla havaya kaldırarak yürüyorlar. Fakat –ilerde komünist olup 1937'de SSCB'de Stalinist tasfiyelerin kurbanı olacak olan– Pogany'nin kelamı ve proleter milislerin heyecanı, İtilaf devletleri tarafından desteklenen komşu ülkelerin ve karşı-devrimin daha kalabalık ve daha profesyonel orduları karşısında daha uzun süre direnmeye yetmeyecektir.

Devrim teatraldi fakat tiyatro da devrimcilerle birlikte sokaktaydı. Devlet Tiyatrosu'ndan bir sanatçı görüyoruz, Ulusal Meclis meydanında küçük bir masanın üzerine çıkmış devrimci şiirler okuyor –Mayıs 1919'da bu fotoğrafı yayınlayan *La Petite Illustration* mecmuasına göre "komünist marşlar" söylüyor ama aynı senenin başında ölmüş olan ve bütün bir 1919 devrimcileri kuşağını etkilemiş olan büyük Macar şair Endre Ady'nin şiirleri olması çok daha muhtemel. Askerler ve aydın-

lardan oluşmuş kitle dinî bir sessizlik içinde dinliyor: Neredeyse bir sineğin uçtuğunu duyabileceğiz...

Birleşik Sosyalist-Komünist Parti'nin kuruluş kongresi de yine bir tiyatro salonunda toplanıyor; bir fotoğrafta Béla Kun'u sahne sanatlarına adanmış binanın önünde iki oturum arasında, komünist önderlerden biri olan tipograf Lajos Kiss ile sohbet ederken görüyoruz.

Duvarlar o güne dek hiç oynanmamış bir piyesin dekorunu andırıyor: Devrimi destekleyen sanatçıların katılımıyla duvarlar ve sütunlar sembolizmden, gerçekçilikten veya dışavurumculuktan esinlenmiş kızıl muhafızları ve savaşçı proletaryayı yücelten afişlerle kaplanmış, tıpkı iki çocuğun önünde poz verdiği Béla Uitz'inki gibi. Bir Mayıs vesilesiyle grafiker Mihaly Biro muhteşem bir afiş tasarlamış, diğer sanatçılarsa yeni katledilmiş olan Karl Liebknecht'in ve Karl Marx'ın –ki benzerlik tartışmalı olduğundan yanılıyor olabilirim– büstleriyle süslenmiş olan ve altından kentin kenar semtlerinden bisikletle gelmiş bir işçi kalabalığının geçtiği bir çeşit zafer takı dikiyor.

Her şey, yine bir hayli teatral biçimde, 16 Kasım 1918'de aynı meclisin basamaklarında "kızıl kont" Mihaly Karoly tarafından bir rejim değişikliğinin ilanıyla başlamıştı. Bir toprak sahibi ve aristokrat olan Karoly demokratik görüşleriyle tanınıyordu. İlginç bir hayatı olacaktır Karoly'nin: 1919 Konseyler Cumhuriyeti'nin zaferinin ardından Fransa'ya iltica edecek fakat otuzlu yıllarda antifaşist ittifak çerçevesinde komünistlerle yakınlaşacak. Savaştan sonra Fransa'da Macaristan elçisi olacak, sonrasında ise siyasal hayattan çekilecektir. Onu, uzun boyu ve etkileyici hâliyle Habsburg monarşisine son verecek olan tarihi sözleri telaffuz ederken görüyoruz. Sarayın etrafında, bayrakların ve pankartların bir kirpinin dikenleri gibi içinden çıktığı, göz alabildiğine devasa bir kalabalık bulunuyor, devrimci bir insan denizi sanki.

Muhtemelen Milenyum anıtındaki Habsburg heykellerine halk bu sırada saldıracaktır. Yerde yatan bir imparatorluk resmini sessizce seyrederken görüyoruz onları: Askerler, kasketli işçiler, çocuklar ve kravatlı aydınlar bir seküler zorbalık sembolünün yıkılışına tanık olmanın –bir çeşit batıl tedirginlikle– neşesini yaşıyor.

Fakat olaylar, o günlerde kurulacak ılımlı sol koalisyon hükümetini hızla aşacaktır. Mart 1919'da İtilaf'ın Budapeşte'deki temsilcisi Albay Vyx'in ülkeyi işgal etme yönündeki ültimatomu karşısında sosyalistler hapishanedeki komünist lider Béla Kun'u hücresinden çıkartıp onunla ve yoldaşlarıyla bir devrimci hükümet kurmaya karar verirler: Bu, kısa sürecek olan –133 gün– Macaristan Konseyler Cumhuriyeti'nin başlangıcı olacaktır. Rusya'da esir alınmış ve orada Bolşevik fikirleri benimsemiş bir eski bir Macar askeri olan Béla Kun Kasım 1918'de bir grup

işçi ve aydınla Macar Komünist Partisi'ni kurmuştu. Kun dışişlerinden sorumlu halk komiseri, sol-sosyalist Jeno Ländler içişlerinden sorumlu komiser ve Marksist filozof György Lukács kamu eğitiminden sorumlu komiser olacaktır.

"Kızıl"ların temel silahı kelam gibi görünüyor. Onları durmaksızın vaaz verirken, tartışırken, nutuk atarken görüyoruz. Béla Kun, elleri cebinde -bilinçli bir Lenin taklidi mi?- Sarayın basamaklarından kalabalığa seslenirken Jozsef Pogany bir balkonun tepesinden tüm gücüyle devrimci mesajı haykırıyor, her bir kelimeyi yumruğuyla vurgulayarak. Jeno Ländler cepheye gidecek askerleri cesaretlendiriyor ve Lukács bile Hegelci jargonunu ve parlak felsefi akıl yürütmelerini bir kenara bırakarak sade ve somut kelimelerle konuşuyor onlara. Üniformayla veya sivil giysiyle, bir masanın veya merdivenin üzerinde devrimciler söylev veriyor, verip veriştiriyor, *agit-prop* yapıyor. Ne mikrofon ne megafon: yalnızca çıplak ses, yirmi-otuz metrenin ötesine gidemeyecek ve dolayısıyla geniş yığınlara ulaşamayacak bir ses.

Tüm bu dramatürji esası saklamamalı gözlerden: Burada söz konusu olan bir oyun değil, Tarih'in kendi dramı. Hakiki bir devrim bu -yoksul çocukların Balaton gölünde yüzmenin tadını ilk defa çıkartmasını sağlayan- ve hakiki bir savaş. Ayaklanan askeri okul öğrencileri ve öğrenci-subaylara karşı hızla barikatlar kuruluyor, ellerinde tabancaları -fötr şapkalarından tanıyabileceğimiz- siviller ile tüfek ve mitralyözleriyle askerler bir mücadele kardeşliği içinde birbirine karışıyor. Harap olmuş bir balkonun üzerinden Kızıl Ordu'nun genç bir askeri, elinde bir el bombasıyla sokağı tedirgin bir hâlde gözetliyor. Cepheye trenle, otobüsle veya tepesine kadar dolmuş taksiyle gidiyorlar. Sosyalist ve komünist işçiler karşı-devrimin zaferinin kanlı bir katliam anlamına geleceğinin bilincindeler.

Macar Kızıl Ordu'sunun yabancı birlikler karşısındaki yenilgisi, Temmuz 1919'un sonunda Konseyler Cumhuriyeti'nin de sonunu getirdi. Ağustos başında Béla Kun ve yoldaşlarının birçoğu sürgüne gider, önce Viyana daha sonra da SSCB (o da otuzlu yıllarda Stalinist tasfiyelerin kurbanı olacaktır). Muhafazakâr güçler iktidarı alır ve kısa zamanda beyaz terör yerleşir: Kızıllara sempati duyduğundan şüphelenilenler, herhangi bir yargılama olmaksızın askerler ve paramiliterlerce ağaçlara asılır. Bazı uğursuz fotoğraflarda katillerin idam edilmiş kurbanlarının önünde, tatmin olmanın tebessümüyle poz verdiğini görüyoruz. Birkaç ay sonra, 1945'e kadar sürecek olan Albay Horthy'nin milliyetçi, otoriter ve antisemit rejimi kurulacaktır.

Kronoloji

1918

29-31 Ekim: Budapeşte isyan hâlinde. Kont Mihaly Karoly sosyal-demokratları da dahil eden bir koalisyon hükümeti kuruyor.

16 Kasım: Karoly tarafından Macar Cumhuriyeti ilan edilir.

20 Kasım: Béla Kun, Tibor Szamuely, Otto Korvin, Laszlo Rudas ve başkalarının da katılımıyla Macaristan Komünist Partisi kurulur.

1919

21 Şubat: Béla Kun ve çeşitli komünist yöneticiler hükümet tarafından tutuklanır.

21 Mart: İtilaf devletlerinin ültimatomu. Sosyalistler ile komünistler arasındaki müzakereler iki partini birleşmesi konusundaki anlaşmayla sonuçlanıyor. Béla Kun ve yoldaşları serbest bırakılıyor. Macaristan Konseyler Cumhuriyeti'nin ilanı.

22 Mart: Lenin ile Devrimci Hükümet Konseyi arasında yazışma.

23 Mart: Devrimci Konsey'in dünya emekçilerine Macaristan Konseyler Cumhuriyeti'ni destekleme çağrısı. Sosyalist Edebiyat, Sanat ve Bilim Topluluğu'nun kuruluşu.

25 Mart: Macaristan Kızıl Ordusu'nun kuruluşu konusundaki kararname

26 Mart: Ulaşım, maden, inşaat şirketlerinin ve bankaların millileştirilmesi. Kızıl Muhafız'ın kuruluşu.

28 Mart: Konutlara el koyma ve kiraların düşürülmesi.

31 Mart: Ortaöğretim öğretmenlerine yönelik sosyalist eğitim derslerinin başlangıcı.

2 Nisan: Konseyler Cumhuriyeti Geçici Anayasa'sının yayınlanışı. Toptan ticaret toplumsallaştırılması.

3 Nisan: Büyük ve orta ölçekli toprak mülkiyetinin toplumsallaştırılması.

16 Nisan: Romanya Kraliyet Ordusu Macaristan'a saldırır.

17 Nisan: Dinsel inanç özgürlüğünü güvence altına alan kararname.

27 Nisan: Çekoslovakya ordusunun Konseyler Cumhuriyeti'ni karşı genel taarruzu. Budapeşte'nin askeri kumandası fabrika işçilerinden oluşacak birlikleri düzenlenmesi kararını alır.

2 Mayıs: Müdahaleci birlikler Budapeşte'yi tehdit eder. Devrimci hükümetten silahlanma çağrısı. Gönüllülerin orduya alınması.

3 Mayıs: Marx-Engels İşçi Üniversitesi'nin açılışı.

21-24 Mayıs: Macar Kızıl Ordusu Çekoslovak saldırısını püskürtüyor.

7 Haziran: Clemenceau Çekoslovaklara karşı taarruzun sona ermesini talep ediyor.

12-13 Haziran: Macaristan Sosyalist-Komünist İşçi Partisi adını alacak olan yeni birleşik partinin kuruluşu.

14-23 Haziran: Konseyler Cumhuriyeti'nin anayasasını benimseyecek ve bir yürütme kurulu seçecek olan ulusal konseyler toplantısı.

17 Haziran: Fransız sosyalistler İtilaf devletlerinin Rusya ve Macaristan'ın iç işlerine müdahale etmesini protesto ediyor.

24-26 Temmuz: İtilaf tarafından desteklenen Romanya ve Çekoslovakya'nın saldırısı.

30 Temmuz: Kızıl Ordu başkente çekiliyor.

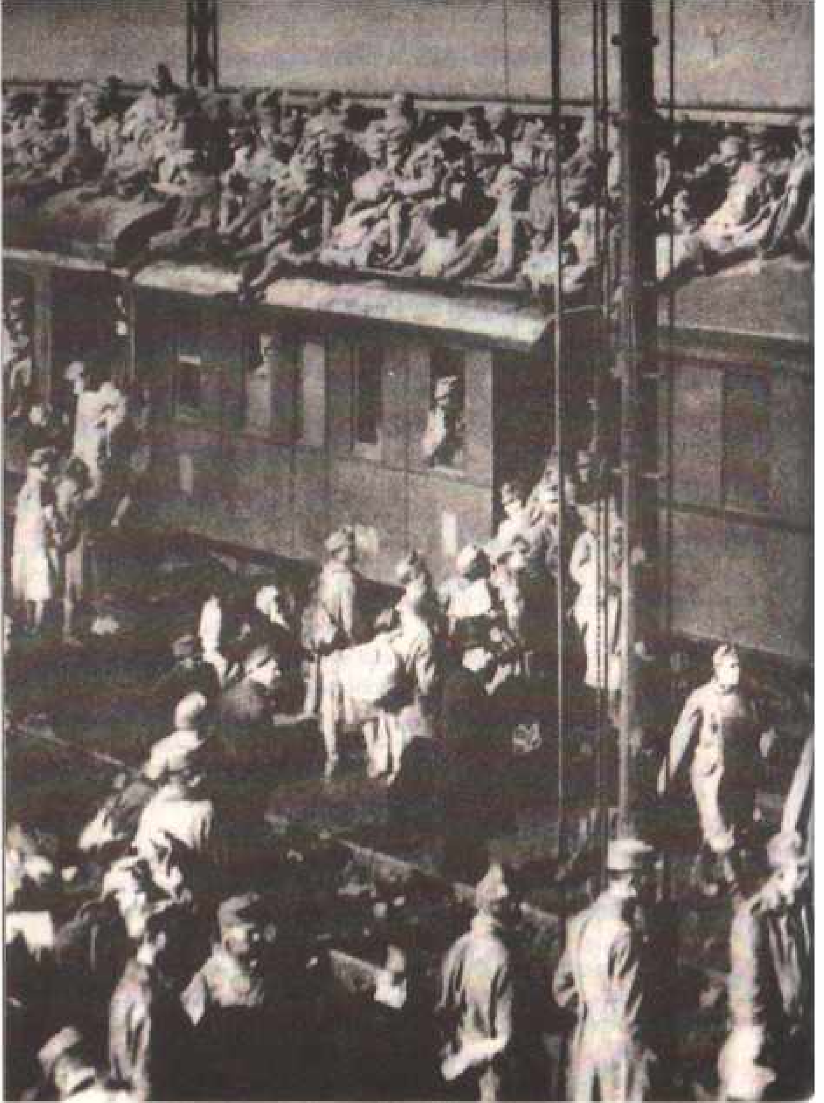
1 Ağustos: Devrimci Hükümet Konseyi'nin istifası. Konseyler Cumhuriyeti'nin ömrü yüz otuz üç gün sürer.

7 Ağustos: Budapeşte'nin Romanya orduları tarafından işgali.

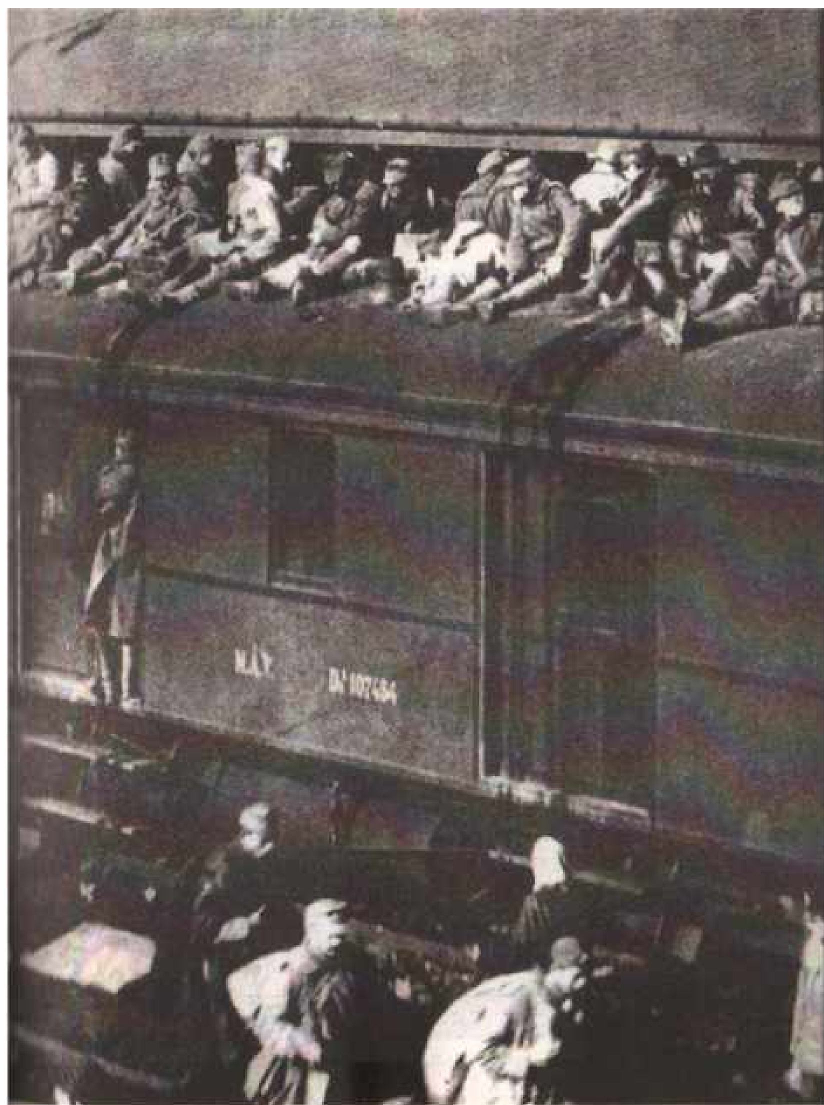
16 Kasım: Budapeşte Albay Horthy tarafından yönetilen Macar karşı-devrimci güçlerin elinde.

29 Şubat: Monarşiye dönüş

1 Mart: Kendini Macaristan Hükümdarı ilan edecek olan Horthy'nin darbesi.

Ateşkesin imzalanmasının ardından askerler cepheden dönüyor, Kasım 1918.

Budapeşte parlamentosunun merdivenlerinden Mihaly Karoly kalabalığa Macar Cumhuriyeti'nin ilanını açıklıyor, 6 Kasım 1918.

Demokratik devrim lehine Ekim 1918 ayaklanması sırasında, Budapeşte.

Parlamento önünde toplanmış devasa bir kitle Cumhuriyetin ilanını ve Mihaly Karoly'nin Konsey Başkanlığına atanmasını talep ediyor, 27 Ekim 1918.

Parlamento önünde Béla Kun kalabalığa sesleniyor, 1919.

Macaristan Konseyler Cumhuriyeti hükümeti, Budapeşte, 17 Mayıs 1919. Ortada duran, Macar Komünist Partisi'nin kurucusu ve dış ilişkilerden sorumlu halk komiseri Béla Kun. (üst)

Béla Kun ve komünist önderlerden biri olan Lajos Kiss, Birleşik Sosyalist Komünist Partinin kuruluş kongresinde, oturum arasında Budapeşte tiyatrosunun önünde sohbet ediyor, 1919. (alt).

1 Mayıs 1919 vesilesiyle Mihaly Biro tarafından tasarlanmış afiş.

Budapeşte'de sokaktan bir sahne, 1919.

Budapeşte'de iki çocuk Béla Uitz'in Kızıl Muhafızları onurlandıran bir afişinin önünde poz veriyor.

Hükümet üyeleri Kassa'da bir halk mitingi sırasında (bugün Slovakya'da bulunan Kosice'de), 10 Haziran 1919.

Parlamento meydanında Ulusal Tiyatro'nun bir oyuncusu devrimci şiirler okuyor, 31 Mayıs 1919.

Bir gıda bürosunda besin karnesi dağıtımı, Budapeşte, Mayıs 1919.

Bir kışlanın avlusunda komünist bir subay söz alıyor, 1919.

1 Mayıs 1919, halk Andrassy meydanında Karl Liebknecht'in ve Karl Marx'ın büstleriyle süslenmiş zafer takının altından geçiyor.

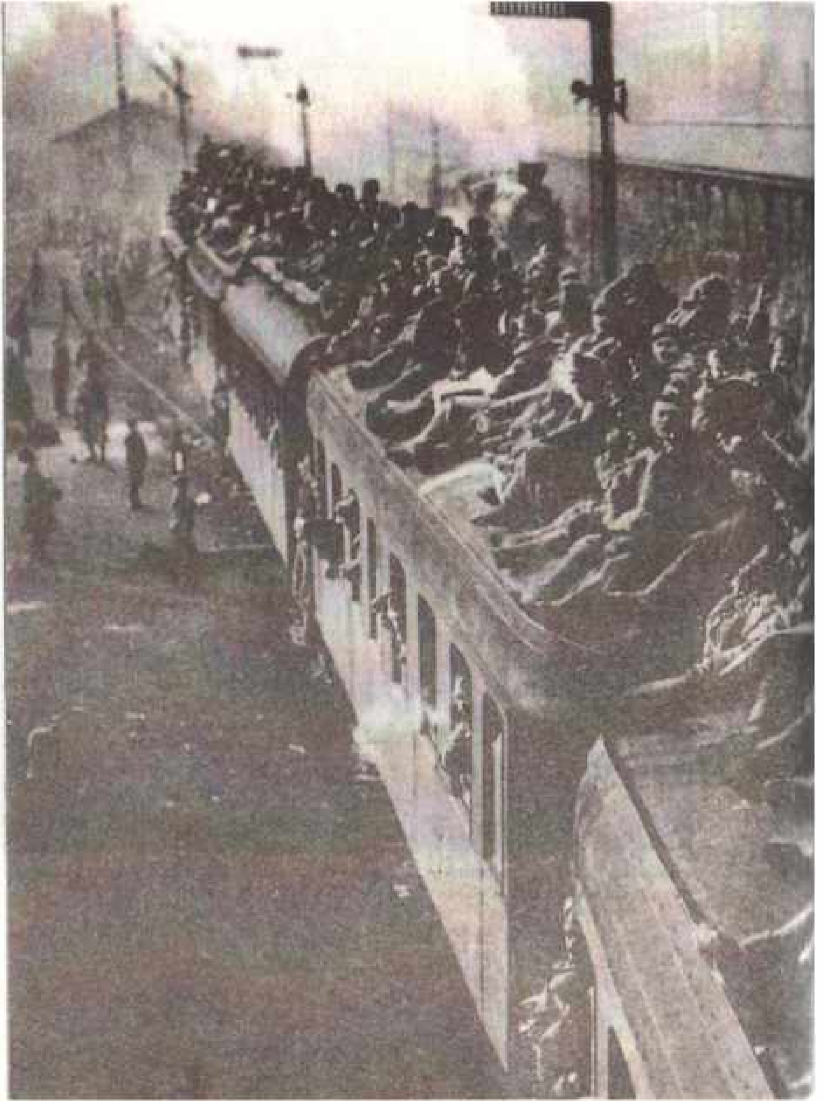

Genç öğrenciler devrimci kitaplar satıyor, 1919.

Budapeşte'de Milenyum anıtının önünde ordulardan sorumlu halk komiseri Joszef Pogany kalabalığı Kızıl Orduya katılmaya çağırıyor, Mayıs 1919.

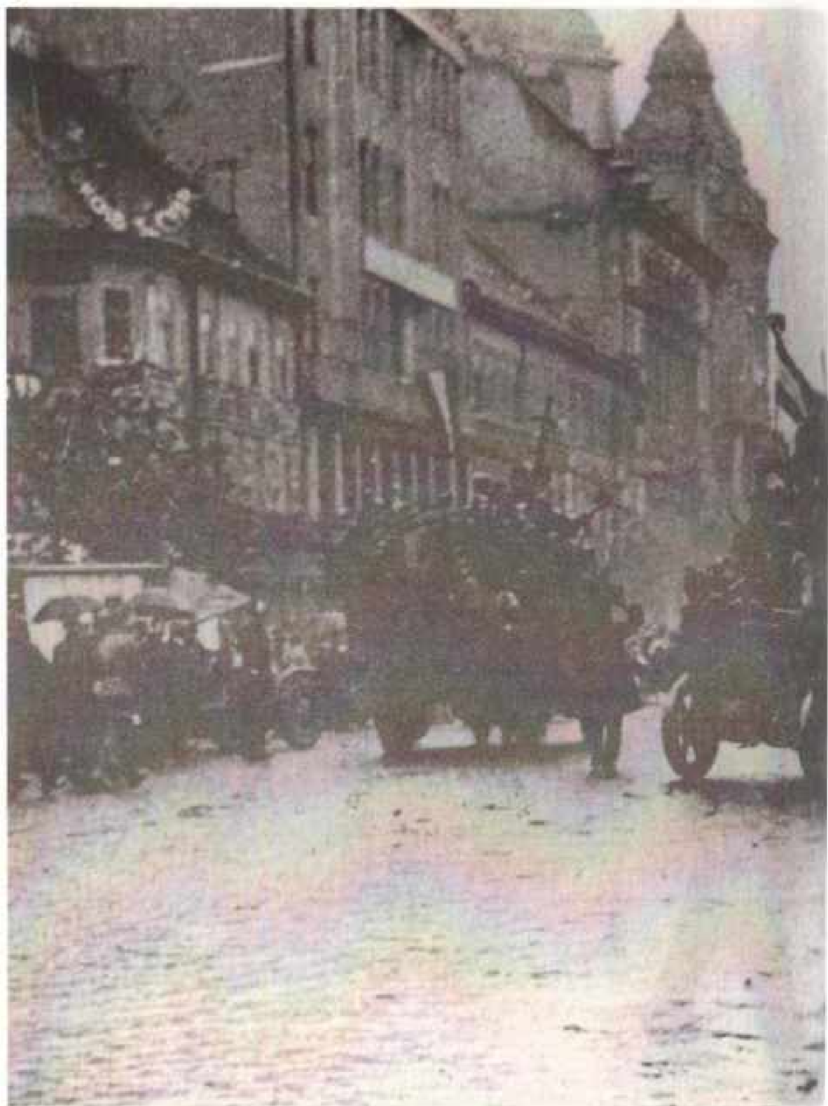
Kızıl Ordunun askerleri batılı güçlerce desteklenen Romanyalılara ve Çeklere karşı savaşmaya gidiyor, 1919.

Kızıl Ordunun gönüllüleri Budapeşte sokaklarında yürüyor, 1919.

Devrimci askerler Budapeşte sokaklarından kamyonla geçiyor, Mayıs 1919.

Kızıl Ordunun askerleri Tuna nehrinin kıyısında, 1919. (toplam üç foto)

Albay Horthy (5 Mart 1920). Darbe yaptıktan sonra ülkede 1945'e kadar sürecek otoriter bir rejim kuracaktır.

İşgal altındaki Budapeşte'de Fransız usulü donatılmış Romanyalı askerler sokaklarda devriye atıyor, Ağustos 1919.

Konseyler Cumhuriyetinin ezilmesinin ardından karşı-devrimciler komünistlere sempati duyduğundan şüphelenilenlerin peşine düşüyor: 1919 yılının sonunda "beyaz terör" yerleşiyor.

Alman Devrimi
1918-1919
Enzo Traverso

Berlin, 24 Aralık 1918, Noel arifesi. Asi denizcilerin hükümet güçlerini püskürttüğü çatışmaların ertesinde Postdam şatosunda küçük bir insan topluluğu fotoğrafçının objektifi karşışında poz veriyor. Ayaklarının altında, sahne önünde İmparatorluk anıtı Kayzer-Wilhelm-Denkmal'ın çatlamış sütunları yatıyor. Ön planda çocukları görüyoruz, kadınlar kenarda, neredeyse saklanır gibiler, ortada ise birkaç asker ve olayların pasif gözlemcisi durumundaki bu topluluğun çoğunluğunu oluşturan, üzerlerinde palto ve melon şapka, hareketsiz ve elleri ceplerinde, seçkinmiş havası yaratmaya çalışan beyler duruyor. An ciddi ve törensel mahiyette, neredeyse kimse gülümsemeye cüret edemiyor. Kavgalara katılmadılar, yalnızca izlerine bakmakla yetindikleri bir Tarih'in olağanüstü bir anının aktörleri değiller fakat bunun öneminin farkına varıyorlar. Eski emperyal Almanya artık yok, henüz belirsiz ve kırılgan yeni bir düzen doğmakta. Bunun bilincindeler ve varlıklarını göstermek istiyorlar. 1918-1919 kışı boyunca Berlin'de çekilmiş binlerce fotoğraf, bu kararsız, mütereddit hatta hayretler içindeki kalabalığa bir yüz kazandırıyor. Çatışmalardan sonra ortaya çıkan bu topluluklar, hareketsiz biçimde, sanki bir tarafta askerler ve işçiler diğer yanda isyanı bastırmakla yükümlü ordunun arasında asılı kalmış gibi.

Bir devrimin başlangıcına tanık oldular. Oysa her devrim eski düzenin yıkılışıyla başlar, kaos ve çalkantılar içinde; kurumların, toplumsal hiyerarşilerin ve yaşam biçimlerinin bütünlüklü bir altüst oluşuyla kendine yol açar. Her devrim toplumun bütününü derinden sarsar; eskisi yok olur, yenisi henüz bir şekle bürünmemiştir, inşa edilmeyi bekler. Geleceğe yönelik bakışlar farklılaşır, ayrışmalar belirir, peşinden çatışmalar başlar. Devrimler çoğu kez kanlıdır. Kasım 1918 ile Bavyera Konseyler Cumhuriyeti'nin sonunu ifade eden 1 Mayıs 1919 arasında Almanya o şiddetli, travmatik, hem heyecan verici hem de korkunç geçiş dönemlerinden birini yaşar.

Weimar Cumhuriyeti'nin başlangıç tarihini nasıl belirlemeli? Wilhelm İmparatorluğu'nun yıkım anında, Kasım 1918'de mi? Friedrich Ebert'in başkanlığa geçişiyle, Şubat 1919'da mı? Yoksa aynı yılın ağustos ayında, yeni anayasanın yayınlanmasıyla mı? Fakat devrimin toplumsal ve kurumsal sonuçları başka olaylara bağlıdır bir yandan da, Ocak 1919'da Spartakist isyanın, dört ay sonra Bavyera Konseyler Cumhuriyeti'nin bastırılışı gibi. Eski İmparatorluk rejiminin çöküşü, cumhuriyetin doğuşu ve devrimin ezilişi olayların seyrinde iç içe geçiyor; yeni bir düzenin doğumu toplumsal harekete karşı gelişiyor; devrim ve karşı-devrim birlikte yürüyor, birbirini gözetliyor, çarpışıyor, biri diğerini ezene kadar çatışıyor. Kendi taraflarını seçmeden önce uzun süre tereddüt edenlerin sayısı çoktur.

Kasım 1918'de henüz her şey mümkün. Ayın 9'unda, saat 14:00'de sosyal-demokrat Philipp Scheidemann Reischstag'ın tepesinden cumhuriyeti ilan ediyor; iki saat sonra Spartakist lider Karl Liebknecht, Berlin şatosunun balkonundan "Sosyalist Cumhuriyet"i ilan ediyor. Weimar Cumhuriyeti, Ekim 1917'nin örneğini takip ederek, belki de onun karşı karşıya kaldığı yalıtmayı kırma ve sapmalarını engelleme arzusuyla Liebknecht ve Rosa Luxemburg tarafından ilan edilen bu toplumsal devrimin kanlı mağlubiyetinden doğacaktır. Cumhuriyet bir imparatorluğun harabelerinden ve ezilmiş bir devrimin küllerinden doğacaktı, sanki Almanya, 20. yüzyılın başında kendini yenileyemezmiş gibi, ya da ancak kendi tarihsel sürekliliği içinde, birçok tarihçinin bir çeşit germen *Sonderweg*'i dediği biçimde, yani 1848 veya 1870'deki gibi her türden "aşağıdan" kopuştan kaçınarak. Oysa, doğuş hâlindeki cumhuriyetin insanları, mekânları, kurumsal mekanizmaları değil, esas olarak bu başarısız kalmış toplumsal devrim teşebbüsüdür, Alman toplumunun "aşağıdan" radikal değişim girişimidir fotoğrafçının yakaladığı, tarif ettiği, kayda aldığı, ölümsüzleştirdiği ve kendi tarzında yorumladığı. Eğer Almanya tarihinin bu belirleyici dönemecinden fotoğrafçıların geriye bıraktığı imgeler, hadiseye dair hafızamızı şekillendiren imajlar varsa ve bunlar Pierre Nora'nın formülünü kullanmak gerekirse birer "bellek mekânı" hâline geldiyse, parlamento tartışmalarının değil devrimci kitlelerin, sokak savaşlarının, barikatların fotoğraflarıdır bunlar. Devrimin kahramanı kesinlikle ilk Cumhurbaşkanı Friedrich Ebert değil, devrimin şehitleri olan Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'tir.

1917'deki Rusya ve Meksika'yla birlikte Alman devrimi 20. yüzyılda geniş ölçüde medyatize olan ilk devrimdir. Weimar'dan önce Wilhelm İmparatorluğu döneminde de Berlin Avrupa'da yayıncılığın başkentlerinden biriydi. Yalnızca onlarca günlük gazetenin değil –ki o zamanlar gotik karakterleri ve görsel konusundaki cimrilikleri ile son derece sa-

deydiler– çok sayıda resimli haftalık dergi de yayınlanıyordu Berlin'de. Tüm haber ajansları kendi özel fotoğrafçılarına sahipti. Sokak yürüyüşlerinin, barikatların, çatışmaların, Berlin sokaklarını katedip eski İmparatorluk saraylarını ele geçiren silahlı işçi kortejlerinin görüntüleri *Berliner Illustrierte Zeitung*'un ve *Weltspiegel*'in birinci sayfalarını işgal ediyor. Tarihi gururla gösteren fotoğraflı röportajlar devrimin bilhassa vazgeçilmez bir görüngüsü hâline geliyor. Yayınlanan görüntüler hadisenin kendisini üretmeye, algıları biçimlendirmeye katkıda bulunuyor, tıpkı olayın aktörlerine aynaya bakma imkânını veriyorlarmış gibi. Umut, çekince ve terör böylece bir surata bürünüyor.

İmgeler hadiseyi yayıyor ve etkisini katlıyor. Nötr değiller çünkü gösterdikleri olguları yorumluyor, alımlanışlarını yönlendiriyor ve şekillendiriyorlar. Prusya meclisi Prinz-Albert-Straße'nin devasa salonlarında aralık ayında toplanan işçi ve asker konseyleri kongresinin fotoğrafları, büyük yayınevi Mosse'nin Spartakistler tarafından işgal edilişinin görüntülerinden daha az dolaşıma sokulmuştur. Alman milliyetçiliğinin klişelerine göre *Judenpresse*'in ["Yahudi basınının"] karargâhı olan bu yayınevi böylece Bolşevik yağmanın kurbanı olarak gösterilir. Medya, asileri "fanatik Liebknecht'çiler", Sovyetler Birliği'nin hizmetindeki ajitatörler, hatta Yahudi anarşistler olarak sunuyor. Ayaklanan işçilere yönelik bu nefret kampanyası Rosa Luxemburg tarafından her şeyi anlatan iki kelimeyle tarif ediliyor: Bir "pogrom atmosferi".

Solcu bir resimli basın ancak birkaç sene sonra enflasyonun sona ermesi ve Weimar Cumhuriyeti'nin istikrara kavuşmasıyla gün yüzü görecektir. Aynı gösteri ve silahlı kitle fotoğrafları bu kez devrimin bir başka destanını, "mücadele içinde doğmuş" olan Komünist Parti'nin (KPD) destanını kutlamak için kullanılacaktır. Ocak 1919'daki bir miting fotoğrafına *"Im Kampf sind wir geboren"* ["Kavganın içinde doğduk"] diye başlık atar *Der Rote Stern* Aralık 1928'de, KPD'nin onuncu yıldönümünü kutlamak için.

Bununla birlikte Willi Münzenberg'in komünist basınını beklemek gerekmeyecektir devrimin epik ve hatta mitsel boyutunun kendini göstermesi için. Kasım 1918'den itibaren Almanya kendi tarihinin büyük bir dönemecini yaşadığının bilincinde. Fotoğraf bu dönemeci kaydediyor ve aynı zamanda, aktörlerinin olağanüstü, alışıldığın ötesinde, çizgisel zamanı çatlatan, kronolojinin düzenliliğini sarsan, yeni ve niteliksel bir zamansallığın belirişine damgasını vuran bir hadise yaşadıklarının gayet farkında olduklarını bize gösteriyor. İmparatorluk çöktü, savaş bitti, halk sokakları zaptediyor, savaşın ve mağlubiyetin en ağır bedelini ödeyenler eski hâkim seçkinlere boyun eğmeyi kabul etmiyor, ulusun geleceğini kendi ellerine almak istiyorlar. Kasım ve Aralık 1918 fotoğrafları olayın hem karmaşasını hem mutluluğunu gösteriyor.

Wilhelm İmparatorluğu'nun çöküşünden bir hafta sonra Berlin sokaklarında devrimin fotoğraflarını 8,5x13,5 cm ölçütündeki kart postallar şeklinde 5 ile 25 *pfennig* arası değişen bir fiyata almak mümkün. 19. yüzyılın sonundan beri kart postallar Almanya'da çok sayıda basılıp dağıtılmaktadır. Savaş sırasında Reich askerleri evlerine milyonlarca göndermişti. Devrimin imgesinin, onu doğuran toplum tarafından bir kart postal şekli altında anında sahiplenilmesinde şaşırtıcı bir yön yok. Fotoğraf böylece, henüz rüşeym hâlinde olmakla birlikte gerçek bir modern kitle toplumunun yapıları sayesinde şimdiki zamanın imgesinin arşivlerini yaratmaya katkıda bulunuyor. Aktörleri tarafından da epik bir biçimde yaşanılan Tarih'in epik bir anını kavrıyor, fotoğraf. Hareket hâlindeki kalabalıkların çoğu kez fotoğrafçının varlığının bilincinde olduğu, objektifine doğru baktıkları izlenimini ediniyoruz. Gerçekten de onun fark edilmemesi zor olurdu. Çoğu durumda fazlasıyla yer kaplayan, ayaklar üzerine sabitlenmesi ve belirleyici hadiseler sırasında stratejik noktalara yerleştirilmesi gereken aletlerle çalışıyordu. Kim zaman dönemin en kolay hareket ettirilebilir makinelerinden olan fakat bugünkülere kıyasla çok daha geniş ebatlara sahip taşınabilir Ica-Rekord'lar kullanıyordu. Fotoğrafçının varlığı hiç şüphesiz kaydettiği hareketlere belirli bir törensellik kazandırmaya katkıda bulunmuştur. İşgal edilen büyük matbaaların kâğıt rulolarıyla inşa edilmiş kimi barikatlar yersiz görünüyor, sanki sırf bir fotoğrafçının talebini karşılamak için oraya dikilmiş gibi. İşçiler ve askerler objektife poz veriyor. Barikatı kurduktan sonra, çatışmalar başlamazdan önce tümüyle suni askeri duruşlar içinde kavgayı simüle ediyorlar. Bu devrim pantomimi kan ve ölü alayıyla gerçek devrime eşlik ediyor. Tam da ciddi bir hadise olduğu için onu ölümsüzleştirmek gerekiyor, onun tarihsel karakterinin bilincine varıldığı için epik ve kahramansı boyutunu göstermek, hatta kimi zaman klişe görüntüler oluşturmak gerekiyordu. Postdam şatosunun önünde, platformun üzerinde bir tankın etrafında bir grup devrimci denizcinin fotoğrafçı için poz verdiğini görüyoruz: Kimileri ellerini ceplerinde tutuyor veya beline yaslıyor, bacaklar hafifçe aralık, tıpkı bir stüdyoda portre fotoğrafı çektirir gibi, diğerleri ise kılıçlarını kaldırıyor veya tüfeklerini kavrıyor, ateş etmeye hazır hâlde, sanki muharebe başlamış gibi. Fotoğrafçının objektifinin önünde devrimin kahramanları kelimenin tam anlamıyla Tarih'in "tiyatrosu"nun aktörlerine dönüşüyor.

Kasım günlerinin fotoğrafları, heyecan ve tedirginlikle kaplı, ateşli bir hareketlilik hâli içinde sokakları ve meydanları işgal eden kitleleri gösteriyor. Sayfa çevrilmiş, gelecek meçhul. Ocak ayaklanmasının görüntüleri trajik ve umutsuz bir isyanı gösteriyor. Hatırlatmak gerekir ki Spartakusbund'un *liderleri*, başta Rosa Luxemburg olmak üzere, bu isyanın başlatılmasına karşıydılar, sosyalist bir devrim için koşulların

mevcut olmadığı değerlendirmesini yapmalarına rağmen hareketi terk etmediler ve başına geçmeyi kabul ettiler. Kimse gülmüyor, suratlar gergin, Berlin sokaklarını tavaf eden silahlı işçi alayları büyük bir dağınıklık içinde olunduğu izlenimini doğuruyor, sanki artık kimse ne olayları denetleyebilecek ne de devamında gerçekten neler olabileceğini sezinleyecek durumdaymış gibi. Mutlulukla parlayan yüzler yok, Halk Cephesi döneminde Paris'te veya iç savaşın başlangıcında Barselona'da olduğu gibi; kurtarıcı askerleri öpen kızlar da yok, 1944 Paris'inde veya bir sonraki yıl İtalya'da olduğu gibi. Kısacası kurtarıcı kopuş anları olarak yaşanan tarihsel hadiselerdeki o ihlâlkâr ve neşeli kısmı göremiyoruz. 1918-1919 Alman devrimi askeri bir yenilgiden doğdu; içinden çıkan cumhuriyet ise bir başka yenilginin, bizzat devrimin mağlubiyetinin ürünü. Kimse eğlenmiyor, ne yaşam koşulları bozulmaya devam eden halk,.ne yeni kurumları kabul etmiş fakat kalplerinin derinliklerinde İmparatorluk nostaljisini taşıyan *Vernunftrepublikaner* ("mantıktan cumhuriyetçiler"), ne bir konseyler demokrasisi hayaliyle kanlı biçimde bastırılan devrimciler, ne cumhuriyet için savaştıktan sonra baskının başlıca sorumluları hâline gelen sosyal-demokratlar, ne de kaybedilmiş bir savaşın acısını kızıllardan, anarşistlerden ve "Yahudi-Bolşevik"lerden ölümcül bir şiddetle çıkartan karşı-devrimciler, Freikorp'lar.

Basında çoğu zaman birer kaba haydut gibi sunulan idam edilmiş Spartakist cesetlerinin görüntüleri insanı dehşete düşürüyor ve terörün en vahşi yüzünü gösteriyor. Ocak ile Mart 1919 arasında bu baskının yalnızca başkentteki kurban sayısı 2000 civarında.

Bir fotoğrafta Rosa Luxemburg'ün öldürülüşünün ertesi günü Eden otelinde toplanmış Freikorps'un kolektif bir çekim için poz verdiğini görüyoruz. Hükümet yöneticileri ise nadiren insan içine çıkıyor. Fotoğraflar onları kitleler tarafından alkışlanan karizmatik liderler olarak değil hâkim olamadıkları gelişmeleri denetleyecek araçları bulmak için toplanan devlet adamları olarak gösteriyor. Hükümet saraylarının şatafatlı iç dekorunda fraklarıyla çekilmiş Noske ve Scheidemann ile bir tankın üzerinde, bir mitralyözün yanında veya işgal edilmiş bir binanın balkonunda devasa kitlelere seslenen Liebknecht veya Ledebour'un fotoğrafları arasındaki kontrast son derece çarpıcı. Bu trajik tablo içinde nadiren mutlu insan görüntüleriyle karşılaşıyoruz. Yalnızca bir tanesinde Berlin'in bir meydanında devrimci bir kardeşleşme anını görüyoruz. Alman ve Fransız işçiler, el ele kol kola bir portre fotoğrafı için poz veriyor. Bir neşe atmosferi içinde etraflarında küçük bir kalabalık bulunuyor. Aralarında, ince tebessümüyle Senegalli bir nişancı bulunuyor.

Bu devrimin trajik karakterini gözler önüne seren ve vurgulanması gereken bir nokta da bu görüntülerdeki dekorun sertliği. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Almanya'nın sunduğu görünüm Weimar'cı

olmaktan ziyade Wilhelm'ci. Yirmili yılların büyük Berlin'i, Avrupa metropollerinin en modern ve göz alıcı olanı, ışıkların, reklamın, gece kulüplerinin, varyetenin, kafelerin, sinemaların ve eğlencenin şehri, Walter Rutmann'ın filmi *Symphonie einer Großstadt*'ta tarif ettiği ve Siegfried Kracauer tarafından *Kitle Süsü* denemesinde incelediği Berlin henüz dünyaya gelmemişti. Devrimin görüntüleri had safhada çetin, gri, hüzünlü, hâlâ Kaiserreich döneminin şatafatlı tarzıyla donanmış, çok az arabanın, ışıklı tabelanın ve reklam afişinin bulunduğu bir kenti gösteriyor. İşçiler ve askerler tarafından işgal edilmiş veya hükümet birlikleri tarafından savunulan, top atışlarıyla karınları deşilmiş binalarda bir 19. yüzyıl havası var. Brandeburg Kapısı'nın çatısına yerleşmiş ve tarzlarından telafi edilemez bir yaşlanmışlık akan binaların arkasına saklanmış nişancılar miadı dolmuş bir düzenin anakronik savunusunu canlandırıyor gibiler.

Bir başka döneme ait olma havası devrimci kitlelerden de yayılıyor. Üniformalı askerlerin -ki çoğu denizci- yanında iş kıyafeti giymiş işçiye hiç rastlamıyoruz ve (o dönem Petrograd'da veya Torino'de görebildiklerimizin aksine) çok az işgal edilmiş fabrika mevcut. Berlin sokaklarını ele geçiren Spartakist kortejleri de Pellizza da Volpedo'nun "dördüncü kuvvet" tablosunu pek andırmıyor. Lime lime giysiler içinde, sefalet içinde bir halk değil bu. Alman işçileri "yeryüzünün lanetlileri" veya kaybedecek hiçbir şeyi kalmamış kendi hâline bırakılmışlar değil. Spartakistler 1929 büyük krizi sonrasında KPD'nin saflarını oluşturacak işsizler kitlesi de değil. Onlar uzmanlaşmış emekçiler, çoğu kez yüksek bir kalifikasyon düzeyine sahip zanaatkârlar. Mesleklerinden bir haysiyet duygusu ve çok güçlü bir toplumsal kimlik ediniyorlar ve bu, devrimin tüm fotoğraflarına yansıyor. Onları bir mitralyözün yanında veya bir barikatın üzerinde diz çökmüş hâlde veya tüfeklerini çapraz asmış, neredeyse pazar günlerine layık bir giysiyle yürüyüş hâlinde görüyoruz. Giyim kuşam düzeyinde de haysiyetlerini göstermeye, belirli bir saygınlık göstermeye önem veriyorlar, mücadele için melon şapkalarından, pardösülerinden ve kravatlarından vazgeçemeyecek gibiler. Bıyığı olmayanlar çok nadir. Varlıklı sınıfların ne kibrine ne umarsızlığına sahipler; hareketleri emekçi sınıfların güvenini, el emeğiyle çalışanların sahip olduğu özgüveni açığa vuruyor.

Kadınların Alman devriminde önemli bir rol oynadığını biliyoruz. Basında, anlatılarda ve tanıklıklarda bu role değiniliyor fakat dönem fotoğraflarında çok az görüyoruz kadınları. Barikatlara hiç çıkmamış veya sokak savaşlarına katılmamış gibiler. Onları, yürüyüş veya büyük miting görüntülerinde görüyoruz, birer figüran gibi. İşçiler ve askerler devrimin bir jüpon meselesi olmadığını düşünüyor olmalılar, en azından askeri boyutuyla. Fotoğrafçılar da bu basmakalıp yargıya boyun eğiyor

sanki. Üniformaları ve kasklarıyla Reichstag'ı savunmak üzere seferber olan Freikorps veya hükümet birlikleri arasında kadınları görmemek şaşırtıcı olmasa da mücadele içinde kadınları göremiyor olmak hayret verici. Kısacası, İspanya'daki gibi silahlı kadın milisler veya 1945 Torino ayaklanmasının fotoğraflarındaki gibi mitralyözü kavramış partizan kadınlar yok; yüzyılın ikinci yarısındaki Latin Amerika'nın gerilla kadınlarından söz etmiyoruz bile. Temsillerimizde –Batı Avrupa'da oy hakkını kadınlara ilk tanıyan– Weimar Cumhuriyeti'nin mirasıyla özdeşleştirmeye alışık olduğumuz bağımsız ve özgürleşmiş kadın henüz ortada yok. Oyuncu Louise Brooks tarzı *Bubikopf* saç modeli de yok. Bir görüntüde fotoğrafçının onlara göstermiş olduğu alışıldık olmayan ilgiyle eğleniyor görünen Kızıl Haç'tan dört kadın mevcut. Bakışları, kendilerinin –en azından yüzeyde– dışlanmış olması gereken bir kolektif dramın sahnesine bu beklenmedik çıkışları karşısında samimi ve kendiliğinden bir şaşkınlığı açığa vuruyor.

Son derece çarpıcı bir diğer unsur ise 1918-1919 Alman devrimine ilişkin tahayyülümüzde Rosa Luxemburg'un kapladığı merkezi konum ile dönem fotoğraflarında neredeyse hiç yer almayışı arasındaki paradoks. Hiçbir yerde onun bir kalabalığa hitap ettiğini veya bir yürüyüşü yönettiğini görmüyoruz. 1919 başında *Illustrierte Familienzeitung*'da yayınlanmış tek bir fotoğrafta Rosa'yı görüyoruz şapkası ve şemsiyesiyle, birkaç ay öncesinde, hapisten çıkışında çekilmiş. Etkisi yer altından yürüyor; Spartakusbund'un gazetesini, ateşli yazılarının yayınlandığı *Rote Fahne*'yi yer altından yönetiyor. Rosa'nın devrimdeki rolü bütün haşmetiyle cenazesinin fotoğraflarında açığa çıkıyor: Önce 25 Ocak 1919'da Karl Liebknecht'inkinin yanında boş tabutu, ardından 13 Haziran'da, neredeyse 5 ay sonra, Landwehrkanal'ın suları bedenini iade ettikten sonra. Berlin'in tüm işçileri orada, Frankfurter Allee kapkara görünüyor insandan.

Liebknecht'e gelince en hareketli günlerin fotoğraflarının hepsinde onu görüyoruz. Devasa kitleler onu dinliyor Tiergarten'de, tersanenin önünde, İçişleri Bakanlığı sarayının önünde, işçi isyanı lehine tutum alan emniyet müdürü Eichhorn'un görevden alınmasına karşı bir mitingde. O zamanlar hoparlör yok ve katılanların büyük kısmı muhtemelen kelimelerini duyamıyor; kimileri ağaca tırmanıyor onu görebilmek için. Bir tramvayın üzerinde ayakta duruyor; dört bir yanda gözler ona dikilmiş durumda. Bu toplaşmanın fotoğrafları büyük hatip hareketlerini vurgulayarak konuşmasındaki belagate tanıklık ediyor. Nutuklarının metnini okuyarak bu mitinglerdeki elektrikli havaya dair muğlak da olsa bir fikir edinebiliriz. Çoğunlukla *Rote Fahne*'de yayınlanan bu metinlerde evrensel yargıdan söz ediyor, devrimi bir volkan patlamasıyla karşılaştırıyor, proletaryayı şehitlerinin intikamını

almaya ve Tarih'in mağlup edilmişlerini kurtarmaya çağırıyor, baskının sorumlularına (Ebert-Noske-Scheidemann üçlüsüne) proletaryanın adaletinin onları çoktan mahkûm ettiğini ilan ediyor... Daha katlinin ilk gününde, 15 Ocak 1919'da bir şehit olmuştu o. Bir fotoğraf cesedini gösteriyor, Moabit hapishanesinde, Freikorps tarafından idamından kısa zaman sonra. Boylu boyunca yatıyor tahta bir masanın üzerinde, omuz altı hizasından itibaren uzanan örtünün ardında çıplak, kafası kaldırılmış, yüzü ve göğsü kurşundan delik deşik. Derhal bir başka cesedin fotoğrafı aklımıza geliyor, elli yıl sonra Bolivya dağlarında çekilmiş olan Che Guevara'nınki. Bu cansız bedenlerin imgesinden aynı şehitlik halesi yayılıyor.

Moabit morgundaki Liebknecht'in bu fotoğrafı karşısında yaşadığımız duygular –bilhassa Tzvetan Todorov tarafından altı çizilen– dikkati kahramanlardan kurbanlara çekmeye dayalı güncel eğilimden kaynaklanıyordur. Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg her ikisi de oldu; dolayısıyla onların fotoğraflarına ancak iki kurban edilmiş kahramanın portreleri gibi bakabiliriz. Onların ölümlerinden sorumlu olanların fotoğraflarının aynı duygulanımı yaşattığı kesinlikle söylenemez. Portresi Willy Römer tarafından çekilen ve Spartakist isyanın bastırılışının hemen ardından, 2 Mart 1919 tarihli *Berliner Illustrierte Zeitung*'un kapağında yayımlanan fotoğrafında Gustav Noske bir mermerden heykel gibi görünüyor, soğuk ve acımasız bir sertlik içinde donmuş bir devlet adamı. Ocak 1919'un sokak muharebeleri sırasında, basın mahallesinde, tankların, mitralyözlerin ve topların yanında poz veren askerler bir örgütlülük ve disiplin izlenimi uyandırıyor; bu kendileri için bir silahı havaya kaldırmanın hiç de alışıldık bir hareket olmadığı işçilerden yayılan amatörlük ve doğaçlama havasının tam tersi. Prusyalı yüksek rütbeliler hem Bismarck'ın portrelerini hem de Grosz'un tablolarını hatırlatan sivri uçlu kasklarıyla bizlere gülünç gelirken hükümet güçleri ani ve kendiliğinden bir antipati uyandırıyor, bugünün gözlemcilerine Wehrmacht'ı –yani İkinci Dünya Savaşını ve Alman işgalini– hatırlatan kasklarıyla. Birçok fotoğrafta onları tehditkâr bir pankartı tutarken görüyoruz: "*Halt! Wer weitergeht wird erschossen*!" ("Durun! Devam ederseniz öldürülürsünüz"). Kesinlikle 9 Kasım'da Oulans kışlasının askerlerine çağrıda bulunan Berlinli işçilerinkini tercih ediyoruz: "*Brüder! Nicht schiessen*!" (Kardeşler! Ateş etmeyiniz!). Silahlılar, ama askeri birliklerle kardeşleşmenin peşindeler.

Berlin'de ocak ve mart arası Spartakistlerin tepesine inen baskı mayıs ayında Münih'e yayılıyor. Burada bir ay önce bir milliyetçi darbeyi engellemeye dönük umutsuz bir teşebbüs ile işçi konseyleri iktidara el koymuştu. Bavyeralı cumhuriyetçilerin karizmatik lideri Kurt Eisner'in bir aşırı sağcı subay tarafından öldürülmesinin ardından, iktidar azın-

lık konumunda ve yalıtılmış hâlde olmakla birlikte böylesi bir olayın yarattığı hissiyata ve öfkeye yaslanarak komünistlerin eline düşürüyor. Berlin'deki bu *Rätedemokratie* deneyimi, aynı günlerde Budapeşte'de Béla Kun tarafından yönetilenden de kısa olacaktır. İkisi de bir kan banyosunda boğulacaktır. Bununla birlikte Bavyera İşçi Konseyleri Cumhuriyeti devrimci çalkantının başkentin ötesinde tüm Almanya'ya yayıldığını kanıtlıyor. Eğen milliyetçiler tüm ülkede Bavyera "Sovyet"lerini ezmek için gönüllü birlikleri bulabiliyorlarsa bu aynı zamanda onların gözünde bu konseylerin "Yahudi-Bolşevizmi"nin hayaletini de canlandırmasındandır. Bu doğaçlama devrimci hükümetin halk komiserleri arasında birçok Yahudi entelektüel de bulunuyor.

1919'da bağımsız sosyalist gazete *Die Freiheit* devrime dair bir dizi kart postal yayınlar, aralarında Münih Konseyler Cumhuriyeti'nin iki yöneticisinin portreleri: Hapse girecek olan oyun yazarı, Kızıl Ordu şefi Ernst Toller ve ilk öldürülenlerden biri olan edebiyat eleştirmeni Gustav Landauer. Metalden küçük gözlüklerin ardında zayıf ve sivri bir surat görüyoruz, etrafında uzun saçlar ve eski zamanların Yahudi peygamberlerine has bir sakal. Bakışında angajmanının ve kurban edilişinin kökeninde yatan tinsel gerilimi yakalıyoruz. Tıpkı Rosa Luxemburg'un ve Karl Liebknecht'inki gibi 1919'dan itibaren portresi bir *Freiheit-Postkarte* şeklinde yayınlanıyor, bir çeşit devrimci ikona gibi. Demokratik Alman Cumhuriyeti döneminde 1918-1919'un isyancılarının bu imgeleri çoğu kez tilmizlerinin uğursuz alayını meşrulaştırmak, yüceltmek için kullanılacaktır. Berlin ve Münih'in asileri resmî ideolojinin koruyucu meleği işlevini görecektir; fotoğrafları Walter Ulbricht ve Erich Honecker'inkilerine eşlik edecektir. Ne var ki bu dönem de artık kapanmıştır. Bu imgeler bugün garip, 20. yüzyıl sonu Avrupalılarının zihinsel manzarasına yabancı bir Almanya'nın bellek mekânlarıdır, deutschmark'ın hiçbir değerinin olmadığı, silahlı işçilerin sokakları işgal ettiği ve devrimin, Ernst Bloch'un sözcüklerini kullanmak gerekirse, somut ve mümkün bir ütopya hâline geldiği bir Almanya.

Kronoloji

1918

29 Ekim: Baltık'ta, Wilhelmhaven'de deniz kuvvetlerinde hareketlilik

3 Kasım: Kiel denizcilerinde isyan

8 Kasım: Münih'te devrim; sosyalist Kurt Eisner'in yönetimi altında Bavyera Cumhuriyeti'nin ilanı.

9 Kasım: Berlin'de devrim. İşçi ve asker konseylerinin oluşumu. II. Wilhelm'in Hollanda'ya kaçışı. Reichstag'da sosyal-demokrat Philip Scheidemann Cumhuriyeti ilan ediyor. Sosyal-demokrat Friedrich Ebert tarafından yönetilen geçici hükümetin oluşumu. Aynı zamanda, serbest bırakılan Karl Liebknecht Berlin'deki büyük bir işçi yürüyüşünde "sosyalist cumhuriyet"i ilan ediyor.

4 Aralık: [Düzenli orduya dahil olmayan hükümet yanlısı silahlı güçlerden oluşan] *Freikorps*'un oluşumunun başlangıcı.

7 Aralık: Başarısız bir karşı-devrimci darbe girişimi karşısında Spartakistlerin Berlin'de silahlı yürüyüşü.

25 Aralık: Berlin'in Spartakist işçileri sosyal-demokrat gazete *Vorwärts*'ın ofisini işgal ediyor.

29 Aralık: Bağımsız Sosyal-Demokrat Parti (USPD) üyeleri hükümeti terk ediyor. Sosyal-demokrat Noske savaş bakanı olarak atanıyor.

30 Aralık: Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un Spartakistleriyle diğer Alman devrimci akımları bir araya getiren Alman Komünist Partisi (KPD)'nin kuruluşu.

1919

4 Ocak: Berlin emniyet müdürü, bağımsız sosyalist Eichhorn görevden alınıyor. Ayaklanmaların başlangıcı.

5 Ocak: Berlin'de Spartakistlerin tarafından yönetilen isyanın başlangıcı.

6-12 Ocak: Ordu ve *Freikorps* Berlin'de düzeni tesis ediyor.

15 Ocak: Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un öldürülüşü.

26 Ocak: Ulusal Meclis'te seçim

11 Şubat: Ebert Cumhurbaşkanı. Sosyal-demokrat Scheidemann bir koalisyon hükümetini yönetiyor.

3-8 Mart: Komünist gazete *Die Rote Fahne* yasaklanıyor. "Kanlı hafta" sırasında Berlin'deki genel grev kanlı biçimde bastırılıyor.

10 Mart: Komünist önder Leo Jogiches'in tutuklanışı ve öldürülüşü. Paul Levi KPD'nin yönetimini devralıyor.

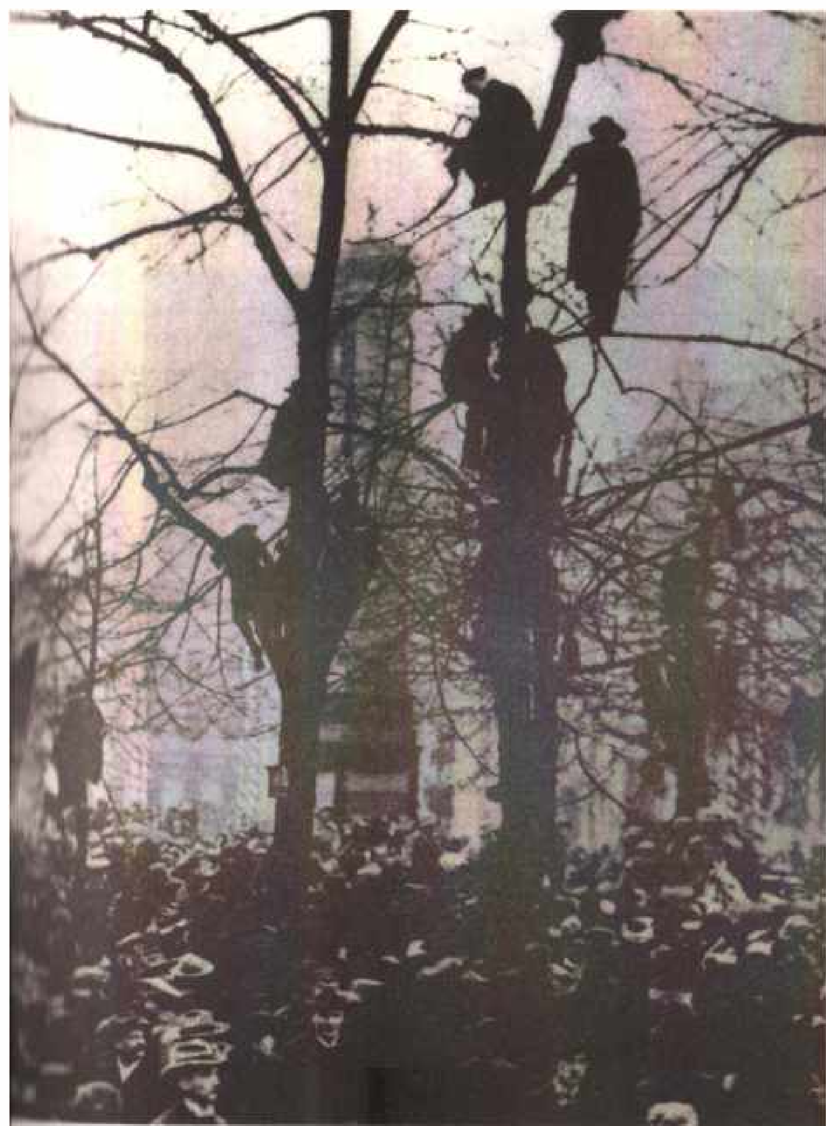
31 Mart: Ruhr bölgesinde genel grev.

7 Nisan: Komünistlerin hızla başına geçtiği Bavyera İşçi Konseyleri Cumhuriyeti'nin ilanı. Komünist yazar Ernst Toller tarafından yönetilen Bavyera Kızıl Ordusu'nun kuruluşu.

1 Mayıs: Freikorps Münih'i işgal ediyor. Devrimci güçlerin bastırılışı.

Kalabalık cepheden geri dönen askerleri karşılıyor, 10 Aralık 1918.

Aralık 1918'de devrimci askerler ve işçiler arasında sohbet.

9 Kasım 1919'da Berlinli işçiler Oulans kışlasının askerlerine sesleniyor: "Brüder! Nicht schiessen!" ("Kardeşler! Ateş etmeyiz!").

Berlin'de Alman askerler ve Fransız tutsaklar, Kasım 1918.

9 Kasım 1918 sabahında binlerce işçi Berlin'de yürüyüş halinde.

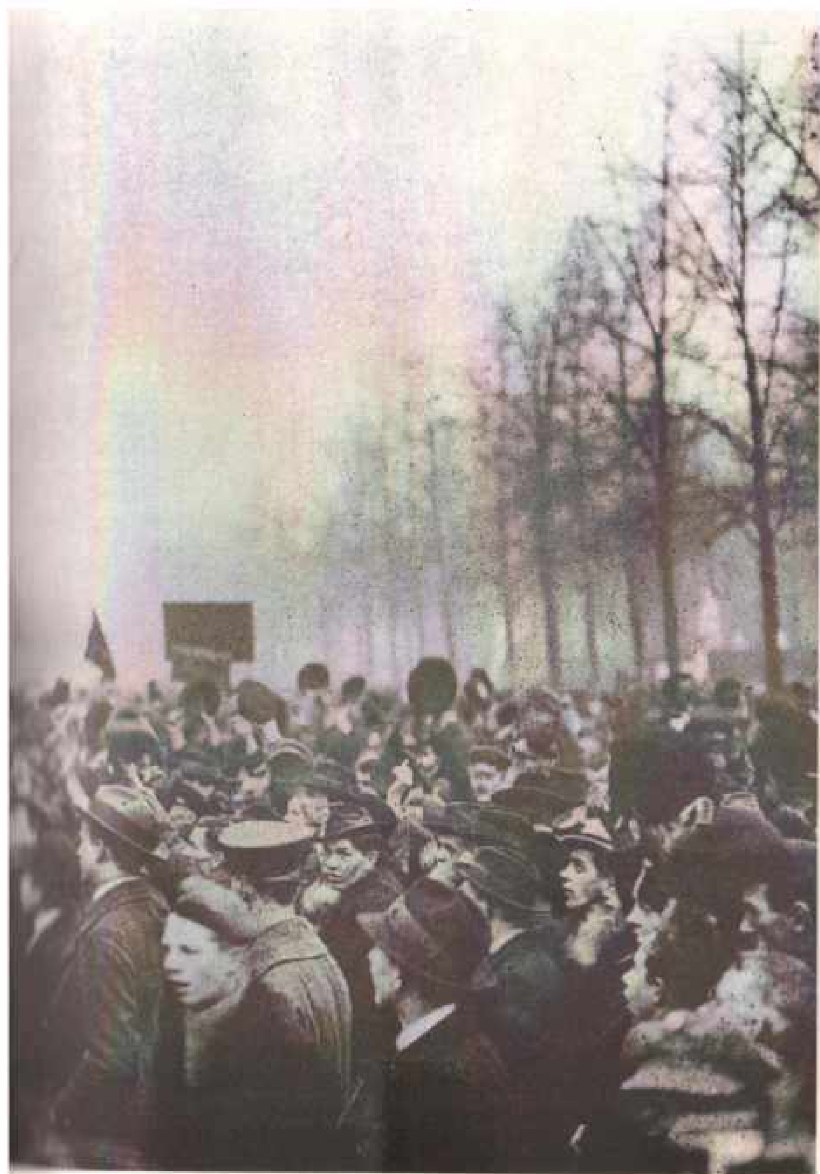
Askerler ve işçiler Brandeburg kapısının önünde, 9 Kasım 1918.

Berlin şatosunun önünde devrimci denizciler ve askerler bir zırhlı aracın üzerinde poz veriyor.

Alman Komünist Partisinin (KPD) kuruluşu için Ocak 1919'de yapılan büyük yürüyüşte bir asker söz alıyor.

9 Kasım 1918 yürüyüşü. Kızıl bayrak taşıyan bir denizci en önde.
Bu yürüyüş sırasında KPD'nin gelecekteki kurucusu Karl Liebknecht "sosyalist cumhuriyet"i ilan edecektir.

Berlin şatosunun içinde devrimci askerler ve denizciler savunma pozisyonunda, 24 Aralık 1918.

Hükümet birlikleri şatoyu kuşatıyor.

Aralık 1918 çatışmalarının ardından halk şatonun yıkılmış sütunlarını seyrediyor.

Çatışmalar sırasında öldürülen denizcilerin cenazesi, 19 Aralık 1918.

Denizcilerin cenazesi sırasında kendisi de bahriyeli bir USPD -Bağımsız Sosyal-Demokrat Parti- üyesi olan Tost söz alıyor.

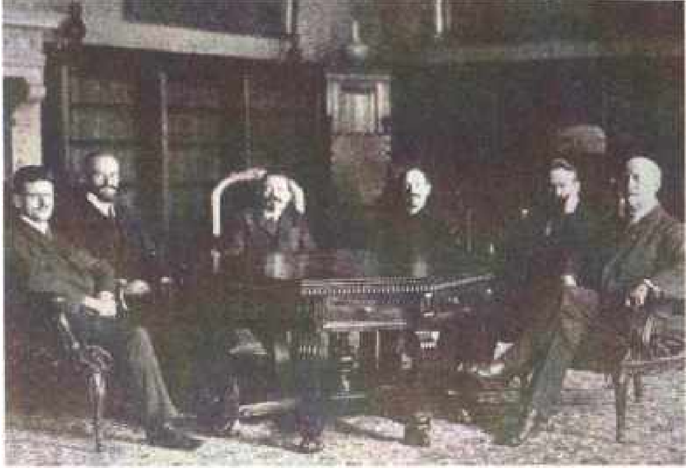

Şatonun ahırında devrimci denizcilerin yemekhanesi.

Derhal terhis lehine bir asker yürüyüşü sırasında, KPD kurucusu Karl Liebknecht İçişleri Bakanlığı önünde söz alıyor, 4 Ocak 1919.

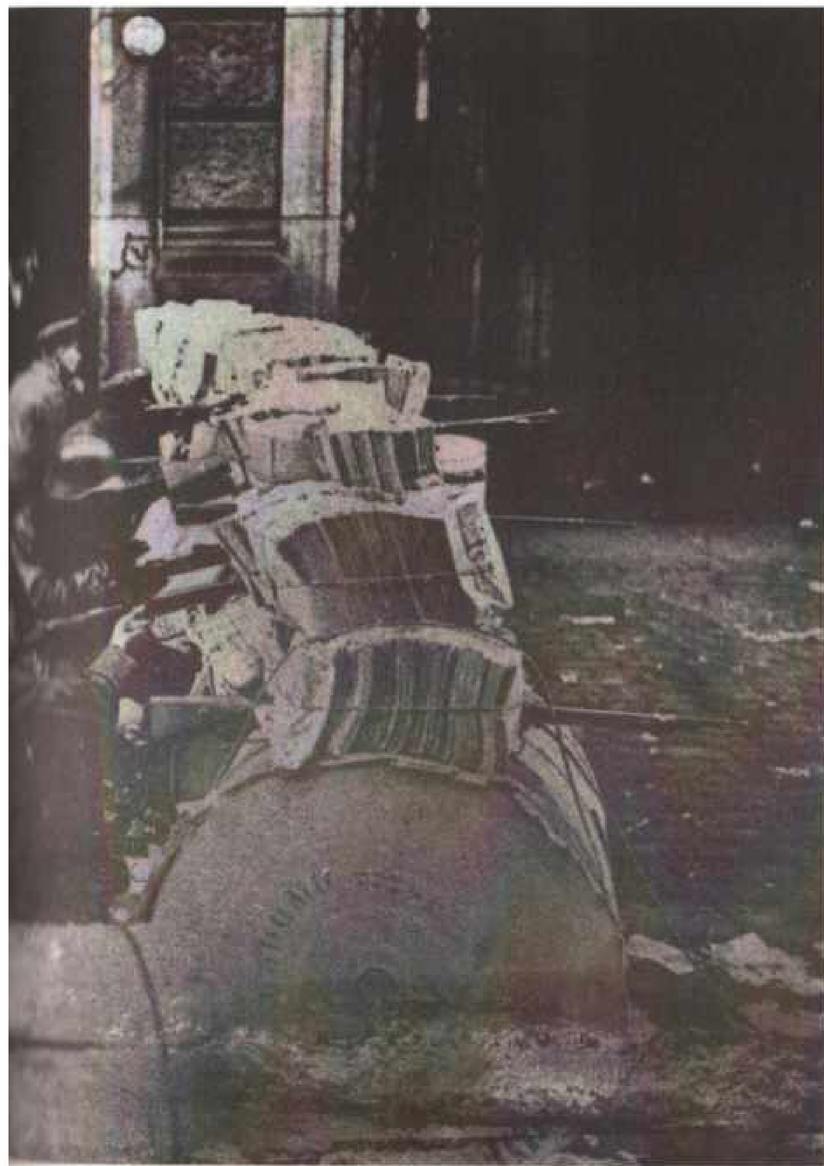

Halk vekilleri konseyi, 11 Kasım 1918. Soldan sağa: Emil Barth, Otto Landsberg, Friedrich Ebert, Hugo Haase, Wilhelm Dittman ve Philipp Scheidemann. (üst)
Soldan sağa: Spartakist isyanı bastıracak olan sosyalist hükümetin başkanı Friedrich Ebert, Savaş Bakanı Scheuch, General Lequis ve Berlin belediye başkanı Wermuth. (alt).

Spartakist ayaklanma. Basın mahallesindeki barikatlar, Ocak 1919.

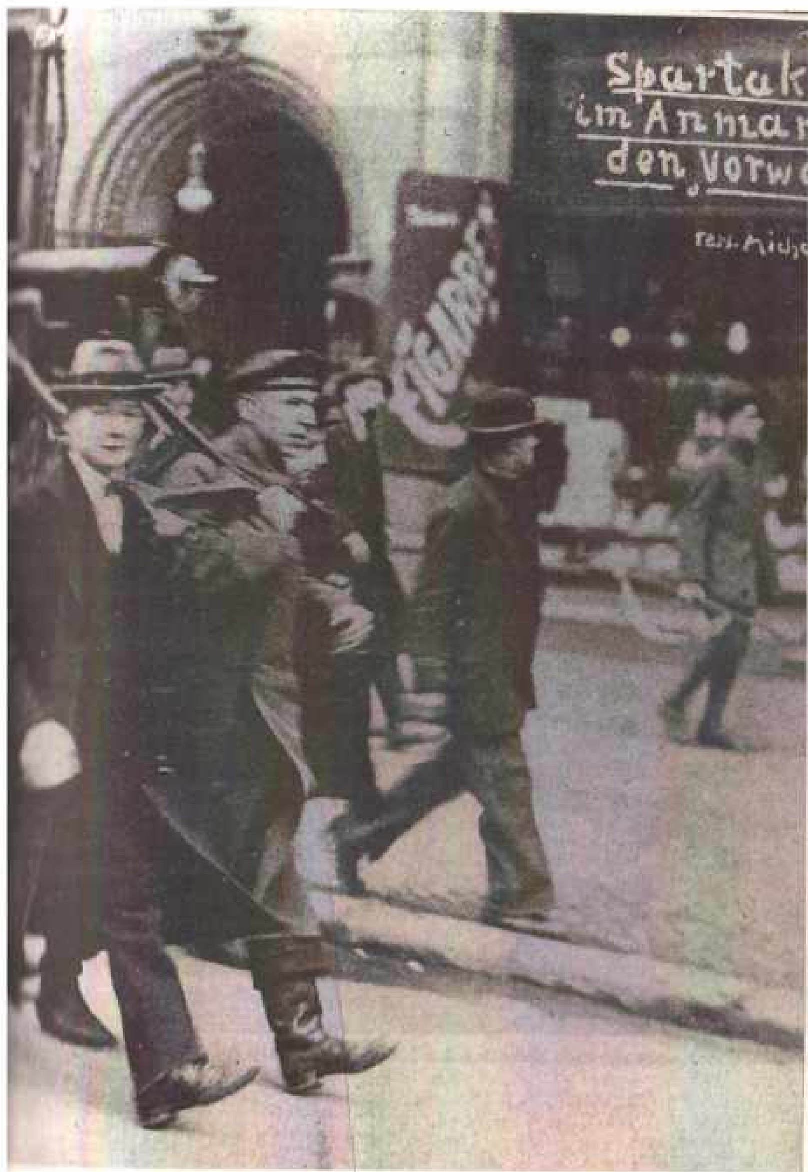

Spartakist ayaklanma. Basın mahallesindeki barikatlar, Ocak 1919.

Ayaklanma sırasında hükümet güçleri Reichstag önünde, Mart 1919.

Spartak
im Anma
den Vorw

Spartakist ayaklanma sırasında Berlin'de sokak savaşları, Ocak 1919. (üç foto)

Richter &
Koch-Str.

Spartakist ayaklanma sırasında hükümet birlikleri Brandeburg kapısının üzerinde. Ocak 1919.

Hükümet ordusu Spartakist ayaklanmayı bastırıyor. (3 foto)

Halt!
Wer weitergeht
wird erschos

Spartakist ayaklanmanın bastırılışı, Mart 1919.

Edebiyat eleştirmeni ve Bavyera Cumhuriyeti kültürden sorumlu halk komiseri Gustav Landauer. (üst sol)
Öldürülüşünden kısa zaman sonra Moabit cezaevinde Karl Liebknecht'in cesedi (15 Ocak 1919). (üst sağ)
Rosa Luxemburg. (alt)

Karl Liebknecht'in ve (tabutu boş olan) Rosa Luxemburg'un cenazesi, 25 Ocak 1919.

Ordu tarafından idam edilen devrimci askerler ve denizciler, muhtemelen Lichtenberg'de, Mart 1919.
(iki foto)

Standrechtlich erschossen.

Meksika Devrimi
1910-1920
Bernard Oudin

Fotoğraflar siyah beyaz fakat gözümüze ilk çarpan, renkler. Meksika devrimi renkli bir devrim. Mavi gökyüzü, kiremit renginde çorak bir toprak, *sombrero*'lar, göğüste çapraz fişeklik, tüm bunlar tutku, gürültü ve patlama sesi kokuyor, neredeyse bir şenlik, ona eşlik eden müziğin imgesinde. Rus devrimci marşları kardaki bir ayin alayını anımsatıyorsa, *Cucaracha* biri askeri marştan ziyade bir Latin Amerika dansını andırıyor. Evet bir şölen, fakat trajik bir şölen. Çünkü Meksika devrimi aynı zamanda kan, ter, sefalet, nefret ve ihanet renginde. O zamanın on beş milyonluk nüfusu içinde kurbanların sayısı bir milyon: Bu ölüm yıllarında görünürde renkli ve oyunsal olabilecek her şeyi saf dışı bırakan feci bir bilanço. Her ne kadar çöldeki atlı kovalamacalar ve tren saldırılarıyla, hiç şüphesiz sinemanın kullanmaktan geri kalmadığı bir western tarafı mevcut ise de.

Renk ama aynı zamanda hareket. Fotoğraftaki gelişmeler sayesinde, nihayet bir kalabalığın hareket edişi, bir atın dörtnala koşuşu yakalanabiliyordu. Otantiklikle güzelliği iç içe geçirerek, büyük sanatçı Agustin Victor Casasola (1874-1938) Meksika devriminin en ünlü imgelerini bıraktı bize. Mayıs 1914'te çektiği ve bir askeri trene atların yüklenişini gösteren fotoğrafa bir bakalım. Her şey orada: Kostümlerin ve vagonların gölgelerinden ayrışan beyaz *sombrero*'ların şiddetli kontrastı; neredeyse fazla mükemmel bir kadraj, sanki bir yönetmen her oyuncuya durması gerektiği yeri söylemiş gibi; olağanüstü bir gerçeklik havası. Yüzlerde tozu hissediyor, hayvanların kişneyişini duyuyoruz. Tıpkı ön planda solda duran şu küçük çocuk gibiyiz, bir subay çocuğu belki, yaşı ve son derece burjuva giyimi onun meraktan burada olduğu gösteriyor, sahneyi büyülenmiş hâlde izliyor.

Bu fotoğrafta karakterlerin çoğunun sırtı dönük. Peki yüzleri objektife dönük olduğunda nasıl davranıyorlar? Kimileri eski alışkanlıklarını muhafaza ediyor, özellikle şefler. Hem gazetecilerin hem de kendi egolarının taleplerini karşılamak için poz veriyorlar. Hatta gerektiğinde

gayet diplomat davranıp dünyanın en yakın dostlarıymış gibi durmayı da biliyorlar. Meksika devrimi ittifakların ani değişimlerinin ve ters yüz oluşlarının silsilesinden meydana gelir. Hızla bu değişimlerin içinde kaybolabiliriz. Mesela Ağustos 1914'te ABD ve Meksika sınırında çekilmiş fotoğrafta Obregón, Villa ve Amerikalı General Pershing yan yana poz veriyor. Herkes gayet mutlu görünüyor. Madero'nun katili General Huerta'nın tiranlığı General Obregón'un ve Pancho Villa'nın efsanevi "Kuzey Tümeni"nin darbeleri altında yeni yıkılmıştı. Bir seferliğine mevcut diktatörlüklere karşı konum alan Sam Amca askerlerini Veracruz'a çıkartarak nihai darbeyi indirmişti. Oysa, bir sonraki yıl Villa ve Obregón yine aynı sahada karşılaşacak ama bu kez birbirlerine karşı olarak. Obregón orada bir kolunu kaybedecek fakat muharebeyi kazanacak. İki sene sonra, 1916'da ABD'nin muarızına sunduğu destekten öfkelenen Villa Amerikan topraklarına ölümcül bir baskında bulunacak. Ardından bu kez Pershing Meksika'ya girerek karşılık verecek fakat Villa'yı ele geçirmeyi başaramayacak.

Ne var ki mütebessim sahneler nadir. Bir şef poz verince, bu en savaşçı havasını takınmak için oluyor. Latin ülkesindeyiz ve burada kelimenin İspanyolca anlamıyla "maçizm" revaçta. Günümüzde, Batı'da *macho* neredeyse bir hakaret manası kazanmış hâlde. Meksika'da ise yüreksiz anlamına gelen *manso*'nun zıddı olan bu terim yiğitlik ve cesaret ile eşanlamlı. Bir çeşit kim en savaşçı havaya bürünecek yarışı bu, en karikatüral biçimde olması pahasına. Villa ve ondan da çok Zapata fotoğraflarının birçoğunda etkileyici bir askeri araç gereçle donanmış durumda, belde tabanca ve pala, mitralyöz şeridi boyunda.

Devrime ihanet edip Huerta'yla ittifak yapan *Colorados*'un şefi Orozco da eril bir simaya sahip fakat daha donuk bir versiyonda. Tüfeği ve fişekliğiyle verdiği pozda, Hollywood'un yarattığı imgeden çok farklı olan Far-West'in ünlü kaçaklarının o sararmış resimlerini andırıyor. Gülünç görünecek düzeyde baştan aşağı silahlanmış üniformalı çocuk ise bambaşka bir duygu yaratıyor, objektife gururla dikmiş gözlerini ama savaşa alışkın bir askerin fütursuzluğuyla. Peki bu durumda poz vermek hile yapmak mıdır? Her zaman değil. Ocak 1917'nin bir gününde elleri cebinde puro içmekte olan Kaptan Samano'nun hile yapacak vakti yok artık: Bir idam mangası karşısında sırtını duvara yaslamış durumda. Kimdi o? Hangi taraftan? Ne yapmıştı? Fark etmez. İnsan hayatının değerinin en düşük seviyeye ulaştığı feci bir dönemin sembolü hâline geldi. Aynı zamanda kadere meydan okumanın da sembolü. Yalnızca cellatlarına dil çıkartmak mı istiyordu? Yahut bu hakikat dakikasının hayatının varoluşunun en ilginç anı mı olduğunu düşünüyordu? Bu fotoğrafa bakınca, onun Meksikalılığını, bu halkın ölümle tutturduğu tuhaf ilişkiyi düşünmemek mümkün değil. Kaptan Samano'nun bu

sırıtışı Ölüler Bayramı'nın gülen iskeletlerinin ve şekerden figürlerininkinden farksız.

Ölecek olan bu adamın yoğunluğuna sahip olmasa da Meksikalı yüzleri her zaman ifade dolu. Her şeyin kendi sayesinde değil de kendisine karşı gerçekleştiği şu adamınkine bakalım. Yakışıklı bir ihtiyar ve büyük bir asker olan General Porfirio Diaz biraz Philippe Pétain'i andırıyor. Gençliğinde Puebla'yı İmparator Maximilien'in birliklerinden geri alarak Juarist saflarda şanı yürüdü. 1910'da seksen yaşını iyi taşıyor. Devrilmesine birkaç ay var fakat kendini ölümsüz sanıyor. Bunun için bazı gerekçeleri var: Otuz beş yıllık kişisel iktidar bir diktatörü kuşkulu davranmaya koşullandırmıyor. Eski portrelerinde görülebilecek olan yerli kökenleri bile yaşlılığı ve beyaz bıyığıyla birlikte silinmiş. Kendi lehine işleyen bir büyüklük şanına ve tümüyle olumsuz olmayan bir bilançoya sahip. Neredeyse hiç okuma yazma bilmeyen biri olarak ekonominin dümenini teknokratlara *–cientificos* deniyordu– teslim etme sağduyusuna sahip oldu, bu da ülkeye ve özellikle de başkentine bir modernleşme ve sınai gelişme başlangıcı sağladı. Geri kalanına baktığımızda ise Porfirio Diaz'ın rejimi tam bir kâbus. Bunak bir diktatörün ve bir avuç büyük toprak sahibinin tiranlığı. Birçoğu topraklarına el konulmuş küçük köylüler olan tarım emekçilerinin *hacendado*'lar [toprak sahipleri] tarafından içinde tutulduğu serfliğe yakın statüyü tarif etmek için "toplumsal eşitsizlik" kavramı fazlasıyla yetersiz kalacaktır.

Karşısında birkaç ay sonra Diaz'ın hükümranlığına son verecek olan üç adam. Aralarından en önemlisi en tanınanı değil halbuki. Pancho Villa veya Emiliano Zapata gibi parıldayan kişiliklerinden yanında Fransisco Madero bir "imaj eksikliği"nden mustarip. Öncelikle fiziği dolayısıyla. İçe dönük duruşu ve ciddi giyimiyle bu sakallı küçük adam bağlamda sırıtıyor. Bıçaklarını o geniş düşünür kafatası üzerinde bilemeye hazır vahşi kovboyların yanında ufak tefek bir profesörün duruşu. Meksiko City sokaklarında çekilmiş, son taraftarlarını toparlamaya çalıştığı son fotoğrafı ne kadar da etkileyici. At üzerinde, sanki elinden kaçan bir otoriteyi tesis etmek ister gibi. Fakat redingot ceketini ve sert yakasını çıkarmamış ve gülünç biçimde melon şapkasını sallıyor... Siyaseten Francisco Madero'nun Salvador Allende'yle pek ortak yönü yok fakat trajik sonları onları birbirine yakınlaştırıyor. Her ikisi de tümüyle güven duydukları bir ordu komutanı tarafından ihanete uğramış, her ikisi de başkanlık sarayında kıstırılarak üniformalı katillerin mermileriyle ölmüşlerdi.

Madero'nun kırılgan görünümünün ardında sekter ve bağnaz bir ideolog mu saklanıyordu? Kesinlikle değil. Hiç şüphesiz o inançları olan bir adamdı fakat ılımlıydı ve yalnızca Diaz'ın uzlaşmazlığı onu

radikalleşmeye itti. Öte yandan muhafazakârların da nefretini üzerine çekiyordu. İsrailli bir aileden gelen, eğitimini yurtdışında yapmış bir idealist olarak kendisine öfke duyulması için üç iyi nedeni bir arada taşıyordu: Entelektüeldi, Yahudi'ydi ve toplumsal sınıfına ihanet etmişti. Başka zamanlarda ve mekânlarda bu üç neden bir Léon Blum veya bir Pierre Mendès-France'a da aynı nefretin duyulmasına sebep olacaktı. Fakat en ileri aktivistler de Madero'yu dışlamakta gecikmeyecekti. Peki kimdi o? Bir dolu iyi niyete sahip olmakla birlikte çekingen ve beceriksiz, gerçekleştirilmesi gereken reformların boyutunu ve aciliyetini kavrayamamış biri mi? Yoksa en katı ve sert Marksistlerin analiz ettiği gibi bir "burjuva" devriminin kinik temsilcisi ve bu devrimi dar sınırlar içinde tutmaya kararlı biri mi? Kesin olan bir şey varsa o da bir devrimcinin tam zıddı olduğudur. Hastalık derecesinde yasallık çerçevesinde hareket etmeye dikkat eden Madero, Diaz'ın ardından doğrudan iktidara geçmeyi kabul etmedi ve başkanlık için sandık sonuçlarını bekledi. Reform yapmak mı? Hiç kuşkusuz, fakat düzen ve yasallık içinde. Yağmalanmış köylülerin ve kırsalın bir deri bir kemik kalmış kalabalıkların dinleyemeyeceği bir söylem. Madero karşısında hızla Zapata'yı bulur ve onunla mücadele etmek için en kötü düşmanlarıyla, kendisini indirmek için ilk fırsatı kullanan muhafazakârlar ve orduyla ittifak yapma çılgınlığında bulunur.

Burada da bir kez daha fotoğraflar çok şey anlatıyor. Madero, aracına tünemiş şekilde Cuernavaca'ya girişini yaparken Zapata neredeyse anonim biçimde kortejin arasında yürüyor. Fakat Madero'yu ziyaret ettiğinde artık saygı gösterisi zamanı değil. Görüşme o denli sert geçmiş olmalı ki iki adam birbirine bakmaktan kaçınıyor. Madero bıkkın bir hâlde başını eğerken Zapata görünebilir bir öfkeyle yüzünü objektife dönüyor.

Emiliano Zapata'nın "Meksika devriminin en saf insanı" olduğu söylenmiştir. Saflık nosyonu dikkatle kullanılmalıdır, özellikle de bir hayli fanteziye ve korkunçluğa yol açmış olduğu siyaset alanında. Fakat saflık samimiyet ve dürüstlük gibi basit kavramlarla tarif edildiğinde, o dönemin gerçekten cezbedici nadir figürlerden biri olan Zapata'ya uygulanabilir. Dürüst olmanın yanı sıra, ki bu da hayli nadir bulunan bir özellikti (kinik Obregón "50 bin peso'luk bir top ateşine direnecek hiçbir general tanımıyorum" diyordu), kendi tarafına ve ideallerine ihanet etmeyen az kişiden biriydi. Bu koşullarda etrafında derin bir bağlılık yaratmış olması ve kendi eyaleti olan Morelos'u, ihanet ve cinayet yollarına başvurmaksızın onu yenmenin imkânsız olduğu bir güvenli bölge hâline getirmiş olması şaşırtıcı değildir.

Ne bir entelektüel ne de bir ideolog olmasına karşın güçlü ve tutarlı fikirlere sahipti. Toprak reformunu içeren ve *"Tierra y Libertad"* sloganıyla

ifade edilen "Ayata planı" *hacendado*'ların topraklarının üçte birine el konulmasını öneriyordu.

Fotoğraflarının bize gösterdiği ise daha beklenmedik. Devasa *sombrero*'lar, nakışlı ceketler, işlemeli deri çizmelere yönelik gayet Meksikalı zevklerine karşın Zapata'nın suratı bu kılıkla tam bir kontrast içinde. Bir miktar abartıyla birlikte onun "gizemi"nden söz edilmesine varacak düzeyde az konuşan, mütevazı biri olarak Zapata sonsuz bir melankoliyi içinde taşıyor gibi. Hiçbir fotoğrafında gülümsediğini görmüyoruz. İçe kapanık, yalnız birinin edası vardır onda, bir önderde nadir rastlanan özellikler. Yalnızca delici, neredeyse ateşli gözleri zor zaptedilmiş, her an kendini dışa vurmaya hazır bir tutkuyu görünür kılıyor.

Bunlar aynı zamanda zorluklardan geçmiş bir insanın gözleri. Emiliano Zapata bir marjinal değildi. Küçük bir mülk sahibi, kasabasının belediye başkanı olan Zapata'yı isyana sürükleyen *hacendado*'ların sertliği olmuştur. O andan itibaren ise şiddeti aşırı bir düzeye varmış ve hasımlarının ona "Güney'in Atilla'sı" ismini takmasına sebep olmuştur. Bir irredantist olarak istisnasız tüm başkanlara karşı savaşmış ve çok kısa kimi dönemler dışında 1911 ve öldürüleceği 1919 yılları arasında silah bırakmamıştır. Son fotoğrafı cesedininki, hâlâ hayatta olduğuna dair her türden rivayeti baştan kesmek için. Paradoksal biçimde bu fotoğraf neredeyse tam tersi bir izlenim yaratabilir: Başı doğrultulmuş biçimde, klişede yer almak için acele eden üç adamın ortasında uykuya dalmış görünüyor. Sadece bir dördüncüsü duruma uygun bir yüz ifadesiyle, El Greco'nun bir karakteri gibi gözlerini gökyüzüne kaldırıyor.

İyi bir stratejistti fakat bundan daha çok inatçı bir mücadeleci olarak Zapata arkasında ikili bir efsane bıraktı, askeri ve siyasi. 1994'te Chiapas'ın asilerinin kendilerini "Villacı" değil de "Zapatist" ilan ederek onu bayrak edinmiş olmalarının şaşırtıcı bir yanı yok.

Villa ve Zapata... İsimleri çok sık olarak birlikte anıldıysa da gerçekte pek bir ortak yönleri yoktu. Pancho Villa'nın kökenleri, tıpkı isyanınınki gibi, karanlıktır. Kimilerine göre kız kardeşinin "namusunu lekelemiş" olan bir büyük mülk sahibinin oğlunu öldürmüştü. Başkalarına göre bu kız kardeşi ve annesi federal ordunun askerleri tarafından katledilmişti. Villa kaba kuvvetti. Sertti, hem kendi adamlarına hem de esas olarak hiç gözünün yaşına bakmadığı düşmanlarına karşı. Bir programı yoktu, ideolojisi ise hiç yoktu ancak onu Tarih'in en hayranlık uyandıracak komutanlarından biri yapacak olan taktik bir dehaya sahipti. Sekiz yoldaşıyla birlikte diktatör Huerta'ya karşı savaşa girip, bir yıl sonra kendini bir bölüğün başında bulup federal orduyu parçalarına ayırabilecek kapasiteye sahipti. Şana ve şöhrete susamış biçimde ABD'den gelen gazeteci ve sinemacıları ağırlıyordu. Komutan yardımcısı Marcos'tan çok daha önce modern bir devrimin medyatik

olma zorunluluğunu kavramıştı... Aralık 1914'te Villa ve Zapata omuz omuza Meksiko City sokaklarını arşınlayarak şöhret anlarını yaşıyorlar. Bu olay kameraya çekilir. Fakat en ünlü fotoğrafları Milli Saray'da Casasola tarafından çekilmiş olanı. İki adam kurmaylarının yanında poz veriyor. Doğal olarak başkanlık koltuğuna oturmuş, kanlı canlı ve neşeli Villa ile sanki orada bulunmaktan rahatsız gibi duran, karanlık ve içe dönük Zapata arasındaki karşıtlık hayli çarpıcı. Hiçbir zaman birbirlerine karşı mücadele etmediler fakat hiçbir zaman da gerçek bir anlaşma zemini bulamadılar.

Bu başrol oyuncularının arkasında aynı nama sahip olmamakla birlikte Meksika'nın geleceği açısından daha belirleyici bir role sahip olan insanlar saklanıyor.

"Anayasalcılar"ın lideri, Diaz ve Huerta'ya karşı mücadelelerin eski tüfeklerinden Venustiano Carranza, dondurucu bakışı ve yaşlı bilge sakalıyla devrime "Kuzey'in Sentor'u" ve "Güney'in Atilla'sı"ndan daha prezantabl bir sima sunabilirdi. Ayrıca bu ikisi arasındaki uzaklaşmadan faydalanarak kendi kartlarını oynayıp da kazandığında, Amerika Birleşik Devletleri onu tanımakta gecikmemişti. Ne var ki görünüm yanıltıcıydı. Carranza tarafından Başkanlık Sarayı'nda ağırlanan İspanyol yazar Blasco Ibañez, onun redingotunun altında bir tabanca taşıdığını görünce şaşırmıştı. Gerçi bu, onun da devrilip öldürülmesini engellemeyecekti.

Obregón'da sert bir savaşçı hâli yok, üniforma taşıdığında bile. Bununla birlikte askeri bir yeteneğe sahip olmaktan geri kalmıyor ve tüm beklentilere karşın yenilmez Pancho Villa'yı mağlup edecekti. Başkanlığa gelişi göreli bir siyasal istikrarın oluşmasına ve Meksika devriminin "termidorcu" bir evreye girmesine işaret eder. Gerici bir evreden söz etmiyoruz. Kimi sosyal tedbirler alınmış olması, petrolden kaynaklı belirli bir ekonomik refah ve özellikle de dikkate değer bir okuryazarlık öğrenimi çabası yeni rejimin lehine yazılması gereken unsurlar. Bu önlemlerin arasındaki en devrimcileri Katolik Kilisesi'ni hedef alıyordu. Papazların hatta Piskoposların dahi en ileri unsurlarla aynı davada ortaklaştığını gördüğümüz Latin Amerika'da, bu bizi şaşırtabilir. Ancak yirmili yıllarda durum öyle değildi, inançla devrimin hesaplaşması tüfek atışlarıyla gerçekleşiyordu. Cristero'ların isyanı [Dindar Hıristiyanların rejimin anti-Katolik tedbirlerine karşı isyanı] bu dönemin en kanlı bölümlerinden biridir. Obregón'un kendisi de bir yemek sırasında İsa-Kral'ın bir fanatiği tarafından öldürülecekti.

Şeflerden söz ettik, ya diğerleri, "küçükler, karanlıktakiler, rütbesizler"? Onlar da bu fotoğraflarda görünüyor, hem de nasıl varlık gösteriyorlar! Çoğu bunun farkında olmasa da. Oysa, dönemin fotoğrafçıları ağır aparatları ve tripodlarıyla, pek görünmez sayılmazlardı. Olsa olsa, hiçbir poz içermeyen kayıtsız bir bakış atıyor,

bir vagonun arka kısmına tünemiş bu savaşçılar Casasola'ya -evet, yine o. Onlarla ilgilenen bizleriz, özellikle şaşırtıcı kıyafeti, muhtemelen bilinçli olarak savaşçının fişekliğiyle sivilin siyah takım elbisesi ve melon şapkasını birleştiren merkezi pozisyondaki kişiyle. Rayların üzerinde oturan bu çifte gelince, herhâlde objektife bakmaktan daha iyi işleri var yapacak. Aynı şey bir vagonun basamağından eğilmiş bu *soldadera* için de geçerli, kendisini çeken fotoğrafçıdan ziyade trenin ön tarafından olanlarla ilgileniyor.

Birçok görüntüde gördüğümüz bu *soldadera*'lar hakkında birkaç kelime. Bizlere olağandışı gelen varlıklarının istisnai bir yönü yoktu halbuki. Federal ordunun düzenli birlikleri dahi genç ya da yaşlı, asker eşi veya kızı çok sayıda kadın tarafından takip ediliyordu. Levazım dairesinin ve sağlık hizmetlerinin eksikliklerini (yokluğunu dememek için) telafi ederek erkeklerini tedavi etme ve besleme görevini üstleniyorlardı. Devrimci saflarda ellerine silah aldıkları da oluyordu ve *Collier's* için olayları takip eden Jack London onlara dair pek de güven verici bir tablo çizmiyor: "Bir *soldadera* yaklaştığında muharebe alanında kaybolmuş bir tavuk yahut yere yığılmış yaralı bir düşman olmak istemem doğrusu".

Göze çarpan bir diğer unsur: Trenlerin sıklığı. Meksika iç savaşı rayların yalnızca birliklerin yol almasına yaramadığı bir demiryolu çatışması olmuştur. Federal ordunun Zapata'nın defalarca saldırıda bulunduğu zırhlı trenleri vardı. Birinci Dünya Savaşı'nın generalleri gibi Villa da merkezini bir vagona yerleştirmişti. Huerta'ya karşı 1913-1914'te ve Obregón'a karşı 1915'teki seferleri Guadalajara, Zacatecas, Chihuahua ve Ciudad Juárez'den geçerek Meksiko'yu ülkenin kuzeyine bağlayan hat üzerinde gerçekleşmişti. Ciudad Juárez'in 1915'te şaşırtmayla ele geçirilişini nasıl unutabiliriz? Federal kışlaya destek kuvvetin gelişini telefonla bildiren Villa, tıpkı Truva atı gibi, oraya kendi askerleriyle dolu bir tren gönderir...

Son olarak, birkaç olağanüstü fotoğraf bizlere Meksika devriminin büyük unutulmuşunu hatırlatıyor: Kent proletaryası. Bu, işçi hareketinin daha öncesinde var olmayışından kaynaklanmıyor. Daha Porfirio Diaz döneminde madenlerde veya tekstil sektöründe, çoğu kez kanla bastırılmış grevler olmuştu. Fakat 1910'un Meksika'sında sanayileşme hâlâ zayıftı ve bu ülke Çin'den onlarca yıl önce aslen kırsal olan bir devrimin ilk modern örneğini verdi. 1913'ün "on trajik gün"ü haricinde başkent olayların dışında kalabilmiştir. 1914'te Villa ve Zapata'nın Meksiko'ya girişi bile kazasız belasız gerçekleşmiştir. Korku içindeki burjuvalar kendilerini evlerine kilitler fakat Zapatacılar yemek talep etmek için kapıları çalmakla yetinir. Devrimin en inanılmaz fotoğrafı (bir kez daha Casasola tarafından çekilmiş) sert suratlı fakat çekingen duruşlu Zapatacı köylüleri Sanborn isimli büyük mağazanın restoranın-

da iş kıyafeti giymiş garson kadınların karşısında otururken gösteriyor. Kentlerin Meksika'sı ile köylerinki karşı karşıya.

Seksen yıl sonra başka "Zapatistler", tıpkı Zapata'nın Morelos eyaletinde yaptığı gibi, bir sığınak hâline getirdikleri uzak bir taşra bölgesinden hükümete karşı ellerine silah aldılar. Kuşkusuz bugünün Meksika'sının Porfirio Diaz'ınki ile pek bir alakası yok, ancak başkentin modernlik düzeyi ile kırsalın sefaleti arasındaki uçurum hâlâ çok derin. Ve eğer Chiapas'ın yerlileri kendilerini yeniden 1910 devriminin o uzak kahramanlarının takipçisi olarak görüyorsa, bu bir tesadüf değildir.

Kronoloji

1909: 1910 seçimleri yaklaşırken 1876'dan beri *de facto* diktatör olan Başkan Porfirio Diaz'ın 8. kez seçilmesine karşı çıkmak için "yeniden seçim karşıtı" partisini kurar.

1910: Haziran'dan Madero tutuklanır fakat hapishaneden kaçar, Diaz ise herhangi bir muhalefet olmadan yeniden seçilir. 13 Kasım'da Madero'cu bir isyan öngörüsüyle rejime muhalefet edenlere karşı baskılar başlar. Madero ABD'ye kaçar.

1911: İsyan kuzeye yayılır. Meksika'ya dönmüş olan Madero burada müttefikler bulur: Villa, Orozco, Carranza. Bu sırada Zapata'yla birlikte güneyde yeni bir isyan odağı ortaya çıkar. Mayıs'ta Villa Ciudad Juarez'i Zapata ise Cuautla'yı ele geçirir. 25'inde, "Juarez anlaşması" ile birlikte Diaz istifa eder ve sürgüne gider. 7 Haziran'da Madero Meksiko City'ye girişini yapar. 6 Kasım'da başkan seçilir fakat aynı ay içinde programını yetersiz bulan Zapata tekrar silaha sarılır.

1912: Mart'ta bu kez Orozco, *Colorado*'ların şefi Madero'ya karşı ayaklanır. Buna karşılık Villa, Başkan'a sadık olmayı sürdürür. Ne var ki federal ordunun komutanı General Huerta'yla çatışmaya girer. Huerta tarafından tutuklattırılmasının ardından hapisten kaçar ve ABD'ye gider.

1913: Birkaç ay boyunca Madero'yu destekleyen ordu ve muhafazakârlar ona karşı çıkmaya başlar. Şubat ayında Meksiko City'nin "on kanlı günü"nün sonunda General Huerta iktidarı ele geçirir ve Madero'yu öldürtür. Huerta Orozco'nun beklenmedik katılımını kazanır fakat Villa mart ayında Meksika'ya döner ve ayaklanmanın başına geçer. Harekâtla Torreon ve Ciudad Juarez'i ele geçirir. Zapata ise Huerta karşısında Madero'ya karşı yürüttüğü mücadeleyi sürdürür.

1914: Zapata Chilpancingo ve Jojutla'yı ele geçirir ve Cuernavaca'yı kuşatır. 21 Nisan'da Veracruz'a ABD deniz kuvvetleri çıkarma yapar. 23 Haziran'da Villa belirleyici Zacatecas zaferini kazanır ve Huerta yurtdışına kaçar. Villa ve Zapata omuz omuza Meksiko City'ye girer 3 Aralık'ta. Bir uzlaşma başkanı, Emiliano Gutierez yemin eder.

1915: Galip gelenler arasında çatışma başlar. Zapata Meksiko City'den ayrılır ve Morelos'a sığınır, Villa da benzer şekilde Chihuahua'ya. Veracruz'da geçici bir hükümet kuran Carranza, Obregon desteğiyle Başkan Gutierez'i devirirve iktidarı ele geçirir. Villa ve Obregon arasında iç savaş alevlenir. Bu sonuncusu bir dizi galibiyet elde eder ve düşmanını kuzeye doğru geriletir. Ekim'de ABD Carranza hükümetini tanır.

1916: Mart ayında Villa Amerikan toprağına harekât düzenler. General Pershing peşine düşer fakat gerekli bağlantıyı kuramaz. Morelos'ta federal ordu eyaletin başkenti Cuernavaca'yı geri alır, fakat Zapata Cuernavaca-Meksiko City trenini patlatır: 400 ölü.

1917: Ocak'ta Zapata yeniden saldırıya geçer. 5 Şubat'ta yeni bir anayasa ilan edilir: Dört yıllığına seçilen başkanın görev süresi yenilenemez. 1 Mayıs'ta Carranza başkanlığa geçer.

1918: Ülkede savaş bitmiş durumda, Zapata'nın savaşmaya devam ettiği Morelos hariç.

1919: 10 Nisan'da Zapata tuzağa düşürülüp öldürülür. Villa tekrar silaha sarılır.

1920: Carranza anayasaya rağmen yeniden aday olmak ister. 15 Mayıs'ta Obregon tarafından devrilir ve kaçışı sırasında öldürülür. 28 Temmuz'da Villa silah bırakmayı kabul eder ve onurlu biçimde Durango'daki çiftliğine çekilir. Obregon başkanlığındaki iki sene göreli olarak sakin geçer.

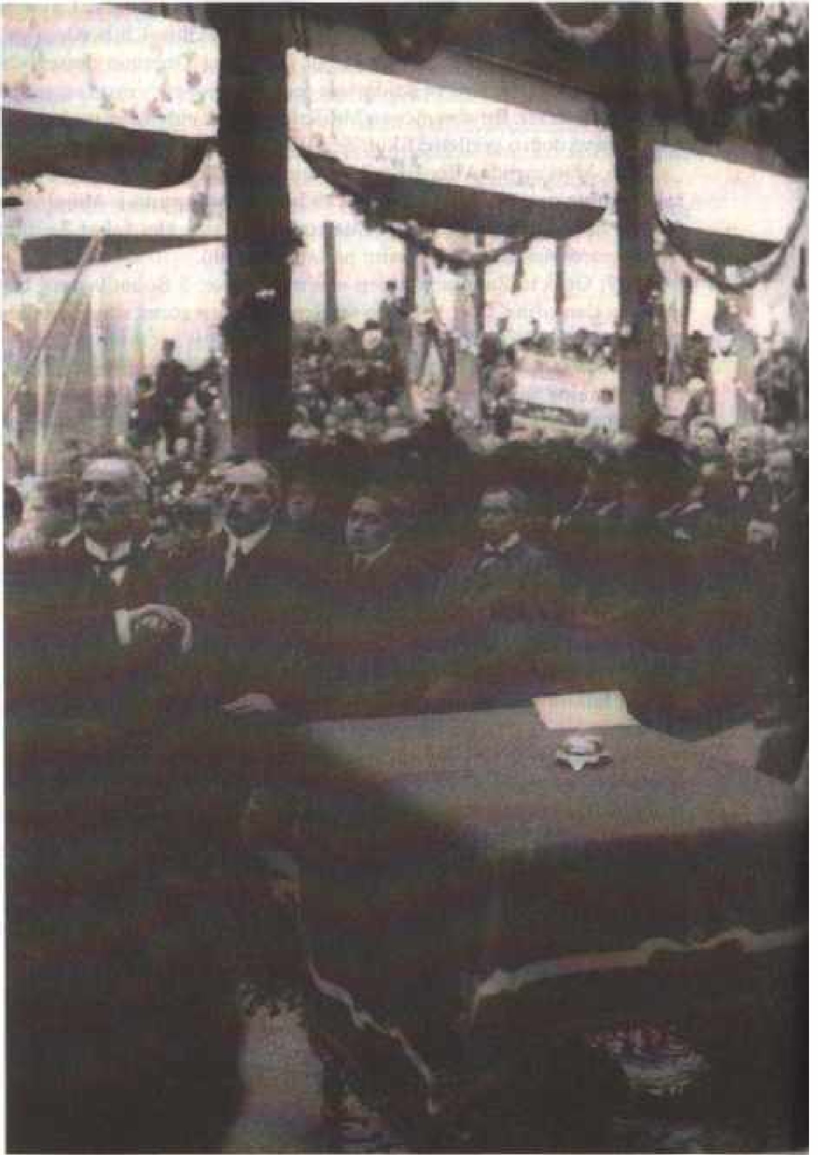
1923: Villa 23 Temmuz'da Parral'de öldürülür. Aralık'ta Obregon bir askeri darbe girişimini bastırmak durumunda kalır.

1924: Obregon'dan sonra Plutarco Calles iktidara gelir. Bir sonraki on yıla hâkim olacak olan hükümetle Katolikler arasındaki çatışma derinleşir.

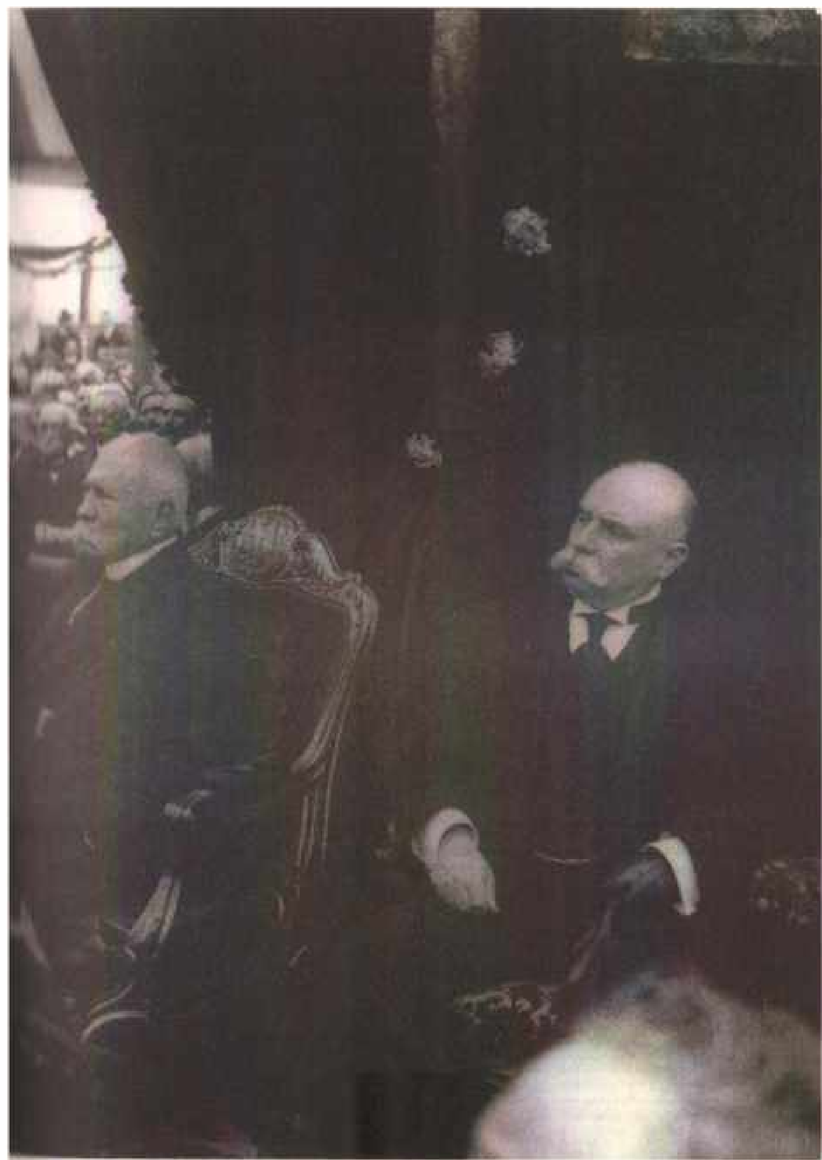
1925: Ülkeyi dört yıllığına tekrar kana bulayacak olan Cristeros isyanının başlangıcı.

1928: Yeniden başkan seçilir seçilmez Obregon bir Katolik öğrenci tarafından öldürülür.

1929: Haziran'da Cristeros'un nihai yenilgisi ve sükunete dönüş.

General Porfirio Diaz 35 yıl boyunca Meksika'nın değişmez diktatör-başkanı olmuştur. Burada onu Temmuz 1910'da Benito Juarez'in anısına bir törene başkanlık ederken görürüz. Sonsuza dek iktidarda kalacağını düşünüyor fakat bir yıldan kısa zaman içinde devrilecektir.

Bu fotoğraflar 1909'dan, çalkantıların ilk başladığı dönemlerden kalma, fakat böylesi sahneler yirmi yıl boyunca Meksika'nın gündelik hayatının bir parçası olacaktır. Her iki cephede de düşmana hiçbir müsamaha gösterilmeyecek ve iç savaş bir milyon insanın ölümüne sebep olacaktır.

Devrimden önce ve sonra Meksiko City'de çekilmiş bu fotoğraflar ülkedeki sanayileşmenin zayıflığını gösteriyor. Solda 1930'da bir kazancı, sağda 1905'te bir tütün atölyesi görüyoruz. Daha çok bir kırsal olgu olan iç savaşa işçilerin katılımı düşüktür.

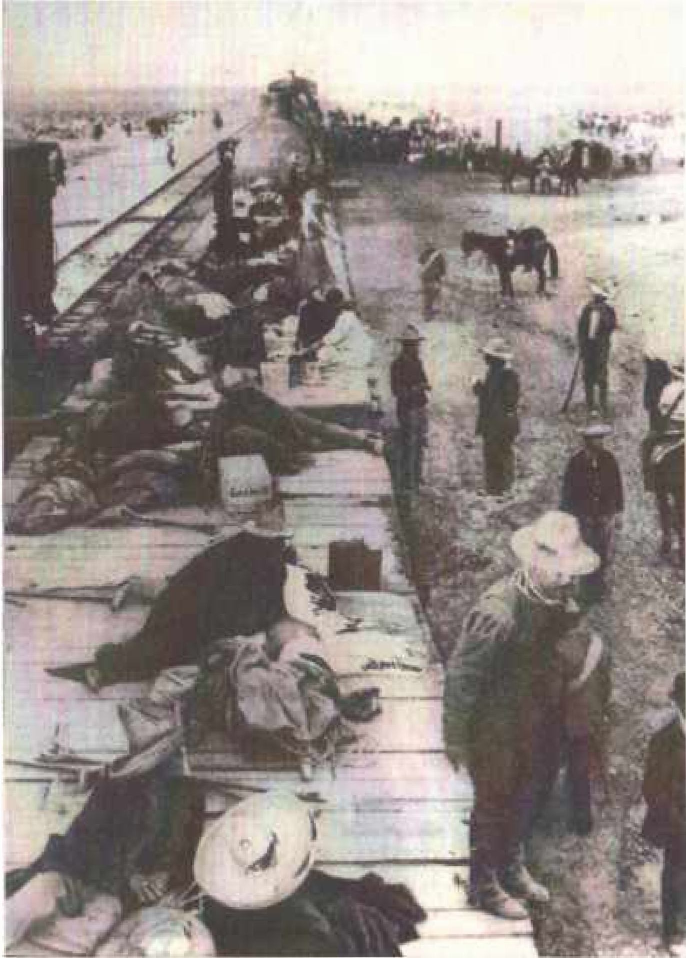

Porfirio Diaz'ı deviren liberal önder Francisco Madero Haziran 1912'de Zapatacılar tarafından alkışlanıyor. En sağda bulunan, başında devasa bir sombrero'yla Zapata'nın kendisi o gün henüz ikinci rolde fakat yakında yeniden silaha sarılacak.

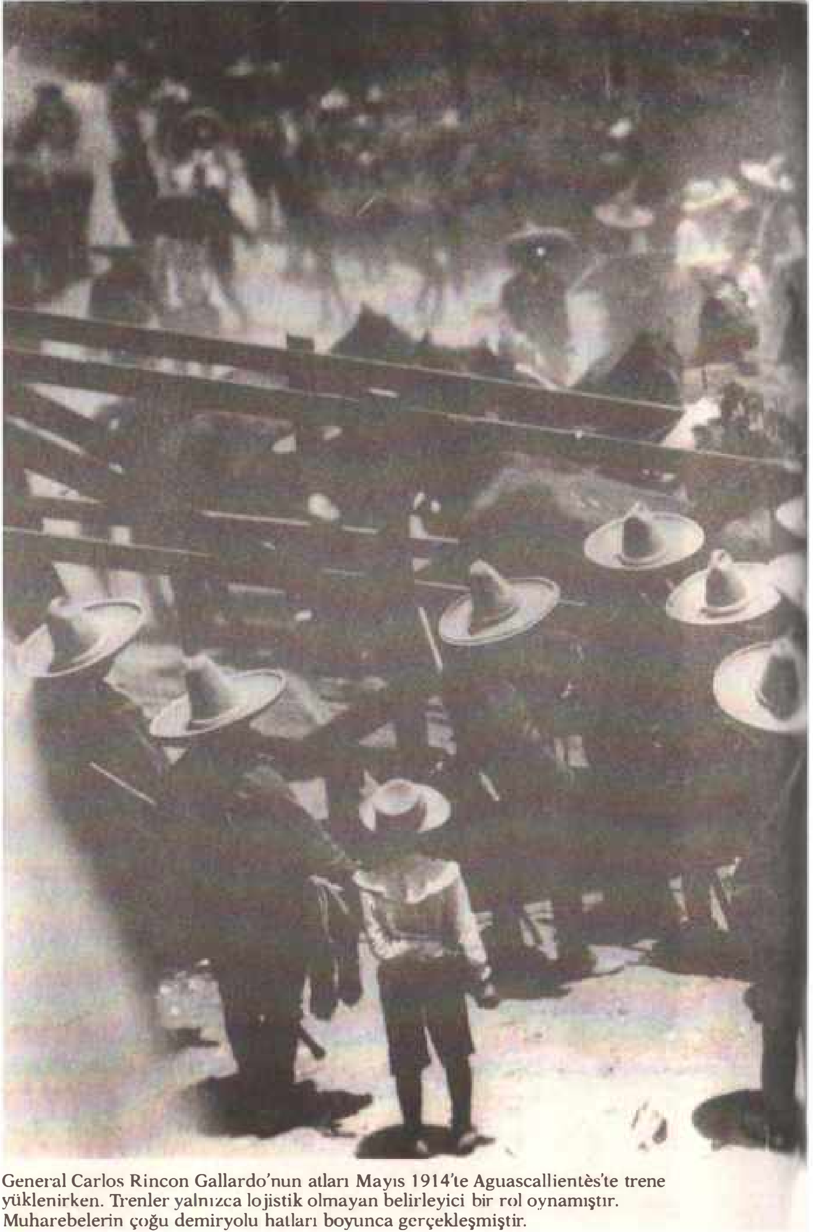
1912'de Emiliano Zapata. Hedeflerinin peşini bırakmamaya kararlı bir adamın yabani enerjisiyle şimdiden kaderi bağlanmış bir kahramanın hüznünün iç içe geçtiği ateşli bir surat.

Aralık 1913'te Ciudad Juarez muharebesinde yaralanmış asiler konvoyu. Pancho Villa bir trenden faydalanarak kenti ele geçirmişti.

1912'de Meksiko City sokaklarında federal ordunun bir bölüğü. Bu "düzenli" birlikler düşmanlarınınkinden ne daha iyi teçhizatlı ne de da daha disiplinliydi.

General Carlos Rincon Gallardo'nun atları Mayıs 1914'te Aguascallientès'te trene yüklenirken. Trenler yalnızca lojistik olmayan belirleyici bir rol oynamıştır. Muharebelerin çoğu demiryolu hatları boyunca gerçekleşmiştir.

CHICAGO
OUTER
BELT LINE
CB&Q
93206

Colorados'un şefi Pascal Orozco General Huerta'ya katılmak üzere devrime ihanet eder. Pancho Villa tarafından yenildikten sonra sürgüne gitmek zorunda kalacaktır.

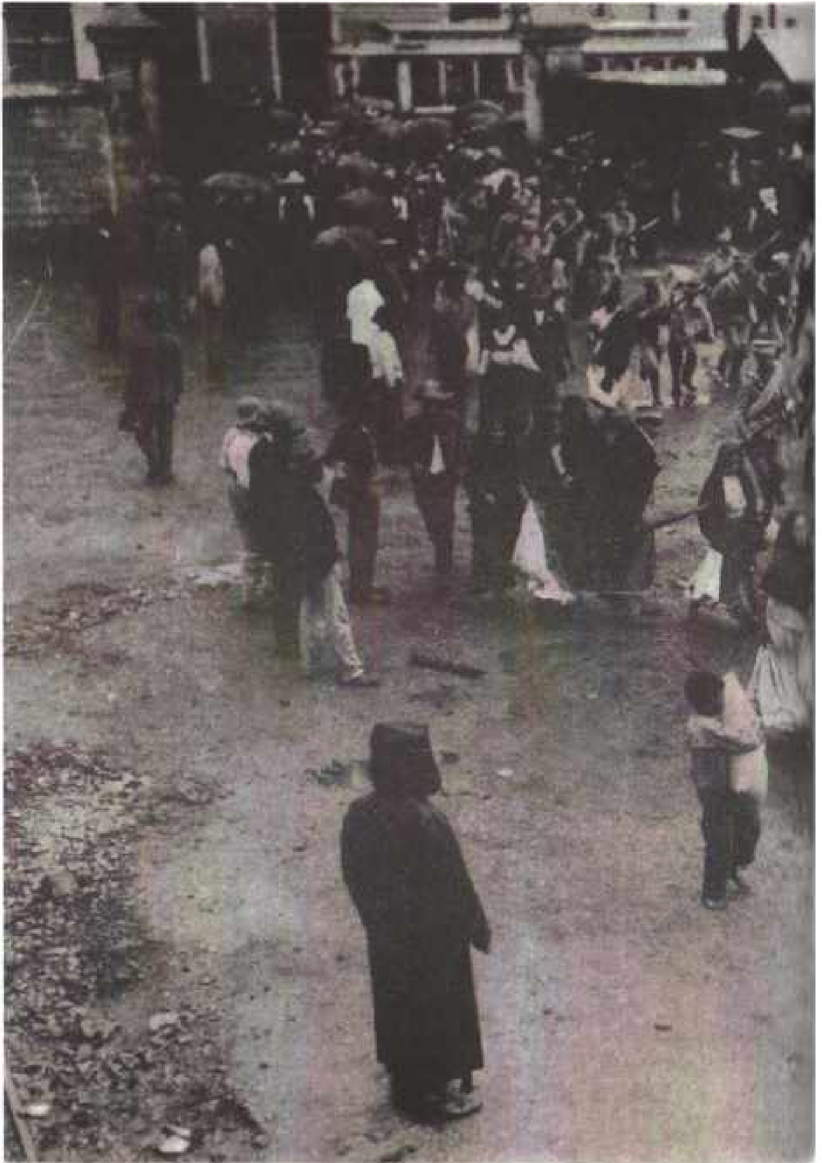
Hasmı olan General Huerta'nın önce emri altına alınan, sonra yine onun tarafından görevden alınan ve tutuklanan Pancho Villa, Haziran 1912'de Meksiko City'ye tutsak olarak getirilir. Bir sonraki sene akıllarda kalacak bir intikam alacak.

En büyük askeri başarılarının döneminde, hakkındaki efsane oluşmaya başlarken, 1913'te Pancho Villa.

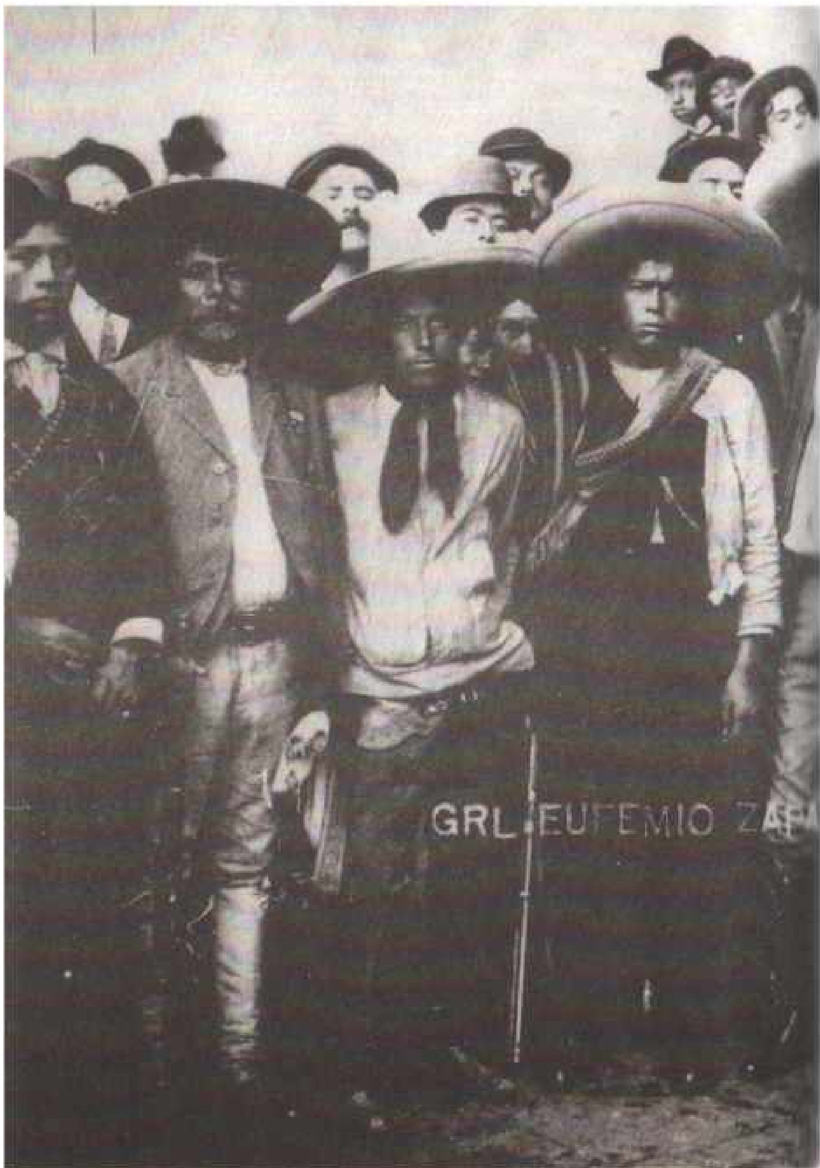

Şubat 1913'ün "trajik on günü" sırasında Madero taraftarlarını toplamak için başkent sokaklarından geçiyor. Yaşayacak birkaç günü kalmış.

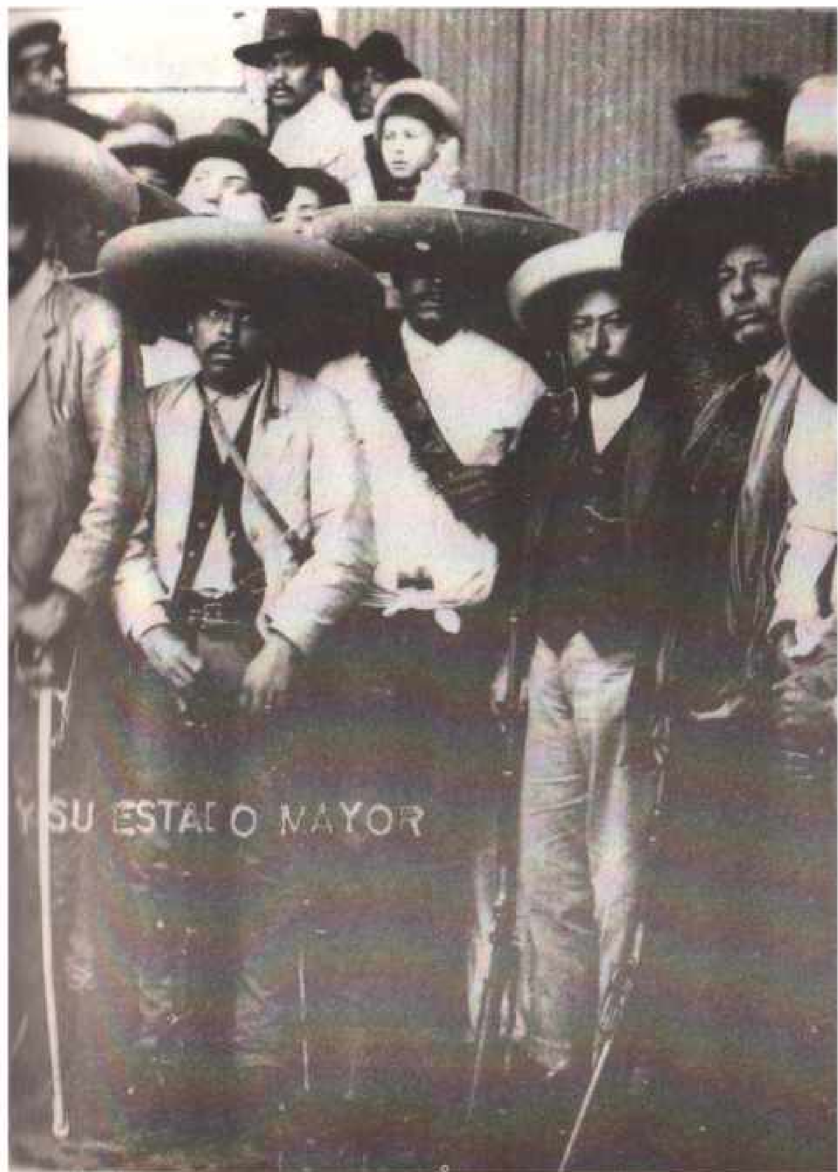

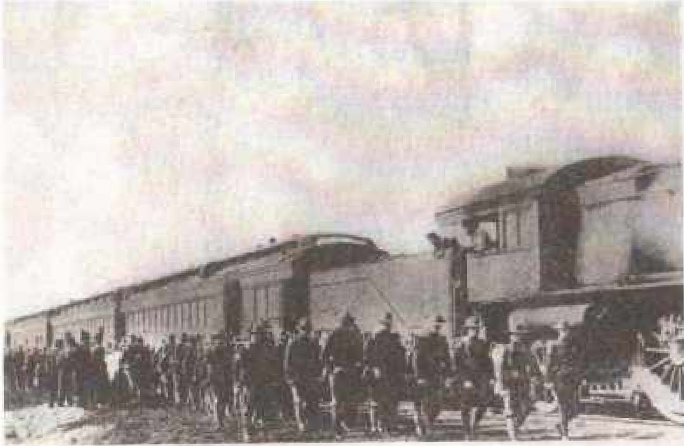
Nisan 1913'de Meksiko City'nin çamurlu sokaklarında federal ordunun birlikleri cepheye gitmeden önce toplanıyor. Çıkınlarıyla donanmış kadınlar yanlarında yürüyor: *Soldadera*'lar düzenli orduda da mevcuttu.

"General Eufemio Zapata ve genel kurmayı" diyor gururla fotoğraf üzerindeki yazı. Eufemio, Emiliano Zapata'nın kardeşi ve fotoğraf Zapatacıların Aralık 1914'te Meksiko City'ye girişi sırasında çekilmiş.

Y SU ESTAI O MAYOR

Bir marines birliği trenden iniyor. (üst)
ABD'li denizciler Veracruz evlerinde arama yapıyor. (alt)

Amerikan deniz kuvvetlerini yöneten Albay Badger.

1914'de Pancho Villa teğmenlerinden birkaçıyla. Soldan sağa: Fierro, Villa, Ortega, Medina. Aralarından en fazla kan akıtanı, kendi elleriyle yüzlerce tutsağı katleden Rodolfo Fierro olmuştur.

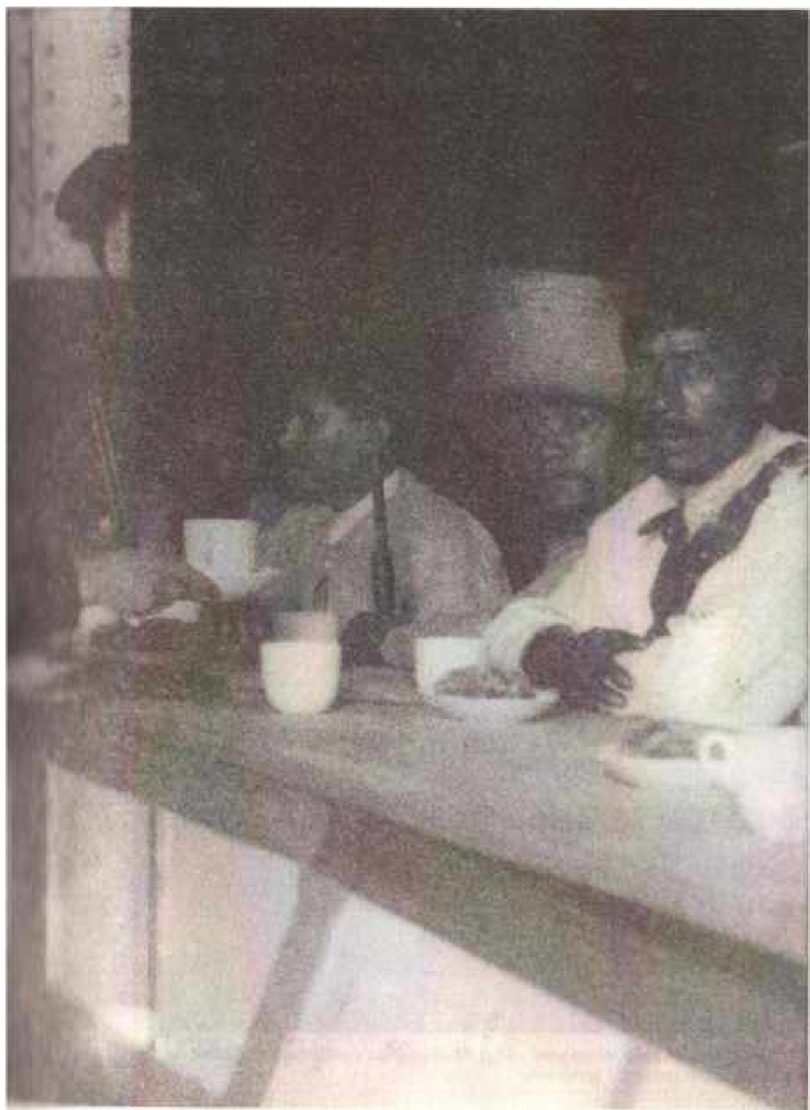

Aralık 1914'de Meksiko City'nin milli sarayında Huerta'nın galipleri bir yemekte bir araya gelir. Soldan sağa: José Vasconcelos (yirmili yıllarda ülkenin okuryazarlık politikasında belirleyici bir rol oynayacaktır), Pancho Villa, kalabalık müttefikleri arasında pek rahat görünmeyen General Eulalio Gutierez (kısa bir zaman için uzlaşmayla başkan olmuştur), Emiliano Zapata, Felicitas Villaneal. (üst)

Günün kahramanları sarayın büyük salonunda poz veriyor. Baştan başkanlık koltuğuna oturan Villa'nın rahat tutumu, aklından karanlık düşünceler geçiren Zapata'nınkiyle tezat içinde. Hemen onun arkasında, ayakta, dönemin devrimlerinin ayrıcalıklı bir tanığı: John Reed. (alt)

Aralık 1914, Meksiko City'de olağandışı bir sahne: Baştan aşağı silahlı olan fakat dekordan etkilenmiş görünen Zapatacı askerler büyük Sanborn mağazasının barında sakince kahvaltı ediyor.

1915'de federal birliklerin cepheye gidişi. Muhtemelen üniforma kıtlığından askerlerden biri hala sivil kıyafetiyle.

Pancho Villa ve teğmenleri, 1915. Rüzgâr aleyhine dönmeye başlamış fakat kararlılığından bir şey kaybetmiyor.

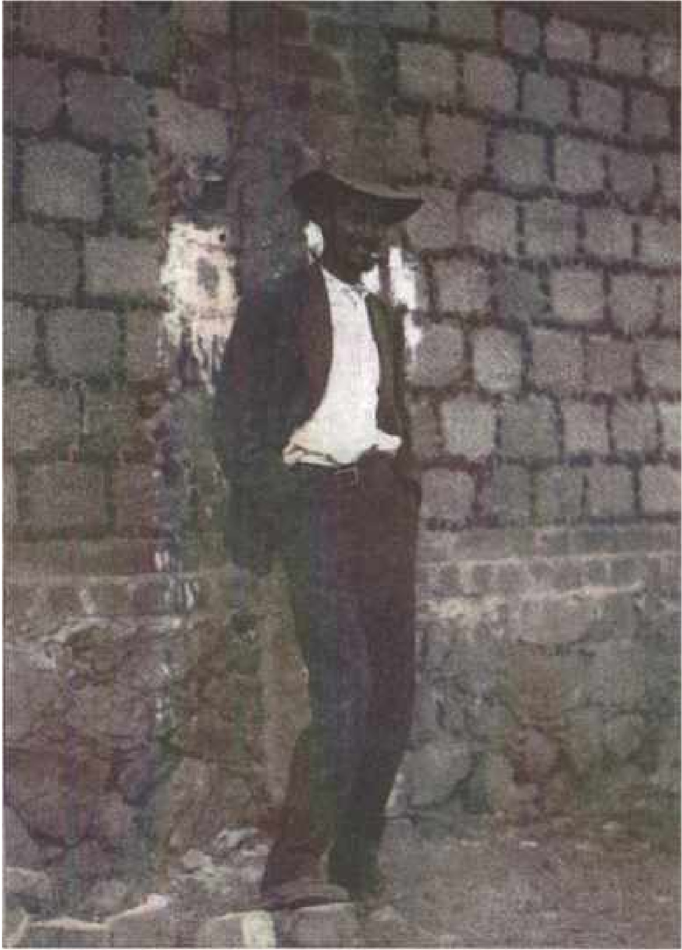
Federal birliğe katılmış bir çocuk, 1915.

Etrafındaki hareketliliğe olduğu kadar fotoğrafçıya da kayıtsız kalmış bir federal asker ailesiyle, 1915.

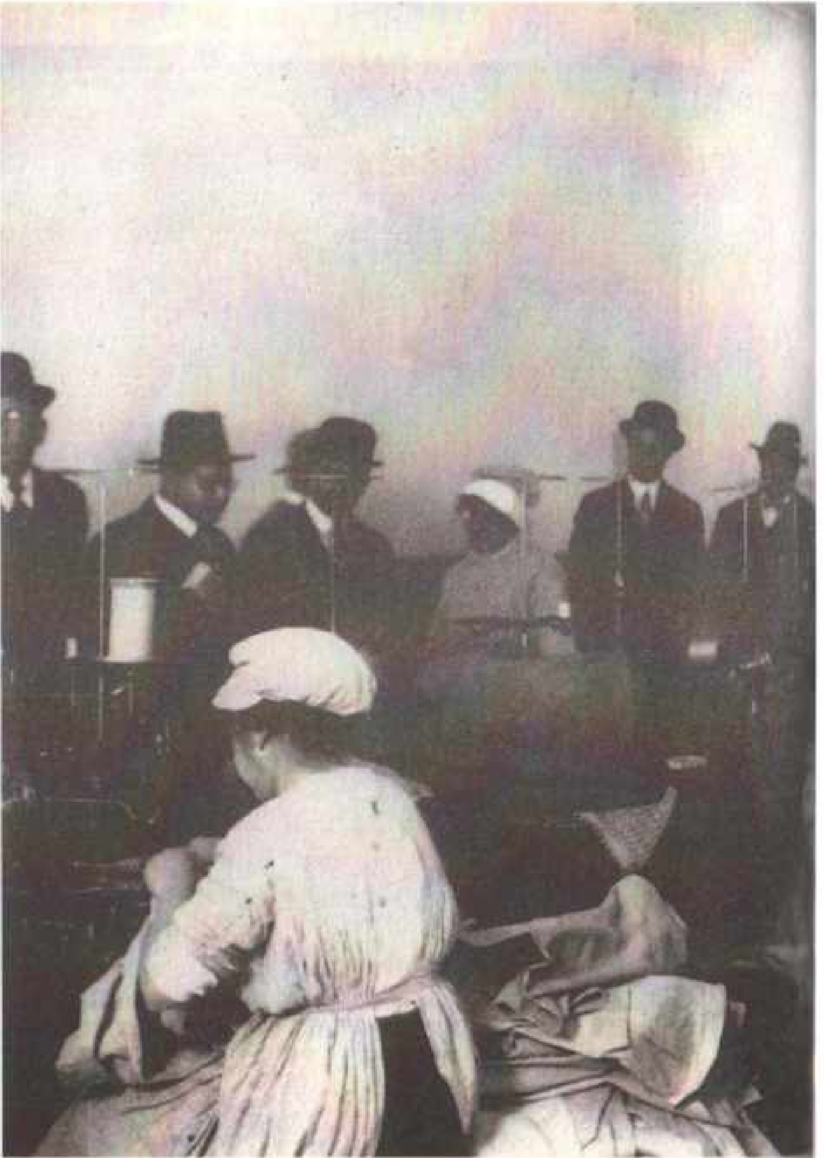

Meksika devriminin ünlü fotoğrafı: Ocak 1917'de federal ordu tarafından idama mahkûm edilen Yüzbaşı Samano idam mangası karşısında gülerek son purosunu içiyor.

Temmuz 1920 Pancho Villa hükümetle muharebelerden onurlu biçimde geri çekilmesini sağlayan bir teslim sözleşmesi imzalar. Ne var ki üç yıl sonra yine de öldürülecektir.

Burada 1918'de bir üniforma fabrikasını ziyaret ederken gördüğümüz Başkan Venustiano Carranza yanıltıcı bir sükûnet görüntüsü sunuyor. Bir sonraki yıl Zapata'yı vurdurtacaktır. Kendisi de 1920'de devrilip öldürülecektir.

Komünist fotoğrafçı Tina Modotti daha sonrasına dair olmakla birlikte yine de bu dönemin Meksika'sının simgeleri haline gelmiş fotoğraflar çekmiştir. Burada bir grup köylü devrimci gazete *El Machete*'yi [Kama] okuyor, 1929.

Tina Modotti'nin bir diğer ünlü fotoğrafı: *Bayraklı Kadın*, 1928.

Çin Devrimleri 1911-1949

Pierre Rousset

Britanyalı birliklerin çıkarma yaptığı Şangay limanına demir atmış Japon kruvazörleri, Fransız ve İngiliz zırhlıları; uluslararası güçlerin hâkimiyetindeki bölgeleri koruyan dikenli teller; Hankou önünde, yolcularının Majestelerinin deniz kuvvetleri tarafından suya atılmış devrimci bildirileri toplamaya çalıştığı derme çatma Çin gemileri... Daha dün müttefik olan Kuomintang ile Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) karşı karşıya geldiği ve 1927'de ortalığı kasıp kavuran iç savaşta büyük güçlerin eksik olmadığı aşikâr.

On yıllardan beri sömürgeci baskı ekonomik merkezlerin hayli uzağında bile kendini hissettiriyor. "Afyon ve alkol": Çin'in Birmanya sınırında (apaçık olmasa da gerekli izinlere sahip biçimde) yapılan satış gündelik ve sıradandır. Bu durum sömürge mengenesini gevşetmekten aciz Mançu hanedanlığının uzun süren çöküşünü belleğimizde canlandırıyor: Hong Kong'un erken kuruluşu, 19. yüzyılın "eşitsiz anlaşmaları" ve Hindistan'da üretilen uyuşturucuya Çin piyasasını açmak için Britanya tarafından yürütülen afyon savaşları. Fransa buraya Hindiçin üzerinden girmeyi umuyorken yeni avcılar oyuna dahil oluyor. ABD 1898'de İspanya'dan Filipinler'i satın alarak Çin kıyılarının açığına yerleşiyor. Hızlı bir değişim içinde bulunan Meiji devrinin Japonya'sı emellerini açığa vuruyor.

1911. Çin gençliğinin bir kısmı için artık kabul edilemez hâle gelmiş olan, Mançu düzenine bağlılığın dayatılmış işareti olan saç örgüsünü kestiği için insanların boynu vuruluyor. İki kesik kafa yere konulmuş: Asilere taviz yok. 1911 devrim ve karşı-devriminin klasik hâle gelmiş imgesi. Bir klişe hiç şüphesiz, ama bir sembol aynı zamanda, başlayan çatışmanın kültürel ve toplumsal şiddetininki. Fakat Doğu Asya'ya has bir vahşetin değil. Bu konuda Engizisyondan köle ticaretine veya Nazi toplama kamplarına ve Yahudi soykırımına Batı bundan geri kalmıyor; ve maalesef yüzyılın ikinci yarısının ilk yarıyı kıskanacak durumu yok: Cezayir'de Fransız işkencesi, Pol Pot Kamboçya'sında binlerce kırılmış

kafatası, Ruanda felaketi ve Tutsi soykırımı, Bosnalı kadınlara toplu tecavüzler, Akdeniz'in öte yakasında boğazı kesilmiş köylüler...

Boyunları kesmek için kılıç, ama bedenleri biçmek için de makinalı tüfek; sokağa atılmış başsız cesetler, bir demiryolu konvoyunda tünemiş -belki de Alman eğitmenler tarafından eğitilmiş- Çinli askerler. Geçmişten kalma baskı ve modern savaş. Gelenek ve devrim. Modernite ve karşı-devrim. Çin'in geçmişi ve geleceği krizin bugününde bağlanıyor. Sahne geniş, oyuncular kalabalık. Toplumsal ilişkiler liman merkezlerinin etrafında yenileniyor: Mekanik çeltik fabrikaları ve pamuk sanayii geleneksel olarak ticarete dayalı burjuvaziyi rahatlatıyor ancak bir ilk proleter nesle de hayat veriyor, kent ve kır arasındaki ilişkileri alt üst ediyor. Öğrenciler ve entelektüeller dış dünya ile temasa geçiyor.

Oyun kapalı bir gösterim şeklinde meydana gelmiyor. Almanya, Britanya, Fransa, ABD, Japonya... Büyük güçlerin eli birden çok aktörün oyununu yönlendiriyor. Asya üzerindeki Batı nüfuzu o zamana dek ağır ilerlemişti. Fakat şimdi imparatorluğun birliğini, bizzat medeniyetinin bütünlüğünü tehdit ediyor. Ulusal selamet bu kıta-ülkenin modernleşmesini, kendi kendini reforme etmekten aciz bir emperyal sistemin devrilmesini gerektiriyor. Mançuların rejiminin yerini hangi toplumsal düzen alacak? Hangi siyasal ve kültürel katkılar Konfüçyüsçü nüfuzu yenileyecek veya geriletecek? Sömürgeci boyunduruğa tabi olma sırası İmparatorluğa mı geldi yoksa kendi birliğine, bağımsızlığına yeni bir canlılık sağlamayı başarabilecek mi?

Ahval-ü şeraitteki alt üst oluşlardan rollerin yeniden dağıtımına, iki dünya savaşı, üç devrim ve kırk yıl gerekecektir, bu soruların geçici bir cevaba kavuşması için.

1912-1917. Sivil reformcu Sun Yat Sen'in yüksek rütbeliler tarafından çevrilmiş ve yalıtılmış hâlde görüldüğü bu grup fotoğrafları ilk Çin devriminin tüm müphemliğini özetliyor. Devrim Ekim 1911'de Wuchang ayaklanmasıyla başlayıp 1 Ocak 1912'de Cumhuriyetin ilanıyla son buluyor. Doktor Sun Yat Sen Japonya'da Yeminli Birliği kurmuş, Amerika, Avrupa veya Japon kökenli milliyetçi ve liberal, sosyalist ve anarşist fikirler kokteylinden etkilenmiş binlerce radikal öğrenciye siyasal bir ufuk sunmuştu. Mançu düzeninin yıkılışıyla bir gedik açılmıştı. Hanedanlık sistemi çatlamış, tarihsel bir kırılma yaşanmış, demokrasi ideali meşruiyet kazanmıştı. Fakat askeri zümre kendini dayatır, Yuan Shikai siyasal nöbeti devralır ve yeni rejime bir kişisel diktatörlüğün çizgilerini kazandırır. 1916'daki ölümüyle birlikte şeklî bir parlamenter restorasyona rağmen Çin savaş ağaları devrine girer. Ülke rakip askeri güçler arasında bölünmüştür: Bu, yerel hükümdarlarla eşitsiz ittifaklar kurmakta serbest kalan emperyalist güçler için büyük bir şanstır.

Oysa, Birinci Dünya Savaşı ve Ekim ihtilali ile mümkünat alanı genişler. Batı düzeni de krize girmiştir; "geri kalmış" bir ülkede iktidarı alarak Bolşevikler Marksizme evrensel bir erim kazandırır; o güne dek var olmamış bir alternatifi açığa çıkararak devrim Çin'de de artık düşünülebilir olur: Anti-otokratik modernleşme iki simaya sahip olabilir mi, kapitalizminki ve sosyalizminki? İlkinin doğal sonucu emperyalist tahakküm ise, ikincisi ulusal bağımsızlıkla birlikte yürüyebilir mi?

Rus örneği bu soruya cevap veremez. Rusya her şeyden önce Avrupalıdır, militanları Batılı işçi hareketine aşinadır, kentsel kalbi moderndir -her ne kadar Rus dinamizminde anti-otokratik isyan kadar kırsal dünyaya özgü çelişkilerin önemini görmezden gelmemek gerekse de. Çin İmparatorluğu çok daha geniş bir köylü okyanusudur ve bu kez bir medeniyet uçurumunu da aşmak icap etmektedir.

Birçok Marksist için devrimin Berlin'den önce Saint-Petersburg'da kazanması yabana atılmayacak bir sürprizdi. Çin'le birlikte devrimciler hakikaten bilinmezliğe dalmaktadır.

1925-1927. Toplumsal eşitsizliğin ödülü olarak "kıtlık kartı". Bir kız çocuğu, sokakta, elinde süpürgeyle yere düşmüş pirinç tanelerini dikkatlice topluyor. Büyük Şangay metropolünde bir proleter milis. "Askerlik okulu"nda, düzgünce hizaya geçmiş komünist işçiler silah kullanmayı öğreniyor. Kentsel alt tabakaların siması olan *coolie*'ler [vasıfsız işçiler] bir İngiliz dükkanının kapılarını zorluyor. İkinci Çin Devrimi 1925'te güneyde başlar. Uzun zaman klasik bir imaja sahip olur: Sendikaların ve köylü birliklerinin yükselişi, grevler, kitle eylemleri, bölgesel isyanlar... Savaş ağaları tarafından Mançurya'da, Yangzi'nin merkezinde ve vadisinde sertçe bastırılırken işçi hareketi güneyde, Kanton'un cumhuriyetçi bölgesinde haklarının tanındığını görür. 1921'de kurulan Çin Komünist Partisi gerçek bir toplumsal taban kazanır.

ÇKP ve Kuomintang Kuzey Seferi'ni başlatıp Çin'i Sun Yat Sen'in bayrağı altında birleştirmek için ittifak yapar. Halk ayaklanmalarına dayanarak güneyli güçler hızla ilerler. Ne var ki "cumhuriyetçi" tarafta General Çan Kay Şek'in savaşçı figürü, ilerici kampa önce dinamizm kazandırıp sonra onu parçalayan çılgınca umutlarla rezil bir terörün, devrimle karşı-devrimin düzensizce iç içe geçip birbirini takip ettiği yılları, Mart 1925'te hayatını kaybeden Doktor Sun'dan daha iyi karakterize ediyordu. Sert çizgilere sahip bir surat, kazınmış saçlar, ince bir bıyık ve yüksek bir yaka... Çan Kay Şek hesap yapıyor. Komünist Çu En-Lay ve Sovyetlerden gelen eğitmenlerle Wamphoa Askerî Akademisi'ni yönettikten sonra, ordusuna devrimcileri yok etme emrini veriyor.

Ayaklanan sendikalar büyük kıyı metropolü Şangay'ı denetimleri altına alır ve kapılarını Çan Kay Şek'e açar. Tam bir katliam. İşçi militanları, bu görevde çetelerin desteğini alan milliyetçi ordu tarafından öldürülür. Antikomünist baskı on binlerce ölüme sebep olarak yayılır. İkinci Çin Devrimi, bir umutsuzluk ayaklanması olan Kanton Komünü'nün aralık ayında ezilmesiyle sona erer.

Birinci Çin Devrimi bir dönemi kapatır. İkincisi, en başından ulusal olduğu kadar toplumsal olduğunu da vurgulayarak, ciddiyetle gelecek meselesini ortaya koyar. Ve de iktidar meselesini. Komünist etki yaygınlaşır. Güneyin burjuvaları ve toprak sahipleri halk ayaklanmasına bir son vermek ve milliyetçi askeri-siyasal aygıt üzerinde denetim sağlamak ister. İlk zamanlarda ortaklaşa benimsenen cumhuriyetçilik bizzat ulusal hareket içinde de kendini gösteren bu toplumsal kutuplaşmaya dayanamaz.

Çin'in siyasal birliği ve bağımsızlığı içi mücadeleyi kim kimin yararına yönetiyor?

Çıkarılan kanlı ders Çin komünist hareketinin bedenine kızgın demirle kazınıyor: Ulusal mesele sınıf mücadelesinin dışında kalamaz. Sınıf mücadelesinin ulusal meseleden kaçınamayacağı gibi.

1934-1936. "Kızıllar" bir gelecek teşkil edebilir miydi? Buna kim inanırdı, her biri diğerinden daha pahalıya mal olan, ardı ardına sekiz yıllık yenilgiden sonra? Oysa Tarih'in bu alt edilemeyen mağlupları Çin'e gelecekteki yöneticilerini sunacaktı.

Öncelikle, tabii ki Mao Zedung. ÇKP'nin ilk genişleme döneminde ikinci düzey bir sorumlu iken bozgun vaktinde kendini ortaya koyar. Yükselen etkisi efsanevi "Uzun Yürüyüş" sırasında güçlenir ve 1935'in başında Zunyi konferansında kabul edilir. Kırk yaşını geçmiştir. Bu vesileyle poz verirken, fotoğrafçıya güven dolu bir yüz ifadesi sunar. Yanında kendisinden 14 yaş büyük Lin Biao, Partinin başlıca askeri-siyasal yöneticilerinden biri olmak üzeredir. Başında kasket, uzun saçlar, dikkatli: İki yıl sonra Helen Foster Snow tarafından Yan'an'da fotoğrafı çekildiğinde Mao artık gerçekten komünist siyasal büronun kilit unsuru hâline gelmiş durumda.

Mao Zedung'un direngenliği sonuç vermeye başlıyorsa, bu İkinci Çin Devrimi'nin kanlı mağlubiyetinin ortaya çıkardığı duruma yanıt vermesini bildiği içindi. Toplumsal mücadeleler kırılmış, militanlar katledilmiş. Batılı güçlerle barışmış olan Çan Kay Şek "kızıl haydut"ların ölümüne peşine düşmüştür. Fakat ÇKP hâlâ kayda değer güçlere sahiptir; bunları çoğu Jiangxi Sovyet Cumhuriyeti'ne çekilmiş durumdadır. Ayaklanmalar ve yenilgi sırasında, otuzlu yılların başında hâlâ 300 bin askeri bulunan bir kızıl ordu doğmuştur.

Mao bu kıta-ülkede savunmaya dönük geri çekilmenin jeopolitik koşullarını kavrar; devrimci mücadeleyi uzun erimiyle birlikte ele alır. Cüretkâr bir tasavvura sahiptir: Geleneksel olarak kök saldığı bölgeleri terk edip derin Çin'e, büyük oranda keşfedilmemiş bu iç kırsal dünyaya dalmak; Kuzey sınırlarda toplaşmak fakat bir yandan da ülke topraklarının bütününde yeraltı bir şebeke kurmak; sınıf çatışmaları içinde kök salmak ama bir yandan da tehdit altındaki ulusun savunusu için ulusal birlik çağrısı yapmak (daha 1931-1932'de Japonya Mançurya'yı işgal etmiş, Şangay'a saldırmıştı); Sovyet akıl hocasıyla bağları koparmadan Komünist Partinin karar alma bağımsızlığını sağlamak. Bu sırada Moskova'da Stalinist bürokrasi ulusal partilerin başına kendisine sadık adamlar seçmekteydi. Çin'de bu kişinin adı Wang Ming'ti; ne var ki ÇKP bünyesinde bitmek bilmez bir fraksiyon mücadelesi pahasına Maocu yönetim Stalin tarafından seçilmiş olanı etkili biçimde nötralize eder.

İlk cephe ordusunun askerleri Çin'in güneyini Ekim 1934'te terk eder ve 10 bin kilometrelik bir yol açar kendine. Yola çıkan 82 bin kişiden geriye, bir sene sonra, Kuzey-Shanxi'de 4 bin kişi kalır; ancak başka askeri müfrezeler katılır Yan'an'a ve Kızıl Ordu 1937'de yeniden 30 bin kişiye yükselir.

Yenilgilerin ötesinde, ÇKP'nin kuruluşundan on beş yıl sonra yeni bir kadro kuşağı doğmuştur: Zorluklar karşısında dayanıklılık kazanmış, çeşitli deneyimlerle güçlenmiş hâlde devrimi zafere kadar götürecektir. ÇKP'nin Maocu dönüşümü "Uzun Yürüyüş"un teşkil ettiği bu devasa ilerleyiş sırasında meydana gelir. Askeri çatışmalar, siyasal mücadeleler ve fraksiyon kavgaları içinde Mao Zedung (ki bu önemli niteliklerinden biridir) etrafında kuklalardan değil güçlü karakterlerden oluşan gerçek bir yönetici takım toplar: Çu En-Lay, Çu De, Lin Biao, Deng Xiaoping, Peng Dehuai...

ÇKP ile Sovyet "ağabeyi" arasındaki güven ilişkisine gelince, artık geçerliliğini yitirmiştir. Kuomintang-ÇKP arasındaki kopuş bizzat Çan Kay Şek tarafından 1926'dan itibaren ilan edilmişti. Ayrıca bu kırılma, Çin'de Chen Duxiu ve SSCB'de Sol Muhalefet tarafından öngörülmüştü. Oysa, acil diplomatik çıkarları tarafından körleştirilmiş olan Moskova militanların çatışmaya hazırlanmasını neredeyse yasaklamıştı. Feci sonuçları olacak Çin politikasının arka planında Stalinist fraksiyon Komintern üzerinde kontrolünü ve bürokratik dünya görüşünü dayatıyordu.

ÇKP Komünist Enternasyonal'in stalinistleşmesinin bedelini bu denli ağır ödeyen ilk komünist partidir. Sonuncusu olmayacaktır.

1937. Hava bombardımanlarıyla felakete uğramış şehirler. Kentsel yıkım sahneleri. Dağılmış evlerinin önünde çaresizce diz çökmüş veya

bir leğen suyla yangın söndürmeye çalışan kadınlar. Deriyle kaplı kurtarma ekipleri. Bombardıman sonrasının evrensel imgeleri.

Doğu'da İkinci Dünya Savaşı erkence başlar. Japonya Çin'i işgal eder. Kıyıların çevresi ve Mançurya denetim arayışında olunan tek yerler değil. İşgal ordusu derinlere dalıyor ve kırsal ve kentsel dünyayı boyunduruk altına alıyor. Milliyetçi militanlar, başta öğrenciler olmak üzere, Kuomintang'a ve Güney'deki serbest bölgeye yahut daha da büyük sayılarla Kızıl Ordu'ya ve ÇKP tarafından yönetilen birleşik cephe örgütlerine katılıyor. Komünist şebekeler sahil merkezlerine kadar faaliyet göstermeye devam ediyor ancak kentsel işçi hareketinin kitlesi, savaş ağaları ve ardından Kuomintang tarafından uygulanan baskıyla bitkin düşmüş hâlde uzun süre hareketsiz kalıyor.

İki ordu Japon işgaline karşı koyarken, birbirlerine de karşı koyar. Ulusal bir aciliyet durumunda dahi iç savaş işlemeye devam eder. İki ordu da galip gelebilmek için köylülüğü, yani Çin'in en geniş kesimini seferber etmek durumundadır. Beyaz olanı, olması gerektiği gibi tüm adaletsizlikleriyle birlikte, Çan Kay Şek'in emirleri altında mevcut düzeni temsil ediyor. Kızıl olanı ise, ülkenin kuzey sınırlarında Yan'an'da yeniden örgütlenmiş hâliyle, pek de güven telkin etmiyor. Kadroları, çorak tepelerin manzarası altında, Maocu askeri-siyasi eğitim üniversitesinde, mütevazı yemek molalarını çömelmiş hâlde beslenerek geçirmiyorlar mı? Ancak bu baldırı çıplaklar ulusal bağımsızlığa ek olarak toprak reformunu da vaat ediyor. Değişimin nihayet mümkün olduğunu ve ülkenin kurtuluşunun kendi kurtuluşu olabileceğini idrak eden o sefil köylünün, tarım işçisinin, güleç yüzlü gündelikçinin, çiftlik görevlisinin özlemlerine yanıt veriyorlar. Bu baş koyulacak bir mesele ve savaş ve devrim yılları içinde, pankartı dikkatlice kopyalanmış, belki de çıplak ayaklı bir okur yazar tarafından yazılmış köylü, halk hükümetinin toprak paylaşımı iradesini selamlıyor.

Çoğunlukla olduğu gibi kasabaları birbirine düşürmek yerine çatışmalar bundan böyle kırsal dünyanın bünyesinde zenginleri ve yoksunları, mülkiyet sahibi olmayanlar ile eşrafı karşı karşıya getiriyor. En aşırı mahrumiyetin kurbanları tarihsel bir hesaplaşma talep ediyor. "Keder mitingleri"nde toplanan yoksullar ortak koşullarının bilincine varıyor, kadim iktidar fermanlarını yırtıp atıyor. Çin *gentry*'sinin ve burjuvazinin pek az tat aldığı bir modernleşme biçimi.

Fonda bulutlar, on civarı insan silueti tek bir enstantanede köylü kalabalıklarını ve yeni bir düzenin şafağını temsil ediyor: Kızıl Ordu'nun asker-işçilerini ölümsüzleştiren bir ikonografi. Onlar ki çapa ile kürek kadar tüfek ile mitralyözü de kullanmasını bilir. Onlar ki, halkın ilk defa kendini özdeşleştirebileceği bir ordu oluşturur.

1937-1945. Vatanın tehdit altında olmasının doğurduğu aciliyet nedeniyle Kuomintang ve ÇKP Japon saldırılarına karşı koymak için güçlerini birleştiriyor. Ne var ki, yorgun düşmüş iç savaş ulusal müdafaa savaşının bünyesinde sürmekten geri kalmıyor. Anti-Japon birleşik cephe paravanının ardında partiler, emir komuta zincirleri ve ordular kendi bağımsızlıklarını korumaya devam ediyor.

İki askeri anlayışı, iki siyasal tasavvuru, iki toplumsal kökeni temsil eden iki strateji öne çıkar. Çan Kay Şek'in orduları aşamalı olarak Güney-Batı'ya çekilir ve ÇKP bundan faydalanarak Kuomintang'ın ulusal savunmadaki ihmallerini ve bu alanı terk edişini teşhir eder. General'in siyaseti de kendi nedenlerine sahip elbette. İç savaşın tekrar alevleneceğini biliyor; Çin sahasını ağır bir geri çekilme gerçekleştirmek ve bir sınıf perspektifi içinde kendi askeri kapasitesini muhafaza etmek için kullanıyor. Yanı sıra ABD'nin oyuna gireceğini öngörüyor ve Avrupa'da Alman mağlubiyetinin yansıması olarak Tokyo'nun Pasifik Asya harekât sahasında yenilmesini umuyor. Bu bekleyiş içinde zaman kazanıyor. Zaman ve mekân.

Maocu önderlik de Çin sahasını iyi kullanıyor. Güney-Batı'ya geri çekileceğine, bir kez daha temel üslerini boşaltmak pahasına ordusunu Kuzey-Doğu'da Japon denetimindeki bölgelere sokuyor. 1934'te olduğu gibi hareket yine riskli, tasavvur yine cüretkâr ama kazandırıyor. ÇKP cephe hattının ötesinde gerilla eylemlerini çoğaltıyor; aktif biçimde Japon güçleriyle doğrudan çatışmaya çabalıyor, bu da ulusal prestijini büyütüyor. Kuomintang birliklerinin erişebileceği alanın dışında konumlanan ÇKP böylece Çin'in Yan'an'dan çok daha yakın bölgelerde otoritesini sağlayabiliyor: 1945'te yüz milyon nüfusu olan kurtarılmış bölgeleri idare ediyor. Ve nihayet, ulusal kurtuluşa toplumsal bir içerik kazandırarak toprak reformu çağrısında bulunuyor

1945-1949. Çin'deki halk direnişinden ölümcül bir yara almış, Müttefikler tarafından sıkıştırılmış emperyal Japonya Hiroşima ve Nagazaki çifte holokostunu tüm bedeninde hissediyor. Çin'de, dünya savaşının sona ermesi beyaz ordu ile kızıl orduyu karşı karşıya bırakıyor. Rakamlar ülkenin ölçeğiyle uyumlu: Çan Kay Şek kendi bayrağı altında sıkı bir donanıma sahip dört milyon insanı sıraya diziyor. ÇKP ise çok gerilerden toparlanıyor: Silahlı güçleri şimdiden bir milyon gönüllüye sahip.

İki taraf da savaşın kaçınılmazlığının farkında fakat Çin-Japon çatışmasıyla bitkin düşmüş bir ülkede öncelikle barış müzakereleri başlatmak durumundalar. Görüşmeler Chonqing'de başlıyor. Washington arabulucu rolünü oynuyor. Böylece uçaktan inen Amerikan elçisi Patrick Hurley'yi görüyoruz, "kızıl" bölgede, dudaklarında tebessüm, Mao ve Çu En-Lay tarafından karşılanıyor. Bununla birlikte yanılsamaya kapılmak da söz konusu değil. 1945'ten bir başka fotoğrafta Mao, kolu havada,

işaret parmağı doğrultulmuş hâlde ordusuna sesleniyor, şimdiden onu birkaç yıl sonra zafere götürecek olan "Güney'e yürüyüşü" çağrıştırıyor.

Çan Kay Şek'in askeri rejiminin birden fazla avantajı var: Sayı, malzeme, Amerikan lojistiği, hava sahası denetimi, diplomatik tanınma ve Japonya'dan kurtarılan şehirlerin komünistlerin kontrolüne geçmemesi için havadan ve denizden ordularının Kuzey-Doğu'ya ulaşımını sağlayan ABD'nin aktif varlığı.

Kuşkusuz, Doğan Güneş İmparatorluğu'na karşı fazlasıyla gecikmiş bir savaş ilanının ardından Sovyet bölükleri Mançurya'ya giriyor; ancak bu ÇKP'nin iktidarı almasına yardımcı olmak için değil SSCB'nin statüsünü sağlamlaştırmak için. Postdam ve Yalta konferansları sırasında "Büyükler" karşılıklı nüfuz bölgelerini belirliyor. İlgili "kardeş partilere" fikrini sormayan Moskova için Hindiçin ve Çin "Batılı" kampa ait. Stalin Asya'da gerçekleşecek bir devrime ne inanıyor ne de bunu istiyor.

Bu, Çin ve Vietnam komünist önderliklerinin karar alma bağımsızlığını yok saymaktı. Ve devrimci krizin senaryoları nasıl bozabileceğini, güç ilişkileri mantığını dahi nasıl bükebileceğini unutmaktı.

Klasik bir savaşta Kuomintang onu zafere götürebilecek avantajlara sahipti; ama söz konusu olan bir devrimdi. Ekonomik kriz, otokratik kayırmacılık ve yolsuzluk Çan Kay Şek rejiminin altını oyar. Komünist örgütlülüğün esasında zayıf olduğu büyük kent merkezlerine kadar, mali sistemin çökmesine sebep olacak enflasyon karşısında paniğe kapılan orta sınıflara kadar Çan'ın otoritesi tükenir. Aralık 1946: Şangay'da altına hücum. Kuomintang tarafından vaat edilen değerli metalden 40 gramı, hepsi tükenmeden önce elde etmek için bankalar önünde küçük tasarruf sahiplerinden oluşan devasa kuyruklar oluşur. Kimse yerini kaybetmek istemiyor. Vücutlar tam anlamıyla iç içe geçmiş durumda. Yüzler gergin. Tuhaf biçimde bir düzen görüntüsü var olmaya devam ediyor, ancak o gün itişmeler yine de on civarında insanın ölümüne sebebiyet veriyor.

Anti-emperyalist öğrenci hareketliliği tekrar başlıyor: 1947-1949'da hakikaten de bir uluslararası ittifak şekilleniyor, Kuomintang, ABD ve... Japonya arasında! Bir kez daha ÇKP ulusal selameti olduğu kadar sosyal talepleri de temsil ediyor. Uzun süre hareketsiz kalmış işçiler (zayıf bir siyasallaşmaya sahip iki veya üç milyonlar) greve giriyor ve ücretlerde oynak merdiveni elde ediyor. Köylerde toprak reformu için ayaklanma hızla Kuzey'den Güney'e yayılıyor.

Savaş ilanının ardından ÇKP yalnızca üç yıl içinde galip geliyor: 1946-1949. Kuomintang'ın yenilgisi askeri olmanın ötesinde, esasen siyasal ve toplumsal düzeyde gerçekleşir. Kırsaldaki ayaklanmalara yaslanarak Kızıl Ordu ilerler ve kent merkezlerinde umutla karşılanır. Buralarda halk kendisini sıkça yağmalamış olanlara pek de benzemeyen bu devrimci askerleri merakla keşfeder: Sırtlarında çapraz biçimde

asılı ve içinde pirinç paylarının bulunduğu beyaz çantalarıyla uzun bir cadde boyunca yerde bağdaş kurmuş oturuyorlar. Mütevazı halleriyle, sırtlarında yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaçları olan her şeye sahipler.

Kanton'dan Jiangxi'ye, Yan'an'dan Kuzey-Doğu'ya komünist önderlik uzun bir seyir izler. 10 Ekim 1949'da Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti ilan edilir.

Mağlup, Çan Kay Şek her şeyiyle birlikte Tayvan adasına sığınır. Birleşmiş Milletler nezdinde onun hükümeti uzun süre Çin'i tek başına temsil eder.

1919-1950. Çin Marksizminin ortaya çıkışından bu yana otuz yıl geçmiştir. Bir fikrî mayalanmanın bir savaş kadar kolaylıkla fotoğrafçı tarafından ölümsüzleştirilemiyor olması ne hazin. 4 Mayıs 1919 Hareketinin görsel olarak hakkı nasıl teslim edilebilir?

İlk girizgâh 1905'te Rus-Japon savaşında Doğu Sibirya'daki Japon zaferinin denizin öte yakasındaki Çinli öğrencilerde yarattığı tutkulu tartışmalarla yaşanır –bu savaş aynı zamanda Rusya'daki ilk devrimci yangını çıkaran kıvılcımdır. Dolayısıyla Doğu Batı'yı yenebilir! Onun tekniklerini benimseyip, kendi siyasal rejimini değiştirmek kaydıyla. Peki bu modernleşme ne ölçüde bir batılılaşmayı da gerektirir? Bu soru 1911 öncesinin tartışmalarının kalbindedir. 1919'da tekrar parlar. Versay Konferansı'nda büyük güçler Çin heyetinin taleplerini reddeder: Shandong'daki Alman ayrıcalıkları Çin'e iade edileceğine Japonya'ya aktarılır.

Bu aşağılanmaya nasıl yanıt vermeli?

4 Mayıs Hareketi fikir tartışmalarına zemin teşkil eder. Rusya'daki Ekim devrimi ulusal selametin toplumsal devrimden geçtiğini göstermemiş miydi? Yeni bir muhalif entelijensiya oluşur ve bir kısmı yüzünü Bolşeviklere döner.

Çin Marksizmi Chen Duxiu ve Li Dazhao etrafından şekillenir. İlki, daha evrenselci olarak, Konfüçyüsçü düzene karşı özgürleştirici bir isyanı yaratmak için gerekli olanı Batı düşüncesinden alır. Daha milliyetçi olan ikincisi zorunlu bir anti-emperyalist direniş için zemini ülkenin kültürel özgünlüğünde arar. Chen-Li çiftinde uzlaşmaz bir karşıtlık içindeki iki seçenek mi görmek lazım, yoksa Çin'deki her türden devrimci komünizme içkin bir gerilimin ifadesini mi? Marksist referansların dahli Çin entelijensiyasının geleneksel düzene bir alternatif tanımlamaya ve kapitalizm tarafından şekillendirilmiş çağdaş dünyayı anlamaya yardımcı olur. Bununla birlikte Marksizmin marjinalliğinden kopması, modernleşmeci aydın çevrelerini terk etmesi, Çin evreninde kök salması ve siyasal bir gerçeklik hâlini alması ancak "Çinlileşmesi"yle, kabul edildiği ülkenin medeniyetinde kendine kökler bulmasıyla mümkün olabilir: Mesela Tao'da bir diyalektiği, Konfüçyüsçülük'te bir iktidar sosyolojisini, Sun Tzu'da askeri eylemin dinamik bir anlayışını.

Böylece hem Çin düşüncesinin batılılaşması hem de Marksizmin batılılıktan çıkartılması söz konusu.

Çin komünizmi Çinlileşmiş olsa da, tüm diğer ülkelerde olduğu gibi, çoğul olmaktan geri kalmıyordu. 1927 yenilgilerinden önce Komünist Parti kendini özgürlükçü akımlara açıyordu ve iç işleyişi, Chen Duxiu'nun itkisiyle, demokratik olmaya gayret ediyordu. İkinci devrimin ezilmesiyle Duxiu kendini uzun süre siyasal açıdan Troçki'ye yakın hissetti, Çin'de bir sol muhalefet doğdu. Bu askeri çatışma dönemlerinde üçlü bir baskıya maruz kalarak (Kuomintang, savaş ağaları ve de ÇKP tarafından), iç bölünmelerle zayıflamış olarak ve koşullara uygun bir yönelim belirlemekteki zorluklarla birlikte Troçkizm Çin'de bir kitleselleşme yaşayamadı. Bununla birlikte, Asya topraklarında olsa dahi, Marksist referansa içkin çeşitliliği temsil etmekten geri kalmadı.

ÇKP'nin kendisi de hiçbir zaman efsanenin iddia ettiği kadar monolitik olmadı; her daim önemli fraksiyon mücadelelerinin sahası olageldi. Ellili yıllarda "Yüz Çiçek" açılması da olağanüstü bir çoğulcu canlılığı ifade etti, o derece ki Mao, bizzat kendi başlattığı bu liberal açılıma sertçe son vermek durumunda kaldı.

Mao Zedung'un etkileyici siması "genel olarak" Çin Marksizmini değil, somut bir tarihsel konjonktürde, 1925-1935 yılları arasında doğmuş olanı karakterize eder. Afrika'dan Latin Amerika'ya, üçüncü dünya komünizmini temsil etmekten daha da uzaktır. Nihayetinde hiçbir model devrimci deneyimlerin, devrimci çizgilerin çeşitliliğini kapsayamaz.

Zaferin ertesinde, yeni rejim tarafından iki temel yasa kabul edilir. Toprak reformu ve evlilikle ilgilidirler. Kadınların –ve bilhassa kırsaldaki kadınların– seferberliği on yıllar boyunca devrimci hareketi derinden etkilemiştir. Eşitlik için, eğitim hakkı için, aile içi şiddete, yöneticilerin cinsel istismar hakkına ve Konfüçyüsçü patriarkal düzene karşı seferberlikler söz konusuydu. Devrimci mücadelenin radikal bir modernleşmeye yol açtığı çok sayıdaki alandan biridir bu.

Kadın gerilla imgesi bugün moda hâline geldi ancak Çinli kadınların sürmekte olan devrimi kendi devrimleri yapmak için verdikleri savaşa gerçekten hakkını verecek fotoğraflar fazlasıyla nadir. Kuzey Çin'de kış iklimi hayli sert. Ağır yükler taşıyan katırların arkasında sıkı giyinmiş topluluk yürüyerek ilerliyor: Kadınlar Derneği'nin heyeti 1939'da askeri cepheyi incelemeye geliyor. Bir on yıl kadar sonra, Şangaylı kadın öğrenciler karaborsaya karşı eylem yapıyor. Objektif onları, Mareşal Çan Kay Şek'in kayınpederine ait, ülkenin en büyük mali kuruluşu olan Soong bankasının gökdeleninin önünden geçerken yakalıyor. Kuzey'den Güney'e Çin. Kırsal veya kentsel Çin. Yoksulların ve orta sınıfların Çin'i. Tüm Çin'de mücadele hâlinde kadınlar.

Yıllar içinde bu konudaki Maocu kavrayışlar farklılık gösterdi – Jiangxi'de çok liberal, Yan'an'da daha muhafazakâr. Fakat köylerde kadın hücreleri kuruldu. Sert davranan kocaların suçlandığı kendi "keder mitingleri"ni düzenledi kadınlar; kimi kez ellerinde sopa, zamanın değiştiğini anlamak istemeyen bir kocayı ciddi biçimde haşat ettikleri de oldu. Her cephede var olarak, Çinli kadınlar evlilik hakkındaki yasalarını söke söke aldılar...

Gerçek bir devrimdi bu dolayısıyla ve üçüncü dünyanın ilk halk cumhuriyetine -ki yakında kendine sosyalist diyecekti- yol açtı. Ancak köylülerin ve kadınların, en azından 1927 katliamlarından sonra işçi sınıfından daha merkezi bir rol oynadığı bir devrim.

Maoist parti birçok beklentiyi bozar. Kızıl Ordu içinde kendini yeniden inşa etmiş, kırsala gömülmüş ve büyük oranda kentlerden kopmuş olan bu partinin, haydutluğa batma tehdidi altında, herhangi bir ulusal siyaset oluşturmaktan ve tarihsel dinamizm yaratmaktan aciz basit bir köylü gerilla hareketi olması gerekmiyor muydu?

Oysa parti orduyu kendine tabi kılmaya -Mao'nun ifadesiyle "tüfekle komuta etmeye"- devam etti. Yönelimlerini ulusal olduğu kadar uluslararası verilere göre incelikle belirlemesini bildi. Toprak reformu anlayışını da kapsayacak biçimde, köyün kapalı ufkunu en baştan aşan uzun vadeli bir kavrayış gösterdi. Fırsatını bulduğu an büyük kentsel metropollere yöneldi. Sendikaların gelişimini teşvik etti (kendi denetimi altında kaldıkları doğrudur) ve işçi sınıfının önemli bir kesimine -devlet işletmelerinin daimî çalışanlarına- hayat boyu iş ve gelir güvencesine sahip, gıptayla bakılan bir statü sağladı.

Tarihin karşısına çıkardığı zorlukların ortasında, ÇKP devrimin partisi olarak kaldı -Çin devriminin tabii ki. Fakat 1945 öncesinde o devasa kurtarılmış bölgelerde ortaya çıkıp giderek kendi yasasını genç Halk Cumhuriyeti'ne dayatan yeni bir devlet bürokrasisinin de partisi hâline geldi. Devrimci dinamizm ile bürokratik muhafazakârlığın bu yakın çatışması iktidardaki Maoizmin, parti-devletin başlıca "iç çelişkileri"nden birini oluşturur. Rejimi sarsacak olan krizlerin birçok yönüne ışık tutar: "Yüz Çiçek"in bastırılması ve "İleriye Doğru Büyük Atılım"ın başarısızlığı, Mao etrafında oluşturulmuş kolektif önderliğin parçalanması ve Kültür Devrimi'nin sancıları.

Ülke "Büyük Lider"in dev heykelleriyle kaplandı. Rejimi içinden kemiren bir kanserin semptomu olan ve başlangıçta Stalin'inkine bir karşıt ağırlık teşkil etmesi gereken kişilik kültü altmışlı yılların çılgınlığına kadar gelişti.

Maoist devrimin uluslararası erimi çok geniş olmaktan geri kalmadı. Ulusal kurtuluş mücadelelerinin muhtemel seyri veya Güney'deki bir geçiş toplumunun gelişim yolları hakkındaki sorular ve önerdiği yanıt

unsurları itibariyle. Veya jeopolitik güç ilişkilerinde yarattığı alt üst oluş bakımından. Otuzlu yıllarda Doğu Asya dünya siyaset arenasına bütünüyle daldı: Emperyalist blok tarafında emperyal Japonya Batı'ya karşı siyasal emellerini vurgulayarak; Sovyet bloku tarafında, ÇKP Moskova'ya karşı siyasal bağımsızlığını dayatarak.

1949'dan beri bu bölgenin can alıcı önemi hiç kaybolmadı.

Kronoloji

1839-1842: Afyon Savaşları.
1850-1864: Taiping Ayaklanması.
1905: Rusya-Japonya savaşında Japonya'nın galibiyeti
1911-1912: Birinci Çin Devrimi (cumhuriyetçi)
1914-1918: Birinci Dünya Savaşı.
1917: Rus Devrimi.
1919: Versay Konferansı. 4 Mayıs Hareketi.
1921: Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) kuruluşu.
1923-1927: Kuomintang-ÇKP birleşik cephesi.
1925-1927: İkinci Çin Devrimi.
1926-1927: Kuzey Seferi.
1927: Şangay katliamı.
1927-1937: Kuomintang-ÇKP iç savaşı.
1929-1934: Jiangxi Sovyet Cumhuriyeti.
1931-1932: Japonya Kuzey-Doğu'yu işgal eder, Şangay'a saldırır.
1934-1935: Uzun Yürüyüş.
1937-1945: Çin-Japonya Savaşı. Kuomintang-ÇKP arasında Japonya karşıtı birleşik cephe.
1939-1945: İkinci Dünya Savaşı.
1945: Hiroşima ve Nagazaki'de atomik holokost. Japonya'nın dünya savaşında teslim oluşu.
1946-1949: Kuomintang-ÇKP iç savaşı.
1949: Üçüncü Çin Devrimi'nin zaferi (komünist). Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu (1 Ekim).
1950: Kuomintang Tayvan'a çekilir. Çin-Sovyet Anlaşması.
1950-1953: Kore Savaşı.

Şangay'ın "askerlik okulu"nda komünist işçiler silah kullanmayı öğreniyor, 1927.

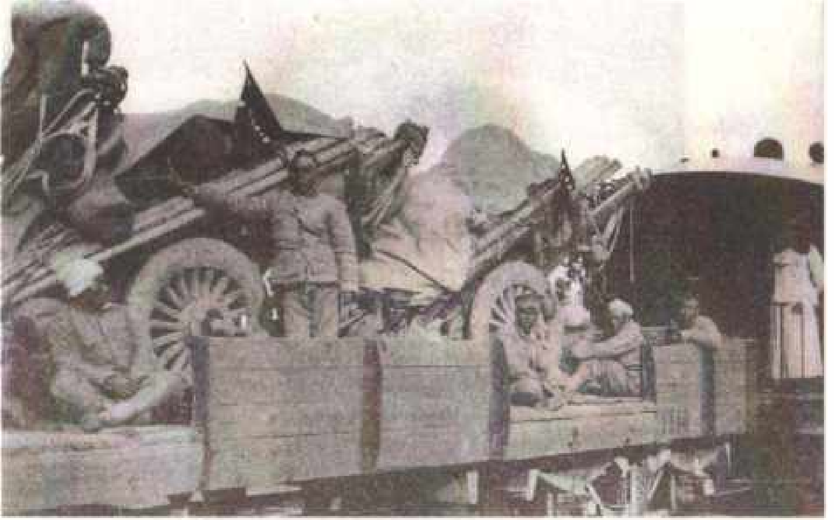
Mançu düzenine bağlılığın simgesi olan saç örgülerini kestikleri için iki genç Çinlinin kafası kesilmiş.

Maaşların ödenmemesinden dolayı Nankin'de yağma vakaları yaşanır. Olayın idama mahkûm olan elebaşları 12 Nisan 1912'de ölüme götürülüyor.

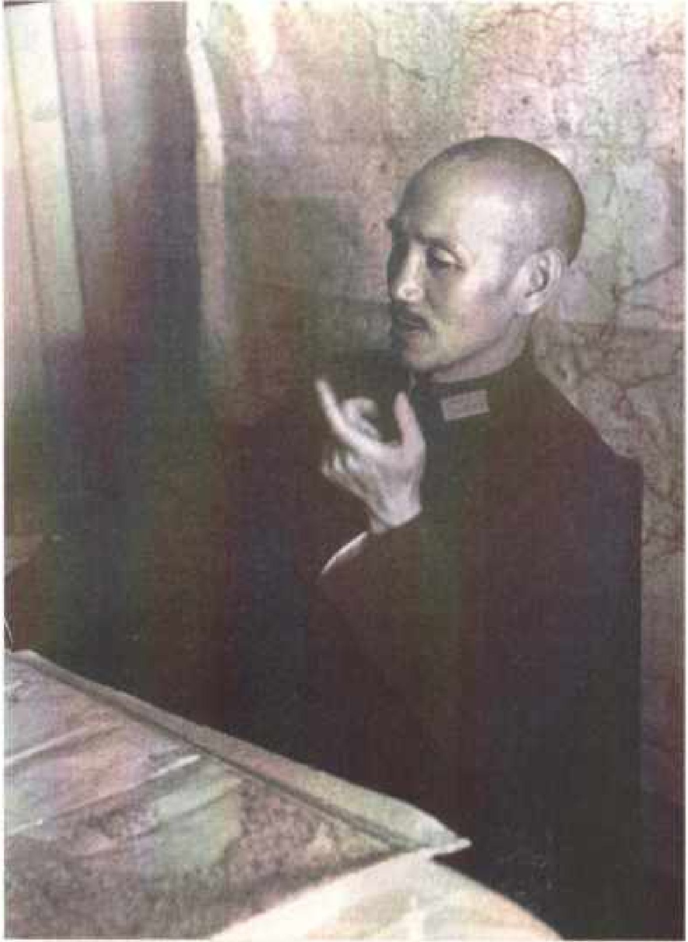
Cumhurbaşkanı Sun Yat Sen teftiş gezisinde, Şangay, 1912. (326)

Sun Yat Sen'in isyancı birlikleri bir silah konvoyunu kolluyor, 1911.

Bir pirinç dağıtımının ardından küçük bir kız yere düşmüş taneleri süpürgesiyle topluyor.

Çan Kay Şek Hankou'da yüksek savaş konseyinin bir toplantısına katılıyor, 4 Temmuz 1938.

Hankou önünde, Çinliler İngiliz donanması tarafından suya atılmış devrimci bildirileri toplamaya çalışıyor, Haziran 1927. (üst)
Şangay'da demirlemiş bir Japon kruvazörü, Nisan 1927. (alt)

Şangay'daki uluslararası imtiyaz bölgeleri dikenli tellerle korunuyor, 1927.

Soldan sağa: Çu En-Lay, Mao Zedung, Lin Biao Yan'an'da, 1939.

Zunyi konferansının ardından Lin Biao (solda) ve Mao Zedung, Ocak 1935.

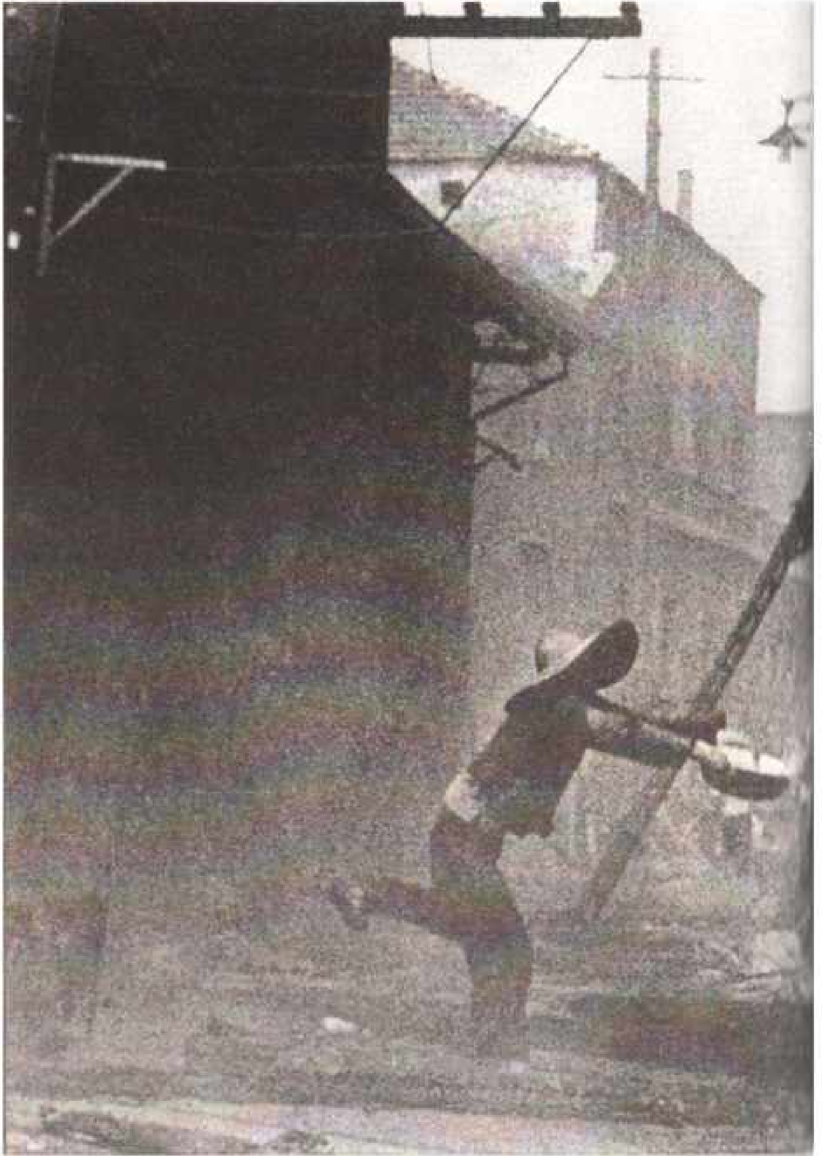

Çin-Japon savaşı sırasında Deng Xiaoping, Shanxi taşrasındaki Licheng'in savaşçılarını seferber olmaya çağırıyor, 1938 baharı. (335)

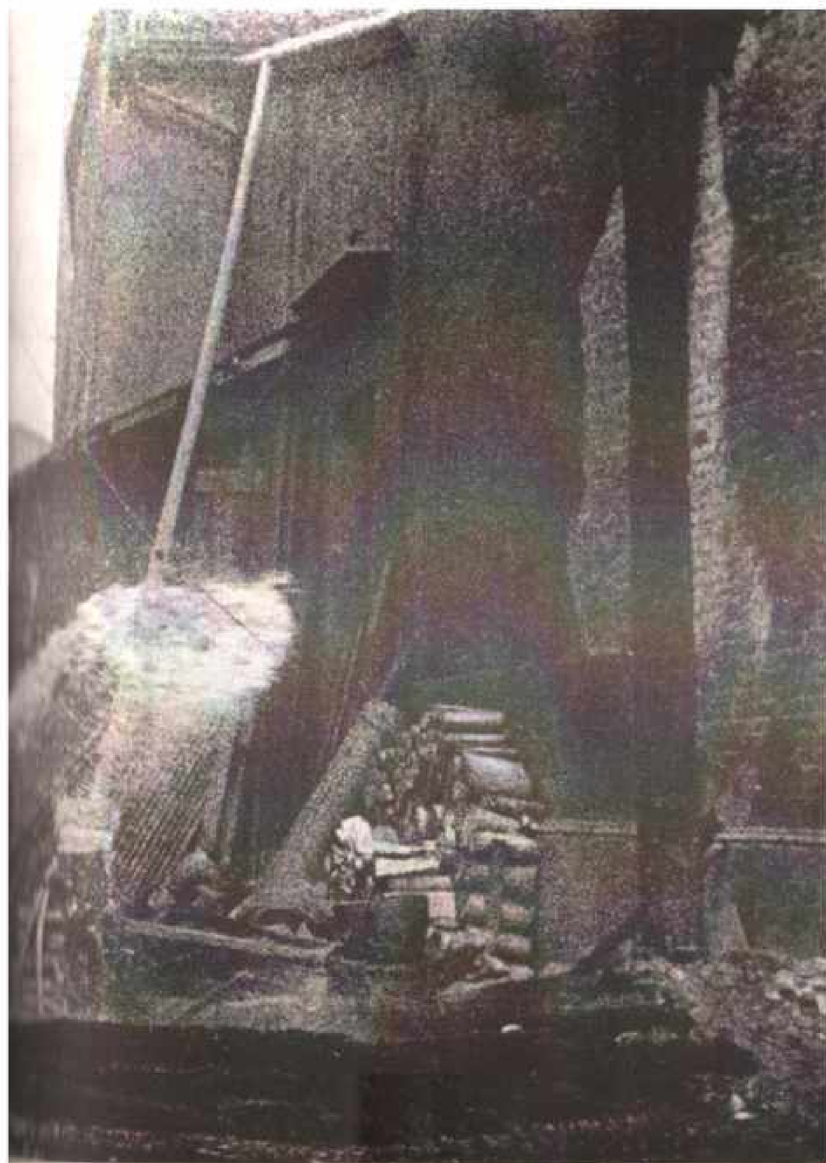

8'inci ordunun askerleri Yan'an bölgesinin çöllük kesimlerini ekime hazırlıyor, 1941.

Japon hava kuvvetlerinin Hankou'ya saldırısının ardından bir adam yangını söndürmeye çalışıyor, 1938. (çift sayfa).

Mao Zedung, Yan'an'da konuşlanmış 8'inci komünist ordunun birliklerini teftiş ediyor. (üst)
Çin Komünist Partisi'nin siyasi ve askeri şeflerini eğiten özel bir okulun üyeleri yemek molasında, 1938. (alt)

Japonya'nın teslim oluşunun ardından ABD Kuomintang ile ÇKP arasındaki görüşmeleri denetliyor. Soldan sağa: Zhang Zizhong, Mao Zedung, Patrick Hurley, Çu En-Lay ve Wang Ruo-Fei Chonqing'e gitmek üzere yola çıkıyor, 1945.

Hebei bölgesiden gönüllüler ve öğrenciler, ellerinde tek silah olarak kızıl şeritli mızraklarıyla Kızıl Ordu'ya katılmaya gidiyor, 1939. (çift sayfa)

Enflasyon karşısında paniğe kapılan halk parasını altınla değiştirmek istiyor, Şangay, 1948.

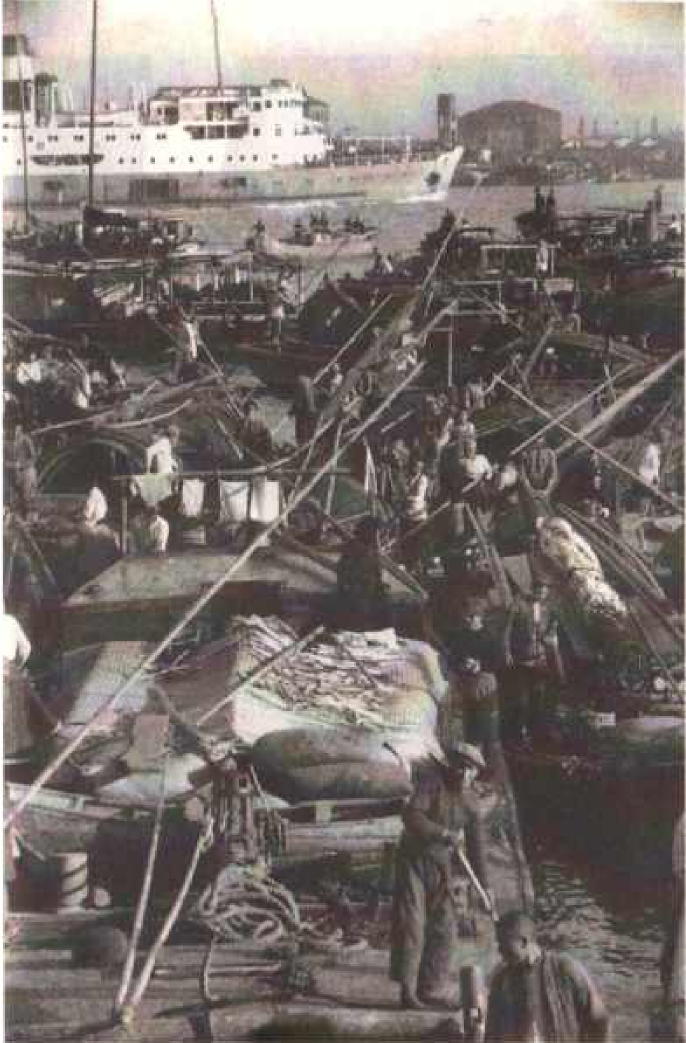
İki adam günün haberlerini okuyor, Pekin, 1948.

Pekin'de bir çayevi, 1949.

Şangay'a varan halk kurtuluş ordusu halk tarafından karşılanıyor, 1949.

Komünist ordunun Şangay'a varışı Çan Kay Şek'i, ardında harabe halinde ve açlık tehdidi altında bir şehir bırakarak, kaçmaya zorluyor, 1949.

Şangay'da bir komünist geçit töreni, Haziran 1949. (üst)
Bayan Chen Poer'in yönetimi altında Çinli kadın heyeti Kuzey cephesini teftişe gidiyor, 1939. (alt)

Mao Zedung'un şahsının etrafında bir kişilik kültü gelişiyor.

İspanya Savaşı
1936
Gilbert Achcar

İspanyol monarşisi 1931'de öylesine hastadır ki XIII. Alfonso'yu iktidardan çekilmeye ikna etmek için yerel seçimler yeterli olmuştur: Kraliyetin kent merkezlerinde 12 Nisan seçimlerini İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (PSOE) ve sendikal merkezi Genel Emekçiler Birliği'nden (UGT) son dakika cumhuriyetçilerine ve Bask ülkesi ile Katalonya'nın özerklik yanlılarına kadar uzanan, hayli tuhaf bir cumhuriyetçi koalisyonun kazanmasının ardından kral iktidarı galip gelenlere bırakarak sürgüne gider. İhtiyatlı bir karardır bu çünkü seçimlerin hemen ertesi günü ülkenin başlıca sendikal gücünü teşkil eden Ulusal Emek Konfederasyonu (CNT) ve onun siyasal çekirdeği olan İberya Anarşist Federasyonu (FAI) krallığı devirmek için genel grev çağrısı yapar.

Ülkede sert bir gerilim hâkimdir. Barselona'daki boş bir sokakta *Guardia Civil*'in jandarmalarının ve siyasal polis müfettişlerin, tüfek tehdidi ile ellerini havaya kaldırmış, kendilerine doğru yaklaşan adamların üzerini aradığını görüyoruz. Bir cumhuriyetçi partinin merkezinin bulunduğu binadan geliyorlar. Birinci katın balkonundaki bir seçim panosu zafere olan inancını ilan ediyor *–La Victoria: seguros*.

Cumhuriyetçi koalisyon, yıllardır ufak ateşte ısınan toplumsal durumun kaynama noktasına gelmeye başladığı anda, 28 Haziran kurucu meclis seçimlerinde büyük bir çoğunluk kazanarak başarısını teyit eder. Boykot ettikleri bu seçimlerden çıkan zaferleri kendi galibiyetleri olarak görmeyen anarşistler nisan ayından beri çeşitli grevlerin yanı sıra kilise karşıtı eylemler de yürütüyordu. Onlar için monarşinin çöküşü, doğrudan eylem anlayışıyla kışkırtmaya gayret ettikleri sosyal devrime bir prelüd oluşturmaktadır sadece. Bu da sosyalist solu ile burjuva sağı tarafından çekiştirilen ve merkez sol cumhuriyetçi Manuel Azaña'nın bir arada tutmakta zorlandığı koalisyonu belirli bir sıkıntıya sokuyordu.

Geçici hükümette Savaş Bakanı olan Azaña ekimde Konsey Başkanı olur. Bir fotoğraf onu bir askeri nümayişe katılırken gösterir: Saatine bakıyor, monarşi altında oluşmuş bir zümreye ait bu üst düzey subayla-

rın arasında sıkılmış görünüyor. Orduyu ve iş çevrelerini teskin etmek, Azaña'nın en büyük derdi bu olacaktır. Bu çabalarında, Madrid belediye binasına gelişinde bir muhafız birliği tarafından selamlandığını gördüğümüz PSOE'nin sağ kanadının yöneticisi, geçici hükümette Maliye Bakanı olan Indalecio Prieto ona yardımcı olacaktır.

Anarşistler tarafından yönlendirilen, işçi ve köylülere dayalı toplumsal basınç ile burjuvazinin ve askerlerin talepleri arasındaki bu büyük açının uzun vadede muhafaza edilmesinin imkânsız olduğu açığa çıkacaktır. İspanya devriminin meydana geldiği çerçeve budur. Toplumsal mücadeleler sürekli sertleşir fakat bu basıncın altında hükümetin uyguladığı reformlar onları sakinleştiremez. Böylece, Eylül 1932'de kabul edilen toprak reformu yasası çalkantının köylere yayılmasını engelleyemez. Baskı da bir işe yaramaz, tıpkı Cadiz bölgesindeki Casas Viejas anarşist komününün Ocak 1933'te sertçe yasaklanması ve bu esnada sığındıkları evde çıkan yangın sonucu otuz civarında militanın ölmesi örneğinde olduğu gibi. Onların cesetleridir, gazetecilerin ve jandarmanın tiksinmiş yüz ifadeleri önünde, mezarlıkta yerde yatan.

Casas Viejas katliamı sol içindeki bölünmeleri hızlandırır, PSOE'nin bünyesinde de olduğu gibi. Sonuçta koalisyon dağılır ve Kasım 1933 seçimlerine merkez sol cumhuriyetçiler ile sosyalistler ayrı listeler hâlinde katılır; muhafazakâr sağ tarafından yenilirler. O andan itibaren toplumsal ve siyasal çatışmalar daha da şiddetlenir, özellikle de sağın kendisini bir önceki hükümetin uyguladığı reformları söküp atma görevine vakfetmesiyle. Solcu hükümetin siyasal çekincelerinden kaynaklı engellerden azade olan muhafazakâr yönetim altında baskı da şiddetlenir. Ne tedirgin edici, *Guardia Civil* tarafından "aşırı" olarak değerlendirilmiş kitapların yakıldığını gördüğümüz Aralık 1933 tarihli şu fotoğraf. Aynı anda Şansölye Hitler'in Almanya'sında meydana gelmekte olanların doğrudan yankısı ve bizzat *autodafé* teriminin [kitap yakma] dayandığı İspanyol Engizisyonunun uzak yankısıdır bu.

Grevler, ayaklanmalar ve baskı döngüsü katmerlenerek devam eder ve Ekim 1934'te her ikisi de sertçe bastırılacak olan Katalan özerklik yanlılarının isyanı ve Asturyalı madencilerin ayaklanması ile zirveye ulaşır. Asturya'da Oviedo bölgesinin kömür madenlerindeki işçiler tarafından -sol kanadının yönlendirdiği sosyalistler dahil olmak üzere tüm radikal solun katılımıyla- 5 Ekim'de ilan edilen devrimci komün, Yabancı Lejyonu ve Faslı birliklerin müdahalesiyle birkaç gün sonra vahşice ezilecektir. Yönetimine General Franko'nun da katıldığı bu dehşet verici müdahale bin civarında ölüme yol açar ve tüm ülkede binlerce kişinin (tahminlere göre 20 ila 30 bin) tutuklanmasıyla sonuçlanır. Bir ormanlık alanda *Guardia Civil* tarafından tutuklanıp götürülen, Bask kasketleri takmış madenci sırasının başında çizgili önlüklü bir kadın

gurur ve kararlılıkla yürüyor; dördüncü sırada genç bir madenci geniş bir gülümseme sergiliyor: Geleceğin onlara vaat ettiklerine güven taşıyan işçiler bunlar.

Tutuklananların yargılanması için kurulan askeri mahkemeler takip eden aylarda işlemeye başlayacaktır. Savaş Konseyi önüne çıkan bu dört militan ömür boyu hapis cezasına çarptırılacaklar. Bir diğer fotoğrafta Francisco Largo Caballero'yu mahkemede görüyoruz: PSOE'nin tarihsel yöneticisi, partisinin sol kanadının lideri hâline gelmiştir. Asturya ayaklanmasının siyasal sorumluluğunu üstlenir. Tutsaklığı "İspanyol Lenin" adıyla anılacak bu şahsın popülerliğini hayli arttıracaktır.

Hükümette bulunan sağ, bakanlık krizlerine ve mali skandallara batarken cumhuriyetçi solun birleşik demokratik kampanyası 1935 sonbaharında, Azaña'nın, Madrid'de, tahminlere göre 350 bin kişilik bir kitleye hitap ettiği bu devasa mitingin gösterdiği gibi çok büyük bir çapa ulaşır. Hükümetin karşı karşıya kaldığı istikrarsızlıktan çıkmak üzere *Cortès* [Millet Meclisi] Ocak 1936'da nihayet feshedilecek ve sonraki ay yeni seçimler düzenlenecek. Azaña tarafından yönetilen cumhuriyetçilerden, sosyalistlerden, komünistlerden, özerklik yanlısı solculardan ve hatta Birleşik Marksist İşçi Partisi'nin (POUM) "Troçkist"lerinden ya da bu şekilde değerlendirilenlerden müteşekkil Halk Cephesi, ılımlı bir sosyal program ve Ekim 1934 olaylarına dahil olmuş herkes için af talebiyle, bu seçimlere dönük oluşturulmuştu.

16 Şubat 1936 milletvekili seçimlerinde Halk Cephesi *Cortès*'te koltukların geniş bir çoğunluğunu elde ederek ihtişamlı bir zafer kazanır. Bu, Manuel Azaña'nın tekrar İspanyol hükümetinin başına geçmesini, ardından da mayısta Cumhurbaşkanı olmasını sağlar. 22 Şubat'ta af ilan edilir ve siyasi tutsaklar halkın sevinç gösterileri içinde serbest bırakılır, Özerklik yanlısı isyanın ardından bakanlarıyla birlikte tutuklanan Katalonya *Generalitat*'ının [hükümetinin] başkanı Lluis Companys'in görkemli yürüyüşü sırasında ve Barselona hapishanesinin önünde çekilmiş kitle fotoğraflarının gösterdiği gibi. Yahut Dolorès Ibarruri'nin, ünlü komünist "Pasionaria"nın serbest kalışının ardından Madrid'de bir kitle mitinginde konuştuğu fotoğraf: Asturya ayaklanmasının ardından on beş yıllık hapis cezasına çarptırılmıştı.

Bir kez daha solun seçim başarısı siyasal ve toplumsal bir radikalleşmenin katalizörü olur. Ancak bu sefer radikalleşme en baştan sol safları böler: Prieto'nun arzusuna rağmen Largo Caballero'nun başında bulunduğu sosyalistler Manuel Azaña'nın hükümetine veya başkanlığa seçildikten sonra kendine seçtiği selefi Santiago Casares Quiroga'nınkine katılmayı reddeder. Dolayısıyla kabine merkez sol cumhuriyetçilerle sınırlı kalırken Halk Cephesindeki sol partiler, 1936 seçimlerinin hemen ertesinde başlayan bir çeşit eylemleri tırmandır-

ma biçimi altında, toplumsal radikalleşme alanında anarşistlere üstün gelme gayreti içindedirler.

Pasionaria'larının kazandığı popülerlik ile canlanmış olan İspanya Komünist Partisi'nin (PCE) Stalinistleri de PSOE'nin sol kanadının yaptığı radikal dönüşün sağladığı meşruiyetten faydalanır. Bir sinema salonunda Largo Caballero'nun söz aldığı mitingin fotoğrafı durumu iyi yansıtır: "Yaşasın Halk Cephesi" yazılı pankartın ortasında Marx, solunda Lenin ve sağında İspanya Sosyalist Partisi ile UGT'nin kurucusu Pablo Iglesias yer alır; "Yaşasın Marksist Birlik" sözlerini taşır bir diğeri ve "Yaşasın Devrimci Marksizm" yazısı okunur bir üçüncüsünde, her birinin üzerinde komünistlerin orak-çekici ile Sosyalist Gençliğin yıldızı bulunur. Bu sonuncusu Nisan 1936'da Komünist Gençlikle, PCE'nin hâkimiyeti altına düşmekte gecikmeyecek olan Birleşik Sosyalist Gençlik (JSU) çerçevesinde birleşir. Aynı siyasal sonucu verecek biçimde benzer bir operasyon Katalonya'da gerçekleşir: Stalinistlerin Katalan sosyalistlerini massedeceği Katalonya Birleşik Sosyalist Partisi (PSUC) temmuzda doğar.

1936 baharı, sağın sertleşmesiyle toplumsal ve siyasal gerilimlerin hızlı bir yükselişine tanık olur. İkinci Cumhuriyet'in ilanının ellinci yıldönümü kutlamaları bir bombalı saldırıyla karışır ve solcu militanlar ile faşist Falanj Partisi arasında çatışmalar meydana gelir. Mayıs ayından itibaren işçi ve köylü mücadeleleri ülkenin başlıca kentleri ve bölgelerinde yeni doruk noktalarına ulaşır. Yumrukları havada, yüzlerinde tebessüm, yöneticileri kovduktan sonra fabrikanın önüne bir vagon yerleştiren bu işçiler, emekçilerdeki yeni güveni iyi resmeder. Onların sendikal ve siyasal örgütleri hükümetin dayanabileceği yegâne gerçek zemindir.

Mülk sahibi sınıflar ve sağ için bu kabul edilemez durum ordunun muhafazakâr, gerici ve faşizan çevrelerini birleşmeye ve her şeylerini riske ettikleri bir harekâta iter. 1936 baharında Fransa'daki Halk Cephesinin seçim galibiyetinin bu kesimde yarattığı endişe onları harekete geçme konusunda daha da kararlı kılar. 17 Temmuz'da Fas'ta İspanyol yönetimi altındaki bölgelerde bulunan ordu birlikleri Madrid hükümetine başkaldırır ve 18'inde bu kez bizzat İspanya toprağında bir askeri kalkışma meydana gelir. Öncelikle Sevilla ile Cadiz'in ele geçirilmesiyle Endülüs'te; Galiçya, Léon, Eski-Kastilya, Navarra ve Aragon'un bir kısmının denetim altına alınmasıyla ülkenin kuzeyinde başarılı olur kalkışma. Sevilla yakınındaki Urtrera kasabasında askerler üzerlerini ararken elleri başlarında güneşin altına dizilmiş bu sivillerin fotoğrafı 20. yüzyılın askeri darbelerinin klasik bir imgesidir.

Ordunun başkaldırısı diğer bölgelerde ve bilhassa ülkenin iki büyük şehri, başkent Madrid ve Katalonya'nın metropolü Barselona'da yenilgiye

uğratılır. Bu iki şehirde ve yönetime bağlı kalan diğer bölgelerde darbe girişiminin mağlup edilmesinde belirleyici rolü oynayanlar sendikalar ve sol partilerin militanlarıdır. Aynı sahneler her yerde tekrarlanır, tıpkı 18 Temmuz'da Madrid'de çekilmiş ve işçi örgütleri tarafından el konulup askeri araca dönüştürülmüş çok sayıdaki limuzinden birinin önünde iki milisin poz verdiği ve arabanın ön kısmında oturan bir kadının camdan yumruğunu kaldırdığı bu fotoğrafta olduğu gibi. Yahut Barselona'da kaldırım taşlarından oluşturulmuş barikat görüntüsündeki gibi. Burada halk milislerindeki yaş dilimlerini gayet iyi temsil eden bir örneklem buluyoruz: Gençler, daha az genç olanlar ve çok daha genç olanlar. Bu gelişigüzel milisler bir panayırın atış standındaki gibi eğleniyor görünüyorlar.

Başbakan Casares Quiroga istifa ettiğinden ılımlı solun bir başka üyesi 19 Temmuz'da onun yerini alır: Sosyalist yöneticiler tarafından dayatılan koşulu, yani sendikalara ve solcu milislere silah dağıtmayı kabul eden José Giral. İvedilikle 50 bin tüfek Madrid'deki halk örgütlerinin kullanımına sunulur, fakat namlu dipleri eksiktir. Bunlar da isyancı askerler ve falanjist milislerin işgali altındaki Montaña kışlasında bulunmaktadır. 20 Temmuz'da kışla Madrid solu tarafından baskına uğrar ve ele geçirilir, ki bu da öncekilerin tam tersi görüntülere sebep olur: Burada, ellerini havaya kaldırmış olanlar üniformalı askerler iken –Montaña'da bulunan subaylar– onlara eşlik edenler silahlı sivillerdir. Hatta tüfeğini iki elle tutup en önde yürüyen adam takım elbisesi giymiş ve kravat takıyor! Kışlanın yeni sakinleri öncekilere pek az benziyor: Avluda neşeli bir milis ve yanında bir kız çocuğunu kollarında taşıyan gururlu bir *mama*. Küçük kız sol yumruğunu havaya kaldırmış ve sol eline bir fotoğraf çekimi anı için bir *browning* almış... Bizlere kadar ulaşmış bir an.

İspanya'da monarşist ve muhafazakâr devlet ile kilisenin sıkı biçimde iç içe geçmiş olması ve anarşist hareketin kilise karşıtı geleneğinin gücü otuzlu yılların devrimci patlamalarının sıklıkla ruhban sınıfına ve dini yapılarla sembollere saldırmasına sebep olmuştur. Temmuz 1936'nın askeri kalkışmasının yarattığı endişe, insanların öfkelerini dinî olandan çıkarmaya dönük davranışlarını daha da arttırır. Öte yandan bu eylemler de açıkça bir çeşit şeytan çıkarmaya dayandığından batıl itikattan kurtulamamış görünüyorlar. Bir kiliseden alınmış giysileri üzerlerine giyip, nesneleri sergileyerek "kutsala saygısızlık" işlemekten haz alan bu milislerin ve daha da bariz biçimde Madrid yakınlarında bir idam mangasının yapacağı biçimde İsa'nın heykeline ateş eden adamların durumu gerçekten de bu. Elleri belinde onları gözlemleyen kadın, muhtemelen bunların sadece büyük çocuklar olduğunu düşünüyordur.

Henüz yeni başlamakta olan ve her iki tarafta da feci katliamlara ve

çok sayıda aşırılığa yol açacak bu iç savaşta kadınlar her şeye rağmen sol cephede, ilk dönemde, ön saflarda bulunur. Oysa Barselona'daki bekleme sırasında gördüğümüz bu değildir. İşçi milislerine katılım bürosuna dönüştürülmüş olan Hawai sinemasının önündeki kuyrukta yalnızca erkekler vardır ve durumun maçoluğunu daha da vurgulamak istercesine, reklam panoları salonda gösterilen son "çok izlenen" filmin başlığını taşır: *Karın benim karımdır*. Çoğu ellerini ceplerine atmış bu erkekler, şaşırtıcı biçimde bir iş bulma kurumu önündeki işsizlere benziyor. Ve zamanla durum gerçekten de buna evrilecektir: Milislere, sonra da orduya katılım, savaş hâlinden kaynaklı olarak işsizliğe mahkûm birçok insan için, ne denli düşük olsa da bir gelir elde etmenin yegâne yolu olacaktır.

Fakat iç savaşın ilk günlerinde askeri kalkışmaya karşı işçi ayaklanması devrime döner. Özellikle Katalonya'nın başkentinde muazzam bir halk enerjisi kendiliğinden örgütlenmenin yollarını bulur. Antifaşist Milisler Merkezi Komitesini kuracak olan sendikal ve siyasal örgütlerin başlarda bu spontane halk teşkilatında dahli çok azdır üstelik. Kendi Ulusal Muhafız Merkezi Komitesiyle donanmış bu Barselona Komününün tıpatıp Paris Komününe benzemesi için bir tek seçilmiş ve geri çağırılabilir bir konsey eksiktir. "Savaş komünizminin", Rus orijinalinden çok daha neşeli bir İspanyol versiyonu devrimin ilk zamanlarında yürürlüğe konur. Toprakların ve işletmelerin kolektifleştirilmesine eşlik ederek komiteler halka erzak dağıtır: Fotoğrafta CNT-FAI'nin gıda komitesi lokalinin önünde nevale yüklü bir kamyon görüyoruz.

İlk aylar boyunca, kadınlar Paris Komününde olduğu gibi kendilerini yemekhanecilik ve hemşirelik faaliyetleri ile sınırlamayıp milis içinde de savaşır. Silahlı erkeklerin baktığı ve Katalanca milise katılma çağrısı yapan afişin üzerinde elinde tüfek tutan bir kadının resmi çizilmiş –"Milislerin size ihtiyacı var". Ve son derece kararlı kadınlar görüyoruz, Katalonya'daki seferberliğin ilk hedefi olan Aragon cephesi için yola çıkmış bir milis birliğini gösteren fotoğrafta.

Zaragoza'yı isyancı askerlerden geri almak ve onları Aragon'dan çıkartmak için Barselona devasa bir çaba harcayacaktır. Mevcut tüm kuvvetler bu cepheye gönderilir: Milislerin yanı sıra düzenli ordunun yönetime sadık bölükleri de onlara katılır. Devrimci seferberliğin ilk evresinde bu ikisi arasındaki fark kaybolma eğilimindedir: Barselona'nın bu büyük caddesinde, bir geçit törenindeki gibi kaldırımlara yığılmış –hatta kimileri direklere veya ağaçlara tırmanmış– hayli kalabalık bir kitlenin ortasında yürüyen, bu cepheye gidecek olan askerlerin pek de savaşçı ve disiplinli bir hâli yok. Derme çatma teçhizatlarıyla milisler de geçit hâlinde, tıpkı bir sivil kamyona yerleştirilmiş topları ve uyku tulumu niyetine kullanacakları şilteleriyle şu anarşistler gibi. Şapkaların

çeşitliliği George Orwell'in gözlemini doğruluyor: Milisteki şapka türü onları taşıyanlar kadar çoktu.

Aragon cephesi için Barselona'dan yola çıkmış ilk destek tugayının başında, 24 Temmuz'da, üzerinde CNT-FAI kısaltmasını taşıyan güzel bir kabriyole içinde (yine el konulmuş bir araba), kendi adının verileceği bu tugayın komutanı, efsanevi anarşist kahraman Buenaventura Durruti'yi görüyoruz. İkinci planda milisler ve şilteleri taşıyan kamyonlar. Boynunda dürbünü, milislerin arasında yine Durruti'yi görüyoruz; tugayının görevini ikili biçimde görüyordu: Ordudaki kalkışma karşısında askeri, katedilen veya özgürleştirilen -ve "liberter komünlerin" kurulması tasarlanan- bölgelerde ise devrimci bir görevdi bu.

Bununla birlikte, ağustos ayının başından itibaren başkaldıran askerlere Alman ve İtalyan hava kuvvetleri tarafından verilen destek, Faslı bölüklerin ve Yabancı Lejyonundan birliklerin kitlesel olarak, General Franco'nun başlarına geçtiği Endülüs'e taşınmasını sağlar. Sevilla'nın Kuzey-Doğu'sundaki Constantina kasabasının Lejyon tarafından ele geçirilişinin ünlü fotoğrafları tüylerimizi ürpertecek cinsten: Kasaba sakinlerinin yakarışlarını gösteriyor (özellikle kadınları, çok sayıda erkek katliamdan kurtulmak için muhtemelen kaçtığı veya gizlendiği için). Tıpkı kapısının önüne beyaz bir çarşaf geren şu kadın gibi. Belki de, kızıl bez sarılı herhangi bir değneğin öfkeden çıldırtmaya yettiği şu bir çeşit boğanın beyaz çarşaf görüntüsüyle yatıştırılabileceğine inanıyordur. Bir başka fotoğrafta Sevilla'ya dönen bir kamyon görüyoruz, muhtemelen Faslı askerlerin gözetimi altındaki tutsakları taşıyordur.

Faslı piyadeler iç savaşta dehşet verici bir katliamcı ve tecavüzcü namı edinmişlerdi. Kendilerinin olmayan, kendilerini ezenlerin savaşında silah altına alınmışlardı ve cesaretlendirildikleri ve bunda bir mükafat buldukları ölçüde şiddete daha da teşneydi bu gariban cahiller: Mükafatları kendi topraklarının fatihleriyle aynı ülkeden olanlara saldırmaktı. Fransa ve Birleşik Krallık gibi dost sömürgeci güçleri gücendirme çekincesiyle Cumhuriyet'in Fas topraklarındaki sömürgeci egemenliğe son verme iradesini ilan etmeyi atlayarak kendi davasına kazanamadığı garibanlardı bunlar.

Fas'tan gelen ve İspanyol ordusunun savaşta en fazla tecrübe kazanmış bölüklerinin başında bulunan Franko Kuzey'e doğru engellenemez ilerleyişine başlar. Cumhuriyetçi cephede hâlâ heyecanını koruyan seferberlik bunun önünü alamaz. Cepheye giden ve gönüllülerle dolu -Barselona garında yumrukları havada gördüğümüz şu milisler gibi- trenler giderek daha da çok yaralı ve sakatla geri dönmektedir. Çok daha idmanlı olmanın ötesinde darbeci bölükler Nazi Almanya'sının ve faşist İtalya'nın sayesinde çok daha iyi teçhizatlandırılmış durumda.

Solcu güçlerin teknik yetersizliğini telafi edebilecek olan da metal işçilerinin ürettiği derme çatma zırhlılar değildi –B seri bir bilimkurgu filmi için yapıldığını düşünebileceğimiz Barselona'daki şu CNT tankı gibi. Ne de atlı birliklerden milislerin el koyduğu ve Orwell'in yeterince iyi davranılmadığından yakındığı şu muhteşem atlar. İkinci planda bulunan ve POUM'un kızıl bayrağını tutan bir diğerine bakan şu atlı, İngiliz yazarın benzer bir konumda tasvir ettiği Belçikalı *comandante* George Kopp olabilir. Ya başka bir taşıma ve ulaşım imkânı olmadığından kırsal bölgelerde milisler tarafından sıkça kullanılan eşek ve katırlara ne demeli... Eşek sırtında, bir arabadaki yolculara kimlik kontrolü yapan kadın milisin fotoğrafı devrimci milislerin yoksulluğuna tanıklık ediyor, tıpkı ağustos sonu Barselona'da zafer takının altından geçen anarşist milis tugayı imajının gösterdiği gibi.

Birkaç gün sonra, yani harekâtının başlangıcı üzerinden yalnızca bir ay geçmişken Franko, temmuz kalkışmasının başlıca örgütleyicisi General Mola'nın yönetimi altında ters istikamette ilerleyen Kuzey'in darbeci bölükleriyle Madrid'in batısında bağlantıyı sağlar. Bir fotoğraf, askeri başkaldırının geçici başkenti Burgos'ta iki generali birlikte gösteriyor. Franko, yüzünde tebessüm, hoşnut görünürken Mola'da bir kaygı ifadesi var: Bir ay sonra, gerici cunta tarafından başkomutan ve hükümetin geçici başkanı olarak atanmasının ardından, Franko, Mola'nın aleyhine, kendisini Devlet Başkanı ilan edecektir.

Eylül ayının başındaki durumun vahameti sosyalistleri ve Stalinist müttefiklerini iktidar sorumluluğunu almaya ikna eder. Popülerlik kazanmış olan Largo Caballero sosyalistlerin, merkez sol cumhuriyetçilerin ve iki komünist bakanın yer alacağı yeni bir hükümet kurar. 67 yaşında, elinde silah, Madrid'in kuzeyindeki Guadarrama cephesinde gülümseyen milislerin arasında Caballero'yu gösteren fotoğraf besbelli cumhuriyetçilerin moralini yükseltme amacını taşır. Diğer taraftan o zamana kadar Milisler Merkezi Komitesi bünyesinde paralel bir iktidar oluşturmuş olan CNT ve POUM Katalonya *Generalitat* Konseyi'ne katılır.

Yeni hükümet, "cumhuriyetçi" düzenin ve ılımlılığın baş savunuculuğunu üstlenmiş olan Stalinistlerin yoğun basıncı altında kalacaktır. Stalinistlerin etkisi güçlerinden ziyade –hızla artmakta olsa da bu ikincildir– İspanya Cumhuriyeti'nin hâlâ güvenebileceği tek dış destek olan SSCB'yle yakın ilişkilerinden kaynaklanır. Barselona limanında, ekim ayında, cumhuriyetçilere yardım getiren ilk Sovyet gemilerinden biri olan *Ziryanin* kargo gemisini karşılamaya gelmiş kayda değer kalabalığın görüntüsü bu yardımın Moskova'nın yerel taraftarlarına nasıl bir prestij kazandırabilmiş olduğunu iyi gösteriyor.

Benzer biçimde, Komintern'in kararı üzerine yüksek sayılarla akın etmeye başlayan Uluslararası Tugayların savaşçıları da çoğunlukla

Stalinist olduklarından veya Stalinistlerin etkisi altında bulunduklarından –Naziler tarafından tutsak edilmiş Alman Komünist Partisi'nin yöneticisinin adını taşıyan Alman "Thaelmann" tugayının savaşçıları gibi– PCE'nin nüfuzunu güçlendirir. PCE'nin göreli gücü Madrid'de Katalonya'da olduğundan daha büyüktür. Başkentteki şu çocuk alayında kısacık boyuyla bir küçük kız "Proleter Kardeşler Birliği"ne (UHP) ithaf edilmiş, kendisinden daha uzun bir bayrağı taşımakta zorluk çekiyor sanki. Arkada ergenlik çağındaki bir genç Pasionaria'nın Stalinist inancın dinî karakterini iyi yansıtan bir portresini taşıyor: Gövdesi bir ışıltıdan yükselen komünist önderin başının üzerinde sanki hale çizen bir orak bulunuyor...

Kasım başında, darbecilerin Madrid'e saldırısının az öncesinde, anarşistler Largo Caballero'nun hükümetine katılmaya karar verir. Madrid, imdada koşan Uluslararası Tugayın ün salacağı destansı bir muharebede yiğitçe direnir. Gerici taarruz püskürtülecektir. Bir dizi ciddi mağlubiyetin ardından cumhuriyetçi kampın bu zafere ihtiyacı vardı. Madrid'deki milislerin yüzünden okunan mutluluk buna tanıklık ediyor. Efsanevi hâle gelmiş bu galibiyeti kutlamak için ne çok *flamenco* dansı yapılmış olmalı –tıpkı tüfeklerini sırtlarına çapraz takmış şu erkek ile kadın milisin yaptığı gibi.

Fakat Madrid muharebesinin kurbanları arasında, kendi milis bölüğünün başında kentin imdadına koşan ünlü Durruti de bulunmaktadır. Karanlık koşullarda öldürülen anarşist önderin vefatı, İspanya iç savaşında sembolik bir dönüm noktası teşkil eder. Barselona ona gösterişli bir cenaze töreni ithaf edecektir: Fotoğrafta yoldaşlarının omzunda taşınan anarşistlerin kızıl ve kara bayrağıyla kaplı tabutunu görüyoruz. Yüz ifadeleri ciddi: Yaşayan bir efsane sönmüş ve kendisiyle birlikte İspanya devriminin ilk aylarının olağanüstü liberter umudunun bir kısmını da götürmüştür. Cenaze yürüyüşüne katılan resmi şahıslar arasında kalın gözlüklü ve sivri burunlu bir adam Katalonya *Generalitat*'ının başkanı Lluis Company'nin kolunu tutuyor: Bu Vladimir Antonov-Ovseyenko. Ekim 1917 ayaklanmasının eş-lideri, Troçki'nin eski ortaklarından olan Antonov-Ovseyenko taraf değiştirdikten sonra Stalin tarafından 1936'da Barselona'ya SSCB genel konsolosu olarak gönderilir, Moskova'ya çağrılıp "sağcıların ve Troçkistlerin" davasında "yargılanıp" 1938'de idam edilmeden önce. Moskova mahkemelerini mahkûm ettiği için Stalin'in gözünde suçlu bulunan POUM'un lideri ve kuramcısı Andreu Nin'in Katalonya *Generalitat* Konseyi'nden aralık ayında çıkarılmasını sağlayan da yine Antonov-Ovseyenko'dur. İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde kimi Doğu Avrupa ülkelerinin tanık olacağı sürecin habercisi olarak, takip eden aylarda İspanya Cumhuriyetçi Devletinin merkezi kurumlarına Stalinistlerin el koyuşunun çapı giderek

genişler. George Orwell'in aralıkta vardığı Katalonya'da yaşadığı ve *Katalonya'ya Selam*'da son derece canlı biçimde tasvir ettiği dönemdir bu. Barselona'da POUM'un "Lenin kışlası" önünde çekilen fotoğrafta diğer milislerden bir kafa kadar daha uzun olan ve sıranın sonunda gördüğümüz kişi odur.

1937'nin ilk aylan sırasında PCE ve Moskova'nın Largo Caballero hükümeti üzerindeki basıncı daha da artar ve Başbakanın kendi de Stalinist saldırılann hedefi hâline gelir. Bu basınç Denizcilik ve Havacılık Bakanı Prieto'nun desteğiyle, Stalinistlerin antifaşist mücadelenin etkinliği adına savunuculuğunu yaptığı, düzenli ordunun yararına "milislerin askerileştirilmesi" talebiyle ilgilidir. Aynı argüman, genel olarak burjuva düzeninin devlet, toplum ve ekonomi alanlarında yeniden tesis edilmesini savunmalarına yaramaktadır. Bu yolda başlıca engel anarşistler ve POUM tarafından oluşturulan devrimci eksen olduğundan, POUM'u tasfiye etmek ve tamamen ortadan kaldırılmak için fazla güçlü olduklarından anarşistleri boyun eğdirmek gerekmektedir. Operasyon sahası: Katalonya, anti-Stalinist radikal solun merkezi.

Nisan ayında Pireneler'deki sınır karakollarının denetimi için anarşistlerle yaşanan çatışmaların ardından hükümet kuvvetlerinin taarruzuna uğrama sırası –3 Mayıs 1937'de *Generalitat*'ın PSUC üyesi olan Kamu Güvenliği danışmanı tarafından duyurulan– Katalonya başkentinin telefon santraline gelecekti. POUM tarafından desteklenen anarşistlerle jandarma arasında sert çatışmalar yaşanacaktır. Jandarmaya destek için Madrid'i terk ettiğinden beri cumhuriyetçi hükümetin merkezi olan Valencia'dan hücum muhafızları da muharebeye katılır. "Mayıs günleri" George Orwell tarafından tasvir edilmiştir; Ken Loach'un güzel filmi *Land and Freedom*'un [Ülke ve Özgürlük] (1995) da temel sekanslarından birini teşkil ederler. 7 Mayıs günü, çatışmaların ardından fotoğrafı çekilen bu kaldırım taşından müteşekkil barikatlar gericiliğe karşı değil, bizzat cumhuriyetçi kampın içinden gelen bir saldırıya karşı dikilmişti. Mücadelelerden birkaç gün sonra Barselona sokaklarında "düzen"in tesisini gösteren hücum muhafızlarının geçit töreni bu taarruzun doğasını gayet iyi yansıtıyor. Her şey burada yatıyor: Bu görüntü ile devrimci milislerin geçit töreni arasındaki kontrastta.

Mayıs günleri olayların seyrini hızlandırır. Stalinist bakanlar POUM'u yasaklaması ve anarşistleri bastırması için Largo Caballero'ya basınç uygular. Yaşlı sosyalist önderin bunu reddetmesi üzerine komünist bakanlar istifa ederek hükümetin düşmesini sağlar. 17 Mayıs'ta yeni bir kabine PCE'nin müttefiki sosyalist Juan Negrín'in başkanlığı altında kurulur; Prieto Savaş Bakanı olur.

Haziranda Stalinistler tarafından mayıs çatışmalarının sorumlusu ilan edilen ve "casusluk"la suçlanan POUM yöneticileri Stalinistlerin

denetimi altındaki polis tarafından ve Madrid'den gelen "özel" ajanların katılımıyla tutuklanır. Nin kaçırılmasından kısa zaman sonra Moskova'nın ajanları tarafından öldürülürken yoldaşları daha sonra "yargılanıp" hapis cezalarına çarptırılacaktır. Albert Camus POUM'un kurucusunun ölümünü "ihanete uğrayan devrimin yüzyılı olan 20. yüzyılın trajedisi içinde bir dönüm noktası" olarak niteleyecektir.

Anarşistlerin hâkimiyeti altında bulunan ve önceki hükümet tarafından tanınmış olan Aragon Konseyi Ağustos 1937'de feshedilir. Kolektifleştirmeyi iptal eden tedbirler alınırken PCE ve Moskova ajanlarının egemenliğindeki korkunç Askeri Soruşturma Servisi (SIM) kurulur...

Cumhuriyet adına boğazlanan devrim can çekişmektedir. İki yıldan kısa bir zaman içinde ezilme sırası Cumhuriyete gelir.

Kronoloji

1931

12 Nisan: Cumhuriyetçiler kentlerde yerel seçimleri kazanır.

13 Nisan: Anarşist CNT genel grev çağrısı yapar.

14 Nisan: Bir geçici hükümet kurulur. Cumhuriyet ilan edilir. Kral XIII. Alfonso sürgüne gider.

28 Haziran: *Cortès constituantes*'te [Millet Meclisi] cumhuriyetçi sol koltukların çoğunluğuna sahip olur.

14 Ekim: Azaña hükümet başkanı olur.

1932

Eylül: Katalonya'da özerklik. Toprak reformu.

1933

Ocak: Casas Viejas'ta bir liberter komünün ezilişi.

19 Kasım: *Cortès*'te yeni seçimler. Bölünmüş sol yenilir.

1934

Ekim: Asturya'da madenci ayaklanması. İsyan kanlı biçimde bastırılır: Binden fazla ölü, tüm ülkede 20 binden fazla tutuklanma.

1935

Temmuz: Moskova'da Komintern'in 7'nci Kongresi. Antifaşist "halk cephesi" politikasının kabulü.

1936

15 Ocak: *Frente Popul*ar'ın kuruluşu (merkez sol cumhuriyetçiler, PSOE-UGT, PCE, POUM).

16 Şubat: *Frente Popul*ar'ın *Cortès*'te zaferi. Azaña sadece merkez soldan oluşan yeni bir hükümet kurar.

22 Şubat: Siyasi tutsaklar serbest bırakılır.

7 Nisan: Azaña Cumhurbaşkanı olur ve Casares Quiroga'yı başbakan olarak atar.

Mayıs-Haziran: Grev dalgası. Sağ/sol gerilimi.

17-18 Temmuz: Fas'ta ve İspanya'da askeri kalkışma.

19 Temmuz: Giral hükümet başkanı olur. Milisler silahlandırılır.

21 Temmuz: Katalonya'da Antifaşist Milisler Merkezi Komitesi.

Ağustos: Fas'tan İspanya'ya bölükler kitlesel olarak taşınır.

3 Eylül: Kuzeyde ve Güneydeki kalkışma bölükleri Talavera'da birleşir.

4 Eylül: Largo Caballero yeni bir hükümet kurar (PSOE, PCE, merkez sol cumhuriyetçiler).

26 Eylül: POUM ve CNT-FAI Katalonya hükümetine katılır. Milislerin Merkezi Komitesi sona erer.

1 Ekim: Başkomutan ve kalkışma hükümeti başkanı olan Franko kendini Devlet Başkanı ilan eder.

4 Ekim: CNT Largo Caballero'nun hükümetine katılır.

Kasım: Madrid muharebesi. Uluslararası Tugayın müdahalesi. Frankocu taarruzun mağlubiyeti.

19 Kasım: Madrid cephesinde Durruti'nin ölümü.

17 Aralık: POUM Katalonya hükümetinden çıkarılır.

1937

3-7 Mayıs: Katalonya hükümetiyle CNT-FAI ve POUM arasında çatışma.

17 Mayıs: Largo Caballero'nun zor yoluyla istifası. Negrín yeni bir hükümet kurar.

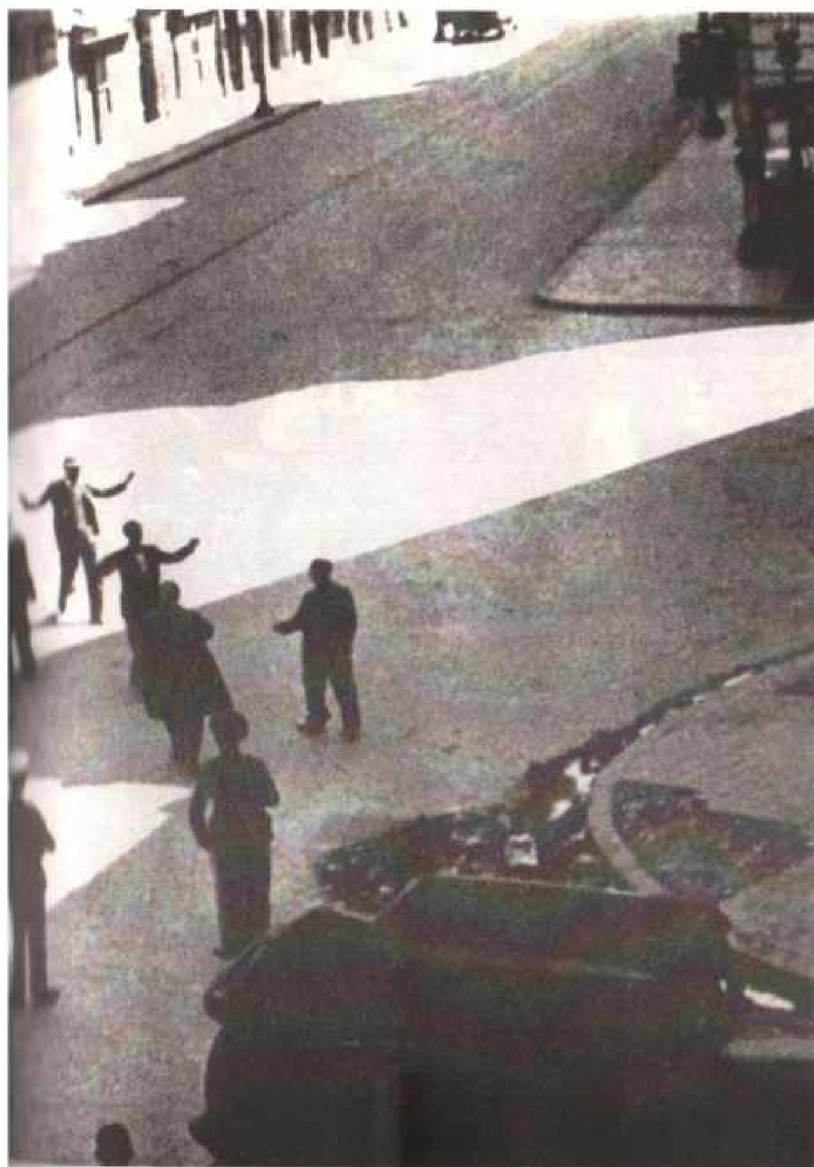
16 Haziran: POUM yöneticilerinin tutuklanması, ardından Nin'in öldürülüşü.

11 Ağustos: Anarşistlerin hâkimiyetindeki Aragon Konseyi'nin feshi.

15 Ağustos: Stalinistler ve Moskova'nın hâkimiyetindeki askeri-siyasi polis SIM'in kuruluşu.

Barselona sokaklarında insanların üzeri, sivil muhafızlar ve siyasi polis müfettişlerince aranıyor, 1931.

Las Branoseras (Asturya) dolaylarında bir ormanda bir grup madenci Ekim 1934'ün ayaklanmayla iç içe geçmiş grevlerinin ardından sivil muhafız tarafından götürülüyor.

Savaş Bakanı Azana, etrafında piyade subaylarıyla bir askeri tatbikatı izliyor, 1936.

Sivil muhafızlar tarafından Brionès'te ele geçirilen "aşırılıkçı" kitaplar ve broşürler yakılıyor, 23 Aralık 1933. (üst)
Ayaklanmaların bastırılmasının ardından, polislerin ve gazetecilerin bakışlarının önünde cesetler Casas Viejas (Cadix'in taşrası) mezarlığında yatıyor. (alt)

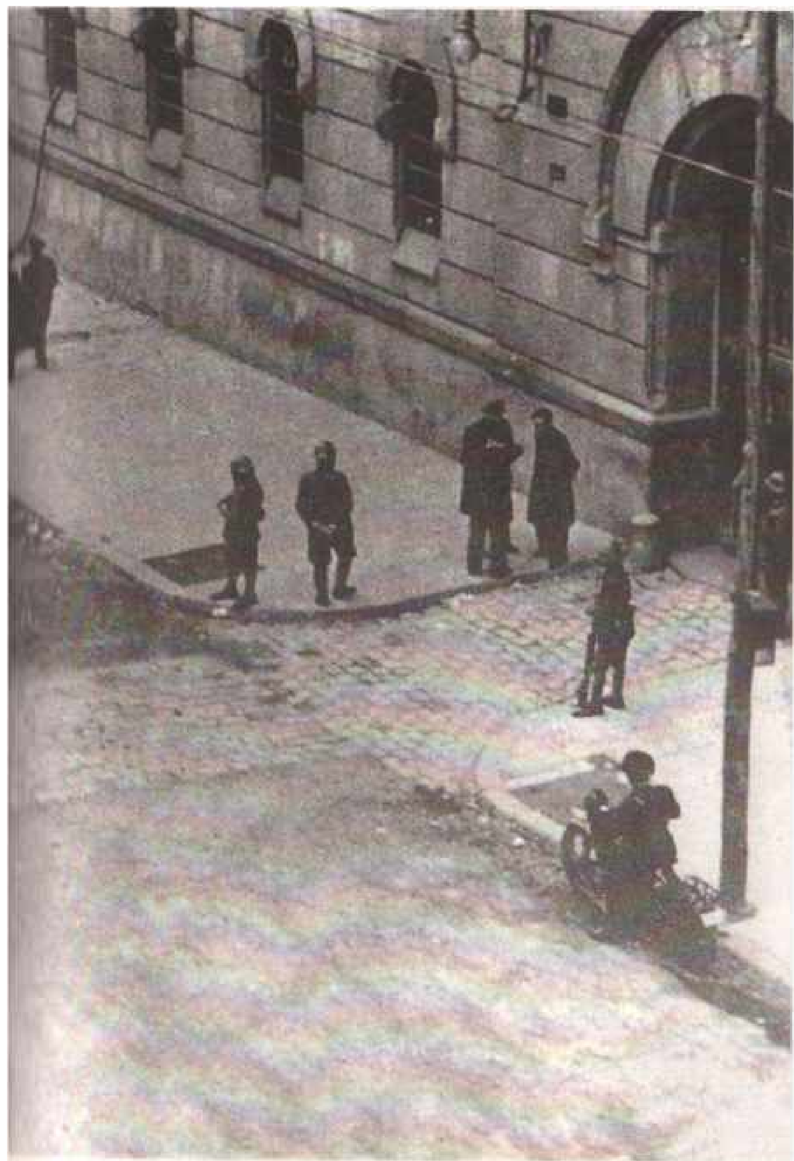
Dört Asturyalı militan askeri mahkemede yargılanıyor, Ekim 1934. Ömür boyu zorunlu çalışmaya mahkûm edilecekler.

Bir sorgu sırasında sosyalist önder Largo Caballero, Madrid 1935.

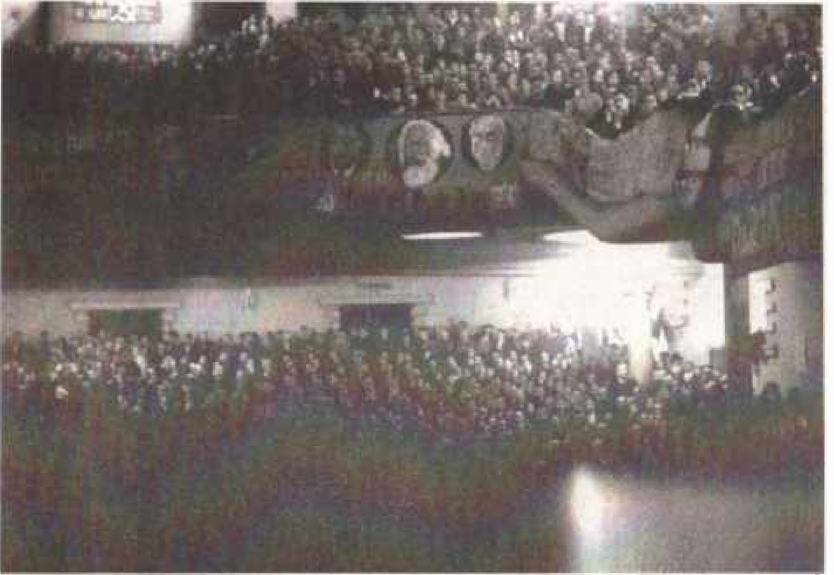
Barselona'da anti-falanjist grev sırasında, Nisan 1936.

Katalonya *Generalitat* başkanı seçilmiş olan Lluis Companys serbest bırakılmasının ardından 7 Mart 1936'da Barselona'ya vardığında görkemli bir şekilde karşılanıyor.

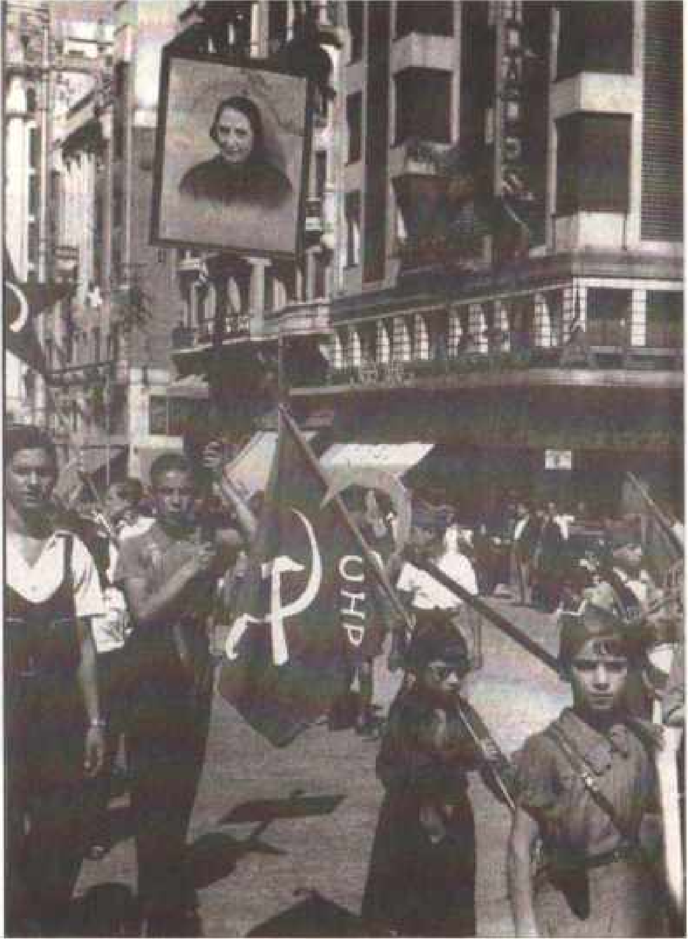

"Europa" sinema salonunda bir miting, 1936.

Serbest bırakılışından kısa zaman sonra, "Pasionaria" Dolorès İbarruri, Madrid'deki bir miting sırasında kitleye sesleniyor, 29 Şubat 1936.

Bir komünist geçit töreni sırasında, küçük bir kız UHP'nin (Proleter Kardeşler Birliği) bayrağını taşıyor, arkasındaki delikanlı ise Pasionaria'nin portresini elinde tutuyor.

Falanjistlere karşı yürüyüş, 17 Nisan 1936.

Madrid'in çeperindeki Ciudad Lineal'de tramvayların kolektifleştirilmesinden bir sahne, 1936.

CNT-FAI'nin (İberya Anarşist Federasyonu) gıda komitesinin lokali önünde erzak dağıtımı, 1936.

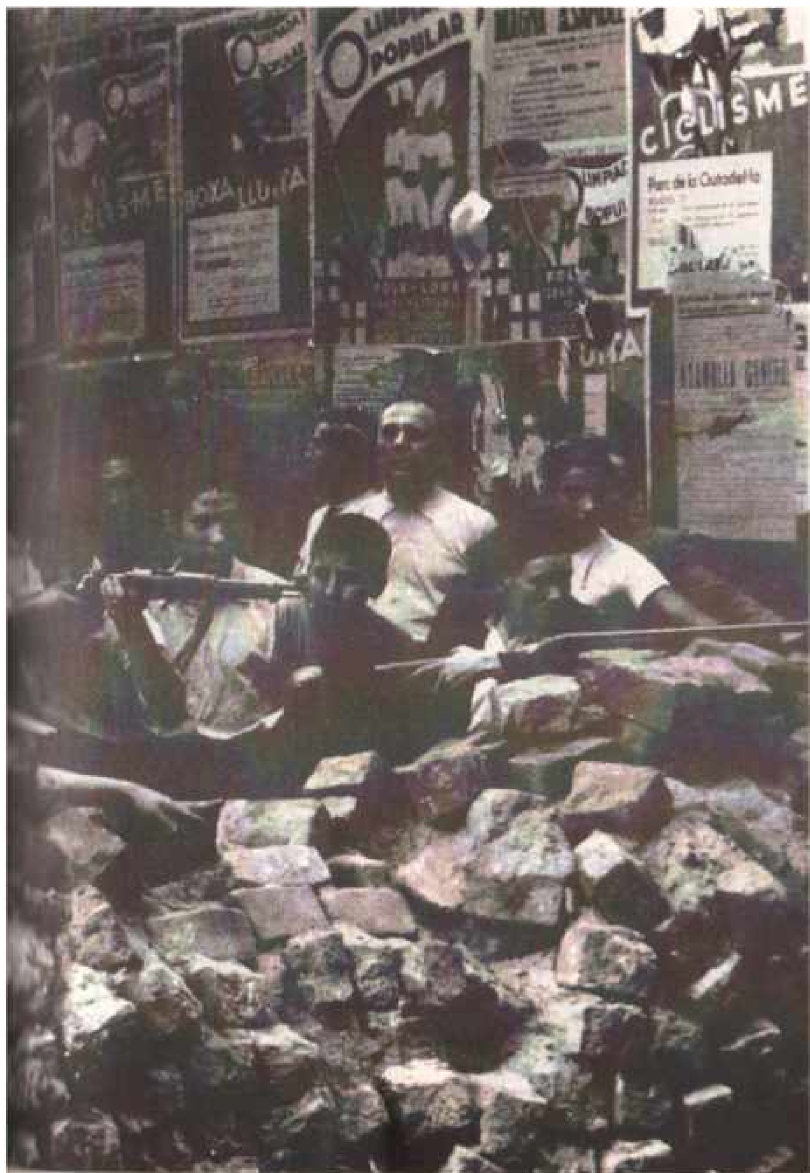
Büyük anarşist sendika CNT'nin (Ulusal Emek Konfederasyonu) bir kamyonu halka silah dağıtıyor, Madrid 1936.

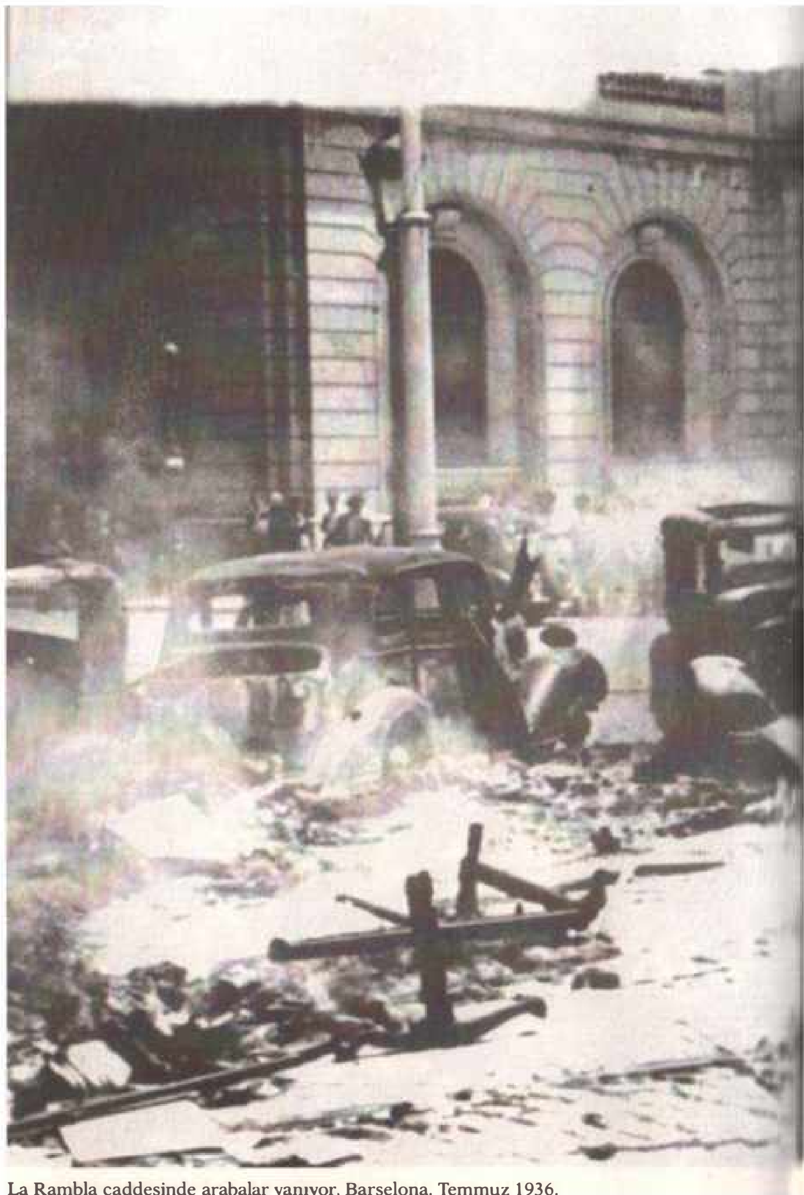

Montaña'da esir alınmış isyancı subaylar halk milisinin silahlı gönüllüleri tarafından götürülüyor, Madrid, Temmuz 1936.

Barselona'da barikatlar, Temmuz 1936.

POPULAR
BOXA
CICLISME
Parc de la Ciutadella

La Rambla caddesinde arabalar yanıyor, Barselona, Temmuz 1936.

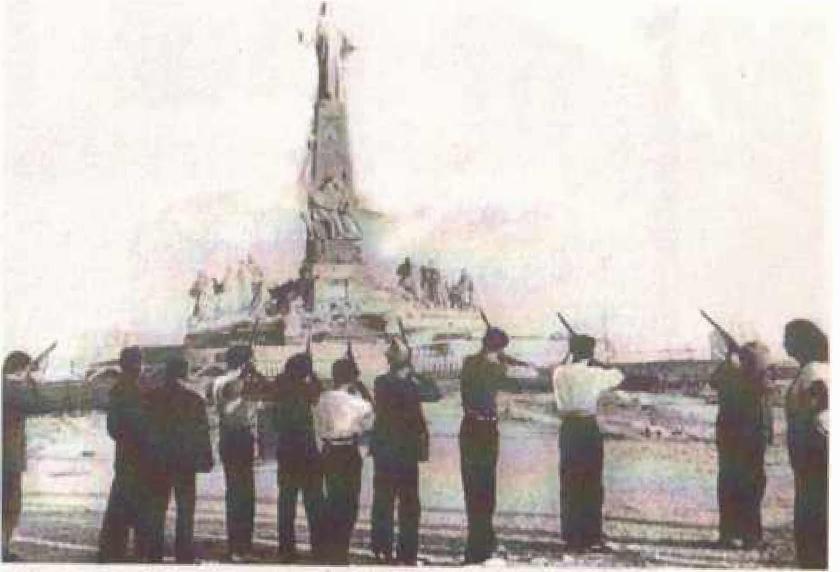

Madrid'de halk milisinin gönüllüleri, 1936.

Dini nesneleri kullanarak kılık değiştirmiş bir grup milis.

Madrid yakınlarında bir manga "Melekler Tepesinin İsa'sı"nı infaz etme taklidi yapıyor, 1936.

"Milislerin sana ihtiyacı var!", Madrid, 1936.

İşçi milislerine katılım bürosu haline getirilmiş olan Hawaï sinemasının önünde gönüllüler kuyruğa girmiş, 1936.

Zaragosa'da halk milisleri gönüllüleri, 1936.

Tüfeğine yaslanmış bir kadın milis, Madrid, Temmuz 1936.

Bir sivil kamyonun üzerine yerleştirilmiş toplarıyla anarşist milisler cepheye gitmeye hazırlanıyor, 1936.

Hükümete sadık kalmış birlikler Zaragosa'da isyancılarla savaşmaya gönderiliyor, Barselona Temmuz 1936.

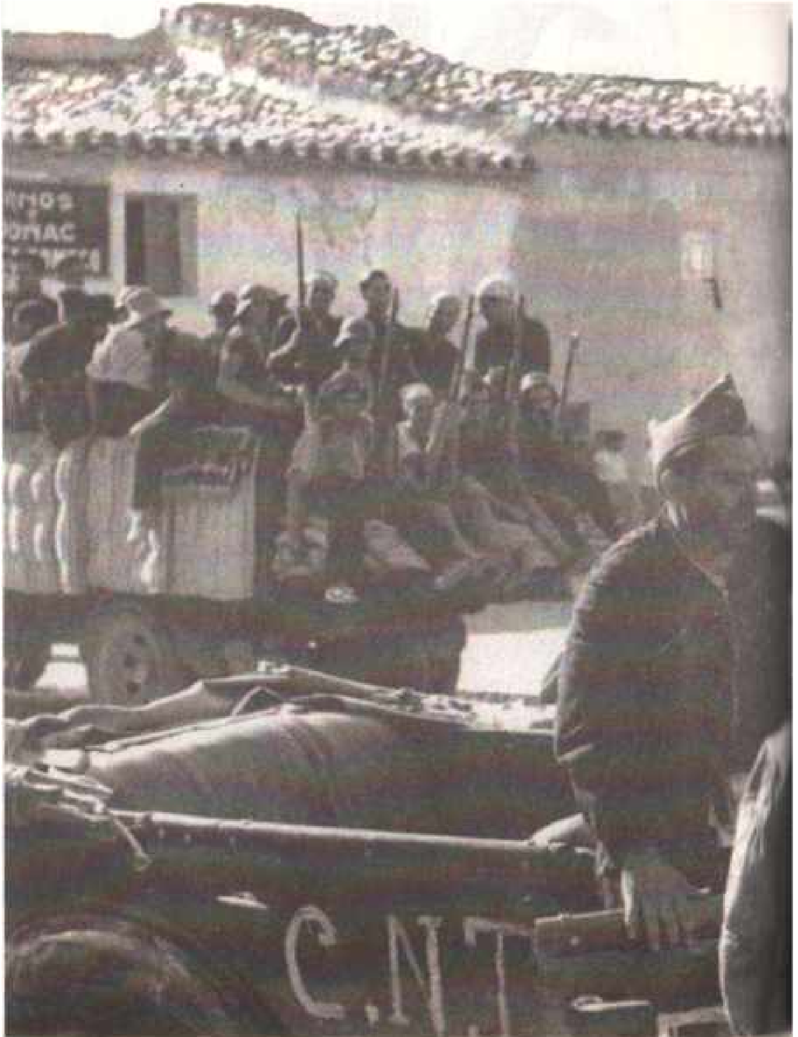
Gönüllüler ve hükümete bağlı kalmış birliklerle dolu bir tren muharebe alanlarına gidiyor, Barselona, Temmuz 1936.

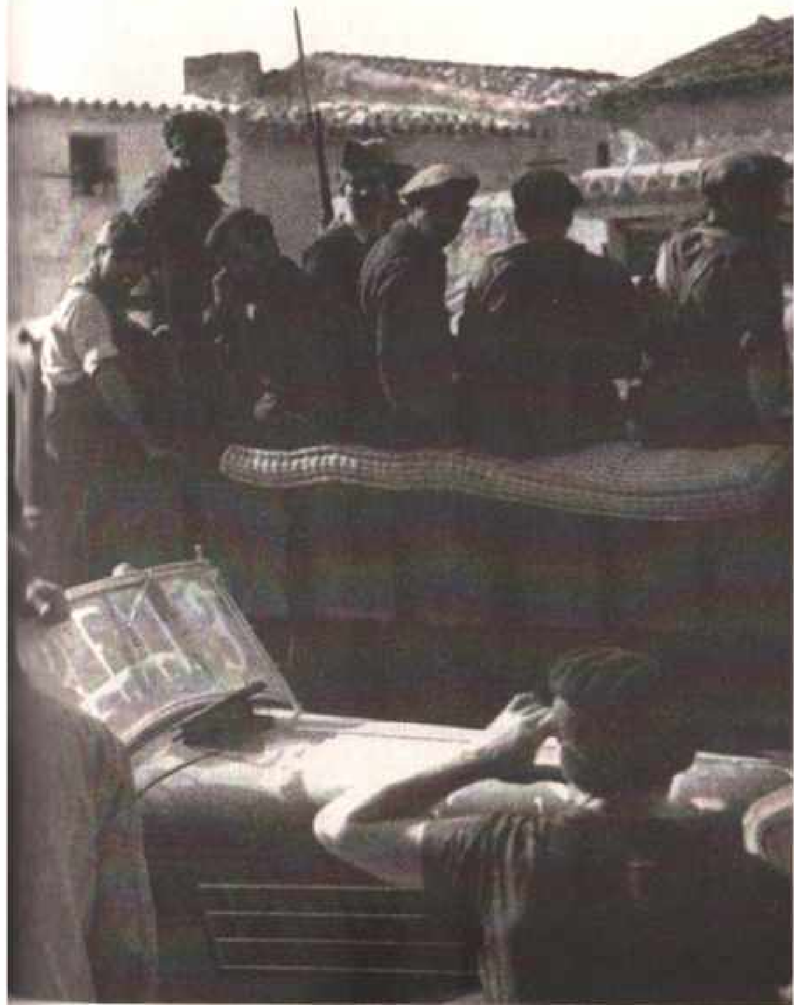
Toledo'yu Madrid'e bağlayan yolda milisler, 1936.

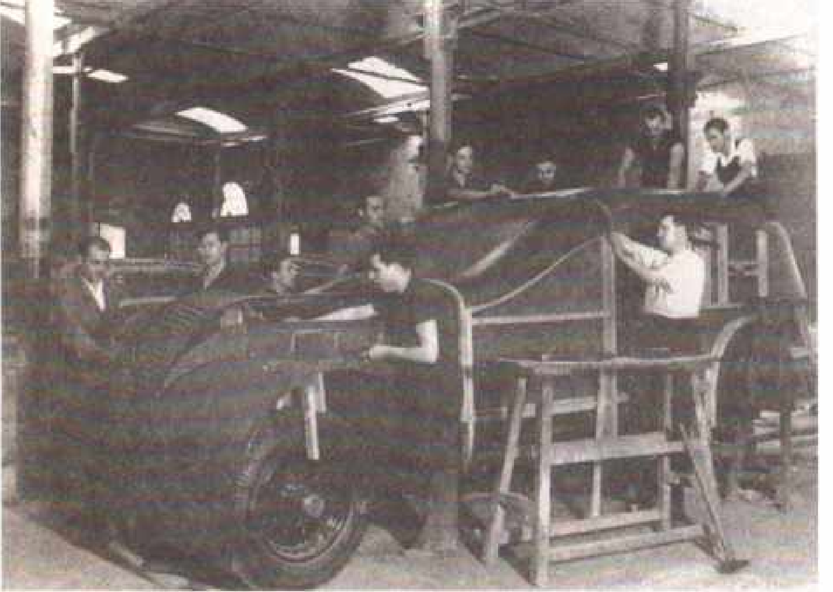

Bakunin kışlasından ayrıldıktan sonra Kuzey cephesine gidecek olan Garcia Oliver tugayı zafer takının altından geçiyor, Barselona, 28 Ağustos 1936.

Aragon cephesine ilk destek tugayının yola çıkışı, 24 Temmuz 1936. En önde, anarşist tugaylardan birini yöneten Durruti.

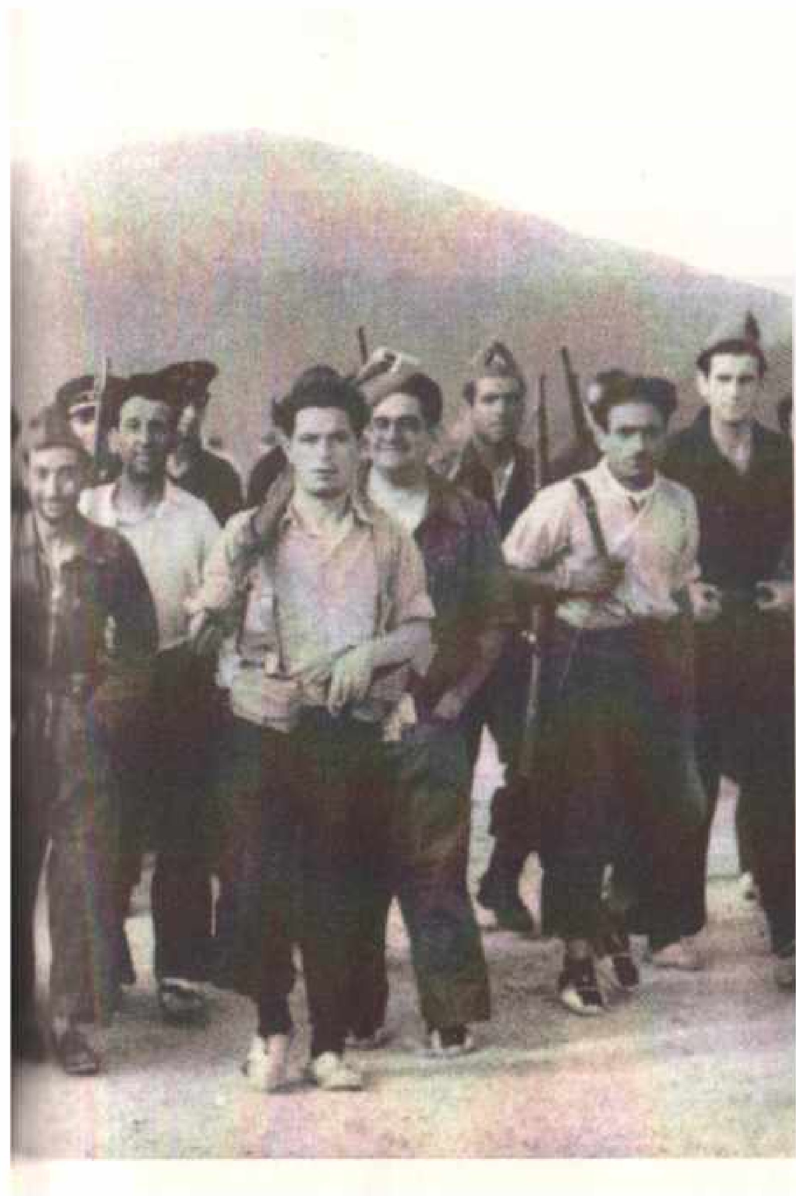
Hispano-Suiza fabrikalarında arabalar zırhla kaplanıyor, Barselona, 1936.

Barselona sokaklarında bir zırhlı araç, 1936.

Guadarrama cephesinde, milislerin arasında Halk Cephesinin şefi Largo Caballero, Ağustos 1936.

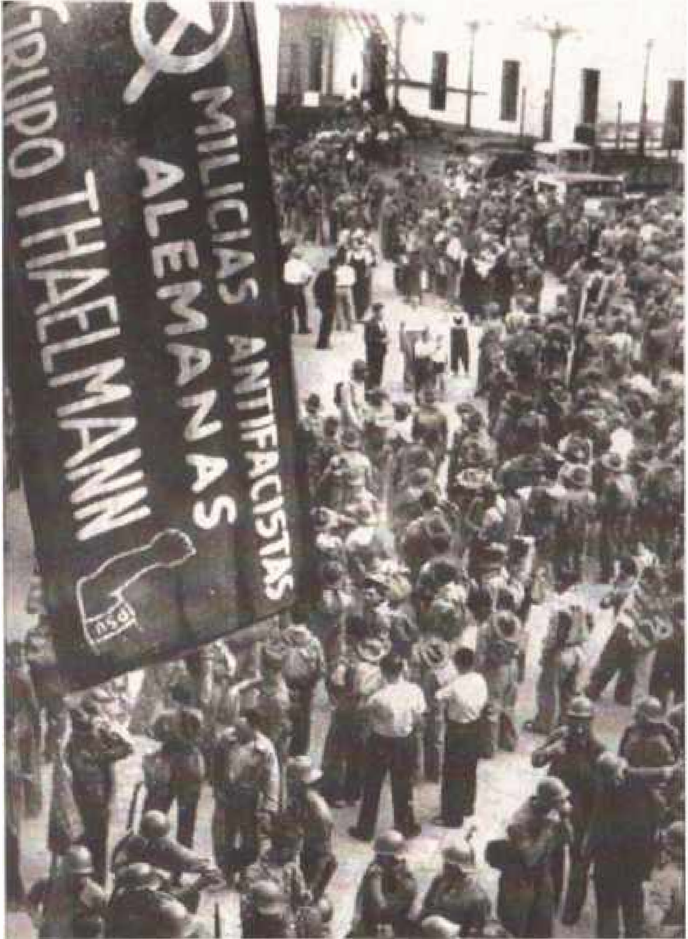
İsyancılar, Sevilla'nın kuzey-doğuya doğru otuz kilometre uzağında bulunan Pantillana kasabasını ele geçiriyor, 15 Ağustos 1936.

Sevilla'nın General félon Queipo de Llano tarafından alınışının ardından isyancı birlikler esirleriyle Choron cephesinden dönüyor.

Troçkist esinli POUM'un milisleri (Birleşik Marksist İşçi Partisi).

Uluslararası Tugaylar içinde "Alman Antifaşist Milisler, Thaelmann grubu" (O sıralar Naziler tarafından tutsak edilmiş Alman Komünist Partisi'nin liderinin ismi), Barselona, 1936.

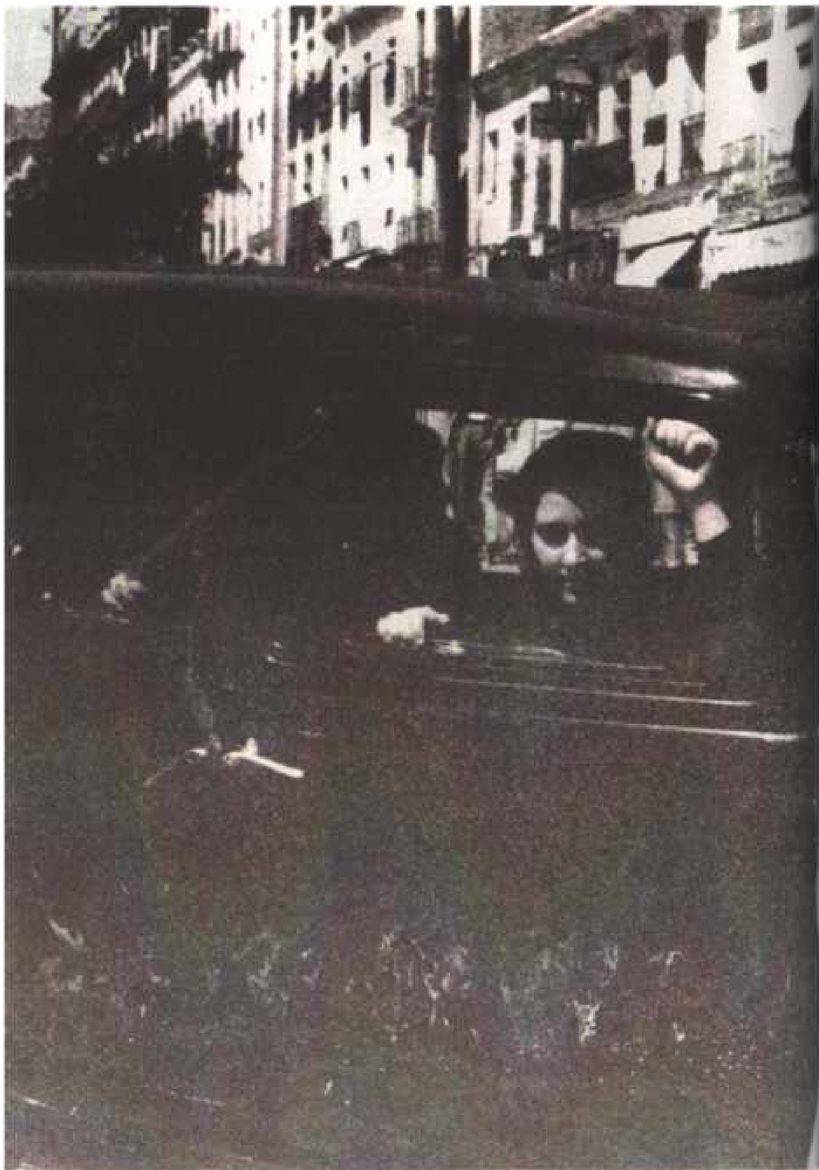
Sovyet *Ziriyanin* kargo gemisi Barselona limanına varışında devasa bir kitle tarafından karşılanıyor, Ekim 1936.

Sokaklarda ve cephede erkek ve kadın milisler, 1936.

Sokaklarda ve cephede erkek ve kadın milisler, 1936.

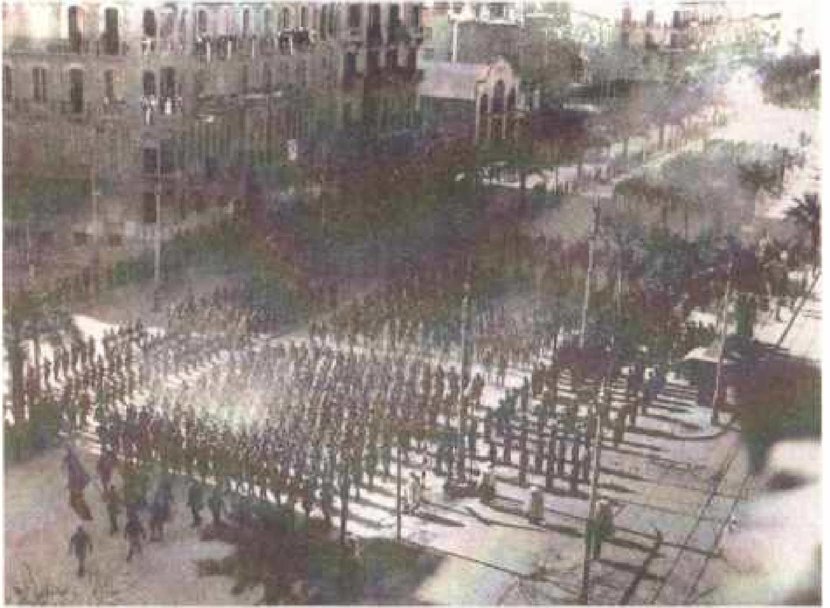

Barselona sokaklarında "kılık değiştirmiş" çocuklar, Eylül 1936.

Madrid yakınlarında trafik kontrolü, tarihsiz. (üst)
Cephede Flamenko, 15 Eylül 1936. (alt)

Frankocu bölüklerin General Franko önünde geçit töreninde, Barselona.

Burgos sokaklarında General Franko, solunda General Cavalcanti, sağında General Mola, Ağustos 1936.

Kasım 1936'da Madrid önlerinde öldürülen Durruti'nin cenazesi. Anarşist önderin cenazesi, sırf bunun için cepheden gelen kendi tugayının milislerince taşınıyor.

Durruti'nin cenazesine katılan siyasi şahıslar.

Rus devriminin yıldönümü için Barselona'da gösteri, 8 Kasım 1936.

Anarşist militanlar.

Küba Devrimi
1953-1967
Janette Habel

Hotel Nacional'in kumarhanesinde, boş bakışlarla, Amerikalı bir sarışın kadın rulet oynuyor.

Omzunun üzerinden eğilmiş, beyaz *guayabera*'sının –Kübalıların dışarı çıktıkları özel günlerde giydikleri, incelikle dokunmuş beyaz pamuktan gömlek– cebinde purosuyla bir adam, korumacı bir vücut hareketiyle oyunun gidişatını yakından takip ediyor. Kumarhane, fuhuş, piyango, şans oyunları: Ellili yıllarda, Havana milyarderler için yaldızlı bir getto, ABD'nin genelevi. Bu yolsuzluk krallığında mafya hüküm sürüyor; Sicilya'dan ithal edilmiş ve hem sefalet hem haydut anlamına gelen yahut haydutlar tarafından sömürülen sefalet manasını taşıyan bu yeni sözcük, bu mekânların patronu Meyer Landsky'nin gücünün neye dayandığını iyi özetliyor.

Yarı sarhoş, şapkaları yana yatmış hâlde *marine*'ler başkentin sahil caddesi Malecon'dan geçen fahişelere ıslık çalıyor. Boş zamanlarında, bağımsızlık savaşlarının ulusal kahramanı José Marti'nin heykeline işiyorlar. Jockey Club'ta, Havana Biltmore Yacht'ta "Yankee"ler kendi aralarında.

Continental Hotel, Hilton Hotel, Riviera Hotel: Neon ışıklarının ithal edilmiş göz alıcılığı gayet simgesel. Kaldırımda bir adam bekliyor. Eski Havana'nın dar sokaklarında Chevrolet'ler, Studebaker'lar ve Cadillac'lar Savoy Bar Club veya Jicky Bar'ın çekici tabelalarının altında park ediyor. Burada her şey *made in USA*. Sefalet hariç. Şatafatlı ultramodern gökdelenlerin iki adım ötesinde gecekondu mahalleleri uzanıyor: Üzeri palmiye yapraklarıyla kaplı bir çeşit kulübe olan *Bohio*'lar. Göbeği şişmiş çocuklar çöp yığınlarının ortasında oynuyor. Bir çürüme kokusu hâkim. Yazar Alejo Carpenter'in gözbebeği bin sütunlu kent kimliğini yitirmiş görünüyor.

Cumhurbaşkanı Fulgencio Batista mafya aracılığıyla kumarhaneler ve genelevler üzerinde hüküm sürüyor. Mart 1952'de bir darbeyle iktidara

gelmiş fakat rejiminin diktatöryal karakterine rağmen Washington'un yüksek korumasından faydalanıyor.

Ancak ülkede isyan gürlüyor. Darbeden bir yıl sonra gençler başkaldırıyor. 26 Temmuz 1953 günü diktatörlüğü protesto etmek için şafak vaktinde Moncada kışlasına saldırıyorlar. Şaşkın hâlde askerler karşılık veriyor, isyan feci biçimde bastırılıyor. Saldırıya katılan 120 gençten 71'i öldürülüyor. Tropiklerin nemli havasında bedenleri yere uzanmış yatıyor. Kurumuş kan kokusu kışlaya yayılıyor. Mısır rengindeki üniformaları içinde, tüfekleri sırtlarında, tatmin olmuş biçimde muhafızlar kurbanlarını seyrediyor. Genç insanlar. Çocuk yüzlü ve gözleri kocaman açık, yerde yatanlardan birinin karnı mermiyle delik deşik edilmiş. Mezarlığın çimleri üzerinde işkence edilmiş cesetler tabutların yanına yatırılmış, teşhir ediliyor.

PSP (Sosyalist Halk Partisi, dönemin Küba Komünist Partisi'nin adı) saldırganları "küçük burjuva maceracılar" olarak görüyor. Santiago'daki bu kışlaya yapılan baskının askeri bir yenilgi olmakla birlikte siyasal bir zafer olduğu ortaya çıkacaktır. Bundan böyle bir adam diktatörlüğe karşı direnişi temsil edecektir. Ortodoks Parti'den gelir, ismi Fidel Kastro'dur. Mahkemeye verilen Kastro duruşma gününe, fotoğrafta gördüğümüz gibi elleri kelepçeli getirilir. Kendisine yöneltilmiş bu meydan okumayı kabul eder; suçlanan konumundan suçlayan konumuna geçer. On beş yıl hapis cezasına çarptırıldığında "Tarih beni aklayacaktır!" diye haykırır.

Tarih yön değiştirir. Moncada kışlasına yapılan başarısız saldırıdan yeni bir siyasal örgütlenme, 26 Temmuz Hareketi doğar. Affa uğrayan Fidel Kastro İspanya savaşının eski bir subayının komutası altında gerilla savaşına hazırlanmak üzere Meksika'ya gider. Yoldaşları arasında Meksiko City'de tanıştığı genç bir Arjantinli hekim bulur, Ernesto Guevara. CIA tarafından silahlandırılmış paralı askerlerce Arbenz'in demokratik hükümetinin devrilişine tanık olduğu Guatemala'dan gelmektedir. Batista diktatörlüğüne karşı silahlı mücadeleye katılır.

24 Kasım 1956, 82 adam *Granma* gemisiyle Meksika'dan yola çıkıp adanın doğu kıyılarına yönelir. 26 Temmuz Hareketi'nin militanları ve onların genç ve nam salmış lideri Frank País onları beklemektedir. Gelenler kendilerini kurtaracaktır. Başlarda ciddi askeri yenilgilerin kurbanı olan gerillalar hızla Santiago-de-Cuba'dan gelen gençlerin, ardından da bölge köylülerinin (*quajiros*) desteğinden istifade eder. Sierra Maestra'ya yerleşerek Fidel Kastro'nun komutası altında askeri talim alırlar. Fotoğrafta Kastro'yu görürüz, purosu ağzında, 26 Temmuz Hareketi'nin kızıl ve kara kolluğunu taşıyan bir *quajiro*'ya tüfek kullanmasını öğretiyor. Askeri zaferler asi ordusunun prestijini yükseltir, isyan ülkeye yayılır, baskıya karşı mücadele yavaş yavaş tüm topluma uzanır. Aralık 1958'de Batista'nın ordusunun komutanları Santiago nüfusunun

%90'ının gerillayı desteklediğini raporlar. Hakikaten de Fidel Kastro, Frank País'in örgütlediği kent direnişinin (*el llano*) daimî desteğinden faydalanır. País onlara silah, mühimmat, gıda, ilaç tedarik eder ve uluslararası (özellikle de Amerikan) büyük basın nezdinde tanınmalarına katkıda bulunur. Bununla birlikte Batista 1958'de Washington'da hâlâ bir seçkin misafir olarak ağırlanıyor. Parıldayan bir limuzin üzerinde ayakta duruyor; olağanüstü güvenlik önemleriyle korunuyor. Suikasttan çekinildiği için Başkana ve eşine bir sıra polis eşlik ediyor.

Sierra Maestra'da asiler gelişir ve güçlenir, halk gösterileri çoğalır. Camagüey vilayetinde kendiliğinden ayaklanmalar yaşanır. 1958 sonbaharında gerilla Havana'ya yürüyüşü hazırlamak için bölükler hâlinde örgütlenir. Bunların en önemlisi, komutanlığa terfi eden Arjantinli hekim Ernesto Guevara tarafından yönetilir. Diğer gerillalar ona Che lakabını takar; Arjantinlilerce sıkça kullanılan bu ünlem onun kimliğine yapışır ve taşıyacağı isim hâline gelir. Daha şimdiden alt edilmez bir iradeyle donanmış hâlde onu yürürken görüyoruz, artık hepsi silahlı olan *barbudo*'ların arasında. Tüm adayı katetmeye hazırlanıyor; açlıktan gözü kararmış bir grup adamla bataklıkların içinde ve tropikal sonbaharın fırtınaları altında yazılacak bir destandır bu. Çıplak ayakla çamurlu sulara batan bir bölüğün başında rejime nihai darbeyi vurmaya hazırlanıyor: Yerel halkın belirleyici desteğiyle Che, Batista tarafından gönderilmiş ağır silahlarla dolu bir zırhlı treni raydan çıkartıyor ve 30 Aralık 1958 günü adanın merkezindeki Santa Clara kentini ele geçiriyor. Daha birkaç hafta önce hiç bilmediği bir şehirde meydana gelen bir muharebenin muzaffer stratejisti olarak yıldızlı bereli adam Tarih'e geçer. Seyrek sakalı ve zayıflamış yüzüyle, peşinde henüz yirmi yaşında olmayan koruması, astımıyla başa çıkmak için elinde bir sprey, ona aktarılan bilgileri dikkatle dinliyor.

Moncada saldırısından beş yıl sonra diktatörlük isyancı ordunun darbeleri altında yıkılır. Santa Clara zaferi Batista'nın bozguna uğradığının işaretidir. Hâlâ Sierra Maestra'da bulunan Fidel Kastro genel grev çağrısında bulunur. Bu, tüm ülkeyi felç eder. Yeni yılın gecesinde, 1 Ocak 1959'da Batista kaçar. Ordunun eski komutanı General Tabernilla ona eşlik eder. Daha sonra şöyle yazacaktır: "Kendi kaderlerine terk ettiğimiz silah arkadaşlarımızın gözünde, Küba halkının gözünde ve tüm dünya için korkaklar, hırsızlar, hiçbir vatanseverlik duygusuna sahip olmayan fırsatçılar gibi kaçmıştık". Eksiksiz bir zaferdi bu. Her tarafta kendiliğinden eylemler düzenlenir. Fidel Kastro, kısa zaman önce Che tarafından kurtarılan Santa Clara'ya girdiğinde tankların üzerine oturmuş asiler onları karşılayan heyecanlı kitle arasından ilerleyecek yol bulmakta zorlanıyor. Mağazaların üzerindeki Amerikan Firestone ve Esso tabelaları, acizane, asilerin galibiyetine tanık oluyor.

Bu sırada Havana'nın harap olmuş sokaklarında kollarında pazıbentleri, 26 Temmuz Hareketi'nin sempatizanları diktatörlük polislerinin kaçmasını engellemek üzere barikat kuruyor. Günlerce süren bir yürüyüşün ardından Fidel Kastro başkente varır. Halk onu bir kurtarıcı olarak karşılar. Tüm adayı katetmiştir. Üzerinde Küba bayrağı, tek yıldızlı sancak takılmış bir tankın üzerinde ayakta duruyor; etrafındaki coşkulu kitle de bu ulusal amblemi, nihayet kazanılmış bağımsızlığı sembolünü havada dalgalandırıyor. Üzerine yıldız resmi takılmış hasır şapkalarıyla katırlarına binmiş köylülerin, *quajiro*'ların gelişi daha da etkileyici. Yolun yan taraflarında kral palmiyeleri arasında, başkaları sıra hâlinde yürüyor, Amerikan Chevrolet'lerinin yanında. Eski Havana'da insanlar onları balkonlarından selamlıyor. Meydan okurcasına, sol elinde hasır şapkası, sağ elinde palası, su matarası atın selesine takılmış, bir şeker kamışı işçisi coşkusunu ifade ediyor.

Yeni bir evre başlıyor. Yozlaşmış eski rejim ve kurumları yıkılıyor. Bu tarihsel anda iki adam konuşuyor. Fidel Kastro ile Sierra Maestra'nın parlak komutanlarından Camilo Cienfuegos arasındaki sohbet hâli hayli anlamlı. Gövdesi dik, kasketi kafasına iyice geçirilmiş, bakışları geleceğe yönelmiş olanı, daha şimdiden bir müessese mertebesine yükseltilmiş; saçları dağınık, şapkası yana yatmış olan ise şimdiden şef, *"lider maximo"* olana sorular soruyor. Tek başına, Che dinliyor, bakışı endişeli fakat kararlı, romantik, intizamlı ve keskin, tıpkı ebediyetin onu daha sonra donduracağı imajındaki gibi. En tehlikeli sınavların daha geçmediğini, önlerinde bulunduğunu biliyor.

1959 yılının ilk aylarından itibaren ABD'yle ilişkiler gerilir. Amerikalı askeri özel yetkililer diktatörün peşinden Küba'yı terk eder. Diktatörlük döneminde görevi kötüye kullanmadan ve cinayetten sorumlu tutulan kimi Batista'cı polislerin ve işkencecilerin üstünkörü davalarla idam edilmesi Washington'un tepkisine yol açar. Halk suçluların cezalandırılmasını talep eder. En başta Küba gençliğinin kurbanı olduğu polis baskısının şiddeti ve vahşetini unutmamıştır. Sanıklar, Che Guevara'nın görevlendirildiği Cabaña kalesine götürülür. Elleri başlarında, dehşet içinde, silahsızlandırılmış, kuşkulu, gözlerini aşağı çevirmiş hâlde küçük bir büroya tıkışmışlar. Karşılarında, tüfekleri doldurulmuş, 26 Temmuz Hareketi'nin milisleri beklemekte. Gölge ve ışık. Duvar saati zamanı gösteriyor: Öğle vakti. Tarih alaşağı oluyor.

Yargılandıktan sonra ABD'nin son derece sert protestolarına rağmen idam edilecekler. Havana'da bu eleştiriler kabul edilemez bulunuyor ve milliyetçiliği güçlendiriyor. Halk intikam çığlıkları atıyor, ABD'nin Mart 1958'e kadar silah tedarik ettiği diktatöre sunulan Amerikan desteğini unutmuyor.

ABD, "Küba'da Batista rejiminin karakterinin şiddetli bir halk tepkisini neredeyse kaçınılmaz kıldığını" ancak Nisan 1961'de bir Beyaz Kitapta kabul edecektir: "Yöneticilerin açgözlülüğü, hükümetin yozlaşmışlığı, polisin sertliği, halkın eğitim, tıbbi bakım, barınma, toplumsal adalet ve iş alanlarındaki ihtiyaçları karşısında rejimin kayıtsızlığı, Küba'da veya başka bir yerde tüm bunlar devrim yapmaya açık bir çağrıydı". Bu gecikmeli kavrayış onları 1959'dan itibaren yeni rejimi devirme hazırlıkları yapmaktan alıkoymaz.

Bu ilk ayların devrimci havası içinde yabancı işletmelerde grevler patlak verir; özellikle de diktatörle ayrıcalıklı bağları olan şirketlerde ücretliler kimi zaman kamulaştırma talebini öne sürer. Büyük şeker *latifundia*'larında toprağa ilişkin çatışmaların geliştiği köylerde de durum benzerdir. Mayıs 1959'da ilan edilen toprak reformu kanunu ılımlıdır ancak Haziran 1959'dan itibaren Beyaz Saray Amerikan mülklerine yönelik toprak reformunun uygulanmasında işlenen suiistimalleri ve usulsüzlükleri resmi olarak protesto eder. Kısa zaman sonra bazı şeker kamışı tarlaları ateşe verilir.

Havana'da bu gerilimler ilk bakanlık krizine ve Temmuz'da Küba Başkanı Manuel Urrutia'nın -bir ılımlı- görevinden ayrılmasına yol açar. Çoğalan silahlı saldırılara karşı hükümet halk milisleri oluşturmaya karar verir. Artık ülke bu tanıdık gelen siluetlerle, iş yerlerini ve mahalleleri gözetleyen mavi gömlekli ve zeytin yeşili pantolonlu, beresi sıkıca başına geçirilmiş, tüfeği omzunda erkekler ve kadınlarla kuşatılır.

Kasım 1959'da Che Guevara Merkez Bankası başkanı olarak atanır. Saçları uzun, bakışları tedirgin, sakalı seyrek, üniforması kimi zaman özensiz, yeni başkan, dumanının etrafını sardığı purosu haricinde mesleğin fiziğine sahip değil. Karısı Aleida March Kübalı ve 26 Temmuz Hareketi'nin üyesi. Onunla isyan sırasında tanışır. Güler yüzüyle, iş toplantılarına katılır ve Che'ye çeşitli faaliyetlerinde eşlik eder. O ise şimdiden bitkin düşene kadar kendini görevine vakfeder ve banka sistemini incelemek için bürosunda uzun uykusuz geceler geçirir. Son derece hızlı biçimde Küba'nın ABD'de, Fort Knox'da bulunan altın rezervlerini satmaya karar verir ve Washington tarafından el konulmasını engellemek için parayı İsviçre ve Kanada bankalarına aktarır. Küba ve ABD arasındaki ilişkiler hızla bozulmaktadır gerçekten de: Washington Havana'yı komünist etkiye teslim olmakla suçlar. Şubat 1960'ta Sovyet yönetici Anastas Mikoyan Küba'da iki ülke arasındaki ilk ikili anlaşmayı imzalar. 4 Mart 1960'ta Belçika silahlarıyla yüklü bir Fransız kargo gemisi, *La Courbe*, Havana limanında patlar ve ilişkiler daha da kızışır. Fidel Kastro Amerikan hükümetini sabotajla suçlar. 17 Mart 1960'ta Başkan Eisenhower CIA'ye Kübalı sürgünleri adanın işgali için hazırlama yetkisi verir.

Kargo gemisindeki caniyane patlama yüz kişinin ölmesine sebep olur. CIA'ye atfedilir. Alberto Korda Che'nin karamsar bakışlı imgesini bu zamanda ölümsüzleştirir. Bu fotoğraf dünya turu yapacaktır. Yıldızlı bereli adam, bundan böyle, 20. yüzyılın tarihinde adaletsizliğe karşı isyanı temsil edecektir.

Olaylar hızla gelişir. Haziran 1960'ta hükümet yabancı rafinerilerden Sovyet ham petrolünü işlemesini talep eder: Reddiyelerinin ardından kamulaştırılacaklardır. Gerilim tırmanışa geçer. 4 Temmuz'da Amerikan Kongresi, Başkana Küba şekeri kotasını iptal etme yetkisi verir. 5 Temmuz'da Küba Bakanlar Kurulu tüm Amerikan mülklerinin kamulaştırılması yetkisini verir. 6 Temmuz'da Başkan Eisenhower Küba şekeri kotasını iptal eder. 7 Ağustos'ta sınai yahut tarımsal tüm büyük Amerikan şirketleri millileştirilir; 17 Eylül'de sıra bankalara gelecektir.

Fidel Kastro bu 1960 eylül ayında Birleşmiş Milletler toplantısının yapılacağı New York'a gider. Yalıtıldığı BM semtinden ayrılıp Harlem'e yerleşir. Orada siyah lider Malcolm X ve Nikita Kruşçev'le görüşecektir. Memnuniyeti yüzünden okunan Sovyet yöneticinin yanında, üniformalı Kübalı lider, kasketi elinde, zaferinin tadını çıkarırken bir yandan da bir el hareketiyle kendisini alkışlayan mahalle sakinlerini susturuyor. Gazetecilerin sorularını yanıtlıyor. Bundan böyle SSCB'nin ekonomik ve askeri yardımına güvenebileceğini biliyor, devrimin bekası geçici olarak sağlanmış durumda.

Ne var ki 19 Ekim 1960'ta Eisenhower yönetimi, kimi tıbbi malzemeler hariç, adaya yönelik tüm ihracatı yasaklar: Başkan yardımcısı Nixon'un daha sonra ifade edeceği gibi bu, adanın karantina altına alınışıdır.

Küba'nın yanıtı gecikmeyecektir. 24 Ekim'de Havana tüm Amerikan mülklerini, perakende ticaret işletmeleri dahil olmak üzere kamulaştırır. Küba devrimi geri dönülmez bir noktayı aşar: Tüm bankalar, tüm önemli sınai ve ticari işletmeler, yani şeker santralleri, tütün sanayii, madenler, kahve... vb dahil olmak üzere yerli ve yabancı takriben 382 işletme devlet denetimine geçer. Aynı zamanda hükümet, beş ila yirmi yıllık bir süre boyunca kira ödemiş kiracıların konutlarının sahibi olmasını sağlayan bir kentsel reform yasası yayınlar.

ABD elçisi Philip Bonsal adayı 29 Ekim'de terk eder. Ocak 1961'de meydana gelen diplomatik ilişkilerin kopuşu Eisenhower yönetiminin sona erişine tekabül eder. Birkaç ay içinde iki ülke arasındaki kopuş tamamlanır.

Havana'da seferberlik vaktidir. 1 Ocak 1961'de ulusal bir okuryazarlık kampanyası başlatılır. Köylerde yaşayanların hemen hemen %25'i okuma yazma bilmiyordur. Hükümetin çağrısıyla binlerce genç haftalar boyunca köylülere okumayı öğretmeye gider. Malecon'da, denizin

karşısında, devasa bir ışıklı pano bu yeni hamleyi ilan eder: "Küba, okuryazar olmamaktan kurtulmuş ülke". 1965'te yayınlanan Unesco'nun resmi raporu bir "örgütlenme şaheseri"nden bahseder. Colombia askeri kampı ve Santiago'daki Moncada kışlası örnek okullara dönüştürülür: Bu sonuncusu, artık dikkatlice ödevlerini yazmakla uğraşan çalışkan genç kızları konuk etmektedir. 1961 senesi "*Año de la educación*", eğitim yılı ilan edilir ve artık "*Patria o muerte*" (ya vatan ya ölüm) tüm söylevlerin kapanış sloganı olur.

"*Lider maximo*" her yerdedir. Cipiyle kasabalara gider ve köylülerle, kadınlarla konuşur. Korumaların o zamanlar onu ciddiyetle koruduğu söylenemez: Otuz yıl sonra kendisini Havana'da perdeleri çekili zırhlı bir Mercedes'te, geçmesini sağlamak üzere trafiğin durdurulduğu sokaklarda düzenli biçimde ilerleyen iki başka Mercedes'le çevrelenmiş şekilde görürüz.

Washington'un Kastrist rejime olan husumetini derinleştirecek biçimde SSCB'yle ilişkiler güçlenir; askeri alan da buna dahildir.

Askeri müdahale gündemdedir, birçok Kübalı sürgün şahsiyet ABD'de bir "Küba Devrimci Konseyi"nin kuruluşunu hazırlamaktadır. "Özgür Küba Hükümeti"ne dönüşmeye hazır biçimde Mart 1961'de Miami'de kurulur. Başkanlığını, Ocak ve Şubat 1959'da devrimci hükümetin eski Başbakanı José Miró Cardona yapar. Geleceğin geçici hükümeti 2506. Tugayın desteğine güvenmektedir: Adanın istilasını hazırlamak üzere Nikaragua ve Guatemala'da talim yapan ve ABD tarafından silahlandırılmış sürgünlerden oluşur. Senaryo 1954'te Guatemala'da Başkan Arbenz'i devirmek için uygulanan ve genç Che Guevara'nın siyasal radikalleşmesine çok büyük etkisi olan plana benzer.

ABD'nin yeni başkanı John Kennedy 20 Ocak 1961'de görevinin başına geçer ve Amerikan güçlerinin dahil olmaması kaydıyla planı tasdik eder. Saldırı 15 Nisan 1961'de Küba'nın merkez-güneyinde bulunan Domuzlar Körfezi'nde, Playa Giron'da başlatılır. Genel seferberlik hâline geçilir. Halk milisleri kitlesel geçit törenleri yapar. Omuz omuza, üniformalı siyah ve beyaz kadınlar savaşa hazırlanmaktadır. Başkaları resmi binalar önünde nöbet tutar. Olağan zamanda şeker kamışı toplamaya yarayan uzun tahta saplı kamyonlara tıkışmış savaşçılar çıkartma yerlerine giden yollarda kervan hâlinde ilerliyorlar. Genç ve yaşlı, makineli tüfekleri ellerinde, istilacılarla karşılaşmak üzere plaja koşuyorlar. Bataklığı andıran çamurda kamyonları saplanıyor fakat hiçbir şey milisleri durduramıyor. İşgali yenmek için yetmiş iki saat yeterli olacaktır. Bu onların zaferi. Halktaki coşkunluk, seferberliğin gücü saldırganlara görülmedik bir yenilgi yaşatacaktır. Olay yerinde Fidel, elinde purosu, rahat hareketlerle askerlere sesleniyor ardından da düşürülmüş bir uçağı inceliyor. Tek yıldızlı Küba bayrağıyla örtülü

tabutlara yüz binlerce insan eşlik ediyor. Devasa bir pankart halktaki hissiyata tercüman oluyor: "*Yanquis asesinos*" (Katil Yankiler).

Yüzlerce paralı asker tutuklanır. Amerikan kamuflajları içinde, başlarını öne eğiyor ve kendilerine neler olacağını düşünüyorlar. Anti-Kastrist istilacıların davası tüm Latin Amerika'da yayınlanacaktır. Sanık sandalyelerine oturmuş hâlde, aralarından birinin Başkan Kennedy'nin yeşil ışık yaktığı askeri müdahalede CIA'nin rolüne tanıklık edip bunu doğrulamasını dinliyorlar. Havana'nın elinde 1200'e yakın tutuklu var. Hakiki bir bozgun.

Küba hükümeti Washington ile bunların serbest bırakılmasını müzakere eder ve karşılığında mali tazminat alır, savaş zararları için 63 milyon dolar ve bazı maddi telafiler.

20. yüzyılda ilk defa Washington tarafından hazırlanmış ve silahlandırılmış bir müdahale mağlubiyete uğrar. Bu bozgun Latin Amerika'da öncesinde görülmedik biçimde yankılanır.

1 Mayıs 1961, Devrim meydanı, yüzbinlerce Kübalı rüzgârda dalgalanan devasa bayrağın altında geçit yapıyor. Zaferin yarattığı hava içinde Fidel Castro Küba devriminin sosyalist karakterini ilan ediyor: "Eğer Sierra Maestra'da Moncada'nın programı için savaştıysak, Giron'da kahraman halkımız kanını sosyalizm için döktü". El ele engin kitle Enternasyonal'i söylüyor ve binlerce bayrak ile üzerinde "*Viva la revolución socialista*" sloganını okuyabileceğimiz pankartları taşıyor.

Ne var ki Playa Giron galibiyetinin sağladığı mühlet kısa sürecektir. Washington'da Kastro rejimini devirmekten vazgeçilmiyor, üstelik bu kez başlıca Latin Amerika hükümetlerinin desteğiyle. Ocak 1962'de Punta del Este'de Amerikan Devletleri Örgütü'nün (OEA) toplantısında Küba örgütten ihraç edilir. Panama'da Robert Mac Namara adanın Batı yarıküreyi tehdit ettiğini ilan eder: ABD ve müttefikleri tehlikeyle, gerekirse askeri açıdan da karşı karşıya gelmeye hazırlıklı olmalı. Havana'da halk seferberliği doruk noktasına ulaşmış durumda. Ulusal hissiyat iyiden iyiye kızışmış hâlde. İkinci "Havana Bildirisi" Küba'nın OEA'dan ihracına bir yanıttır. Üzerinde bir Amerikan silindir şapkası geçirilmiş devasa tabutun etrafında izdiham yaşanacak neredeyse. Dev harflerle "EPD OEA" yazılmış: "OEA huzur içinde yatsın". Pankartların üzerinde Küba mizahı yaratıcılığının tadını çıkarıyor. Sam Amca'yı simgeleyen bir timsahın altında "Kaymana dikkat!" ikazını okuyabiliriz. "OEA olsun ya da olmasın, özgürüz!" yazıyor sendikacıların taşıdığı bir dövizde.

Oysa ülke yeniden savaşın eşiğinde. Saldırı bu kez nereden gelecek? Kimse bilmiyor ama herkes buna hazırlanıyor. Havana, olayları önceleyerek Sovyetler Birliği'nden egemenliğini savunmasını talep ediyor. Moskova'da şaşaalı bir hareket hazırlanıyor. Amerika kıyılarına 200

kilometreden kısa bir mesafeye balistik füze yerleştirilmesi iki büyük güç arasındaki nükleer güç dengesini değiştirecektir.

22 Ekim 1962 günü John Kennedy Küba'ya Sovyet nükleer füzelerinin yerleştirilmesini kınıyor, bu "taarruz füzelerinin" geri çekilmesini talep ediyor ve adaya bir deniz ablukası dayatıyor. Amerikan başkanının söylevine yanıt olarak Başbakan bir kez daha genel seferberlik çağrısı yapıyor. Devrimci milisin savaş birimleriyle yüklü kamyonlar başkentin sokaklarını katediyor. Hava gergin. Başkent afişlerle donatılmış: "*Comandante en jefe, ordene!*" (Emret Başkomutanım!). Domuzlar Körfezi safhasındaki gibi plaja koşturan milislerin düzensiz atılımı geride kalmıştır. Kübalı piyadeler, üniforma içinde sert suratları, savaşçı edalarıyla örnek adım geçit yapıyor. Bu kez tehdit bambaşka bir ölçekte. Havana'nın dışında, belli belirsiz silindirleri gizleyen bezlerle kaplı devasa römorklar oradan oraya taşınıyor. Direksiyonda Sovyet askerleri. Halk bunları "vs" diye adlandırıyor, çünkü Fidel Kastro Küba'nın kendisini savunmak için sahip olduğu silahları tarif ederken uzun sıralamasını gizemli "vs"ler ile noktalamıştı. Bunlar SSCB tarafından "yeraltından" teslim edilen fakat Amerikalı casusların palmiyelerin gölgesinde hızla keşfetmekte gecikmediği ünlü füzeler. Dünya nükleer savaşın eşiğinde.

Havana'nın dışlandığı dolaysız bir müzakere başlıyor Washington ve Moskova arasında. SSCB ABD'nin Küba'ya saldırmaması koşuluyla –gizli kalmış bir andıçla– nükleer başlıkları geri çekmeyi kabul edecektir. Fidel Castro beş maddelik bir bildiri ile karşılık verir. "*Lider Máximo*" öfkesini zor denetlemektedir. İntikamcı bir parmak işaretiyle Guantanamo'daki Amerikan deniz üssünün boşaltılmasını talep ediyor ve Küba'nın savunma araçlarının BM tarafından teftiş edilmesini reddediyor. Stratejik silahların geri çekilmesini denetlemek için bu havadan teftiş Washington tarafından istenmişti. Kriz, Moskova ile Havana arasında iz bırakacak olan bu ilk kopuş pahasına iki "büyük" arasındaki uzlaşmayla çözülüyor.

Devreye giren uzlaşmayla koruma altında olmakla birlikte Küba, sürgündekiler tarafından desteklenen, ülkenin merkezindeki Escambray dağlarında bitmek bilmez gerilla saldırılarının hedefi olacaktır. Öte yandan Amerikan ambargosu iyice gerilmiş olan ekonomik durumu daha da derinleştirir. İlk iki sene, halkın yaşam seviyesinin yükselmesini ve okuma yazma öğrenimini sağlamıştı ama artık gelişmenin problemlerine yönelmek lazımdı. ABD'nin arka bahçesinde enerji kaynaklarından mahrum bu küçük ülke için bu devasa bir meydan okuma. Şeker monokültürünü yavaş yavaş nasıl ortadan kaldırmalı? Ekonomik strateji hakkındaki tartışma siyasal kurumların oluşturulmasındaki zorluklara eşlik eder: Devrimci süreci destekleyen siyasal güçler arasında gerilimler kuvvetli ve çatışmalar çoktur. Bunlara sebep olan, ülke içinde

iyi örgütlenmiş bir uzantıdan istifade eden SSCB'nin artan etkisidir. Bu uzantı Sovyet elçiliğiyle çok sıkı bağları olan eski komünist parti, PSP'dir. Fakat 1940'lı yıllarda Bastita ile işbirliği, ayaklanmayı reddedişi ve Kastrist projeye gecikmeli katılımı onun inandırıcılığı yok etmiş ve çeşitli kesimlerin husumetine neden olmuştu. Öte yandan 26 Temmuz Hareketi iç bölünmelerle kemirilmektedir; askeri bir yapıyı, isyancı ordunun yapısını miras almıştı fakat yeni siyasal görevler karşısında yetersiz kalıyor. Öğrenci Direktuarının ise Batista dönemindeki baskıyla kafası koparılmıştı. 1961'de Fidel Kastro bu üç gücü Birleşik Devrimci Örgütler (ORI) adını koyacağı yapıda birleştirmeyi dener, ama teşebbüs uzun sürmez.. Hızla kriz hâline girilir. Mart 1962'de PSP'nin eski Stalinist yöneticisi ve ORI'nin örgütlenme sekreteri Anibal Escalante, 26 Temmuz Hareketinin ve Direktuarın üyelerini, PSP'nın yaşlı militanları yararına tasfiye etmekle suçlanır. Çekoslovakya'ya sürgüne gider. Bu, genç Küba devrimi ile Moskova'ya bağlı komünist akım arasındaki ilk açık çatışma. Ernesto Che Guevara ise, füze krizinin ardından henüz "reel sosyalizm" adını taşımayan bu devletle arasına mesafe koymaya başlamıştı bile.

Yavaş yavaş siyasal iktidar, hakiki kurumlar yaratılmaksızın, *"lider máximo"*nun hâkimiyeti altında kemikleşir. Bu kurumlar için on beş yıl beklemek gerekecektir. Erklerin düzenlenişi savunma meselelerinden ve acil tedbirler gerektiren ekonomik durumunu bozulmasından dolayı geciktirilmektedir.

Nasıl devam etmeli, nasıl ayakta kalmalı? Hükümetin sancılı kaygısı budur. Ada hâlâ şeker ve puro ihracatına bağımlıdır. Üretim atölyelerinde Havana purosu meraklılarına altın fiyatına satılan Upman veya Partagas'lar hâlâ elle sarılmaktadır.

Kısa vadede şeker gelirleri gelişimi finanse etmek için vazgeçilmezdir. Şeker kamışı tarlalarında kavurucu güneşin altında Kübalı kadınları görüyoruz, şekerle yüklü uzun bambuları toplarken. 1963'te Fidel Kastro ülkenin sanayileşmesini yavaşlatıp şeker üretimine ağırlık vermeye karar verir. Yavaş yavaş Sovyet makinelerinin inşa edilmesiyle kamış toplama mekanikleşecektir. 1964'de Küba şekerinden giderek artan miktarlar almak konusunda ABD'nin yerini alan Moskova ile uzun vadeli ticari anlaşmalar imzalanır. Fakat bu, adanın şekere bağımlılığını sürdürecektir. Otuz yıl sonra ödenecek bedel feci olacaktır.

Sovyet kredileri sayesinde başkentin çevresinde eski gecekonduların yerine ve köylülerin barınması için yığınla konut inşa edilir. O zamanlar kimse ulaşım eksikliğine dikkat etmiyor. Otuz yıl sonra prefabrik yapıların viraneliğinin görüntüsü acı verici olacaktır.

Sanayi Bakanı olan Che Guevara ekonomiyi çeşitlendirmek ve ülkeyi sanayileştirmek ister. Ekonomik strateji hakkındaki tartışmaların merkezindedir. Yorulmak bilmez bir hâlde gecelerini bakanlıkta, üretime bir

atılım sağlamak –ve gönüllü çalışmaya yeniden anlam kazandırmak– için de pazarlarını şeker kamışı tarlalarında veya işletmelerinde geçirir. İki toplantı arasında, aralarında Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir'ın da bulunduğu yazarları ağırlar ve hatta birkaç şiir yazar.

Düzenlediği tartışma iki sosyalizm projesini karşı karşıya getirir: Sovyet sosyalizminin taraftarları ile Che Guevara'nın görgül biçimde çerçevesini belirlemeye çalıştığı farklı bir sosyalizmin savunucuları. Devrimin radikalleşmesinin ve SSCB ile yakınlaşmanın zanaatkarlarından olmasına rağmen, Sanayi Bakanı Moskova'ya arasına çok erkenden mesafe koymaya başlar. Fakat yenilecektir. Fikriyatı giderek daha da eleştirel olur. Şubat 1965'te Cezayir'de yaptığı bir konuşmada Sovyet ticaret politikasını eleştirir. Üçüncü Dünya nezdinde bu denli prestij sahibi bir müttefik hükümet tarafından bu anlayış farklılıklarının kamuoyu önünde ifade edilmesi Kremlin tarafından hoş görülemezdi. Che Küba'dan ayrılacaktır, Fidel Kastro'yla koşullarını bilmediğimiz bir müzakere sonucunda. Önce Kongo'da sonra Bolivya'da Che devrimci mücadeleyi kışkırtmaya çalışacak. İki teşebbüs iki yenilgiyle, sonra da ölümle sonuçlanacaktır.

Nisan 1965'te Tanganyika gölünün kıyısına varır ve Moise Çombe'ye karşı onun saflarında savaşmak için gönüllü olmuş yaklaşık iki yüz siyah Kübalının eşliğinde yıl sonuna kadar orada kalır. Kölelerin torunları, Antiller'de şeker kamışı tarlalarında köle işgücü olarak satılmak üzere insanlık dışı koşullarda Afrikalı atalarının yaptığı yolun ters istikametinde Atlantik'i geçer. Ama Kongo Başbakanı Patrice Lumumba'nın Mart 1961'deki katlinin ardından Kongo ulusal kurtuluş güçleri dağınık, bölünmüş ve savunmaya çekilmiş hâldedir. Çatışmalara katılmazlar ve şefleri arasında yolsuzluk hâkimdir. Bir başarısızlık tespitiyle Che Kongo'dan ayrılır. Fakat nereye gidebilir?

1 Ekim 1965'te Fidel Kastro yeni tek partinin, Küba Komünist Partisi'nin kuruluşunu ilan eder. Che Guevara merkezi komitenin üyesi değildir. Başkomutan, eski Sanayi Bakanının bıraktığı veda mektubunu kongre delegelerine okurken Che Kongo'dadır: "Resmi olarak Parti yönetimindeki sorumluluklarımdan, bakanlık makamımdan, komutan rütbemden, Kübalılık durumumdan feragat ediyorum. Dünyanın başka toprakları mütevazı çabalarımın katkısını bekliyor". Ernesto Guevara, Kasım 1966'da varacağı Bolivya'ya için yola çıkıyor. Tanınmayacak bir kılıktadır: Kel, çenesi öne çıkık ve hafif göbekli, Uruguaylı bir tüccarın kimliğini taşıyor.

Neden Bolivya ve nasıl? Otuz yıl sonra bu tercih hâlâ sorgulanmakta. Harekâtın başlıca dayanaklarından biri olması gereken Bolivya Komünist Partisi buna karşı çıkar. Bu konuda arka bahçesinde Washington ile çatışmak istemeyen Moskova tarafından desteklenir. Talim kampları

olarak tasarlanan gerilla kampları erkenden keşfedilir ve Che Havana'yla tüm irtibatını hızla yitirir. Başından itibaren CIA tarafından sızılan kentsel destek şebekeleri dağıtılır. Ordu tarafından açığa çıkarıldıktan sonra savaşmak zorunda kalan gerillalar lojistik destek olmadan ve silahsız biçimde hasmane bir bölgede yalıtılırlar. Bir ay içinde bölgeyi saran *ranger*'lar tarafından gerilla bire kadar kırılır. Che'nin oradaki varlığı açığa çıkar. Havana'yla irtibat hiçbir zaman yeniden kurulamayacaktır. 9 Ekim 1967'de Che CIA'nin emri üzerine La Higuera'da bir Bolivyalı subay tarafından idam edilir. Terk edilmiş hâlde, tek başına ölür. Üstü çıplak, zayıflamış bedeni bir teneşir masası üzerine yatırılır. Yüzü hafiften yana eğilmiş, saçları omuzlarında, kocaman açılmış gözleriyle Mantegna'nın İsa'sını andırıyor. İleride kimi ikonalar "Higuera'lı San Ernesto"ya hürmet sunacaktır.

Ölümü, 1960'larda doğan gerilla mücadelelerinin yenilgisini teyit edecektir. Bundan böyle enternasyonalizme galip gelen devlet aklı adına Kastrist hükümet yönelim değiştirir. Moskova'nın ekonomik misilleme tehdidine karşı, ekonomik yardımının temel kaynağı olan SSCB'yle bağlarını sıkılaştıracaktır. 1960'lı yılların sonunda durum belirginleşir: Fidel Kastro Sovyet bloğuna katılır.

Oysa 1968 yılı kötü kehanetlerin tersini iddia eder gibidir. Vietnam'daki muzaffer Tet saldırısının ardından Paris'te, Mayıs 1968'de genel grev gelir: Che posterlerde yeniden doğar, sloganlarda canlanır, gençlik Üçüncü Dünya'yla dayanışmasını ilan eder. Fakat Ağustos 1968'de Sovyet tankları Çekoslovakya'yı işgal eder. Fidel Kastro bu askeri müdahaleyi onaylar.

Yirmi yıl sonra, Kasım 1989'da Berlin duvarı yıkılır, SSCB dağılır. Küba yıkımın eşiğindedir. Yasallaşmış hâlde kadiri mutlak dolar geri gelir ve devrimin kazanımlarını tehdit eder. Tur operatörleri ise Santa Clara'da Che'nin anıtkabrini gezdirir.

Kronoloji

1952

10 Mart: General Fulgencio Batista mevcut iktidarı darbeyle devirir. Washington'dan hiçbir tepki gelmez.

1953

26 Temmuz: Fidel Kastro ve yoldaşları tarafından Moncada kışlasına saldırı.

1956

2 Aralık: Granma gemisi adanın doğu kıyısına çıkartma yapar. Fidel Kastro ve Ernesto Che Guevara Sierra Maestra'da silahlı mücadeleye başlar.

1959

1 Ocak: Che Guevara ve Camilo Cienfuegos'un komutası altında Havana'ya gelen isyancı ordunun zaferi. Batista'nın kaçışı.

Şubat: Fidel Kastro Başbakanlık görevinde José Miró Cardona'nın yerini alır.

10 Mart: Kastrist hükümeti devirmek için Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi'nde gizli toplantı.

Mayıs: İlk toprak reformu.

1960

SSCB'yle ilk ticari anlaşma. Ekimde Washington Küba'ya karşı ilk ambargo tedbirlerini açıklar.

1961

Okuryazarlık kampanyası. Nisanda CIA tarafından eğitilmiş Kübalı sürgünler Kastrist rejimi devirmek için Domuzlar Körfezi'ne çıkartma yapar. Kübalı birlikler tarafından püskürtülürler. Kuzey Amerika'nın Latin Amerika'daki ilk yenilgisi.

1962

Ocak: Küba Amerikan Devletleri Örgütü'nden ihraç edilir.

Ekim: Bir Amerikan casus uçağı tarafından Küba'daki nükleer füzelerin keşfi. Başkan Kennedy tüm adaya deniz ablukası ilan eder. Dünya nükleer savaşın eşiğinde. SSCB ve ABD arasındaki anlaşma krize son verir.

1963

Fidel Kastro'nun SSCB'ye ilk ziyareti. İkinci toprak reformu.

1965

Şubat: Cezayir'de Üçüncü Dünya'nın temsilcileri karşısında yaptığı konuşmasında Che Guevara kamuoyu önünde SSCB'ye saldırır. Küba'ya döner ve bir daha kamuoyu önüne çıkmayacaktır.

Nisan: Ernesto Che Guevara yönetiminde Kübalı savaşçılar Kongo'ya gitmek üzere yola çıkar.

Ekim: Yeni Küba Komünist Partisi'nin (PCC) kuruluşu. Ernesto Che Guevara Merkezi Komitesinde yer almaz.

1966

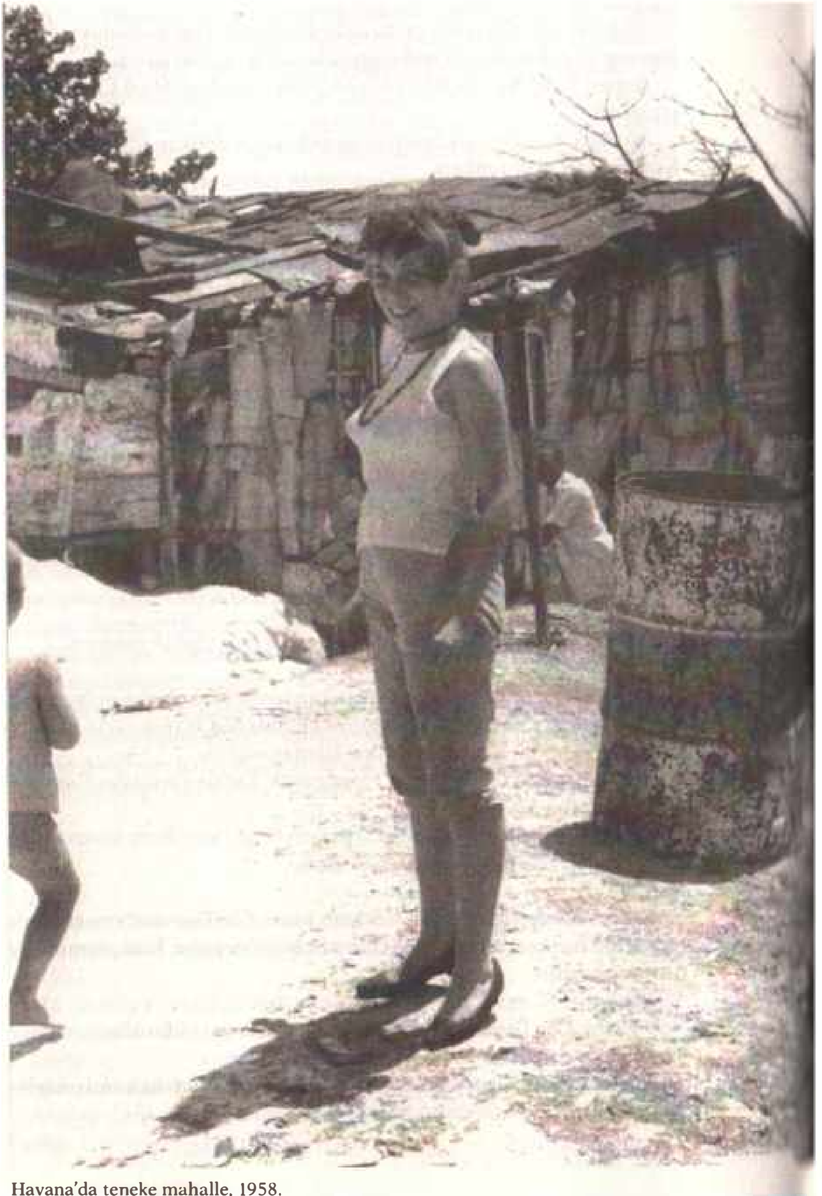
Kasım: Kongo'daki başarısızlıktan sonra Che Guevara kıta çapında bir gerilla merkezi oluşturmak üzere Bolivya'ya gider. Kampları erkenden tespit edilir.

1967

9 Ekim: Che Guevara Vallegrande'de (Bolivya) öldürülür.

1968

Ağustos: Fidel Kastro Çekoslovakya'ya Sovyet müdahalesini onaylar.

Havana'da teneke mahalle, 1958.

Amerikalı *marine*'ler Malecon'un üzerinde fahişelerin gelip geçişine bakıyor, 1958.

Havana Nacional Hotel'de rulet oyunu, 1958.

Moncada kışlası saldırısına katıldığı için Fidel Kastro mahkemeye götürülüyor, 26 Temmuz 1953.

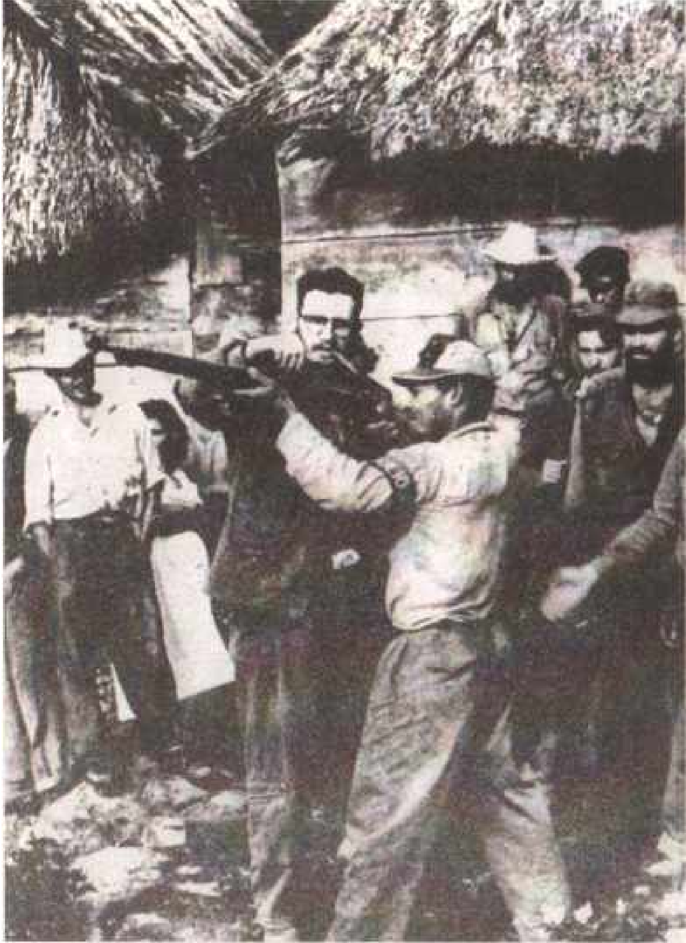

Moncada kışlasına yapılan saldırının ardından Batista'nın askerleri Kastrist gerillaların cesetlerine bakıyor. (iki foto)

Sierra Maestra'da bir grup Kastrist. Önlerde Che Guevara.

Makilikte Fidel Kastro yeni gelenlere silah kullanmayı öğretiyor.

Kübalı köylüler (*quajiro*'lar) Kastro ve birliklerine dağları aşmada yardımcı oluyor, Ocak 1959. (iki foto)

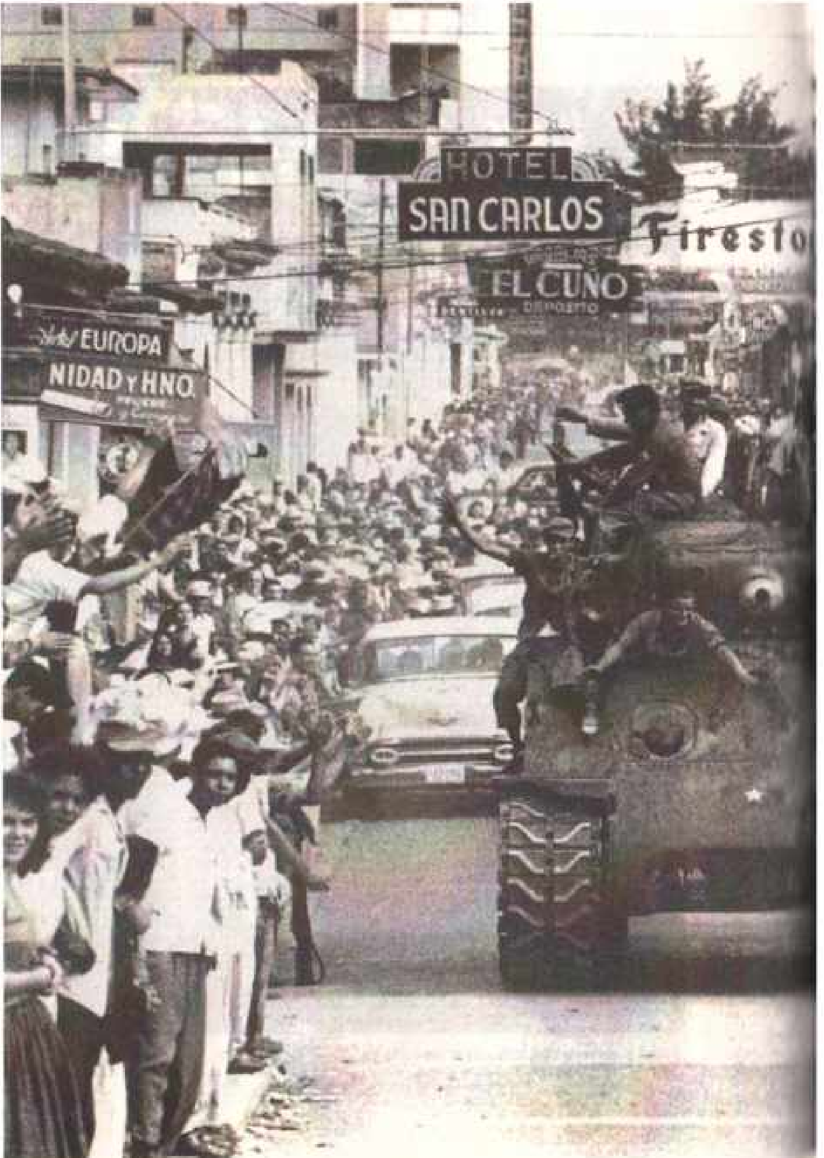

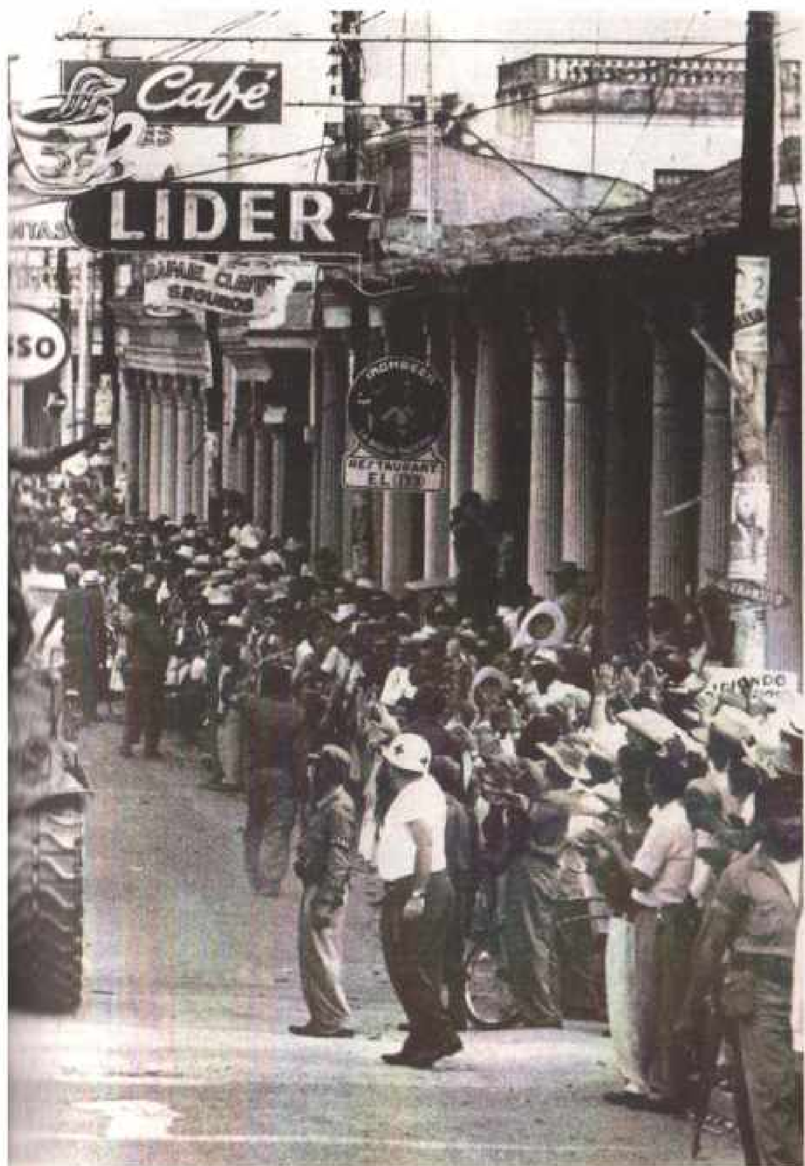
Kastro'ya yardımcı olan köylüler Havana'ya giriyor, Ocak 1959.

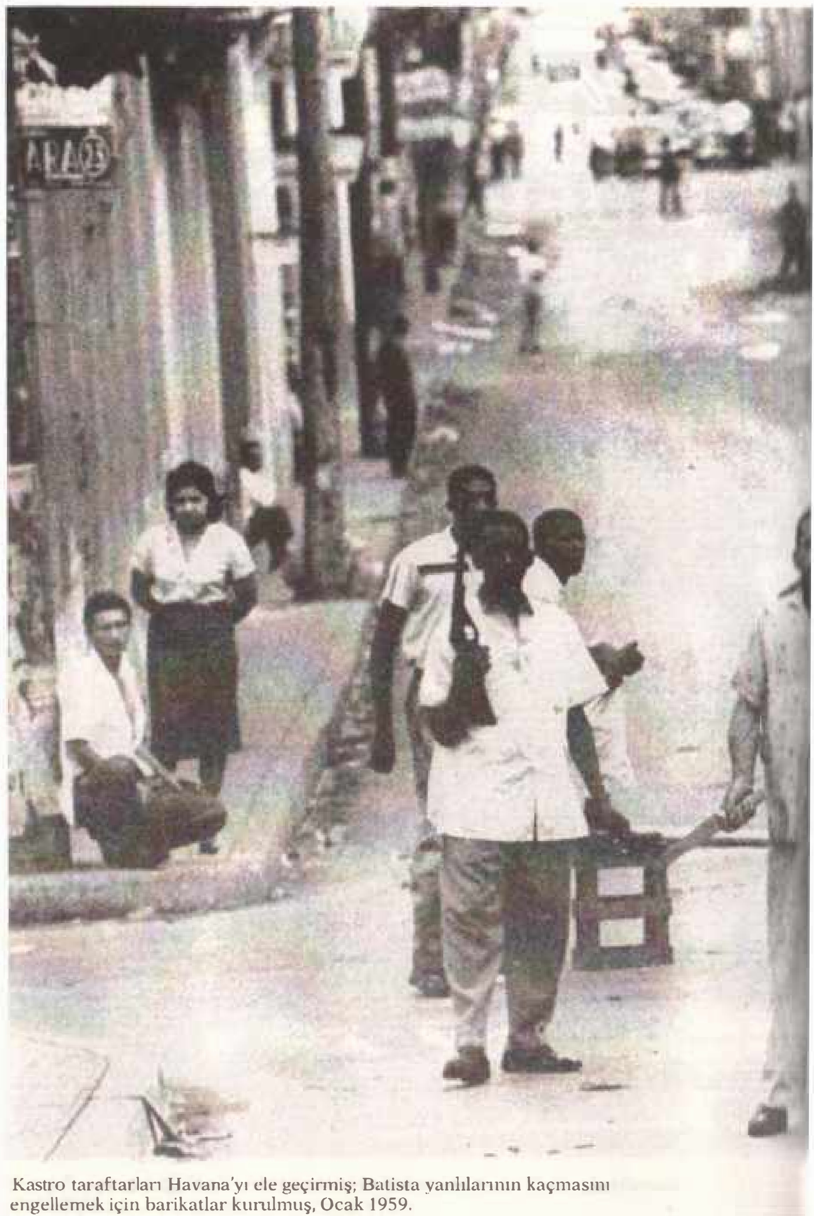

Fidel Kastro ve birliklerinin Havana'ya girişi, Ocak 1959.

Kastro'nun birlikleri, Che Guevara tarafından kurtarılan Santa Clara sokaklarında, Ocak 1959.

Café
LIDER
SEGUROS

Kastro taraftarları Havana'yı ele geçirmiş; Batista yanlılarının kaçmasını engellemek için barikatlar kurulmuş, Ocak 1959.

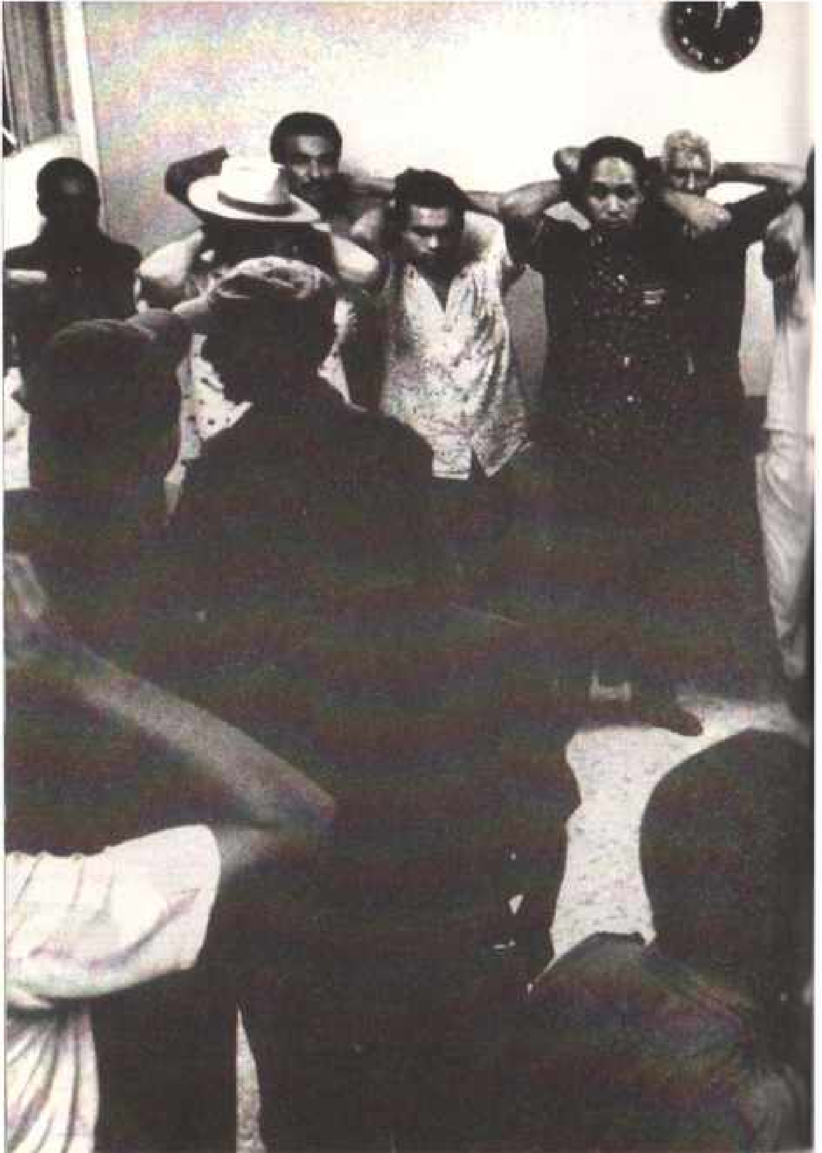

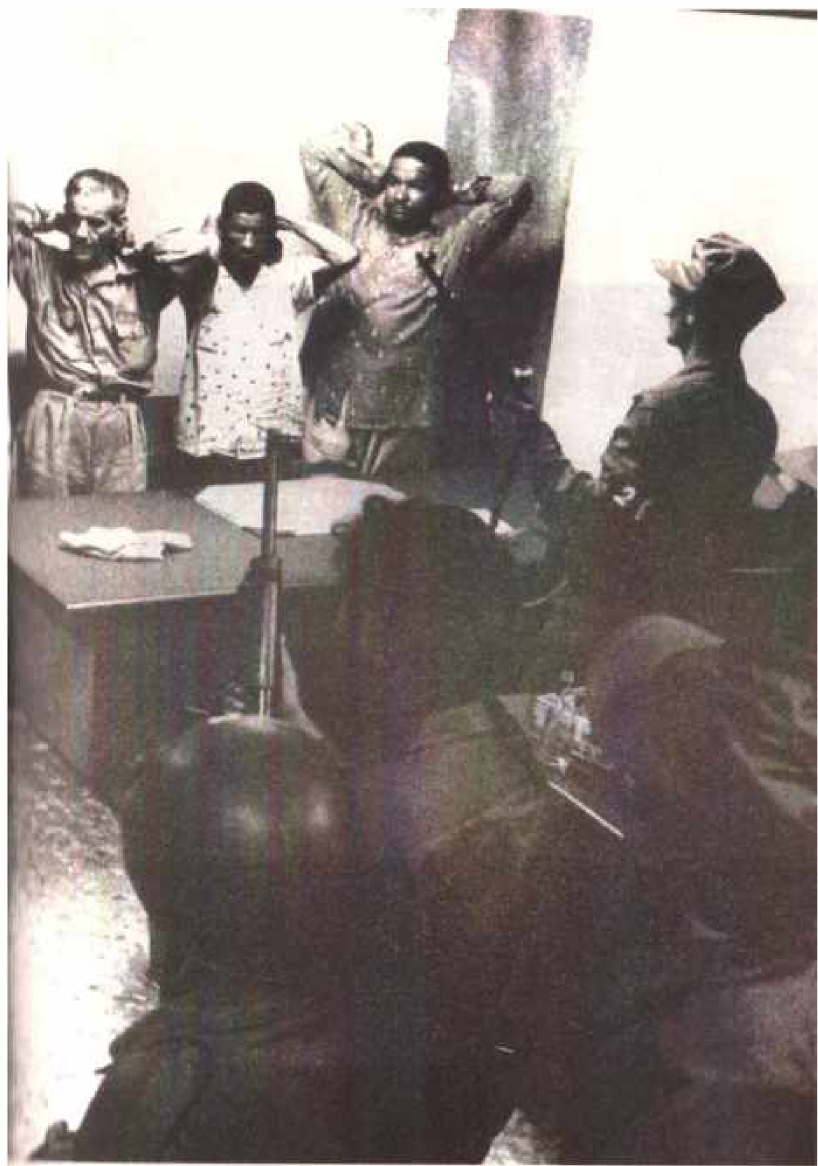
Havana'da Fidel Kastro ve Kübalı subaylar, Ocak 1959.

Fidel Kastro ve Camilo Cienfuegos, Havana'ya girişlerinde, Ocak 1959.

Batista yanlısı polis memurları ve gizli ajanlar Kastro'nun birlikleri tarafından tutsak edilmiş, Havana, Ocak 1959.

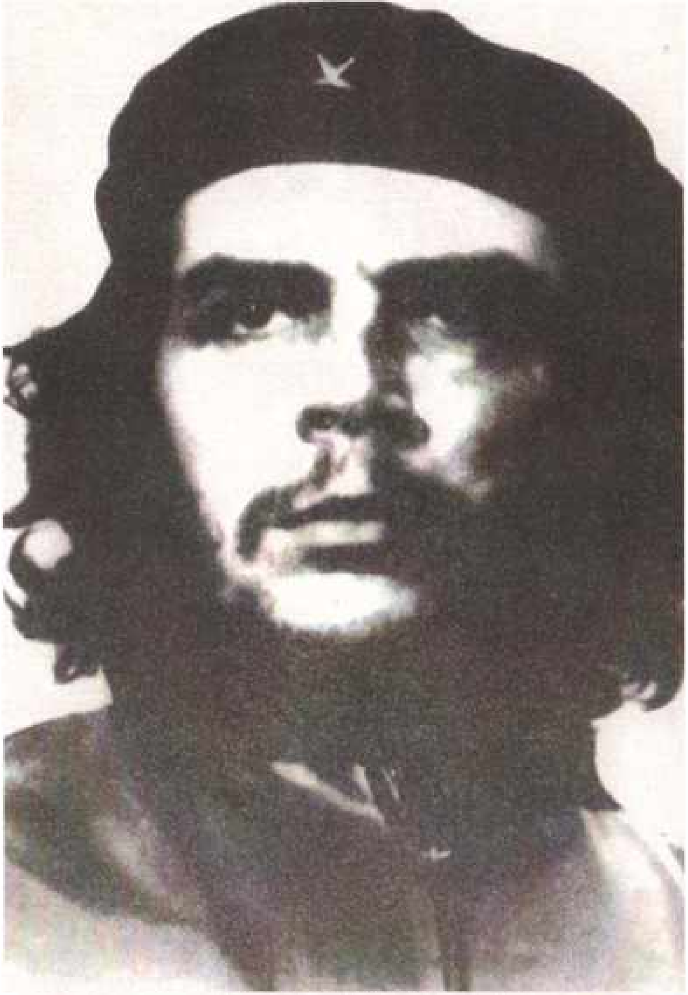
Kadın milislerin geçidi.

Küba'da iki kuşaktan milisler.

Che Guevara, yanında eşi Aleida March ve Fidel Kastro'yla bir basın toplantısında.

Alberto Korda tarafından çekilmiş bu fotoğraf dünyayı dolaşmıştır. 5 Mart 1960'ta Fransız gemisi *La Coubre*'un Havana limanında patlaması sonucu ölenlerin cenazesinde çekilmiş.

Eylül 1960'ta New York'ta Fidel Kastro Nikita Kruşçev'le birlikte.

NO
PARKING
EXCEPT
EMBASSY
CARS

Fidel Kastro Sierra Maestra'da, 1961.

Kastrist milisler muharebelerden önce Domuzlar Körfezi'nde, Nisan 1961.

Çatışmalar başlamadan önce Domuzlar Körfezi, Nisan 1961.

Domuzlar Körfezi'nde çatışmalar, Nisan 1961. (iki foto)

Fidel Kastro Amerikan istilasının mekânı olan Playa Giron'da yere düşürülmüş bir Amerikan uçağının önünde, 1961.

Fidel Kastro, 1961.

Karşı-devrim bastırılır. Fidel'in kardeşi Raúl Kastro tutsakları sorguluyor, 21 Kasım 1960.

Kastro karşıtı paralı askerlerin duruşmaları. (iki foto)

1 Mayıs 1961, Kübalı kadınlar zaferi kutluyor.

Küba'nın Amerikan Devletleri Örgütü'nden ihracını protesto etmek için kalabalık, üzerine Amerikan bayrağının renklerinde bir şapkanın konulduğu devasa bir tabut taşıyor.

Sovyet füzeleri kargolarla Küba'yı terk ediyor.

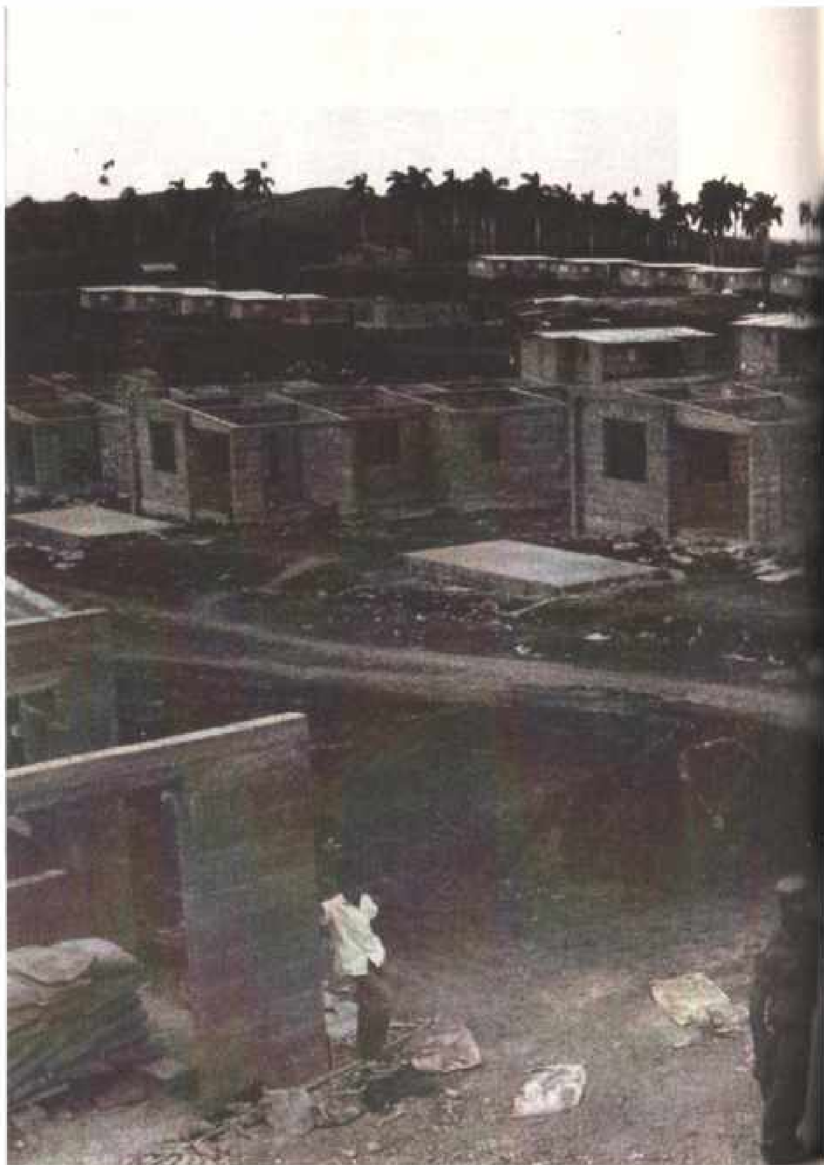
Havana sokaklarında Sovyet askerleri, Aralık 1962. (üst)
ABD tarafından ilan edilen ablukaya karşı Havana işçileri yürüyüş düzenliyor, Ekim 1962. (orta ve alt)

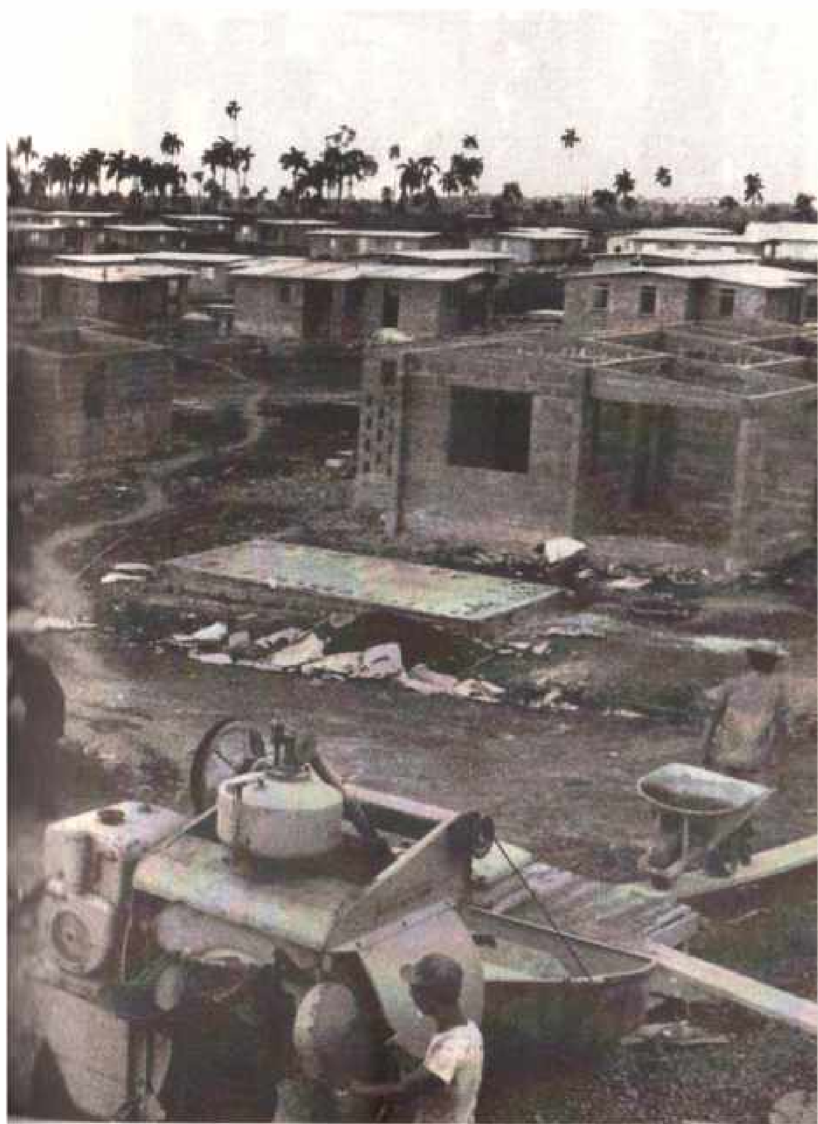
Gönüllü emekçilerce yapılan Safra (şeker kamışı hasadı), 1962.

Bir puro atölyesi, Havana 1962.

Matansas taşra bölgesinde kitlesel konut inşası.

Che Guevara Kongo'da, Nisan 1965. (üç foto)

Che Guevara Bolivya'da, 1967.

Che Guevara'nın cesedi Bolivya'da Vallegrande hastanesinde teşhir ediliyor, 9 Ekim 1967.

Tarih Henüz Bitmedi

Michael Löwy

Tarih sona ermekten çok uzak. Son otuz yıl içinde Avrupa ve dünyada siyasal ve toplumsal açıdan son derece önemli bir dizi devrimci hadisenin art arda geldiğini gördük, her ne kadar daha önceki on yıllardaki gibi klasik devrimler söz konusu olmasa bile. Bu özgürleşimci nitelikteki ayaklanmalar arasından beşi, gerçekleştikleri ülkenin çok ötesinde hayal gücünü ve zihinleri alevlendirdi: Fransa'da Mayıs 68, Portekiz'de Karanfil devrimi (1974), Nikaragua'daki Sandinist ayaklanma (1979), Berlin duvarının yıkılışı (1989) ve daha yakın zamanda Meksika'daki Zapatist isyan (1994). Her ne kadar ayrı siyasal mantıklara sahip ve birbirine hiç benzemeyen toplumsal ve kültürel evrenlerde meydana gelen, birbirinden çok farklı olaylar olsa da, aynı özgürlükçü atılımı, aynı halk neşesini, gençliğin kitlesel katılımını paylaşırlar. Her biri kendi tarzında 20. yüzyılın son otuz yılının tarihine damgasını vurmuş ve halkların kolektif hafızasında iz bırakmıştır.

Mayıs 68 bir devrim değil fakat en güçlü ifadelerinde devrimci bir özleme yaslanan devasa bir toplumsal, kültürel ve siyasal karşı çıkış dalgasıydı. Muhayyilesi geçmişin ve o günlerin devrimlerinden besleniyordu –Paris Komününden Vietnam ve Küba devrimlerine kadar– ancak orijinal karakteristiklere sahip yenilikçi bir hadiseydi. Geçmişten miras alınmış bedensel hareketler, tıpkı bir dayanışma zinciri içinde elden ele geçirilen kaldırım taşlarıyla barikatların inşası gibi, artık aynı işleve sahip değil: Bunlar sembolik nitelikte eylemler. Tüfek yok, el bombası yok, hele hele makineli tüfek ve top söz konusu bile değil. Şiddet denetim altında tutuluyor; göstericiler açısından taş atımıyla sınırlı kalırken "güvenlik güçleri" tarafından cop ve biber gazıyla karşılık veriliyor. Gençler bazen Molotof kokteylleri fırlatıyorlar ama bunlar özellikle –meta fetişizminin maddi ifadesi olan– arabaları veya çevik kuvvetin ilerlemesini engellemek için bizzat barikatları ateşe vermeye yarıyor. Paris sokaklarındaki yangınların ışıltısı yalnız Fransa'da değil, dünyanın hemen yer yerinde son otuz yılın toplumsal tahayyülünü aydınlattı.

22 Mart 1968'de Nanterre üniversitesinden yola çıkan hareketi başlatan tabii ki gençler. Kendilerine seçtikleri yöneticiler ve sözcüler de genç: Alain Geismar, Jacques Sauvageot, Daniel Cohn-Bendit... bunları büyük yürüyüşlerin başında, yumrukları havada görürüz, tıpkı öğrencileri, eğitmenleri ve emekçileri bir araya getiren 13 Mayıs'ın birleşik eylemi gibi. Fotoğrafta, sollarında JCR'in (Devrimci Komünist Gençlik) güvenlik komitesinin şefi olan Michel Recanati bulunur. Birkaç yıl sonra, 1978'de intihar edecek olan Recanati'nin güzergâhı Romain Goupil tarafından Otuz Yaşında Ölmek (1982) filminde işlenmiştir.

Eğer kısa boylu, kızıl saçlı "Alman-Yahudi-anarşist" Daniel Cohn-Bendit hareketi en çok temsil eden sima hâline gelebildiğiyse bu muhtemelen Mayıs 68'in liberter ve cüretkâr ruhunu mükemmel biçimde ifade ettiğindendir. Onun, sahip olduğu tek silah olan alaycı gülüşüyle bir çevik kuvvete meydan okuduğu –ve kısa zamanda serigrafiyle çoğaltılmış bir afişe dönüşen– fotoğraf, Yiddiş dilinde *chuzpah* denilen o cüretin, ironik ve iğneleyici mizahın harika bir imgesini oluşturur.

Fotoğraflara bakarken kadınların önemli katılımı dikkatimizi çekecek düzeyde: Yalnızca grevler ve fabrika işgallerinde veya üniversitelerdeki tartışmalar ve sokak eylemlerinde değil, ama aynı zamanda barikatların inşasında da. Mayıs 68'in sembolü –veya tercih edersek, alegorisi– hâline gelen ve sayısız yayında binlerce kez basılmış olan fotoğraf, bir delikanlının sırtına çıkmış, elinde Vietnam devriminin bayrağını taşıyan bir genç kızınki olması tesadüf değildir. *Le Monde* gazetesinde kısa zaman önce yayınlanmış bir röportaj sayesinde bu kişinin genç bir İngiliz aristokrat olduğunu biliyoruz. Bu başkaldırı hareketi kendisine pahalıya mal olacaktır: Fotoğraftan haberdar olduktan sonra büyükbabası onu mirasından mahrum bırakır.

Mayıs 68'in aynı zamanda büyük, devasa bir şölen olduğunu unutmamak lazım: Hayal gücü iktidara geçemediyse de en azından Paris'in duvarlarını Güzel Sanatlar Okulunun Halk Atölyesi tarafından zanaatkarca üretilmiş müthiş afişlerle veya şiirsel ve yıkıcı yazılarla donatabilmiştir. Bir müzik şölenidir aynı zamanda, Renault fabrikasının grevci işçileri önünde çalan Jean Ferrat'nın gitarı olsun veya Sorbonne'un avlusunda anonim bir piyanist.

Öğrencilerin Sorbonne'u ve işçilerin Renault'su Mayıs 68'in iki sembolik mekânı olmuştur, işgal, tartışma ve şölen mekânları. Buralarda yoğunlaşmış biçimde iki hareketin güçlerini ve zayıflıklarını görürüz ve bunların yakınlaşması –anlaşmazlıklar, çatışmalar ve karşılıklı kuşkularına rağmen– General de Gaulle'ü ve Beşinci Cumhuriyetini neredeyse deviriyordu.

Portekiz'de Nisan 1974'ün Karanfil devrimi Fransız Mayısı'na pek benzemez. Avrupa'nın en eski diktatörlüklerinden birini, otoriter, kor-

poratist ve faşizan Salazarcı rejimi deviren hakikaten de devrimci bir harekettir. Ne var ki, modern tarihte son derece nadiren görülmüş biçimde, hareketin inisiyatifi Afrika'daki bitmek bilmez sömürge savaşından hoşnutsuz bir genç askerler topluluğundan gelmiştir. Komutan Otelo de Carvalho'nun etrafında bir araya gelen bu subaylar, 25 Nisan 1974 akşamı silahlı bir ayaklanmayla, Salazar'ın varisi olan Caetano'nun çürümüş diktatörlüğünü devirir.

Kitleler derhal sokağa iner, siyasi tutsakları serbest kılmak için hapishanelere koşturur ve rejimin korkunç siyasi polisi PIDE'nin (Uluslararası Devlet Savunma Polisi) arşivlerini yağmalar. Tehlikeli "yıkıcı" militanların vesikalık fotoğrafları Tarih'in çöplüğünü boylar.

Arabalar Lizbon sokaklarında bir uçtan bir uca kateder, tepelerinde zafer işareti yapan sevinç içinde gençlerle. En önde elinde kızıl bayrağıyla bir genç kız bulunur – Delacroix'nın 1830'un *Halka Yol Gösteren Özgürlük* resminin ve Vietnam bayrağıyla Mayıs 68'in genç devrimci kadınının Portekizli muadili. Daha da şaşırtıcı olan askerlerin ve denizcilerin sokak yürüyüşlerine kitlesel katılımıdır. Daha birkaç ay önce rejimin yüksek rütbelileri önünde örnek adımla yürüyen deniz piyadeleri devrim hâlindedir. Onları sevinç içinde, devrimci sloganlar atarken veya marş söylerken, bir ellerinde karanfil diğerinde o günlerde çok popüler olan bir talebin bulunduğu ve orak-çekiç ve 4 sayısıyla –muhtemelen "Dördüncü Enternasyonal" için– imzalanmış dövizle görürüz: "Askerler Derhal Geri Gelsin". Söz konusu olan Angola, Mozambik ve Gine-Bissau gibi Portekiz sömürgelerindeki kurtuluş hareketleriyle savaşmak için Afrika'ya gönderilen askerlerdir. Askerleri, denizcileri, öğrencileri, işçileri ve halktan kadınları böylesine kol kola yürürken görmek için Odessa'daki 1905 Rus devriminin –daha doğrusu Eisenstein tarafından yaratılmış sinematografik versiyonu *Potemkin Zırhlısı*'nın– sahnelerine dönmek gerekir.

Esasen isyancı subaylardan –MFA, Silahlı Güçler Hareketi– müteşekkil yeni geçici hükümetin ilk icraatlarından biri siyasi sürgünlerin geri dönüşü olur. Kitleler, Alvaro Cunhal gibi komünist veya Mario Soares gibi sosyalist önderleri karşılamak üzere garlara yığılır. "Özgürlük, demokrasi, sosyalizm" Portekizlilerin devrimci özlemlerini iyi özetlediğini söyleyebileceğimiz kelimelerdir. Anıtların üzerine yerleşen ve yumruklarını kaldırarak tüm ülkelerin ve kıtaların "kızıllarının" geleneksel devrimci hareketini tekrarlayan genç insan kitleleriyle, Lizbon'un sokaklarına ve meydanlarına akan sayısız yürüyüşte ufak bir Mayıs 68 havası buluruz.

1974 yılının 1 Mayıs'ı, yarım yüzyıllık bir diktatörlük altında ezilmiş bir sol nüfusun kamusal, birleşik ve kitlesel ilk buluşmasıdır. Lizbon stadını, pankartları ve bayraklarıyla devasa bir kitle doldurur. Yeni bir

şey başlamaktadır, derin bir değişim yola koyulmuştur. Sol, askerlerin Afrika'dan geri çağrılmasını talep eder ve birkaç ay sonra sevinçlerini saklayamayan aileleri tarafından kolları açık beklenen askerler Lizbon limanına varırlar: Devrim uzun yıllardır süren bir sömürgeci "kirli savaşa" son vermiştir.

Bir yıl sonra, 25 Nisan 1975'te, Kurucu Meclis için seçimler yapılır. En gerideki kasabalarda dahi sandıkların önünde uzun kuyruklar oluşur: Hepsi, genç ve yaşlı, erkek ve kadın, öğrenci ve okuryazar olmayan köylüler yarım yüzyıldan beri düzenlenmiş bu ilk demokratik seçimlere katılmak istemektedir. Sosyalistleri ve komünistleri içeren sol açık farkla çoğunluğu elde eder ancak bu iki güç arasındaki anlaşmazlıklar birleşik bir eylemin önüne geçer. Kısa zaman içinde devrim sona erer: En solda tutum alan askerler uzaklaştırılır ve Mario Soares tarafından yönetilen sosyal-demokrat bir hükümet altında Portekiz "normalleşir".

Son otuz yılın tüm hareketleri arasında 1979 Sandinist devrim, belki de görüntüleri 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın ilk yarısının paradigmatik devrimlerine en benzeyenidir: İçinden tüfeklerin fırladığı barikatlar, silahlı isyan, kitle ayaklanmaları, kanlı çatışmalar, tiranlığın devrilişi bu yeni Latin Amerika destanının kilit-anlarıdır.

İsyan her şeyden önce yarım yüzyıldır tek başına Nikaragua'ya hükmeden Somoza hanedanına karşı yöneltilmişti. Tıpkı babası gibi Anastasio Somoza hile, yolsuzluk ve en önemlisi her an her yerde olan bir pretoryen muhafız alayı –Ulusal Muhafız ve Askeri Polis– sayesinde diktatöryal bir iktidar uyguluyordu.

Altmışlı yılların başında Carlos Fonseca Amador tarafından kurulan Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN), Amerikan *marine*'lerine karşı savaşan ve –hanedanın kurucusu– General Somoza tarafından 1929'da katledilen efsanevi gerilla Augusto Cesar Sandino'nun anısına sahip çıkıyor ve kendini onun mirasçısı olarak görüyordu. Zor koşullarda süren uzun kır gerillası yıllarının ardından FSLN, ancak 1978'de bölünmelerinin üstesinden gelip, geniş bir halk desteğine sahip gerçek bir güç hâlini alabilmiştir.

Sandinistlerın güçlenmesine katkıda bulunan önemli etkenlerden biri hareketlerine kayda değer sayıda Hıristiyan'ın katılmasıdır. En ünlüleri, hem din adamı hem şair, hem Katolik hem devrimci olan rahip Ernesto Cardenal'dir: Uzun beyaz saçları, kot pantolonu ve başından çıkarmadığı beresiyle, önce Nikaragua'da, sonra sürgünde Sandinizmin en popüler simalarından biri hâline gelir. Biraderi, Cizvit Profesör Fernando Cardenal çok sayıda Hıristiyan gencin ve öğrencinin FSLN'e dahil olmasında önemli bir rol oynamıştır. Nikaragua'da kurtuluş teolojisinden esinlenen bir akımın gelişmesi sayesinde Sandinist devrim, modern tarihin Hıristiyanların hareketin kabul edilmiş ve belirleyici

bir unsuru olduğu ilk devrimi olmuştur. Bu, FSLN yönetiminde rahiplerin ve tanınmış Hıristiyan şahsiyetlerin yer almasının yanı sıra genç Hıristiyanların da devrime kitlesel biçimde katılması şeklinde tezahür ediyordu. Ellerinde tüfek veya Molotof kokteyli tutan ve boyunlarından haç sarkan genç savaşçıları gördüğümüz yığınla fotoğraf bu özgünlüğü yansıtmaktadır.

Çoğunlukla dağlardan veya makiliklerden inmiş ve üniformaları ile modern tüfeklerinden tanıdığımız deneyimli küçük gerilla çekirdeğinin etrafında, Temmuz 1979'da Somoza'ların rejiminin devrilmesine yol açan çeşitli yerel ayaklanma teşebbüslerine katılmış binlerce genç toplanır. 1978-1979 fotoğraflarında dikkat çeken ilk şey savaşçıların gençliğidir, ki zaten onlara genel olarak *muchachos* deniyordu: Gençler veya veletler. Çoğunlukla basit tabancalarla silahlanmış, el bombası atım talimlerini taşlarla yapan bu gençler askeri tanklara karşı derme çatma barikatların arkasına sığınarak mücadele ediyordu. Geçici olarak mağlubiyete uğradıklarında dağılıyorlar, saklanıyorlar ve birkaç gün sonra tekrar saldırıya geçmek üzere yeniden örgütleniyorlardı. Fotoğraflarda çoğu kez gördüğümüz üzere maskelerin önemi bundan ileri gelir: Kâh yüzlerinin bir kısmını -kötü- gizleyen basit mendiller, kâh halk oyunları ve kutlamalarında kullanılan maskeler. Bunlar isyancıları, bastırılmış ayaklanmayı takip eden saatlerde ev ev arama yapan ve her şüpheliyi -ki bir genç neredeyse otomatik biçimde böyle değerlendiriliyordu- alıp götüren polis ve ordu tarafından kimliklerinin tespit edilmesine karşı koruyordu.

Temmuz 1979 zaferinin ardından Sandinist rüya yalnızca bir on yıl kadar sürecektir. Amerikan hükümetinin (Reagan), Kilisenin muhafazakâr hiyerarşisinin ve "kontra"nın -eski Somozacı askerlerle başka devrim karşıtlarının koalisyonunun- saldırıları altında Sandinistler 1990 seçimlerinde yenilecekler.

Perde bambaşka bir senaryoya açılıyor: Kasım 1989'da Berlin duvarının yıkılışı. Doğu bloku ülkelerindeki bürokratik otoriterliğin sembolü olan ve 1961'den beri kenti ikiye bölen bu uğursuz yapı sabah akşam, polis köpeklerinin yardımıyla, baştan aşağı silahlandırılmış muhafızlarca gözetleniyordu. Amaç: Doğu Berlin yurttaşlarının "diğer tarafa" geçmesini her ne pahasına olursa olsun -gerekirse ölümle- engellemek.

1989'da, 1919'un ayaklanmış Spartakist Berlin'inin hayli uzağındayız. Stalin'in varislerinin "sosyalist" bürokrasisi devrime el koymuş ve onu bir duvarın ardına hapsetmişti. Ama rejim kriz içindedir, yeni Sovyet yönetimi (Gorbaçov) artık Honecker'i desteklemiyordur ve halk sokağa dökülür. Fotoğraflar sakin, korkmayan ve ne istediğini bilen bir kitleyi gösterir: Demokrasi, serbest seçim, sınırların açılması. Kadınlar ve erkekler, işçiler ve aydınlar, öğrenciler ve emekliler yürüyüşlerde

yan yana ilerliyor, gülümseyerek, ironik ve iktidara karşı saygısız bir havayla. Mücadeleleri Stalinizme ve "stasinizme" –cenaze töreninin dört gözle beklendiği korkutucu siyasi polisin adı Stasi'ye gönderme (Devlet güvenliği anlamına gelen *Staatssicherheit*'in kısaltması)– karşı yürütülüyor.

Bürokratik rejim, ne yapacağını bilemez hâlde, zaman kazanmaya çalışırken kalabalıklar taarruza geçer ve otoriter iktidarın sembolüne, şehri ikiye bölen bariyere, insanların serbestçe dolaşmasını önleyen engele saldırırlar: Duvara. Kısa zamanda kerpetenlerle silahlanmış eller dikenli telleri keserken kazmalarla donanmış başkaları gedikler açmaktadır. Birkaç saat içinde duvardan bütün bütün parçalar düşer; insanlar öteki tarafa geçmek, gitmek ve geri gelmekte özgürdür artık.

1979'un Nicaragua'sının aksine burada ne ölü ne yaralı, ne hava bombardımanı ne barikat vardır: Şiddet sembolik ve isyan barışçıldır. Daha bir sene önce yürüyüşleri dağıtmaya çalışan rejim siyasal mağlubiyetini kabul etmiştir ve artık halktaki değişim iradesine karşı çıkmaya girişmiyordur.

Berlin duvarının yıkılışının fotoğrafları tüm dünyayı dolaşır. Fransız devriminin iki yüzüncü yılına denk gelerek halkların kolektif hafızasına seslenirler: Bastille hapishanesi gibi, Berlin duvarı da özgürlüğe susamış kitlelerin yüklenmesi ile düştü. Hiç şüphesiz bu fotoğraflar Doğu Avrupa'nın diğer otoriter rejimlerinin çözülüşünü –ki Romanya (!) haricinde bunlar genellikle Doğu Berlin'deki gibi şiddetsiz ve barışçıl biçimde gerçekleşmiştir– hızlandırmaya katkıda bulunmuştur. Fotoğrafın bir gerçekliğin yansıması olmanın ötesinde tarihsel bir toplumsal dönüşüm sürecinin oluşturucu unsurlarından biri de olabileceğinin örneği. Kısa zaman sonra öfke duyulan duvardan geriye hiçbir şey kalmayacaktır, "orijinal hatıra" peşindeki Berlinlilere ve turistlere yönelik kârlı bir ticarete konu olacak –gerçek ya da sahte, pek önemi yok– taş parçaları dışında.

Ne var ki eski Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin vatandaşları için gelecek yılların gerçekliği hayal kırıcı olacak, hızla Batı kapitalizminin uğursuz yönlerini keşfedecekler: İşsizlik, sosyal güvencesizlik, dayanışma eksikliği, bireycilik ve toplumsal kazanımların sökülüp atılması.

Zapatist hareket Ocak 1994'te Meksika'nın güneyinde, Chiapas'ta tüm gözlemcileri şaşırtan bir ayaklanmayla doğdu. EZLN (Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu) yetmiş yıldan beri ordunun desteğiyle aynı siyasi partinin ülkeyi yönettiği Meksika'da demokrasi eksikliğini protesto ediyordu. Fakat bu hareket özellikle Chiapas'ın Maya kökenli yerli topluluklarının sefil yaşam koşullarına karşı isyanının ifadesiydi. Emiliano Zapata'nın mirasına sahip çıkan, asgari bir silahlanmaya sahip EZLN

savaşçıları "medeniyete" (İspanya kökenli) ve "modernleşmeye" (ABD kökenli) karşı beş asırlık bir yerli ve köylü direnişinin mirasçılarıdır. Nikaragua'daki gibi yüzlerini bir fular veya kar maskesiyle gizliyorlarsa, bu polis veya asker tarafından kimliklerinin tespit edilememesi içindir. EZLN geleneksel anlamda bir gerilla topluluğu değil daha çok ailelerin ve baştan aşağı köylerin de dahil olduğu, sıradan insanların şu ya da bu zamanda başlarına bir kar maskesi geçirip ellerine silah alabileceği bir çeşit "yerli ordusu"dur. Zapatist harekette önemli oranda kadının bulunması –komutanlar arasında da– Meksika toplumunun maçoluğuna göre bir yeniliktir.

1978'deki Sandinist Cephe gibi Zapatist ordu da iki unsurdan oluşur: Bir tarafta deneyimli bir savaşçı çekirdeği, tıpkı Ağustos 1994'te Lacandona ormanında binlerce Meksikalıyı bir araya getiren –tanınmış entelektüel, siyasal, sendikal şahısların da bulunduğu– Ulusal Demokratik Konvansiyon sırasında tüfekleriyle nöbet tutan gençler gibi; diğerinde EZLN tarafından örgütlenmiş yerli aileleri vardır, sade bir mendil ile bir kar maskesiyle kılık değiştirmiş şu çift gibi: Erkeğin tüfeğini basit bir ip tutuyor –tüfek dediğimiz belki de sadece bir tahta parçasıdır–, çekingen bakışlı genç kadın ise sırtında bir çocuk taşıyor.

İlk başta Ocak 1994 isyanına ve San Cristobal de Las Casas şehrinin asilerce işgal edilmesine Meksika ordusu tank, zırhlı araç ve bölükler göndererek bir bastırma harekâtıyla yanıt verir. Ancak EZLN'nin tüm Meksika toplumunda doğurduğu sempati ve destek ve Meksiko City'de savaşa karşı yürüyüşler, yetkilileri "Yerlilerin Piskoposu" Monsenyör Samuel Ruiz'in aracılığıyla Zapatistlerle müzakere etmeye zorlar.

Çoğunlukla kendi sözcüsü, Marksist formasyonlu melez bir entelektüel olan ünlü komutan yardımcısı Marcos tarafından yazılan EZLN bildirileri imgesel, şiirsel, ironik ve yerli mitlerine başvuran tarzıyla kendilerini ayırt eder. Bu bildiriler aynı zamanda EZLN'nin Güney Meksika'nın dağlarının çok ötesinde popülerlik kazanmasına katkıda bulunmuştur, 1996 yazında Zapatistler tarafından Chiapas'ta düzenlenen Neoliberalizme karşı ve İnsanlık için Galaksilerarası Konferansın başarısının gösterdiği gibi.

Kaynakça

Paris Komünü

Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş* [1871], Çev. Arda Dağlar, İstanbul, Yazın Yayıncılık, 2011.

Prosper-Olivier Lissagaray, *1871 Paris Komünü Tarihi* [1876], Çev. Şule Ünsaldı, Nota Bene Yayınları, 2015.

Louise Michel, *Komün* [1898], Şule Çiltaş, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015.

Jean Bruhat, Jean Dautry ve Émile Tersen (ed.), *La Commune de 1871*, Paris, éditions sociales, 1970.

Bernard Noël, *Dictionnaire de la Commune*, Paris, Hazan, 1971.

William Serman, *La Commune de Paris*, Paris, Fayard, 1986.

Jacques Rougerie, *Paris insurgé. La Commune de 1871*, Paris, Gallimard, 1995.

1905 Rus Devrimi

Lev Troçki, *1905* [1909], Çev. Ufuk Demirsoy, İstanbul, Tarih Bilinci Yayınları, 2000.

Volin, *Bilinmeyen Devrim*, Çev. Erdem Akbulut, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2017.

François-Xavier Coquin, *La Révolution russe manquée*, Bruksel, Complexe, 1985.

Abraham Ascher, *The Revolution of 1905: Russia in Disarray*, Stanford University Press, 1988.

1917 Rus Devrimi

John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün*, İstanbul, Yordam Yayınları, 2015.

M. Markovitch, *La Révolution russe par une française*, Paris, 1918 *in* Marc Ferro, *La Révolution de 1917*, Albin Michel, 1997.

Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi*, Çev. Bülent Tanatar, İstanbul, Yazın Yayıncılık, 2017.

W. Astrow, A. Slepkow, J. Thomas (dir.), *Illustrierte Geschichte der russischen Revolution 1917*, Neuer deutscher Verlag, Willi Münzenberg, Berlin, 1928.

Lev Troçki, *Hayatım*, Çev. Müntekim Öçmen, İstanbul, Yazın Yayınları, 1999.

Isaac Deutscher, *Silahlı Sosyalist Troçki*, Çev. Rasih Güran, Alfa Yayınları, 2017.

Macar Devrimi
Béla Kun, *La République hongroise des Conseils*, imprimerie Kossuth, 1962.
Roland Bardy, *1919, La Commune de Budapest*, Paris édition de la tête de feuille, 1972.
Jacques Gaucheron (sunuşu yapan), *La République des Conseils, Budapest, 1919*, Paris, Les Éditeurs français réunis, 1979.

Alman Devrimi
Gilbert Badia, *Le Spartakisme. Les dernières années de Karl Liebknecht et Rosa Luxemburg*, Paris Maspéro, 1970.
Walter Benjamin, *Fotoğrafın Kısa Tarihi* [1931], Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora, 2012.
W. Benjamin, "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı", *Pasajlar*, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
Elzebieta Ettinger, *Rosa Luxemburg, Une vie*, Paris, Belfond, 1990
Ossip Flectheim, *Karl Liebknecht*, Hamburg, Junius Verlag, 1986.
Siegfried Kracauer, "Fotoğraf" [1927], *Kitle Süsü*, Çev. Orhan Koçak, İstanbul, Metis, 2011.
Pierre Broué, Almanya'da Devrim, Çev. Şule Çiltaş, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018.
Detlev K. Peukert, *La République de Weimar*, Paris, Aubier, 1995.
Collectif, *Revolution und Fotografie. Berlin 1918/19*, Berlin, Nishen, 1989.

Meksika Devrimi
John Reed, *Viva Meksika*, Çev. Nesrin Arman, Pencere Yayınları.
Vicente Blasco Ibanez, *La Révolution mexicaine et la dictature militaire*, Paris, Vuibert, 1923.
Martin Luiz Guzman, *L'Aigle et le Serpent*, Paris, Gallimard, 1967.
Jean Camp, *En selle avec Pancho Villa*, Paris, Amiot-Dumont, 1952.
Jesus Silva Herzog, *La Révolution mexicaine*, Paris, Maspéro, 1968.
Americo Nunes, *Les Révolutions du Mexique*, Paris, Flammarion, 1975.
John Womack, *Zapata ve Meksika Devrimi*, Çev. Zuhal Bilgin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.
Bernard Oudin, *Villa, Zapata et le Mexique en feu*, Paris, Gallimard, 1989.
Adolfo Gilly, *La Révolution mexicaine, 1910-1920*, Paris, Syllepse, 1995.

Çin Devrimleri
Hélène Carrère d'Encausse-Stuart Schram, *Le Marxisme et l'Asie 1853-1964*, Paris, Armand Colin, 1965. [Bu antolojinin sunuş kısmı türkçede şu isimle yayınlanmıştır: *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, YÖN Yayınları, 1966]
Seçme Eserler: Mao Zedung ("resmi" versiyon), Cilt 5 (1966-1977); Deng Xiaoping (1985); Chen Yun (1988); Liu Shaoqi (1983), Çu En-Lay (1981); Zhu De (1986), Pekin Yayınları (yabancı dilde).
Stuart Schram (derleyen ve sunan), *Mao Tsé-toung* (orijinal versiyonlarından derlenmiş), Paris, Armand Colin, 1972.
Jack Belden, *La Chine ébranle le monde*, Paris, Gallimard, 1951.

William H. Hinton, *Fanshen. Le Révolution communiste dans un village chinois*, Paris, Plon, 1966.
Edgar Snow, *Étoile rouge sur la Chine*, Paris, Stock, 1965.
Lucien Bianco, *Les Origines de la révolution chinoise 1915-1949*, Paris, Gallimard, 1987 ve La Chine, Paris, Flammarion, 1994.
Jean Chesneaux (dir.) *La Chine*, Cilt 4, "Histoire contemporaine", Paris, Hatier Université, 1969-1977.
Jacques Guillermaz, *Histoire du Parti communiste chinois*, Cilt 2, Paris, Payot, 1975.
Harold Isaac, *La Tragédie de la révolution chinoise 1925-1927*, Paris, Gallimard, 1967.
Roland Lew, *L'Intellectuel, l'État et la révolution. Essais sur le communisme chinois et le socialisme réel*, Paris, L'Harmattan 1997.
Pierre Rousset, "La Révolution chinoise", Cilt 2, *Cahiers d'étude et de formation* sayı 2 ve 3, Amsterdam, Institut international de recherche et de formation (IIRF), 1986-1987.

İspanya Savaşı
George Orwell, *Katalonya'ya Selam* [1938], Çev. Jülide Ergüder, BGST, 2014.
Pierre Broué ve Émile Temime, İspanya'da Devrim ve İç Savaş, Çev. Aydın Emeç, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018.
Hugh Thomas, *La Guerre d'Espagne* [1961], Paris, Robert Laffont, 1997.
Raymond Carr, *The Spanish Civil War. A History in Pictures*, Londra, Allen&Unwin, 1986.
Émile Temime, *La Guerre d'Espagne*, Bruxelles, Complexe, 1996.
Guy Hermet. *La Guerre d'Espagne*, Paris, Le Seuil, 1966.
Abel Paz, *Guerre d'Espagne*, Paris, Hazan, 1997. [Ayrıca yazarın türkçe şu kitabına bakılabilir: *Halk Silahlanınca. Durruti ve İspanya Anarşist Devrimi*, Çev. Gün Zileli, Kaos Yayınları, 2011]

Küba Devrimi
René Dumont, *Cuba est-il socialiste?*, Paris, Le Seuil, 1970.
K.S. Karol, *Les Guérilleros au pouvoir*, Paris, Robert Laffont, 1970.
Tad Szulc, *Castro: trente ans de pouvoir absolu*, Paris, Payot, 1987.
Ania Francos, *La Fête cubaine*, Paris, Julliard, 1962.
Pierre Kalfon, *Che*, Paris, Le Seuil, 1997.
Ernesto Che Guevara, *Bolivya Günlüğü*, İstanbul, Everest Yayınları, 2007.
Janette Habel, *Küba'da Kırılmalar. Kastrizm Krizde*, İstanbul, Yazın Yayıncılık, 1997.
Régis Debray, *Che'nin Gerillası*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1975.
Claude Julien, *La Révolution cubaine*, Paris, Julliard, 1961.
Thomas G. Patterson, *Contesting Castro: The United States and the Triumph of the Cuban Revolution*, New York, Oxford University Press, 1994.

Bilebildiğimiz kadarıyla ilk defa bu kitapta, Paris Komünü'nden günümüze başlıca devrimci hareketler hakkında böylesine geniş bir fotoğraf arşivi derleniyor. Etimolojik açıdan devrim bir tersyüz oluş anlamına gelir: Toplumsal hiyerarşileri tersyüz eder, daha doğrusu ters dönmüş bir dünyayı düzeltir... Bu çalışmada tutarlılık kaygısıyla "klasik" devrimleri tercih ettik, toprağı ve zenginlikleri dağıtmayı, sınıfları ilga etmeyi ve iktidarı emekçilere vermeyi hedefleyen eşitlikçi toplumsal devrimleri: Paris Komünü, 1910-1920 Meksika devrimi, iki Rus devrimi (1905 ve 1917), 1919 Alman ve Macar devrimleri, İspanya devrimi ve iç savaşı (1936-1937), Çin devrimi ve Küba devrimi.

Dolayısıyla, daha önemsiz olmamakla birlikte farklı bir doğaya sahip olan başka devrimci hareketleri dışarıda bırakmak durumunda kaldık: Demokratik, antibürokratik ve antitotaliter devrimler (örneğin 1956 Macar devrimi) ve sömürge karşıtı devrimler ile ulusal kurtuluş mücadeleleri (mesela Hindiçin devrimi, Cezayir devrimi). Sözünü ettiğimiz bu devrimlerde de toplumsal bir boyutun varlığı su götürmez olduğundan, bu ayrımlar mutlak değildir fakat son tahlilde far lı olgular söz konusudur.

Son bölümde ise, kelimenin gerçek anlamındaki devrimlerden ayırt edilmesi gereken son otuz yılın bir dizi devrimci olayı gözden geçiriliyor: Mayıs 68, Portekiz Karanfil devrimi (1974-1975), Nikaragua devrimi (1978-1979), Berlin duvarının yıkılışı (1989), Chiapas'taki Zapatist ayaklanma (1994-1995).

M. Löwy

AYRINTI • TARİH
ISBN: 978-605-314-412-0

9 786053 144120

KDV'den muaftır. 55 ₺